موسی جار الله بیگییف.

اوزون کونلرده روزه

اجتهاد بقاسی تقلید بطلانی، یر یوزنده عمارت، انسانیت ابتداسی، آدم حوا خلقتی حقنده کلمش حدیثلر، عمارت حدودی، کیچه‌لرنڭ کوندوزلرنڭ تفاوتی حقنده فن هیئتدن معلومات، ذی‌القرنین قصه‌سی حقنده بر ملاحظه، فینله‌ندیه‌ده سیاحت، سحر قویاشی، قویاش حقنده اسکی دینلرنڭ شو کونگی اهل علمنڭ نظرلری، طلوع غروب زوال ساعتلرنده نمازدن نهیڭ حکمتی، قویاش باتماز یا طوغماز یرلرده نماز وقتلری، دیانتڭ منشألری، بش وقت حقنده کتب فقهیه‌ده یازلمش سوزلرنڭ خلاصه‌سی، دجال حدیثی حقنده ملاحظه، قران کریم‌ده کلمش "امه واحده" — "کلمه سابقه" تفسیرلری، روزه، روزه‌ده بولنور مصلحتلر، رمضانڭ اهمیتی، بری مجمل بری مبین صورتده کلمش ایکی آیتڭ حکمتی. روزه آیت کریمه‌لرینڭ تفسیرلری، — "مسائل ثلاث لا جواب لها" عنوانیله شهرت کسب ایتمش مسئله‌لرڭ جوابلری، قران کریم‌ده روزه‌دن استثنا قیلنمش یرلرڭ بیانی، روزه آیت کریمه‌لرنده مفسرلرڭ قصورلری، مفصل صورتده نسخ مسئله‌لری، قران کریم آیتلرنده منسوخ یوقلغی، قران کریم نظرنده برهانڭ حقیقتی، علم منطق‌ده بولنور اڭ بیوك قصور، برهانڭ اقسامی، قیاس مسئله‌لری، قیاس حجه‌لگنده اختلاف ایدر ایکی طرفڭ دلیللری، هر بر طرفڭ خطالری، اصولڭ دورت‌ده عدم انحصاری، افطار عذرلری، کفارت مسئله‌سنده دورت مذهبڭ هر برینی آچیق صورتده ابطال، حنفیلره قوّتلی بر اعتراض، عالم اسلامیتڭ شو کونگی حاللری حقنده "شورا" مجله علمیه‌سنڭ مهم سؤالنه جواب، مناسبت چیقدقچه ذکر قیلنمش یوزدن زیاده آیت کریمه‌لرڭ تفسیرلری، کتب فقهیه‌ده درج قیلنمش سوزلری تنقید، قران کریمڭ اعجازینه اسلامیتڭ قدسیتنه نمونه اولا بیلور سوزلری جمع ایتمش بر کتابدر.

بهاسی 80 تین.

КАЗАНЬ.
Электро-типографія „УМИДЪ“.
1912.

موسی جار الله بیگییف.

"یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر" — "وما جعل علیکم فی الدین من حرج"

اوزون کونلرده روزه

5340
A3878

شریعتنڭ بیوك مساعدەسنه، رخصتنڭ کیڭلگنه طایانوب، فرضلرڭ اهمیتلرینی قدسیتلرینی اهمال ایتمز اهل انصافنڭ مطالعەلرینه مخصوص اولور امیدیله تألیف قیلندی.

اجتهاد بقاسی، تقلید بطلانی، یر یوزنڭ عمارت، انسانیت ابتداسی، آدم حوا خلقتی حقنده کلمش حدیثلر، عمارت حدودی، قویاش باتماز یا طوغماز یرلرده نماز وقتلری، دجال حدیثی حقنده ملاحظه، روزه، نماز کبی فرضلرڭ اهمیتی، رخصتنڭ حکمی، روزه آیتلری حقنده علمی تفصیلات، نسخ مسئلەلری، اوزون کونلرده مشقتلی حاللرده روزه حکمی "مسائل ثلاث لا جواب لها" عنوانیله شهرت کسب ایتمش مسئلەلرڭ جوابلری، مناسبت کلدکجه ذکر قیلنور علمی مسئلەلر متعدد حدیثلر متعدد آیت کریمەلر، قرآن کریمده کلمش "امة واحدة" — "کلمه سابقه" تفسیرلری، قرآن کریمده ذکر قیلنمش ذوالقرنین قصەسی، طلوع غروب زوال ساعتلرنده نمازدن نهیڭ حکمتی، مهدی حقنده اهل علمڭ فکری، فینلەندیەده سیاحت، سحر قویاشی، نهایتی یوق عالم وجودڭ اتساعی حقنده حسیات دینیه، هیئت اجتماعیه سعادتنه سبب اولور اوچ بیوك اساس کبی مهم شیلری، قیاس مسئلەلرینی بیان ایدر کتابدر.

کتابڭ لسانی، موضوعڭ اقتضاسنه کوره، طلبەلره، معلم افندیلره، محترم حضرتلره مخصوص ادبی لساندر.

КАЗАНЬ.
Электро-типографія „УМИДЪ".
1911.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

بسم الله الرحمن الرحيم

نه ایچون؟ کیم ایچون؟

شریعت اسلامیه تکلیفلرینڭ اکثری — تعظیم الوهیت، تهذیب انسانیت فریضه‌لرینه عائددر. نماز، روزه کبی عبادت اسلامیه‌لرده علی العموم — هم تعظیم الوهیت، هم تهذیب انسانیت جهتلری واردر. تکالیف اسلامیه‌ده عمومیتله شو ایکی بیوك مصلحت، یعنی تعظیم الوهیت، تهذیب انسانیت مصلحتلری مقصد اساسی اولمق صفتیله معتبردر.

شو ایکی الڭ بیوك مقصد — اسلامیتڭ هم اساسیدر، تعبیر جائز ایسه، هم فلسفه‌سیدر. تکلیفڭ اهمیتی‌ده یالڭز شو ایکی جهتله‌در.

بونڭله برابر، شو ایکی مقصددن برینه عائد تکالیف اسلامیه‌ده بیوك مساعده‌لر، هم‌ده غایت کیڭ رخصتلر علی الاطراد بولنور. شریعت اسلامیه‌ده وارد تکلیف عموماً سهولت مرکزنده قائمدر، محیطی تجاوز ایتمه‌مك شرطیله، تیسیر دائره‌سنده مستقردر.

عن ابی هریره عن النبی قال „ان الدین یسر" البخاری.

"وما جعل علیکم فی الدین من حرج."

"یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر."

"طه. ما انزلنا علیك القران لتشقی. الا تذکرة لمن یخشی."

فرض، واجب کبی تکالیفڭ الڭ مؤکد صورتده اهمیتی، حاجت اقتضاسنه کوره رخصتلرڭ اولدقجه اتساعی — بری دیگرینڭ تمامیدر. او اهمیتله، شو اتساع — اسلامیت بناسنده الڭ مهم ایکی رکندر.

فرضڭ مؤکدلگینه ایمان نه قدر لازم ایسه، کریم مطلق شارع حکیم

طرفندن توسیع قیلنمش مساعده‌لری رفاهیتلری قبول ایتمکده اوقدر لازمدر. قطعی دلیلی وارمؤکد فرضی ترك ایتمك یا انکار ایتمك نه‌قدر جنایت ایسه، قطعی دلیلی وار رخصت شرعیه‌یی کتم ایتمکده اوقدر جنایتدر، احتمال، دها بیوك خیانتدر.

"واذ اخذ الله میثاق الذین اوتوا الکتاب لتبیننه للناس، ولا تکتمونه. فنبذوه وراء ظهورهم، واشتروا به ثمناً قلیلا فبئس مایشترون." (آل عمران — ١٨٧)

"یاایها النبی بلغ ما انزل الیك من ربك. وان لم تفعل فما بلغت رسالاته." (المائده — ٦٧) شریعت اسلامیه‌ده وار فرضلرك واجبلرك اهمیتلری مصلحتلری وار ایسه البته شریعت اسلامیه‌ده کامش رخصتلرکده بیوك مصلحتلری بولنمق لازم اولنور.

حاجت ساعتلرنده طارلغی دفع ایدر رخصتلرك مشروعیتی — اسلامیتك غایت بیوك بر کمالیدر، هیچ بر وقت فرضلرك تأکدینه خلل ویرمز، هیئت اجتماعیه‌ده بایتاق واقع اولور احوالك اقتضاسیله اویله رخصتلرك وجودی البته لازمدر. شارع کریمك حکمتی، نهایتی یوق احسانی رحمتی البته اویله مساعده‌لری حاجت ساعتلرنده منع ایتمز.

فرضلرك فرضیتلرینه نظر ایدر کوز ایله رخصت شرعیه‌لرده وار وسعتك اهمیتنه‌ده نظر ایدوب، شریعت اسلامیه‌ده وار کیك رخصتلردن بیوك مساعده‌لردن برینی بعث ایده‌یم املیله، یعنی کتب فقهیه صحیفه‌لرنده دفن قیلنوب قالمش بر مهم رخصت شرعیه‌یی احیا ایده‌یم قصدیله، "اوزون کونلرده هم‌ده بیوك مشقتلی حاللرده روزه طوتمق" مسئله‌سی حقنده شریعت اسلامیه قرارینی بیان یولنده بر رساله یازوب نشر ایتمگی آرزو ایتدم.

شو مسئله شو کون باشمزه کلمش مهم بر مسئله‌در. وقوعی نادر فرضیاتدن دگل، بلکه بزم سیاره‌مزك بایتاق یرلرنده واقع اولور بر حادثه‌در. شریعت اسلامیه‌ده شو مسئله‌یی قطعی هم آچیق صورتده حل ایدر بر جواب بولنمق البته لازمدر. کتب فقهیه شو مسئله‌ده عاجز قالمش، غافل اولمش،

یاخود سکوت ایتمش ایسه، اولا بیلور. لکن کلیاتی جزئیاتی کچمش هم کله‌جك همه حادثاتی احاطه ایدن الله رب العالمین حضرتلری طرفندن نزولی اعتقاد قیلنور شریعت اسلامیه عاجز قالمش غفلت ایتمش اولماز.

مذهب اماملرینك سکوتی، یاغفلتی، یاخود احیاناً عجزلری ثابت واقعه‌لرده شریعت اسلامیه‌یی جوابدن عاجز کبی کوسترمك، بیوك مجتهدلری احترام دگل، بلکه شریعت اسلامیه حرمتنه صوك درجه‌ده اڭ بیوك جنایتدر.

بن‌ده مجتهدلری احترام ایدرم، لکن شریعت اسلامیه کمالنه تعدی اولاجق طریقله دگل.

اصول شریعتی دلالت لفظیه دائره‌سنه صوقمش فقیهلری، کتاب وسنتدن عالم اسلامیتی منع ایدر متفقهلری شریعت اسلامیه اوزرینه حاکم ایتمك —شریعت اسلامیه‌یی تمامیله الدن براقمق کبی بر حرکت اولسه کرك. هیئت اجتماعیه‌ده واقع اولور بیوك مسئله‌لرڭ اکثرندن سکوت ایدر کتب فقهیه‌ده جوابلری یوق مسئله‌لرڭ شریعت اسلامیه‌ده جوابلری یوقدر معناسنه عائد اولور سوز او قدر گوزل سوز اولماسه کرك.

اهل اسلامڭ قطعی اعتقادینه کوره، شریعت اسلامیه تا قیامت باقیدر. بنم‌ده اعتقادم شویله‌در. لکن احاطه‌سی غایت طار کتب فقهیه اعانه‌سیله دگل، بلکه آیات قرانیه هم‌ده سنن نبویه برکه‌سیله اولاجق. قران کریم‌ده متعدد آیتلرده نازل اولمش «لیظهره علی الدین کله» بشارت عظیمه‌سی شوکون المزده وار کتب کلامیه‌لر کتب فقهیه‌لر سایه‌سنده اولاجق دگل، بلکه قران کریمڭ اوزینڭ برکه‌سنده اولاجق.

قران کریم، عالم انسانیت دائم ایکن، دائم قالاجق. دوامی مدتنده قران کریمڭ ابواب هدایتی هر آدم ایچون بلا استثنا آچیق قالاجق. دورت مذهبڭ یا اون مذهبڭ بریله، یاهمه‌سیله قران کریم منسوخ اولاجق دگل. اهل اسلامڭ افکار واعتقادینه، اعمال وحرکاتنه قران کریمڭ اوزی اساس هم رهبر اولاجق.

اهل علم قلمیله تدوین قیلنمش کتب کلامیه‌یی کتب فقهیه‌یی، مذهب اولمق

صفتيله بزه قالمش افكار مذهبيه‌يي بز البته احترام ايدرز، لكن اللرمزه آياقلرمزه عقلمزه قيد مؤبد اولمق صفتيله دگل، بلكه علمى كتاب علمى اثر اولوب، وقت طلب‌ده قوه عقليه‌مزى تربيه ايدر گوزل بر وسيله اولمق جهتيله. يالگز شو جهتله؛ يوقسه قران كريم، سنن نبويه ميدان‌ده ايكن، اسكيدن قالمش مذهبلردن برينه تقليد هيچ بر وقت واجب اولماز.

"وار يا اولاجق مذهبلردن برينه تقليد واجبدر„ ديمك — دها آچيق تعبير قيلنور ايسه — "اومذهبله قران كريم نسخ قيلندى ياقيلنور„ ديمكدر.

عالم اسلاميت‌ده ترقيات فكريه تاريخنده "تقليد„ مسئله‌سى كبى ضررى بيوك بر بلاى عظيم ظاهر اولمامش. تقليد بليه‌سى كوڭللرمزه دماغلرمزه كلى سكته ويردى، شريعت اسلاميه‌مزى تماميله اشدن چيقاردى. سياسى، اجتماعى ديگر بليه‌لرك هر برى بوڭا تبعاً عالم اسلاميتى استيلا ايتدى ديه‌جك اولور ايسه‌كده احتمال اصابت ايتمش اولا بيلورز.

يوقارى‌ده يازلمش سطرلره، بوندن صوڭ بيان قيلنه‌جق مسئله‌يه مناسبتى تعلقى جهتيله، بن بوراده فتوحات مكيه‌دن بر قاچ سطر نقل ايده‌يم.

محيى الدين ابن عربى حضرتلرى "فتوحات„ ڭ ۲ نجى جلدنڭ (۷٦۲) نجى صحيفه‌سنده ديمش: "كانت الاحكام تحدث بحدوث السؤال عن النوازل. فكان غرض النبى حين علم ذلك ان يمتنع الناس عن السؤال، ويجرون مع طبعهم، حتى يكون الحق سبحانه هو المتولى من تنزيل الاحكام ماشاء، فكانت الواجبات والمحظورات تقل؛ وتبقى الكثرة فى قبيل المباحات التى لايتعلق بها اجر ولا وزر.„

"فابت النفوس قبول ذلك، وان تقف عند الاحكام المنصوص عليها. فاثبتت لها عللا، وجعلتها مقصودة للشارع، وطردتها، وقاست المسكوت عنه بالمنطوق به. ولولم يفعل لبقى على اصله من الاباحة والعفو. كثرت الاحكام بالتعليل وطرد العلة، والقياس والرأى والاستحسان. وما كان ربك نسياً. ولكن بحمد الله جعل الله فى ذلك رحمة اخرى لنا، لولا ان الفقهاء حجرت هذه الرحمة على العامة

بالزامهم مذهب شخص معين، لم يعينه الله ولا رسوله، ولا دل عليه ظاهر كتاب ولا سنة صحيحة ولاضعيفة، ومنعوا ان يطلب رخصة نازلته فى مذهب عالم آخر اقتضاه اجتهاده.„

"شددوا فى ذلك، وقالوا: هذا يفضى الى التلاعب بالدين. وتخيلوا ان ذلك دين! وقد قال النبى: ان الله تصدق عليكم، فاقبلوا صدقته. والرخص مما تصدق الله به على عباده.„

"وقد اجمعنا على تقرير حكم المجتهد، وعلى تقليد العامى له فى ذلك الحكم. لانه عنده عن دليل شرعى، سواء كان صاحب قياس اوغير قائل به.„

"وربط الانسان بمذهب معين لا يعدل عنه، وان يحجر عليه مالم يحجر عليه الشرع — من اعظم الطوام، واشق التكليف على عباد الله. والذى وسعه الشارع بتقرير حكم المجتهدين من هذه الامة ضيقه عوام الفقهاء. واما الايمة كابى حنيفة ومالك والشافعى فحاشا هم من ذلك.„

فتوحات مكيه صاحبى محيى الدين حضرتلرينك شو سوزلرى نه قدر گوزل نه قدر حق سوزلردر!

درست، حيات انسانيه‌يى طارلقدن صاقلامق هم‌ده اشيايى مصلحت اقتضاسنه براقمق حكمتيله، شارع كريم يوقبار سؤاللرى ياراتماز ايدى. اصحاب كرام حضرتلرى‌ده شارع كريمك شو گوزل سياستنه واقف اولدقلارينه كوره، يكرمى اوچ سنه رسالت امتدادنده يالگز اون اوچ دفعه سؤال ايتمشلر. يعنى هر ايكى سنه‌ده بر سؤال! شو اون اوچ سؤال قران كريم‌ده "يسألونك„ آيتلريله حكايت قيلنمش!

اصحاب كرامك گوزل ادبلرى، عجيب حركتلرى! بوندن دها عجيبدركه قران كريم گويا، او اون اوچ سؤالى‌ده كوبسنوب، ديمش:

" يا ايها الذين آمنوا لا تسألوا عن اشياء ان تبد لكم تسؤكم. وان تسألوا عنها حين ينزل القران تبد لكم. عفا الله عنها. والله غفور حليم.„ (سورة المائده — ١٠١)

يعنى: يوقبار شيلردن صوراشماگز! بيان قيلنه‌جق ايسه، زحمتى سزه

اولور. قران اینوب طورر ایکن صوراره‌گز، سزه بیان قیلنورده، تکلیف واقع اولور. الله، اونوتوب دگل، بلکه عفو طریقیله، او شیلری براقدی. سزده براقگز!

شارع کریمنك سکوتی، اللهنك عفوی — انسانلری مصلحت مسلکلرینه براقوب تکلیفلری تکثیر ایتمه‌مك حکمتنه مبنی ایدی. لکن فقیهلرنك کوکللری بوکا راضی اولمادی: تکلیفلری ممکن قدر تکثیر ایتمك ایچون، تعلیل، قیاس، استحسان اصوللرینه التجا ایتدیلر. درست، انکارمز یوق، شارع نظرنده قیاس مشروعدر؛ لکن تکلیفلری زیاده ایتمك ایچون دگل، بلکه حیات دائره‌لرینی توسیع ایتمك ایچون، هم‌ده رحمت اصولیله انسانلره تخفیف ایتمك ایچون.

اما بزم فقیهلرمزنك اکثری — قیاسی مقصد شارعنك تمام خلافنه استخدام ایدرلر: فقیهلر النده قیاس — تکلیف دائره‌لرینی ممکن قدر توسیع ایتمك، حیات مسلکلرینی ممکن قدر تضییق ایتمك مقصدلرینه خدمت ایدر.

شارع کریمنك سکوتی انسانلره رحمت طریقیله ایدی؛ مجتهدلرنك اجتهادلرینی شارعنك تقریری‌ده امت اسلامیه حقنده بیوك رحمت ایدی: مصلحت طلب ایدر، حقیقتی آرار هر بر انسانك فکری محترمدر؛ اویله فکرلره انسانك حیاتی بنا قیلنه بیلور؛ عمل‌ده حرج یوقدر، معقول بر فکر اوزرینه ادا قیلنور؛ حیات طریقلرنده طارلق یوقدر، حیات طریقلری افکارنك اختلافی قدر مختلفدر. مجتهدلرنك اجتهادینی تقریردن شارعنك مقصدی شو ایدی. لکن "فقیه„لر بونی‌ده ابا ایتدیلر:

مذهبلرنك بریله تقید وجوبی، تقلید فرضیتی، الك بیوك بر بلیه اولمق دهشتیله، عالم اسلامیت‌ده "فقیه„ لر همتیله چیقدی. مشهور دورت مذهبدن برینه تقید ایتمك انسانلرنك هر برینه جبراً الزام قیلنور اولدی. انسانك باشنه بر حاجت کلمش ایکن، رخصت شرعیه‌دن استفاده ایتمك منع قیلندی. "فلان آدمنك سوزی سوز! لکن فلان دلیلنك دلالتنه بر پاره‌لك اعتبار یوقدر!„ کبی دعوالر هر بر مذهب اربابی طرفندن بیوك جسارتله سویلندی. الله

طرفندن توسیع قیلنمش شریعتله عملی "تلاعب بالدین„ دیدیلرده اوزلرینک طار مذهبلری دائره‌سنه انسانلرنی صوقمق غیرتنه کلدیلر.

انسانلری مذهبلرک برینه باغلامق بلیه‌سی، فتوحات صاحبی محیی‌الدین حضرتلرینک افاده‌لری کبی، اسلامیت باشنه قوبمش قیامتلرک الک بیوکیدر، اهل اسلام اوزرینه کلمش زحمتلرک الک آغریدر. شو تقلید بلیه‌سی — امام ابو حنیفه، امام مالك، امام شافعی، امام احمد کبی بیوك مجتهدلردن دگل، بلکه "فقیه„ نامی طاقنمش عوامدن چیقدی‌ده دنیایی خراب ایتدی.

محیی‌الدین ابن عربی حضرتلری فتوحاتك ٤ نجی جلدنده (٨٥) نجی صحیفه‌سنده دیمش: "یحکم القطب بالعدل الذی هو حکم الحق فی النوازل. وربما یقع فیه من خالف حکمه من اهل المذاهب. فاذا حکم بخلاف ما یقتضیه ادلة هذه المذاهب قال اتباعها بتخطئته فی ذلك الحکم. واثموا عندالله بلا شك. ولیس لهم ان یخطئوا مجتهداً لان المصیب عندهم واحدا لا بعینه. فو الله لا یکون داعیاً الی‌الله الا من دعا علی‌بصیرة، لا من دعا علی ظن، وحکم به. ولا جرم ان من هذه حاله حجر علی امة محمد ما وسع‌الله به علیهم. فضیق‌الله علیهم امرهم فی‌الآخرة وشدد‌الله علیهم المطالبة یوم القیامة، والمحاسبة. لکونهم شددوا علی عباد الله ان لا ینتقلوا من مذهب الی مذهب فی نازلة طلباً لرفع الحرج. واعتقدوا ان ذلك تلاعب بالدین. وما عرفوا انهم بهذا القول قد مرقوا من الدین. بل شرع الله اوسع! وحکمه اجمع، وانفع. وقفوهم انهم مسئولون. ما لکم لا تناصرون. بل هم الیوم مستسلمون. هذا حال هولاء الفقهاء یوم القیامة. فلا یؤذن لهم فیعتذرون."

شو سوز محیی‌الدین ابن عربی حضرتلرینك حرفیاً اوز سوزیدر. کورکز، نه دیدی!

رخصت شرعیه ایله عمل ایتمك "تلاعب بالدین„ دگل! بلکه مذهبلرك

برينه تقيد ايتمك، تقليد فرضدر دعواسيله اورخصتدن منع ايتمك — اسلاميتی ترك ايتمك اولور ديمش محی‌الدين حضرتلری!

غايت طوغری سوز! اللهك شريعتی مذهبلرك هربرندن‌ده، همه‌سندن‌ده نسبت ممكن دگل درجه‌ده، كيك‌در. شريعت الهيه انسانلرك فائده‌لرينی مصلحتلرينی دها زياده جامعدر. صاحب فتوحاتك شو سوزلرينی بز البته قبول ايدرز، "اوفقيهلر يوم قيامت‌ده طارلقله قالورلار، اعتذارلری‌ده قبول قيلنماز!„ سوزينه اشتراك ايتمز ايسه‌كده.

---

٤ نجی جلد فتوحات مكيه‌ده (٥٤٢) نجی صحيفه‌سنده محيی‌الدين ابن‌عربی حضرتلری ديمش:

"والذی اوصيك به ان كنت عالما فحرام عليك ان تعمل بخلاف ما أعطاك دليلك ويحرم عليك تقليد غيرك، مع تمكنك من حصول الدليل. وان لم تكن لك هذه الدرجة وكنت مقلداً فاياك ان تلتزم مذهباً بعينه، بل اعمل كما امرك الله به. فان الله امرك ان تسأل اهل الذكر ان كنت لا تعلم. واهل الذكر هم العلماء بالكتاب والسنة. فان الذكر هو القران بالنص. واطلب رفع الحرج فی نازلتك ما استطعت، فان الله يقول: وما جعل عليكم فی الدين من حرج؛ وقال النبی دين الله يسر. فاسأل عن الرخصة ما استطعت فی المسئلة حتی تجدها. فاذا وجدتها فاعمل بها. وان قال لك المفتی هذا حكم الله اوحكم رسوله فخذ به، وان قال لك هذا رأيی فلا تأخذ به، واسأل غيره. وان اردت ان تأخذ بالعزائم فی نوازلك فافعل. ولكن فيما يختص بك. ورفع الحرج هو السنه. واذا علمت علماً من علوم الشريعة فبلغه من لا يعلمه. تكن من حملة العلم لمن لا يعلم. واياك ان تكتم ما انزله الله من البينات للناس.»

شبهه يوق، محيی‌الدين ابن عربی حضرتلرينك شو سوزلرنده!

البته بر دليل شرعی وار ايكن، امامك برينه تقليد ايتمك البته حرامدر. شرعی بر دليلی بولمقدن عاجز قالور ايسه بر انسان، معين مذهبلردن برينه

تقليد ايده‌مز، بلكه صورار. لكن "قيل„ لرى، روايتلرى نقل ايدر آدمدن دگل، بلكه قران كريمدن سنت نبويه‌دن تبليغ ايدر اهل الذكردن.

الله قران كريمده "فاسألوا اهل الذكر ان كنتم لاتعلمون„ ديمش دگلمی؟

شو آيت كريمه‌ده "الذكر„ دن مراد قران كريمدر. زيرا خدای "انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون„ ديمش.

كوركز، اسلاميت زينتی محيی‌الدين حضرتلری ديمش: "ممكن قدر حرجدن قاچ، اسلاميت‌ده حرج يوقدر، شرعی رخصتلری آرا، بولده عمل ايت. عزيمتلری التزام ايده‌جك ايسه‌ك، اختيارك، لكن يالكز اوز خصوصكده التزام ايت. احتياط ايده‌يم خياليله، ديگرلره عزيمتلری الزام ايتمه. حرج يوقلق اسلاميتك گوزل بر شعاريدر. شرعی رخصتلردن برينی بيلور ايسه‌ك، بيلمه‌ينلره تبليغ ايت، نبيلك شرفنه ايرشورسن. صاقن، الله ايندرمش رخصتلری وسعتلری بينه‌لری كتم ايتمه!„

"ان الذين يكتمون ما انزلنا من البينات والهدی من بعد ما بيناه للناس فی الكتاب اولئك يلعنهم الله.„ (سورة البقره — ١٥٩).

تقليد بليه‌سی بدعت سيئه اولمق اوزره، عالم اسلاميت افكارنده يالكز صوك عصرلرده توره‌مش ايسه‌ده، نه دندر، غايت قوتلی صورتده طامورلاشوب قالمش. بوكا كوره، بطلانی اوقدر معلوم بر بليه مسئله‌سنده فتوحات مكيه صاحبی محيی‌الدين محمد بن علی حضرتلرينك سوزلريله استشهاد تكلفلرينه بر قدر محتاج اولدم. يوقسه، تقليدك حراملغی قران كريمك آيتلريله، نبی محترم شارع كريمك سنتلريله، مذهب امامرينك حديث امامرينك سوزلريله كون كبی معلوم بر حقيقتدر.

بنم نظرمده " تقليد جائزدر يا واجبدر „ سوزيله شريعت اسلاميه تماميله تا ابد منسوخدر„ سوزی بر معنی‌ده‌در. تقليد وجوبيله، قران كريم بقاسی — اجتماعلری ممكن دگل ايكی نقيضدر.

درست، عالم اسلامیت‌ده وار کتب فقهیه‌ده وقوعی ممکن حادثه‌لرڭ هر برینه مخصوص شرعی جوابلر حاضرلنمش اولسه ایدی، اوتقدیرده دلیل آرامق، مسئله‌یی حل ایتمك زحمتلریله احتمال فکرمزی یورماز ایدك؛ راحت قالمق خاطری ایچون‌گنه اولسه‌ده تقلید ایدر ایدك.

بویله حاضرلك بولنمش اولسه ایدی، احتمال گوزل اولور ایدی. لکن حال بویله دگلدر. کتب فقهیه‌مزده هیئت اجتماعیه‌مزه عائد مسئله‌لرڭ همه‌سی دگل، حتی عبادتمزه دائر بایتاق مسئله‌لرده حل قیلنمامش. حل قیلنمش، جوابلری یازلمش مسئله‌لرڭ‌ده همه‌سی هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه انسانلرڭ صلاحنه خدمت ایده‌میور.

حقیقت بویله ایکن، ایندی تقلید ممکن اولورمی؟ حل قیلنمامش هم جوابی یوق مسئله‌لرده تقلیدڭ معناسی وارمی؟

یوقاری‌ده، انصاف طریقیله، شرف اسلامیتی محافظه قصدیله یازلمش حقیقتلر بڭا بیوك برشجاعت ویردی. من‌القدیم بولنوب‌ده حل قیلنمامش، شو کون باشمزه کلمش مهم برمسئله دینیه حقنده قرآن کریمدن سنن‌نبویه‌دن آلنمش رأیمی عموم روسیا مسلمانلرینه کتاب صورتنده عرض ایده‌جك‌اولدم.

اصابت ایدر ایسه‌م، بنم ایچون الڭ بیوك شرف! خطا ایدر ایسه‌م، نه ضرر؟ شأنم اودر! فقط، دیگر مذهبلرڭ خطالری کبی عالم‌اسلامیته ضرر ویرمز. زیرا اصابت ایدر ایسه‌م‌ده، خطا ایدر ایسه‌م‌ده، هیچ برانسانی تقلیده دعوت ایتمه‌یورم.

حقیقتی طلب یولنده خطا، نه قدر بیوك اولور ایسه‌ده، انسانی عصمت اسلامیه دائره‌سندن چیقارماز. صوابی قصد ایدر ایکن، خطا ایدر ایسه‌م، اوخطا، نه قدر بیوك ایسه‌ده شارعڭ مسامحه‌سیله عفو قیلنور.

«هدایت — الله النڭدر» اعتقادی هم گوزل هم حق‌اعتقاددر. انسانڭ وظیفه‌سی حقیقتی آرامقدر. „حقیقتی بولمق“ انسانڭ وظیفه‌سی دگل، بلکه

غایه‌سیدر. انسان یالـگز وظیفه‌سیله تـکلیف قیلنور، اما غایه مطلوبه‌سنه ایرشمك خدایڭ تیسیر یله اولور. بر قدر عقل، طلب یولنده جدیتلی ثباتلی اولمق شرطیله بیوك اجتهاد کبی اسباب تیسیر بولنور ایسه، اویله آدم غایه مطلوبه‌سنه البته واصل اولور. «والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان‌الله لمع المحسنین». (العنکبوت — ٦٩)

„اوزون کونلرده، مشقتلی حاللرده روزه“ مسئله‌سنه دائر شو کتاب‌ده رأیمی اعتقادمی تمام حریتله سویله‌دم. کتب فقهیه‌ده شو مهم مسئله حقنده قطعی جواب یوقلغنه، هم‌ده قرآن کریم‌ده اینمش خطابلرڭ لسان آڭلار همه انسانلره عمومیتنه کوره، فکرمی عرض ایتمیه حقمی دعوی ایده بیلورم. بلـکه „واذ اخذالله میثاق الذین اوتوا الکتاب لتبیننه للناس ولا تکتمونه“ آیت کریمه‌سنڭ حکمنه کوره، مکلفلـگمی اعتقاد ایدرم.

بوڭا کوره، بن شو کتابمی نشر ایتدم. قبول قیلنورلق اولور ایسه، مطالعه ایدرلر، قبول ایدرلر. یوقسه، اعتبارسز قالور. بن بهر تقدیر:

وما علی اذاما قلت معتقدی — دع الجهول یظن الحق عدوانا

سوزینی سویله‌میه حق قازانمش اولورم.

یازدم بونگچون، اما کیم ایچون؟

شریعت اسلامیه‌ده وار رخصتلرڭ کیگلـگنه طایانوب، فرضلرڭ اهمیتلرینی اهمال ایتمز، قدسیتلرینه تعدی ایتمز قدر انصاف صاحبی اهل اسلام ایچون، بن شو کتابی یازدم.

کله‌جك صحیفه‌لرده حال، زمـان، مکان اقتضاسیله افطار عذرلری بیان قیلنه‌جق. اوعذرلردن بری مؤمنلرڭ برنده بولنور ایسه، افطار حقنده شارع کریم طرفندن توسیع قیلنمش کیڭ رخصت شمولنه او مؤمن البته داخل اولور. بنم کتابم اشته اویله عذرلری وار منصف مؤمنلرڭ کیڭ رخصت شرعیه رحمتلرندن استفاده‌لری ایچون تألیف قیلندی. فرضلری اداده یالقاولق ایدر

„نازلی“لره یول آچمق ایچون دگل. فرضلری اداده یالقاولق ایدر آدملر نظرنده عذرلرك نه اهمیتی واردر. عذری یوق ایکن، فرضلری ترك ایله‌جك آدملره رخصت یوللرینی آرامق زحمتی بیهوده زحمتدر، ریاسز، تکلفسز، طوغریدن طوغری ترك ایدرسه، دها گوزل اولور. برشرعی جنایته ارتکاب ایتمش اولور. جنایتلرینی دیانت بویاویله بویامق خیانتنه مرتکب اولماز.

شرع سماوی یاوجدان انسانی قاشنده منهی منفور شیلره ارتکاب قیلوب‌ده، یالگز ریا لباسیله بورکنمك، انسانلری‌ده خدایی‌ده آلدامق ایچون، اوزینك حرکتلرینی اشلرینی دین حکملرینه توفیق ایتمك دعواسنده بولنمق، اڭ بیوك جنایتلرینی دیانت بویاویله بویامق — حقیقت کوزیله نظر ایدر ایسه‌ك، دینسزلگك اڭ منفور، اڭ قبیح قسمیدر: انکارینی ستر ایتمه‌ین منکر، لااقل، همتی بیوك عالی جناب منکر اولور؛ اما ریا لباسیله بورکنمش منکر — خدایی‌ده، انسانلری‌ده آلدار، آلجاق، دنی منکر اولور، رسمی صورتده نامی مؤمن ایسه‌ده.

دنیاده اڭ خائن اڭ غدار مخلوق — اوزینك جنایتلرینه فسقلرینه شرعی حیله‌لر یوقبار بهانه‌لر آرار «متدین»لر، هم‌ده دینلرینی اوزغرضلرینه آلت ایدر یالان صوفیلردر.

انسان — ایکیدن بری اولور: ۱) یاخالص مؤمن، ۲) یا ریاسز دهری، طوغری کافر. اما ریاسیله بهانه‌سیله انسانلری‌ده خدایی‌ده آلدار مرائی، انسان دگل، روحی اوفاق مخلوقدر.

یر یوزنده کونلری اوزون، قویاشلری باتماز اقالیم واردر. دنیاده اڭ آغر اڭ مشقتلی خدمتلرده عمر ایدر انسانلر واردر: توبی یوق „ویل قویو„ لرنده بیك مشقت ایچنده یر قازر بیچاره‌لر، فابریقه‌لرده زاوودلرده جهنم کبی اوت یانلرنده یانار قاورلور مسکین „جهنمیلر„ کون بویی طاغ کیسه‌ر طاش یوك طاشور ضعیف فقیرلر، آچیق قویاش‌ده اوزون کونلرده قر اشلریله عائله‌لرینی بالاچاغالارینی تربیه ایدر عاجزلر — دها عمومیتله

تعبیر ایده‌یك — روزه‌لریله حالدن کوچدن طایاچق، اشدن بر کیسه‌ك ایکمکدن محروم قالاچق مسکین انسانلر دنیاده آز دگل بلکه غایت کوبدر.

عالم انسانیتك عمومنه رحمت اولمق اوزره کلمش اسلامیتك کیك رخصتلرینی او انسانلره، روزه‌دن ضرر کوره بیلور اومسکینلره بیان ایدر ایسه‌م، شریعتك بیوك بر مصلحت ایچون اینمش رخصتی احیا قیلنمش اولور، حسابی یوق اهل اسلامك وجودلری عائله‌لری ضرردن صاقلانمش قالور، اسلامیته محبت انسانیت کوکلنده آرتار. دین‌ده غلوحسبیله اهل اسلامی اسلامیتدن تنفیر کبی بر حرکت بولنماز.

شو قدر مهم مصلحتلری بولنماسه‌ده ایدی، قران کریم‌ده اینمش گوزل رخصت شرعیه‌یی کتم ایتمه‌مك فریضه‌سیله، البته بن یازاجغم فتوایی یازار ایدم. یالقاولق ایدر نازلیلره روزه‌سزلك یوللرینی آچمق محذوری بنی منع ایله‌مز ایدی.

عالم اسلامیت‌ده تقلید حسی نه قدر شدتلی صورتده طامورلاشوب قالمش که، قران کریم‌ده اینمش لکن کتب فقهیه‌ده کومولمش شرعی حکملردن برینی احیا ایده‌یم قصدیله انسان، النه قلم آلور ایسه، مقلدلردن وقوعی احتمال هجوملره سپر ایتمك یولنده بر قاچ صحیفه‌لری مقصد خارجنده یازمق لازم اولور.

بن‌ده شویله بر مجبوریت اقتضاسیله شوصحیفه‌لری یازدم. ایندی مقصدی بیان نوبتی کلدی.

مقصدم: قویاشلری باتماز، کونلری اوزون اقالیم‌ده نماز، روزه مسئله‌لرینی، هم‌ده اك آغر اك مشقتلی حاللرده رمضان آینده افطار خصوصنك شریعت اسلامیه‌ده وار رخصت شرعیه‌یی قران کریمك آیت کریمه‌لریله اثبات ایتمکدر. شو مسئله‌لر حقنده کتب فقهیه‌ده آچیق قطعی جواب یوقدر. عشا نمازینك فرضیتی یا سقوطی حقنده من القدیم قراری یوق نزاعلر دوام ایده کلمش ایسه‌ده روزه مسئله‌سی حقنك گوزل بیان هنوز یوق ایدی. بوکا کوره، بن بیانمی کتب فقهیه روایتلرینه التفاتله دگل، بلکه قران کریم آیتلرندن استنباطله

یازدم. اجتهاد دعواسیله‌ده دگل، بلکه رحمت الهیه هم هدایت قاپولرینك عموم انسانلره تا ابد مفتوحیتی سائقه‌سیله.

رحمت الهیه‌دن امید اوزمك شریعت اسلامیه نظرنده منهی‌در. بن‌ده امیدایتدم. اللهك رحمتلری بنده‌لرینك برینه یامقربلرینه مخصوص دگلدر.

کلا نمد، هؤلاء وهؤلاء من عطاء ربك. وما کان عطاء ربك محظوراً.

تعظیم ربك فی‌تعظیم ماشرعا * فاصدع فان سعیدالقوم من صدعا.

یر یوزنده عمارت.

قران کریم عرفیله فن اصطلاحنده "عمارت„ انسان یا حیوان ایله مسکونیت معناسنده‌در. یر معموردر دیمك — انسانله یا حیوانله مسکون دیمکدر. خانه‌ده انسان اقامت‌ایدر ایسه، اوخانه معمور اولور. مسجدلرده جماعت نمازلری ادا ایدر ایسه، او مسجد معمور اولور، یوقسه، معمور دگل، خراب دینور.

"یر یوزنده عمارت„ سوزندن مرادمز — یر یوزینك انسانلرله مسکونیتی‌در.

یر — عالم وجودده وار همه پلانتلر سیاره‌لر کبی، — کره‌در. یرك کره‌لگی — انسانلره من القدیم معلوم بر حقیقت قطعیه‌در. "زیج ایل خانی„ شرحنده محمد خفری حضرتلرینك سوزینه کوره، یر یوزنده الك اوّل خلق قیلنمش انسانه یعنی آدم علیه‌السلام حضرتلرینه یرك کره‌لگی، سنه‌لرك ٣٦٥ کون‌ده تمامی معلوم اولمش. آدم علیه السلام آفریقاده جبل القمر قله‌سنده بر مقیاس اوطورتمش‌ده، کوله‌گه‌سنك حرکتیله کوندوز ساعتلری بیلور اولمش. مقیاس کوله‌گه‌سنك کون اورتاسنده اوزونلغنه قیصه‌لغنه یوغالووینه نظر قیلوب سنه کونلرینی چیقارمش.

هر حال‌ده یرك کره‌لگی انسانلره من القدیم معلوم بر حقیقت قطعیه‌در. اویله بر حقیقت قطعیه‌یی اسلامیت نامندن انکار ایتمك نه قدر بیوك حماقت ایسه، یرك کره‌لگنه آیات قرانیه ایله استدلال ایتمك‌ده اوقدر بیهوده بر تعبدر، حاجتی یوق بر زحمتدر، بر تکلفدر.

باش كوزيلەده عقل كوزيلەده مشاهده قيلنه بيلور حقائق طبيعيەيى اثبات لازم ايسه، آيات كتابيه ايله دگل، آيات طبيعيه ايله اثبات ايتمك لازمدر.

بر زمان وار ايدى، "يرك كرەلگى" مسئلەسى بر مسئله نزاعيه بر مسئله حربيه ايدى. دشمنله محاربه ايدر كبى حقائق عقليه ايله محاربه ايتميه الميثاق كوننده عهد ايتمش كلاميون اسلاميت نامندن كرەلگى ابطال ايدرلر ايدى. لكن اوزمان، فكر بشرك ترقياتى تاريخنك عطالت، فترت زمانى ايدى، بلكه تأخر، انحطاط ساعتلرى ايدى.

حركات فكريەده ساعتلك سكته كبى اعتبار قيلنه بيلور او زمانلر كچدى كتدى. من القديم انسانلره معلوم "كرەلك" حقيقتى — بر قدر عقلى وار انسان قاشنده انكارى ممكن دگل حقيقت قطعيه اولدى.

كرەلگى ايندى كون كبى قطعى شو "ير" ك تقريباً اوچدن برى قوريلق اولوب، اوچدن ايكى‌سى محيط صولريدر.

ازليت طرفنك، ابتداسى انسانلره معلوم دگل زمانلرده يرك قوريلغى ذى حيات شيلرله مسكون اولا باشلامشدر. مسكونيت تاريخى غايت قديمدر. حتى انسانلرك مدنيت درجەلرينه وصول تاريخلرى‌ده مليون سنەلرله تقدير قيلنەماز قدر قديمدر.

قران كريمك ايكى اوچ آيت كريمەسى شو حقيقتى بايتاق واضح صورتده افاده ايدر.

معلومدركه، يولدوزلرك حركتلرينه انسانلرك نظرلرى، او حركتلر اعانەسيله زمانى تقديرلرى، تقدير مسئلەسنك اوتوز كوندن عبارت "آى" لرى استعماللرى، آيلرك هر برينه اوزينه مخصوص اسملر حكملر تعيينلرى — انسانيت ابتداسنده دگل، بلكه تاريخ مدنيت اورتاسنده حاصل اولا بيلمشدر.

مدنيتك اودرجەسى‌ده قران كريم‌ده التوبه سورەسنده (٣٦) نجى "ان عدة الشهور عندالله اثنا عشر شهراً فى كتاب الله يوم خلق السموات والارض" آيت كريمەسنك افادەسنه كوره، غايت قديمدر. "كوكلرى يرى خلق ايتمش

كون‌ده آیلر اون ایکی ایدی „ دیمك تاریخ‌مدنیت — ابتداسی انسانلره معلوم دگل قدر قدیمدر دیمك. ازلیت طرفنده ابتداسی یوقلق — لسان عرب عرفنده "یوم خلق الله السماوات والارض „ جمله‌سیله، اما ابدیت طرفنده نهایتی یوقلق "ما دامت السماوات والارض „ کبی جمله‌لرله افاده قیلنور.

فی الواقع تاریخ حیات غایت قدیمدر. اللهڭ قدمنه نظراً عالم وجودی حادثدر دیسه‌كده، ازلیت طرفنده بزه معلوم ابتداسی واردر معناسیله دگل.

محیی‌الدین ابن عربی حضرتلری فتوحات مکیه‌ده (٣) نجی جلدینڭ ٣٨٨ نجی صحیفه‌سنده دیمش:

"قلت لادریس علیه السلام انی رأیت فی واقعتی شخصاً فی الطواف اخبرنی انه من اجدادی، وسمی لی نفسه؛ فسألته عن زمان موته، فقال لی اربعون الف سنة! فسألته عن آدم، لما تقرر عندنا فی التاریخ من مدته. فقال تسأل عن ای آدم؟ تسأل عن آدم الاقرب. فقال لی ادریس صدق. اننی نبی الله ولا اعلم للعالم مدة نقف عندها بجملتها. الا انه بالجملة لم یزل خالقاً. ولا یزال دنیا ولا آخرة. والآجال فی المخلوق بانتهاء المدد، لا فی الخلق. فالخلق مع الانفاس یتجدد. „

شوسوز عالم وجودڭ عمومی حقنده دگل، بلکه یریوزنده حیاتڭ غایت اسکیلگنه دائردر. حکیم الانبیا نبی محترم ادریس علیه السلام "نبی ایسه‌م‌ده تاریخ انسانیتڭ ابتداسی بڭا معلوم دگلدر „ دیمش.

فتوحات مکیه‌ده (٣) نجی جلدینڭ ٦٠٧ نجی صحیفه‌سنده:

"ولقد ارانی الحق فیما یراه النائم وانا طائف بالکعبة مع قوم من الناس لا اعرفهم فانشدوا بیتین ثبت عندی البیت الواحد، ومضی عنی الآخر. فکان الذی ثبت علی من ذلك:

"لقد طفنا کما طفتم سنینا بهذا البیت طراً اجمعینا.

فقال لی الواحد منهم انا من اجدادك. قلت له کم لك منذ مت؟ فقال لی

بضع واربعون الف سنة. فقلت له فما لآدم هذا القدر من السنين! فقال لى عن اى آدم تقول؟ عن هذا الاقرب لك، او عن غيره؟ فتذكرت حديثاً عن النبى ان الله خلق مائة الف آدم. فقلت قد يكون ذلك الجد الذى نسبنى اليه من اولائك. والتاريخ فى ذلك مجهول مع حدوث العالم.»

هر حالده بر يوزنك حيات تاريخى، انسانيت ابتداسى، حدوثيله برابر، غايت اسكيدر. احبار يهوددن نقل قيلنمش خبرلر، طبيعت عالملرينك علمى تخمينلرى — او اسكيلك قاشنده بر ساعتلك بر كونلك زمان كبى قيصه‌در.

اسلاميت زينتى فيلسوف ابو العلا حضرتلرى ديمش:

قدم الزمان وعمره ان قسته فلديه اعمار النسور قصار

يعنى: زمان اوقدر قديمدركه نسر يولدزلرينك عمرلرى زمان قدمنه نسبتله قيصه قالور.

فيلسوف اسلام دها ديمش:

ومولد هذى الشمس اعياك حده وخبر لب انه متقادم.
وما آدم فى مذهب العقل واحداً ولكنه عند القياس اوادم.

يعنى: شمسك قدمى قدر، حيات تاريخى‌ده قديمدر. آدم بر دگل، حكم عقل‌ده آدملرك حسابى يوقدر.

قران كريمك آيت كريمه‌سى، شارع كبيردن نقل قيلنمش «ان الله خلق مائة الف آدم» حديثى، صوفيون رئيسى محيى الدين حضرتلرينك فتوحات مكيه‌ده سوزلرى، حكيم الانبيا ادريس عليه السلام حضرتلرينك «انى نبى الله، ولا اعلم للعالم مدة نقف عندها» جمله نبويه‌سى، فيلسوف عالم ابو العلا حضرتلرينك ابيات لزوميه‌سى — شو بيوك شاهدلرك همه‌سى برابر — تاريخ حيات مسئله‌سنك اسلاميتك نظرينى گوزل صورتده اثبات ايدرلر. راويلرك روايتلرى، اهل علمك تخمينلرى، باطل دگل ايسه‌ده، لكن قاصردر.

اسلامیت نظرنڭ تاریخ حیات قدیم ایسه‌ده، انسانیت سلسله‌سی حیوانات سلسله‌سندن مترقی بر شعبه اولمق طریقیله دگل. بلکه انسان ابتدای خلقت‌ده تمام شو کونگی صورتیله خلق قیلندی.

اهل حدیث امامی عبدالرزاق حضرتلری روایت ایتمش "ان الله خلق آدم علی صورته„ حدیثی‌ده بوڭا شاهد اولا بیلور. یعنی: انسان ابتدای خلقت‌ده شو صورتیله خلق قیلندی.

"ان الله خلق آدم علی صورته. والضمیر لآدم. والمعنی: اوجده علی الهیئة التی خلقه علیها. لم ینتقل فی النشأة احوالا، ولا تردد فی الادوار اطواراً. بل خلقه کاملا سویاً من اول الخلق.„

شو حدیثڭ تفسیرنده اهل‌علم اختلاف ایتمش ایسه‌ده، الڭ گوزل تفسیر شو تفسیر اولا بیلور.

"ان الله خلق الانسان علی صورة الرحمن„ روایتی بزم تفسیرمزه معارض دگلدر. زیرا رحمانه اضافه — تکریم، تشریف اضافه‌سیدر. کمال‌ده، جمال‌ده انسانڭ نظیری یوقلغنه کوره، صورت انسانیه "صورة الرحمن„ اطلاق قیلنمش ایسه، اولا بیلور.

"قد ورد ان الله خلق آدم علی صورة الرحمن. وهی اضافة تشریف وتکریم. لان الله خلقه علی صورة لم یشاکلها شئ من الصور فی الکمال والجمال.„

محیی الدین ابن‌عربی حضرتلری فتوحات مکیه‌ده ایکنجی جلدینڭ ۱۴۳ نجی صحیفه‌سنده "ان الله خلق آدم علی صورته„ حدیثی حقنده اوزون بیان صوڭنده دیمش:

"لو سأل مثل هذا السؤال فیلسوف اسلامی اجبناه بان الضمیر یعود علی آدم. ای انه لم ینتقل علی اطوار الخلقة، ولا انتقل من صغر جسم الی کبره„

یر یوزنده تاریخ عمارتی بیان ایدر ایکن، نوع انسانڭ ابتداسنه دائر

فکرمزی بیان مناسبتیله، خاطرمزه صحابی ابو هریره رضی الله عنه حضرتلرندن روایت قیلنمش "خلق الله آدم وطوله ستون ذراعا. فلم یزل الخلق ینقص فی الجمال والطول حتی الآن." حدیثی خطور ایتدی.

امام ابن حجر العسقلانی حضرتلری فتح الباری‌ده دیمش:

"ویشکل علی هذا ما یوجد الآن، من آثار الامم السالفة کدیار ثمود. فان مساکنهم تدل علی ان قاماتهم لم تکن مفرطة الطول علی حسب ما یقتضیه الترتیب السابق. ولاشك ان عهدهم قدیم، وان الزمان الذی بینهم وبین آدم دون الزمان الذی بینهم وبین اول هذه الامة. ولم یظهرلی الآن ما یزیل هذا الاشکال."

امام ابن حجر حضرتلرینك شو سوزی — علمی هم غایت معقول سوزدر. اوّلگی امتلردن قالمش خانه، مغاره کبی شیلرك قطعی صورتده دلالتنه کوره، او امتلرك قامتلری شو کونگی آدملرك قامتلری قدر اولمشدر. قامت‌ده جمال‌ده انتقاص مسئله‌سی — عالم وجودده سنت الهیه اولمق اوزره ثابت دائمی ترقی قانوننه‌ده بر قدر مخالفدر. هرموجود دائمی ترقی‌ده ایکن، اوموجودلرك غایه کمالیه‌سی اولان انسان تدنی‌ده اولا بیلورمی؟

شو حدیث‌ده، بوندن ماعدا، دها بر اشکال واردر: قامتلری تقدیرده معروف اولان ذراع — انسانك اوز ذراعیدر. اگرده الك اوّل خلق قیلنمش آدمك قامتی اوزینك ذراعیله آلتمش ذراع اولور ایسه، او آدمك قیافتی غایت قبیح اولمق لازم اولور. قامتی غایت اوزون، اللری غایت قیصه بر صورت تخیل قیلگز! اللری یوق بر بدن، غایت دهشتلی یا غایت منفور بر وجود کوزگز اوگنده تمثل ایدر!

اگرده انسانك اوز ذراعی اراده قیلنمامش ایسه، او وقت ذراعك مقدارینی بیان لازم ایدی. یوقسه، حدیث افاده‌سز اولور. زیرا معلوم دگل مقدارله تقدیرده فائده یوقدر.

درست "ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعاً" آیت کریمه‌سی کبی

ولسه ایدی، او تقدیرده ذراعی تعیین ایتمك البته لازم اولماز ایدی. یرا آیت کریمه‌ده مقصد یالکز غایت اوزونلقدر؛ ذراعی تعیین ایتمه‌مك قصده دها زیاده موافق اولور. آیتك مقامی ممکن قدر تهویل مقامیدر. ما حدیث تاریخی بر حقیقتی بیان مقامنده کلمشدر، تعیین قیلنماز ایسه، قصد تماميله فائت اولور.

راویلری اوهامدن تزکیه ایتمکله، لسان نبوتی تنزیه ایتمك آراسنده ی تخییر ایدرلر ایسه، بن البته بلا تردد لسان نبوتی تنزیه طرفنه میل یدرم. لکن سندینه طعن، راویلرینی جرح طریقیله دگل. سندی صحیحدر. اویلری ده عدللر. قصداً یالان سویله‌مزلر. اما، نصل ایسه‌ده، نقل‌ده بر فت بولنه بیلور. یوقسه، قولاق وار ایکن، انسانك عقلنه حاجت قالماز ایدی.

فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری لسان نبوتی تنزیه یولنده دیمش:

دنیاك تشبه ناضحاً متردداً — من شأنها الاقبال والادبار
آلیت ما الحبر المراد بکاذب — بل تکذب العلماء والاحبار:
زعموا رجالا کالنخیل جسومهم — ومعاشراً اماتهم اشبار.
ان یصغروا اویعظموا فبقدرة — ولربنا الاعظام والاکبار.
ووجدت اصناف التکلم ستة — بالمین منها افرد الاخبار.

یعنی: "بویلری خورما آغاچی قدر اوزون، هم قاریش قدر قیصه نسانلر وار ایمش!„ روایتی لسان نبوتدن چیقمش سوز دگل، بلکه یالملرك احبار یهودك یالانلریدر؛ یاخود اسکی خلقك قوه خیالیه‌سیله انشا یلنمش، صوکره آغزدن آغزه نقل قیلنه کلمش حکایتلردر. صوك کلنلر وحکایتلری—واقعی تاریخی اولمق اوزره نقل ایدر اولمشلارده، عاقبت بیلرك لسانلرینه‌ده وضع قیلنمش.—یوقسه، لسان نبوتی تنزیه البته لازمدر.

شو رساله‌دن مقصد اصلی اولان رخصت شرعیه‌یه مناسبتی بلکه لزومی

جهتیله "بر یوزنده عمارت„ مسئلەسنده سوزی بر قدر اوزاتدق. هر نه قدر موضوع مسئلەدن خارج کبی ایسەده، التزام قیلنمش مسلکمزه غایت بیوك مناسبتی واردر. "کتب دینیه„ نامیله متداول کتابلرده وار، لکن اصلی یوق شیلردن اسلامیتی پاکلەمك فریضەسنه خدمت—بزم مسلکمزڭ روحیدر، اساسیدر. اصلی یوق شیلری اسلامیته نسبتدن صاقنمق یا اوتانمق—اشته بزم ادبمز شودر.

بر سوزڭ فلان بیوکدن صدوری، یاخود جمهور طرفندن مقبولیتی بزه او قدر دهشت ویرەمز. کوڭلمزه حق کبی کورنور حقیقت هم دلیل بزم نظرمزده الڭ بیوك قوتدر. او قوت بزم طرفدە ایکن، مغلوبیت احتمالی خیالمزی تشویش ایتمەیور. مسلکمزده ثبات فریضەسیله، بن بویله حاللرده محیی الدین ابن عربی حضرتلرینه تقلید برکەسیله متشرف اولورم.

فتوحات مکیه صاحبی محیی الدین حضرتلری "الدیوان الاکبر„ ندەدیمش:

"لنا همة ان الثریا لدونها　　نعم، ولنافوق السماکین منزل„
"ولم الف صمصاماً بقدر عزائمی　　ولو جمعوا الاسیاف عزمی افضل„
"حملت به لا ارهب الموت والردی　　ولا ابتغی حمداً له النفس تعمل„
"ولکن لیعلو الدین عزاً و شرعنا　　الی موضع عنه الطواغیت تسفل„

یعنی: ثریادن بیوك همتمز، کوکلردن یوقاری منزلمز واردر. عزمم کبی بر سیف بولامادم، عزمم فکرم سیفیله هجوم ایتدم، اولومدن هلاکدن قورقوب، یا انسانلرڭ ثنالرینی امید قیلوب، دگل، بلکەدینمزڭ جهالت اللری ایرشەمز قدر عزت درجەلرنده بلندلگی، هم‌ده دیگر دینلر واصل اولاماز یرلره شرعمزڭ وصولی ایچون.

بن‌ده اسلامیتی یوقبار شیلردن پاکلەمك ایچون، بیوك جسارتله یاخود جنون درجەسیله، علمای اسلامڭ جمهورینه، بیوکارینه هجوم ایدر ایسەم، اهل طلب نظرنده شاید معذور اولورم.

یر یوزنده آدمك ظهورینه دائر، حقیقت اولا بیلور، فکرمزی یازدق.
بالطبع خلقت حوا مسئله‌سی، او مسئله حقنده کتب اسلامیه‌ده قبول قیلنمش فکرلر البته انسانك خاطرینه خطور ایدر. حقیقت طالبلرینه احتمال فائده اولور امیدیله شو مسئله‌یه‌ده دائر فکرمزی بوراده ثبت ایتدك. اسلامیت محبلری بلکه شاد اولور، تقلید لوثندن پاك عقللریله شاید محاکمه ایدر.

مکتب بالالرینه علم حال، تاریخ مقدس کتابلرنده "حوا — آدمك صول قابورغه‌سندن خلق قیلندی„ سوزی، بر مسئله اعتقادیه یاخود حقیقت واقعیه اولمق صفتیله، تعلیم قیلنور. اهل حدیث — کتب حدیث‌ده، اهل تفسیر — "وخلق منها زوجها„ آیت کریمه‌سنك تفسیرنده" حوا — آدمك صول قابورغه‌سندن خلق قیلندی„ سوزینی بالاتفاق سویله‌مشلر.

شو سوز، هم مسئله ایمانیه هم حقیقت تاریخیه اولمق اوزره، همه کتب اسلامیه طرفندن گویا بالاجماع قبول قیلنمشدر. اهل تفسیرك بیوکلری‌ده اوفاقلری‌ده، متکلملری‌ده فقیهلری‌ده، محدثلری‌ده ادیبلری‌ده، بلا استثنا، شو سوزی گویا بر آغزدن سویله‌مشلر.

شو سطرلری یازار ایکن، تفسیرلرك بیوکلرینه اوفاقلرینه، کتب حدیثك شرحلرینه حاشیه‌لرینه مراجعت ایتدم، همه‌سنده همان بر سوز تکرار قیلنمشدر، کوردم.

قران کریمك عرفنه اوقدر مخالف بر تفسیرده علمای اسلام بر آغزدن نصل اتفاق ایلن بیلمش؟! تعجب ایتدم. بر ثانیه قدر مدت فکر صوکنك بطلانی ظاهر اولور بر سوزله قرآن کریم آیتلرینی تفسیر ایتمك غایت بیوك بر مساهله دگلمی؟ وهمدن ناشی، اصلی یوق سوزلوله آیت کریمه‌لری تفسیر ایتمك — قران کریمی تماميله ابطال کبی بر جنایت اولمایورمی؟

اگرده " وخلق منها زوجها „ آیت کریمه‌سنده " من „ حرفی تبعیض ایچون اولوب "منها„ — "من ضلعها„ معناسنك اولسه ایدی، شو تقدیرده

« ومن آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً »

« الله الذی خلقکم من ضعف »

«خلق الانسان من عجل»

«لقد من‌الله علی‌المؤمنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم»

«لقد جاءکم رسول من انفسکم»

کبی آیت کریمه‌لرڭ معنالری نصل اولور ایدی؟

اوّلگی آیت کریمه «صول قابورغه‌لرگزدن سزه خاتونلر خلق ایتدك» معناسنه‌می اولور؟ دیگر آیت کریمه‌لری‌ده‌او مشهور تفسیرله‌می تحریف ایدرز؟

« فاتحه سوره‌سندن اون بیڭ مسئله استخراج ایدرم » دعواسیله بیوك تفسیر یازار رازیلر، قراءت، اعراب، کلام مسئله‌لرینه اوقدر همت صرف ایدر قاضیلر، « دنیاده بنم تفسیرمڭ مثلی بولنماز » سوزینه جسارت ایدر مدعیلر، قران کریمی اوز مذهبلرینڭ طار دائره‌لرینه صوقمش فقیهلر —قران کریم آیت کریمه‌لرینی تفسیر ایدر ایکن، بر قدر اعتنا ایدر اولسه‌لار ایدی، البته گوزل اولور ایدی. روایتلرده کلمش بعض کلمه‌لرڭ ظاهرینه آلدانوب، قران کریم آیت کریمه‌لرینی حقیقت واقعیه خلافیله تفسیر ایتمز قدر اعتنا البته لازمدر.

درست، عباره‌سی علمای اسلامڭ تفسیرلرینه برقدر موافق حدیث، بخاری مسلم کبی الڭ معتمد کتابلرده، شارع کبیر علیه‌الصلاةوالسلام حضرتلرینڭ لسان تشریعلرندن اهل اسلام ایچون بیوك بر قانون اولق صفتیله روایت قیلنمشدر. لکن سیاقی، معناسی بالکلیه باشقه حدیثله، آرالرنده هیچ برمناسبت یوق آیت کریمه‌یی تفسیر ایتدیلر دیمك علمای اسلامڭ بیوك شأنلرینه همان موافق کلمز.

اوحدیث شودر:

"عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وعلی آله قال: من کان یؤمن بالله والیوم‌الاخر فلا یوذی جاره. واستوصوا بالنساء خیراً. فانهن خلقن من

ضلع. وان اعوج شیء فی الضلع اعلاه. اذا ذهبت تقیمه کسرته. وان ترکته لم یزل اعوج. واستوصوا بالنساء خیراً.» متفق علیه.

شو بالاتفاق صحیح حدیث محترم — خاتونلری ظلم ایتمه‌مك، حقوقلرینی رعایه ایتمك، وار ایسه قصورلرینی عفو ایتمك، احیاناً جفالرینی‌ده تحمل ایتمك حقنده شارع کبیر علیه‌الصلاة والسلام حضرتلرینك لسان تشریعلرندن امتلرینه ارشاد اولمق یولیله صدور ایتمشدر.

یعنی: الله وجودینه، جزا کوننه ایمان ایدن آدم هیچ بر وقت دیگرلری ظلم ایتمز. خاتونلرگزه گوزل معامله‌یی امر ایدرم، قبول قیلگز. قابورغه کبی بوگوریلك خاتونلرده طبیعتدر. کوچله توزه‌ته‌جك اولور ایسه‌ڭ، کسر ایدرسن. (یعنی فراق واقع اولور.) اوز حاللرنده براقور ایسه‌ڭ، او وقت هر ایکی طرف راحت ایدر.

«وعاشروهن بالمعروف. فان کرهتموهن فعسی ان تکرهوا شیا ویجعل الله فیه خیراً کثیراً.» (سورة النسا — ١٨) آیت کریمه‌سی معناسنك.

شو حدیث‌ده «فانهن خلقن من ضلع» جمله بلیغه‌سی «خلق الانسان من عجل» آیت کریمه‌سی کبی، انسان‌ده غالب اولور طبیعتی غایت بلیغ ترکیبله بیاندر.

«انسان — عجلدن خلق قیلندی» دیمك نه معنی‌ده ایسه، «خاتونلر قابورغه‌دن، یعنی بوگوریلك‌دن خلق قیلندی» سوزی‌ده البته اومعنی‌ده اولور.

«فانهن خلقن من ضلع» جمله نبویه‌سی «الله الذی خلقکم من ضعف» آیت کریمه‌سنڭ ترجمه‌سی کبیدر. یالگز سیاق مختلفدر: بری شفقت، مرحمت سیره‌سنه ارلری دعوت مقصدیله، اما آیت کریمه ماده انسانیه‌یی حالدن حاله تحویل ایدر قدرت الهیه‌یه نسبتله بعثڭ امکاننه دلالت ایتدرمك یولیله. لکن هیچ بری طبیعت‌ده وار بوگوریلك، یا اصل‌ده وار ضعیفلك ایله خاتونلری ارلری ذم ایتمك تحقیر ایتمك طریقیله دگل.

شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری مقصدلرینی دها مؤکد دها

ابلغ صورتده بیان ایچون. «وان اعوج شیء فی الضلع اعلاه» سوزینی‌ده زیاده ایتدی.

یعنی: الڭ بوگوری یر قابورغه‌ده باش طرفی اولور. خاتونڭ طبیعتی قابورغه باشی کبی بوگوری اولور ایسه‌ده، تحمل ایت، عائله‌ڭ اعضالرینی کوچله قوّتله دگل، یومشاقلقله تربیه ایت. اشته عائله انتظامنده، بالالر تربیه‌سنك الڭ مهم الڭ طوغری قانون!

اوحدیث شودر، لکن شو حدیث‌ده «حوا — آدمڭ صول قابورغه‌سندن خلق قیلندی» سوزینه دلالت ایده بیلور بر نقطه یوقدر.

راویلر لسان نبوتدن صادر سوزی ظاهرندن صرف ایتمش، ایکی مقصدله ایکی زمان‌ده سویلنمش سوزلری خلط قیلوب، بطلانی قطعاً معلوم مصنوع بر جمله‌یی لسان نبوته وهم سائقه‌سیله وضع ایتمش. صوگره خلقت حادثه‌سنده بیوك بر معجزه الهیه اولمق اوزره نقل هم قبول قیلنوب «حدیث نبوی» اولمق شرفنه‌ده ایرشمش!

بن شو قدر سوزلره جسارت ایتدم، لسان رسالتڭ عصمت الهیه‌سنه طوقنمامق فریضه‌سی یولنده، راویلرڭ اولا بیلور وهملردن نجاتلرینی فدا ایتدم. اللهڭ عنایت خصوصیه‌سنه مظهر دگل عادی انسانلر نسیان، خلط کبی وقوعی غایت چوق آفتلردن تمامیله البته معصوم دگلدر. لکن لسان نبوتله اسلامیت البته اوهامدن پاکدر.

راوی عدلدر، ثقه‌در، امیندر. لکن هر حال‌ده بشردر، انساندر. اونوتور، خلط ایدر، وهم ایدر، ایکی مقصدله ایکی زمان‌ده سویلنمش سوزلری جمع ایدر ایسه، یالان سویله‌مش اولماز.

قواعد فقهیه‌ده (٢١٠) نجی صحیفه‌ده «وخلق منها زوجها» — «وجعل منها زوجها، لیسکن الیها» — «خلقکم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها» آیت کریمه‌لرینڭ تفسیرلرینی یازمش ایدم. بنم تفسیرم تأویل زحمتلرندن،

تحریف جنایتلرندن، قران کریمڭ معجز نظملرینی اصلاح ایلهیم دعوالرندن انشاءالله، تمامیله پاکدر.

قران کریمڭ عربیتی، بلاغت اعجازیه‌سی، باطلدن طهارتی، الڭ مهم مسئله‌لری غایت دقیق اسلوب‌ده بیانی، شارع کبیرڭ معصومیتی، اسلامیتڭ تخمینات علمیه‌یه نسبتله علویتی، اساطیر یهودیه‌دن خالصلگی کبی کلی مصلحتلر بزم طرف‌ده ایکن، اهل علمڭ اجماعلرینه مخالفت ایتمك، راویلردن بعضلری حقنده «انساندر، وهم ایده بیلور» کبی سوزلری سویله‌مك انشاءالله جنایت اولماز، ادبسزلك‌ده اولماز.

بن شوسطرلری یازدم، لکن «خدایه شکر، حقیقتی آڭلادم» شادلغیله دگل، بلکه «اوقدر عصرلر امتدادنده علمای اسلام کوزندن حقیقت نصل غائب اولا بیلدی!» قایغوسیله ایدی.

شوکشفیات عصرنده، یعنی خزائن الهیه من غیر حساب، هر کون هر ساعت، اسرار طبیعتی آتوب چیقاروب طورور برزمان‌ده، «اوقدر آچیق بر حقیقتی کشف ایتدم» دیمکدن بن البته اوتانورم، بونی‌ده آڭلامازقدر مغرور هم غافل دگلم. لکن اوقدر عصرلر امتدادنده علمای اسلامڭ بیوك عقللرندن کیڭ کوزلرندن غایت آچیق حقیقتڭ غائبلگی بنی البته الڭ شدتلی صورتده متأثر ایدر.

اوقدر آچیق بر حقیقت نصل غائب اولمش؟

روایت کلمه‌لریله تقیدڭ، راویلر حقنده حدوددن طیش اعتقادڭ تأثیریله شو حال حاصل اولمش اولسه کرك.

سوزم شودر، عذر شودر. حقیقت طالبلری قاشنده عذرم البته مقبول اولور! سوزم قیمتی‌ده شاید تقدیر قیلنوب، احتمال قبول قیلنور. ایمان سوقیله، اسلامیته قران کریمه محبت سائقه‌سیله سویلندی، یازلدی.

فكرلرڭ حريتی، طلبك اهميتی، قصدڭ صحتی معلوم ايكن، بويله اعتذارلره البته حاجت يوقدر. لكن، انشاءالله بته‌جك موقت بر حالمزڭ تأثيريله، بن مجبوريت حس ايتدم.

عمارت، ظهور انسانيت، خلقت آدم، خلقت حوا مسئله‌لرينه دائر اسلاميتڭ نظرينی آز چوق مناسبتله بوراده يازدق، شهرت بولمش لكن اصلی يوق فكرلردن نظرلردن — رأيمزی قبول ايدر طلبه‌لری آزاد ايتمك قصديله ايدی. موضوعدن طيش مسئله‌لری يازمقدن مقصدمز يالڭز شو ايدی. عمارت موضوعنه دائر ديگر مسئله‌لر حقنده اصلی يوق فكرلر بزم كتب اسلاميه‌ده يوقدر. بوڭا كوره او مسئله‌لر حقنده يازمق مجبوريتی‌ده يوقدر.

ايندی موضوعمزه عائد مسئله‌لره كله‌يك.

عمارت حدودی.
كيچه‌لرڭ كوندوزلرڭ تفاوتی.

سنه فصللرينی، كيچه‌لرڭ كوندوزلرڭ تفاوتلرينی، يرلرڭ شهرلرڭ چيكلرينی جهتلرينی بيان هم تعيين ايچون، جغرافيا هيئت فنلری دورت دائره: ١) افق، ٢) نصف نهار، ٣) معدل نهار، ٤) منطقة البروج دائره‌لری فرض ايتديلر. قوزموغرافيا، جغرافيا فنلرنده بيان قيلنور حاللرڭ همه‌سی شو دورت دائره اعانه‌سيله ضبط قيلنور.

---

١) افق: هر محلڭ افقی او محله نسبتله يری آست اوست اولمق اوزره متساوی ايكی قطعه‌يه تقسيم ايدر بيوك دائره‌در. قوياشڭ، يولدوزلرڭ طلوعلری غروبلری افق دائره‌سيله اولور. افقدن يوقاری چيقمق طلوع، افقدن آشاغی اينمك غروب اولور. قوياش طلوع ايتدی-ديمك — افقدن يوقاری آشدی ديمكدر. غروب ايتدی ديمك افقدن ايندی ديمكدر.

---

۲) نصف نهار: هر محلك نصف نهاری او محله نسبتله یری بری شرقی بری غربی اولمق اوزره متساوی ایکی قطعه‌یه تقسیم ایدر بیوك دائره‌در. اودائره نصف نهار تسمیه قیلنور، قویاشك مرکزی اودائره‌یه واصل اولور «آن» ده تام نصف نهار اولمق اعتباریله.

یریوزنك افقلری بر — نقطه‌لر بولنماز. لکن نصف نهارلری بر — نقطه‌لر کثرتله بولنور. هر محلك اوزینه مخصوص افقی واردر. لکن اوزینه مخصوص نصف نهاری وار نقطه‌لر — یریوزنك یوقدر. بر نصف نهار — حسابی یوق محلله نسبتله نصف نهار دائره‌سی اولا بیلور. بر نصف نهاری — حسابی یوق افقلر تنصیف ایدر. بوڭا کوره، جغرافیا فنی یر کره‌سنده علی حسب الاصطلاح ۳٦۰ — اوچیوز آلتمش نصف نهار دائره‌لری فرض قیلوب، طول حسابلرنده بونلرله اکتفا ایتمشلر.

---

۳) معدل نهار: حرکت یومیه دائره‌سی. بوڭا استوا دائره‌سی اطلاق قیلنور. قویاش اودائره‌یه حلول ایدر «آن» ده کیچه‌لرك کوندزلرك هر یرده برابرلگنه کوره، اودائره‌یه «معدل نهار» نامی ویرلمش.

---

٤) منطقة البروج: حرکت سنویه دائره‌سی. یرکره‌سی شودائره اوزرنده حرکت ایدر. یرایله قمر شودائره‌ده اجتماع ایدرلرایسه، یاخسوف یاکسوف واقع اولور. بوڭا کوره، شودائره‌یه خسوف کسوف دائره‌سی اطلاق قیلنور.

سنه فصللرینك اختلافی، کیچه‌لرك کوندوزلرك اختلافلریله تفاوتلری شو ایکی دائره‌دن یعنی حرکت یومیه دائره‌سیله حرکت سنویه دائره‌سندن ناشیدر.

اگر شوایکی دائره بر سطح اوزرنده واقع اولسه ایدی، یاخود بری دیگرینه موازی اولسه ایدی، اوتقدیرده سنه‌ده فصول بولنماز ایدی، کیچه‌لر کوندوزلر همان بر حالده قالور ایدی.

حکمت الهیه اقتضاسیله، شو ایکی دائره تقاطع ایتمش: حرکت سنویه

دائره‌سنڭ بر نصفی معدلك شمالنده، ایکنچی نصفی — جنوبنده واقع اولمش. شو تقاطع یکرمی اوچ یاریم درجه زاویه ایله اولوب، حرکت‌سنویه دائره‌سنڭ معدلدن اڭ بعید نقطه‌سی — ٢٣ ١/٢ درجه‌ده بولنمش.

اشته شو تقاطع حادثه‌سی، قدرت الهیه‌یه نسبتله غایت اوفاق بر تدبیر، بزم شو «یر» مزده حیاتڭ حدوثنه دوامنه، سنه فصللرینڭ اختلافنه، کیچه‌لرڭ کوندوزلرڭ تفاوتلرینه، صولرڭ هوالرڭ مختلف صورتلرده حرکتلرینه، یر یوزنده نوعلری مختلف حیوانلرڭ نباتلرڭ معدنلرڭ حصولنه، استراحته البته محتاج اولور قوه طبیعیه‌لرڭ استراحتلرینه تجددلرینه، عمومیتله تعبیر ایله‌یك، فنون اربابنه معلوم طبیعی، کیمیوی حادثه‌لرڭ هر برینه همه‌سنه سبب اولوب، بونگله برابر نوع انسانڭ مدنیت درجه‌لرنده حرکتلرینه تفاوتلرینه، عالم انسانیت‌ده ظاهر اولمش هم اولور اوفاق، بیوك حاللرڭ هر برینه همه‌سنه بالواسطه سبب اولمشدر.

«ذلك تقدیر العزیز العلیم!»

یرڭ حرکت یومیه‌سیله حرکت سنویه‌سی دائره‌لرینڭ یکرمی اوچ یاریم زاویه ایله تقاطعلری کیچه‌لرڭ کوندوزلرڭ تفاوتلرینه سبب اولمشدر:

خط استواده واقع یرلرك افقلری حرکت یومیه دائره‌سیله او دائره‌یه موازی همه مدارلری تنصیف ایدر. خط استواده بولنور انسان ٢٤ ساعت امتدادنده کوك یوزنده وار همه یولدوزلری کورر. کیچه کوندوز اوراده علی‌الدوام متساوی اولور. یولدوزلرڭ هر بری اون ایکی ساعت افق اوستنده، اون ایکی ساعت افق آستنده بولنور.

حرکت یومیه قطبلرینڭ هر برنده حال تمام باشقه‌در. اوراده طلوع، غروب یوق. بلکه معدلڭ بر طرفنده قالمش قسم هر وقت کورنور، اصلا غائب اولماز، ایکنچی طرفنده قالمش قسم هیچ بر وقت کورنمز، ابدی الخفا اولور. معدلڭ بر طرفنده اولان کوکبلر مؤبد صورتده طالعدر، دیگر طرفنده قالمش کوکبلر مؤبد صورتده غاربدر. اورالرده حرکت یومیه‌دن ناشی طلوع، غروب بولنماز.

لکن یرڭ حرکت سنویه‌سیله یالکز قویاش حقنده طلوع، غروب بولنور. قویاش حرکت ظاهریه‌سیله شمال برجلرنده ایکن، قطب شمالیده آلتی آیدن برقدر زیاده مدت غائب اولماز، قطب جنوبی‌ده اوقدر مدت ظاهر اولماز. قویاش اوزینڭ حرکت ظاهریه‌سیله جنوب برجلرنده ایکن، قطب جنوبی‌ده تقریبا آلتی آی غـائب اولماز، اومدت‌ده قطب شمالیـده ظاهر اولماز.

بوڭا کوره، قطبلرڭ سنه‌لری آلتی آی کوندوز، آلتی آی کیچه‌دن عبارتدر. اوچ آی فجرلری شفقلری ایچون حساب ایدر ایسه‌ك، اڭ شدید قاراڭلق تقریبا اوچ ای قدر مدتدن عبارت اولور.

ایکی قطبڭ برنده واقع بلادڭ افقلری معدلدر. لکن اوراده نصف نهار دائره‌سی بولنماز. مغربلری‌ده مشرقلری‌ده بولنماز. اوراده ساعتلری حساب، طلوع، غروب، زوال اعتباریله دگل، بلکه دوره اعتباریله، یاخود کوله‌گه حرکتیله اولور.

قطب طرفلری طلوعدن غروبدن نصیبلری یوق ایسه‌ده لکن حرکت یومیه‌دن نصیبلری تمام بزم نصیبمز کبیدر. حرکت یومیه ٢۴ ساعت‌ده تمام اولور. کوله‌گه یایولدوزڭ دوره‌سیله حرکت یومیه دوره‌سی غایت گوزل صورتده ضبط قیلنه بیلور.

قطبلرده طلوع، غروب یوق دیمك حرکت یومیه یوق دیمك دگل. ٢٤ ساعتدن عبارت حرکت یومیه یریوزینڭ بلااستثنا همه نقطه‌لری حقنده بردر. غروب، طلوع، استوا کبی شیلر — یرڭ کره‌لگی هم حرکتی اقتضاسیله بزم کوزمزه نسبتله ظاهر اولور نسبی شیلردر. فی الواقع محقق شی: یرڭ حرکت یومیه‌سی، بردوره ایله تقدیر قیلنور ٢٤ ساعت زمان.

كله‌جك‌ده، انشاء الله، بيان ايدرز: عبادت اسلاميه‌لر طلوع، غروب، استوا اعتباريله تكليف قيلنمامش، بلكه حركت يوميه اعتباريله. ٢٤ ساعت‌ده تمام اولور بر دوره امتدادنده انسانلرك هر برينه نره‌ده بولنور ايسه‌ده، بش نماز تكليف قيلنمشدر. «طلوع، غروب، شفق يوق، بوڭا كوره ايكى اوچ نماز ساقطدر» ديمك الك بيوك نادانلقدر. مخصوص فصلده شو كتابده شو مسئله انشاء الله آچيق روشده بيان قيلنور.

خط استواده كيچه‌لر كوندوزلر اون ايكى ساعت اولور، زيرا خط استوا افقلرى همه مدارلرى تنصيف ايدر. اما معدلك يا شمالنده يا جنوبنده واقع يرلرك افقلرى معدلى تنصيف ايدر ايسه‌ده، ديگر مدارلردن هيچ برينى تنصيف ايتمه‌يور؛ بلكه متساوى دگل ايكى قطعه‌يه تقسيم ايدر، ياخود هيچ بر تقسيم ايتمه‌يوب، مدارلرك بعضلرى افقلرك اوست طرفنده، بعضلرى آست طرفنده قالور. بوڭا كوره كيچه‌لرده كوندوزلرده تفاوت حاصل اولور؛ اما تقسيم قيلنمامش مدارلرده قوياش يا هيچ طلوع ايتمز، يا هيچ غروب ايتمز.

عرضى ½٦٦ درجه‌دن كم يرلرك افقلرى مدارلرك هر برينى تقسيم ايدر. بوڭا كوره، اويله يرلرده قوياش هر كون غروب ايدر.

عرضى ½٦٦ درجه يرك افقى انقلاب مدارينى قطع ايتمز، بلكه انقلاب مداريله تماس ايدر. قوياش انقلاب مدارينه كلدكده اوكون اويرده قوياش غروب ايتمز، دوره تماميله كوندوز اولور؛ ياخود طلوع ايتمز، دوره تماميله تون اولور. اشته شو عرضده الك ابتدا كوندوز تماميله تونه، تون تماميله كوندوزه ايلاج قيلنمش اولور.

«يولج الليل فى النهار ويولج النهار فى الليل» آيت كريمه‌سنك معناسى بوراده تام صورتده ظاهر اولور.

عرضَ، یعنی خط استوادن بعد زیاده‌لشدکچه، او یرلرڭ افقلریله قطع قیلنمامش مدارلرڭ صانی آرتار. غروبی یا طلوعی یوق حرکت یومیه‌لرڭ مقداری سرعتلی صورتده زیاده‌لشور. الڭ اوزون کوندوزلری الڭ اوزون کیچه‌لری هفته اولور، ایکی هفته اولور، آی اولور، ایکی آی اولور، نهایت، قطبلرده الڭ اوزون کوندوزلری کیچه‌لری آلطی آی اولور.

استطرادی طریقله اولسه‌ده ذکر ایده‌یم: ذی القرنین قصه‌سنده ذکر قیلنور "ظلمات„ جهتی — قطبلرڭ آلطی آی دوام ایدر کیچه‌لریله تأویل قیلنه‌ماز. قران کریمڭ شهادتنه کوره، عالم انسانیت‌ده ظاهر اولمش الڭ بیوك فتوحات صاحبی بر ملك، طاغ قدر "سد" بنا ایتدره بیلور ریاضی مهندس بر حکیم قطب جهتنه کیده‌جك ایسه، البته کوندوز کیدر ایدی. او قدر بیوك مهندس، گوزل ریاضی ایکن، کیچه‌لری نه وقت، کوندوزلری نه وقت اولور، البته ذی القرنین حضرتلرینه معلوم ایدی. او وقتلرده عمارتدن نصیبی یوق قطب جهتلرینه فتوحات همتیله‌ده، "آب حیات„ بولمق امليله‌ده ذی القرنین کبی بیوك انسان البته کیده‌جك دگل. آب حیاتی، خضر دگل، ذی القرنین بولدی. لکن "ظلمات„ جهتلرنده دگل، قران کریم‌ده ذکر قیلنمش جهت‌ده.

ذی القرنین قصه‌سی کبی — علمای اسلام آغزلرندن قلملرندن ملاحظه‌سز، میزانسز، تفکرسز سوزلر سویلنمش بر قصه تصوری ممکن دگلدر. "عقیده الهیه‌لره نظر„ مقاله‌لرم‌ده قران کریم‌ده مذکور ذی القرنین قصه‌سینی بشنجی برهان قیلمق صفتیله یازاجق ایدم. مانعلر چیقدی. شاید بوندن صوڭ.

یوقاریده یازلمش سطرلری اجمال ایدر ایسه‌ك، حاصلی شو اولور:

۱) خط استواده بولنور یرلرده کیچه‌لر کوندوزلر متساویدر، زیرا استوا افقلری مدارلرڭ هر برینی تنصیف ایدر؛ کیچه قوسیله کوندوز قوسی برابر اولور.

٢) عرضی وار یرلرڭ افقلری معدل نهاری تنصیف ایدر؛ قویاش معدل نهارده ایکن کیچه‌لری کوندوزلری برابر اولور. لکن مدارلرڭ هیچ برینی تنصیف ایده‌مز. یا متساوی دگل ایکی قوسه تقسیم ایدرده، قویاش اومداره کلور ایکن، بری اوزون بر قیصه کوندوز کیچه بولنور؛ یا هیچ تقسیم ایتمز. قویاش اومداره کلور ایکن طلوع غروب بولنمایوب، حرکت یومیه یا یالکز کیچه، یا یالکز کوندوزدن عبارت اولور. عرض آرتدقچه، قطع قیلنمامش مدارلرڭ عددی آرتار؛ طلوع، غروب یوقلق او قدر دها زیاده ممتد اولور.

٣) قطبلرده افق — معدلڭ اوزی اولور. مدارلرڭ هیچ بری قطع قیلنماز. معدلڭ بر طرفی علی الدوام ظاهر اولور، دیگر طرفی موبد صورت‌ده خفی قالور. قویاش حرکت ظاهریه‌سیله بروج شمالیه‌یه چیقار ایسه، قطب شمالی‌ده قویاش غروب ایتمز، اما قطب جنوبی‌ده طلوع ایتمز. بروج جنوبیه‌یه چیقار ایسه، قطب جنوبی‌ده غروب ایتمز، قطب شمالی‌ده طلوع ایتمز.

قطبلرده مشرق، مغرب، نصف نهار بولنماز.

عرض، یعنی خط استوادن بعد حسبیله کیچه‌لرڭ کوندوزلرڭ تفاوتلرینه سبب ظاهر اولدی. یریوزنده کیچه‌لر کوندوزلر تفاوت ایدر ایسه‌ده، حرکت یومیه هیچ بر یرده متفاوت دگلدر. حرکت یومیه خط استواده یکرمی دورت ساعت ایسه، قطبلرده‌ده یکرمی دورت ساعت اولور. کوندوزلك بر هفته قدر، بر آی قدر، حتی آلطی آی قدر دوام ایدر. لکن حرکت یومیه، بر دوره هر یرده هر وقت‌ده ثابتدر، مقداری همان ٢٤ ساعت اولور.

عظمت الهیه قاشنده بنده‌لك وظیفه‌لری اولمق اوزره، انسانلره موقت عبادتلر شریعت اسلامیه‌ده فرض هم بیان قیلنمش، لکن کیچه‌لرڭ قاراڭلغی کوندوزلرڭ یاقتیلغی اعتباریله دگل، بلکه دوره تمامی اعتباریله‌در. محدود، موقت زمان امتدادنده معدود عبادتلر فرضدر. فقط قاراڭلق یاقتیلق کبی وصفلرڭ نظر شریعت‌ده بر پاره‌لك اهمیتلری یوقدر. «بر دوره امتدادنده

بش نماز!» اشته بنده‌لك وظیفه‌لرینی ایفا ایچون شرع شریفڭ قاعده ضروریه‌سی شودر. دوره، تماميله قاراڭلق اولسه‌ده، تماميله یاقتی قالسه‌ده، بر قدری قاراڭلق بقیه‌سی یاقتیلق اولسه‌ده، خدایڭ عظمت الهیه‌سی، انسانلرڭ بنده‌لگی همان ثابتدر. بش بش اولوب، تکرار قیلنور عبادتلرڭ وقتی همان باقیدر.

کیچه‌لرڭ کوندوزلرڭ تفاوتلرینی، اوتفاوتلرڭ سببلرینی بیان صوڭنده عمارتڭ حدودلرینی بیان ایده‌یك.

شو کونده اڭ مکمل جغرافیا خریطه‌لرینه، مفصل جغرافیا کتابلرینه، اڭ جامع جغرافیا آطلاسلرینه نظر ایدن انسان کورر:

یر یوزنده قوریلق حدودی: آسیاده، نصف شمالی‌ده یتمش یدی درجه اوتوز دقیقه عرض شمالی‌ده منتهی اولور. آمریقاده قاره‌سی اعتباریله یتمش ایکی (٧٢) درجه‌ده، اما جزیره‌سی غره‌نلاند اعتباریله سکسان اوچ درجه عرض شمالی‌ده. جنوب قسمنده قوریلغڭ اڭ نهایه‌سی آمریقاده ایللی دورت درجه عرض جنوبی‌ده منتهی اولور.

شو، یتمش یدی درجه اوتوز دقیقه عرض شمالیله ٥٤ درجه عرض جنوبی آراسنده محصور، قوریلغڭ نره‌لرینه قدر عمارت ایرشمش؟ یوقاری‌ده یازدق: یرڭ معموریتی — انسانلرله مسکونیتدن، یاخود انسانلرڭ سکناسنه یرڭ صلاحیتندن عبارتدر.

اسکی جغرافیا اربابنه، ایکی اوچ بیڭ سنه مقدم، قسم شمالی‌ده آلتمش آلتی درجه ٢٥ دقیقه نهایه‌سنه قدر عمارت معلوم ایدی.

شو کون جغرافیا اربابنه معلوم عمارت حدودی‌ده — اسکی‌ده معلوم عمارت حدودندن اوقدر اوزاقلره کیده‌مه‌مش.

روسیاده اڭ شمالی عمارت: آرخانگه‌لسك ولایتنده Кола اویزدیدر. شو اویزد ٦٦ درجه ٣ دقیقه عرض شمالیدن ٦٩ درجه ٥٧ دقیقه عرض شمالیگه قدر ممتد اولور.

شو اویزده "قولا" نامنده بر اوفاق شهر واردر. ٦٨ درجه ٥٣ دقیقه عرض شمالیده واقعدر. اوفاق بر شهردر، بش آلتی یوز قدر نفوسی، بر مکتبی واردر. اولده اویزد شهری ایدی. ١٨٩٩ سنه‌ده «قولا» دن شمال جهتنه آله‌کساندروسك شهری بناقیلندقدن‌صوڭ، اویزدلق آله‌کساندروسك شهرینه نقل قیلندی. او یکی شهرڭ بر شفا خانه‌سی، ایکی کتب خانه‌سی، بر مکتبی واردر. بورالرده قویاش تقریباً ایکی آی قدر مدت باتماز، طوغماز.

یالڭز روسیاده دگل، بلکه بوتون یر یوزنده الڭ شمالی معموریت: نوروه‌گیه مملکتنده فینمارکه‌ن ولایتیدر. شو ولایتڭ اوتوز اوچ بیڭ قدر نفوسی واردر. ولایت شهری واردو شهریدر.

شو ولایت‌ده کوالو اسملی جزیره‌ده، ایکی بیڭ قدر نفوسی وار «هامرفه‌ست» شهری واردر.

یر یوزنڭ الڭ شمالی شهر — شو شهردر. یتمش (٧٠) درجه اوتوز طوقز (٣٩) دقیقه (١٥) ثانیه عرض شمالیده واقعدر.

اون اوچ (١٣) مایدن یکرمی‌طوقز (٢٩) ایوله قدر، یتمش‌سکز تەولك قویاش‌اورادەباتمار. فجر، شفق‌اعتبار یلەیاقتیلق‌اوراده غایت‌اوزاق دوام‌ایدر.

حکمت الهیه تدبیریله عالم طبیعت‌ده وجود بولور شیلرڭ هر بری انسانلرڭ کوزلرینی اوزینه جلب ایدر قدر جمالدن گوزللکدن البته آز جوق نصیبی حائز اولور. هر شی اویله‌در. حتی بزم کوزمزده اهمیت‌سزلك درجه‌سنه قدر عادیلشمش، یا کوڭلمزه ملال ویرور قدر منفور اولوب قالمش ایسه‌ده. بزم کوزمزده اهمیت‌سز اولمق، یا منفور کورنمك بزم قصورمزدر، بزم تأثرمزدر.

کیم بیلور، هفته‌لرجه آیلرجه دوام ایدر کوندوزلر، اوزون مدت امتدادنده کوزدن غائب اولماز قویاش او چیت یرلرده عمر ایدر انسانلره بلکه بیوك راحتسزلك، آغر ملال ایجاب ایدر. او یرده عمر ایدر انسانلر ایچون اینمز قویاشڭ، احتمال، بر پاره‌لك اهمیتی یوقدر، لکن بن، هم

اویله حادثه‌لری کورمه‌مش هر بر انسان یاقتی تونلری، اوزون کوندوزلری، اینمز قویاشلری کورمیه البته رغبت ایدر.

سحر قویاشی بڭا بلکه بیوك لذت ویرور ایدی؛ تون اورتاسنده سحر ساعتلرنده اینمز قویاشی کورمك بنم ایچون البته غایت غریب، الڭ عجیب بر حادثه کبی اولور ایدی. اویرده عمر ایدر انسانلر ایچون بلکه اهمیت‌سزدر، ملال ویرور بر حالدر، لکن بنم کوزمده بیوك اهمیتی بولنور ایدی، بنم قلبمه احتمال غایت بیوك ممنونیت ویرور ایدی.

اوّلگی کوروشده بزم کوزمز، اوّلگی تأثرمزده بزم کوڭلمز فطری حالده بولنور: تکرار کورودن کلور حجاب کوزلرمزده، عادتلنمش اولمقدن کلور غفلت کوڭللرمزده بولنماز. بیوك بر مصلحت ایچون حکمت الهیه تدبیریله حاضرلنمش اوفاق بیوك حادثه‌لرڭ هر بری وار قدر جمالیله بزم کوزلرمزه کورنور، وار قدر هیبتیله کوڭللرمزه تأثیر ایدر. بوڭا کوره، هر بر انسان اوّلگی کوروده هر حادثه‌یه آز چوق دقتله نظر ایدر، تعجب ایدر؛ کوزنڭ وار اوتکونلك، قلبنده وار حسیات، عقلنده وار قوت نسبتلرنده حظ آلور، ممنونیت کسب ایدر.

لکن انسانڭ کماللری، انفعاللری، قوتلری محدوددر. "وخلق الانسان ضعيفاً." بوڭا کوره، انسانڭ تأثری هم تأثیری او قدر اوزون وقت دوام ایدەمز، انسانه ملال کلور، اوّلگی دفعه‌لرده صفا ویرمش گوزل شیلر ایندی جفا اولور؛ طبیعی، حادثه‌لرده وار قصوردن دگل، بلکه انسانڭ تأثرندن کلور بر حالدر.

یوقسه، قدرت الهیه الیله ابداع قیلنمش عالم وجودده وار نظام غایت گوزلدر، حکمت الهیه قلمیله وجود صحیفه‌لرنده رسم قیلنور حادثه‌لر غایت جمیلدر.

اهل تصوفڭ بیوکلرندن خواجه حافظ شیرازی حضرتلری دیمش:

" گدا چرا نزند لاف سلطنت امروز که خیمه—سایهٔ ابرست، وبزمگه لب کشت" یعنی: چادری بولوط کوله‌گه‌سی، مجلس صفاسی صو کناری اولان فقیر سلطانلقدن نیچون لاف اورمایور؟ یعنی طبیعتڭ جمالی گوزلگی کوزی

عقلی وار انسانی مفتون ایدر، هر شیدن مستغنی سلطان ایدر.

اورمان باغ آراسنده، یاشیل اوت آقار صو کنارنده، یوزی یا عقلی گوزل بر انسان صحبتنده، یر یوزینی نهایتی یوق فضایی، کوکلری، یولدوزلری تماشا ایتمك اڭ بیوك بر لذتدر، اڭ بیوك بر سعادتدر. بنم اعتقادم، بنم حسیاتم شویله‌در.

شو حسیاتڭ سوقیله، پتربورغده اوزون کونلری یاقتی آق تونلری کوردکدن‌صوڭ، تون اورتاسنده سحر ساعتلرنده «اینمز قویاشی» کورمك شوقیله، شمال طرفنه فینله‌ندیه نهایتنه «آواساکسه» طاغنه، محترم لطف الله افندی الاسحاقی حضرتلریله برابر سیاحت ایتمیه قرار ویردك.

سحر قویاشی.

شو سنه ایون ٧ ده، تون ساعت ١٢ راده‌سنده، پتربورغ باقچه‌لرینڭ برنده، آقشام جریده‌لرندن برینی اوقوب، لطف الله افندی الاسحاقی حضرتلری اوطورور ایدی. بن‌ده پتربورغڭ یاقتی آق تونلرینی کورمك قصدیله چیقمش ایدم. بالتصادف اوچراشدق. شهر غایت طن، هوا غایت آچیق؛ تون ساعت اون ایکی؛ حروفاتی اوفاق روس جریده‌لرینی آسانلقلی اوقور قدر یاقتیلق. جریده خبرلری، یوقبار سوزلری سویله‌شدك. «اینمز قویاشی» کورمك ایچون قرار قیلنمش سفرمزی تعیین ایتدك: ایون ٨ ده آقشام ٨ ساعت ٣٠ دقیقه پویزدیله حرکت قیلاجق اولدق.

خط حرکتمز: پتربورغدن فین تیمور یولیله طورنه‌او. تقریبا بیڭ‌چاقرم. طورنه‌اودن آواساکسه طاغنه، آرابا یولیله یتمش بش چاقرم.

آواساکسه طاغی ٦٦ درجه ٢٦ دقیقه عرض شمالی‌ده، دیگز سویه‌سنه نسبتله ٣٣٠ آرشین بیوکلگی وار بر طاغدر. ایون ٩—١٠—١١ ده اوچ تەولك طوتاش اینمز قویاشی کورمك ایچون اوزاق یرلردن اورایه کلورلر ایمش. اسلام قلمیله یازلمش اسکی هیئت کتابلرنڭ عمارتڭ نهایه‌سی

اولمق اوزره قبول قیلنمش (٦٦ درجه ٢٥ دقیقه) یی کچمك بزم ایکیمز ایچون خصوصی بر اهمیتی حائز ایدی. بوکا کوره، آواساکسه طاغنه سیاحتی ترجیح ایتدك.

اسلام علماسنك اوزلرینه معلوم اولمامش، مبارك قدملرینه ده نصیب اولمامش بر طاغك توبه سنه آشوب، طبیعت ده نادر بولنور بر حادثه یی کورمك بزه برشرف اولور کبی ایدی، بیوك بر تأثر ویره جك کبی ایدی. دیانت کوزیله نظر ایدر ایسه ك، بزم شو سیاحتمز یالکز "شفق غائب اولماز کونلرده یستو نمازی„ حقنده دکل، بلکه اوچ نماز: آقشام، یستو، ایرته نمازلری حقنده اجتهاد سیاحتی اولور کبی ایدی.

اسلامیتك الڭ بیوك رکنلرندن بری حقنده صوڭ سوزی، روزه فریضه سنه دائر شرع شریف ده وار الڭ کیك سوزی، مشاهده صوڭنده، سویله مك آرزوسی ده بزده وار ایدی. یعنی مقدس بر مقصد بزم عزممزی تأکید ایتدی.

برادر لطف الله افندی الاسحاقی حضرتلری جمعه نمازینه نائب تعیین ایتدی ده، ایون ۸ ده آقشام ۸ ساعت ۳۰ دقیقه پویز دیله "فینله ندیه„ واقزالندن ۳ نجی قلاص ده قوزغالدق کتدك. فین تیمور یولنده واغونلار غایت پاك، فین خلقی ادب بیلور حرمت صاقلار، طن، آقرماز، باقرماز، کیف قرماز، طبیعتلری کوزل، کیوملری پاك خلقدر. ۳ نجی قلاص بورالرده انسانه راحتسزلك ویرمز. یامان سوز، ناچار ایس، خلاف ادب حرکت بوراده بولنماز. ادب سه ور، راحت استر انسان فین تیمور یولنده ۳ نجی قلاص ده کیده بیلور، طارلق کورمز.

فین تیمور یولنك بنم شو سیاحتم ایکنجی دفعه سیاحت ایدی. ۱۹۱۰ سنه کوز اخیرلرنده کورمك اوگرنمك قصدیله بن ایکی هفته قدر مدت فین شهرلرنده یورمش ایدم.

اوّلگی سیاحتمده بنم کوزم فین یرینڭ طبیعی حاللرینه، یعنی هواسنه صولرینه طاغلرینه طاشلرینه آغاچلرینه اورمانلرینه کوللرینه چایلرینه باقماز

ایدی. بلکه صازلق طاشلق یرلرده بزم تاتارلردن روسلردن قازاقلردن دها زیاده راحت عمر ایدر فینلرڭ اجتماعی حاللرینه، یعنی خانه‌لرنڭ طورمشلرینه جهازلرینه پاکلکلرینه، یورتلرده قرلرده فابریقه‌لرده زاوودلرده اشلرینه کوچلرینه، دکانلرده مغازه‌لرده بازارلرده سودالرینه تجارتلرینه، تیاترلرده کینماطوغرافلرده رەستورانلرده قهوه خانه‌لرده طوپلانولرینه اوطورولرینه روحلرینه، استراحت ساعتلرنده بایرام کونلرنده اوراملرده میدانلرده یورولرینه حرکتلرینه لباسلرینه، جمعیتلرده اوراملرده خاتونلرڭ قزلرڭ ادبلرینه اعتبارلرینه نازسز تکلفسز حرکتلرینه سوزلرینه؛ اوراملرڭ یوللرڭ یورتلرڭ هر یرده غایت پاکلگنه، ابتدائی اورتا مکتبلرڭ جنت بنالری کبی ماتورلغنه تمیزلگنه، هیچ بر یرده میخانه‌لرڭ تراقتیرلرڭ خیرچیلرڭ یالانغاچلرڭ یوقلغنه، کیوم صالومده فقیرلرڭ بایلرڭ برابرلگنه، اورام باشلرنده صاقچیلارڭ آزلغنه، کنیسه‌لرده حرملرده فینلرڭ ادبلرینه خشوعلرینه، اش ساعتلرنده باقچه‌لرڭ میدانلرڭ بوشلقلرینه، عمومیتله باش کوز یله کورنور احوال اجتماعیه‌لرینه بن اعتبار ایدر ایدم. بن او حاللرینی غایت بگنمش ایدم.

فینلری، عمومیتله، خاتونلرینی ارلرینی، اش کشیلری بولدم. عطالت، تنبللك علامتی شیق کیوملری ارلرده، نازلیلق اش‌سزلك اثری آق یومشاق اللری بارمقلری موسم موده‌لرینی خاتونلرده کورمه‌دم. روسلر جمعیتلرنده موسم موده‌لرینی رعایت ایتمه‌مك عیبدر. اما فینلر کوزنده موده‌لری رعایت ایتمه‌مك عیب دگل، بلکه یالانغاچلر فقیرلر بولنور ایکن، تکلفلی زینتلی کیوملر کیمك عیبدر کبی کورندی. بوڭا کوره اولسه کرك فینلرڭ بایلری فقیرلری کیوم صالومده اوقدر تفاوت کوسترمزلر. فینلرده کیومڭ قیمتلگی معتبر دگل، بلکه پاکلگی معتبردر.

فینلرڭ باشقه حاللرینی بن صوراشوب بیلور ایدم: فینلرده یالان سویله‌مك، اوغرلق ایتمك، خیانت ایتمك کبی شیلر بولنماز ایمش. بن بونی اوز کوزمله‌ده بر قدر کوره بیلدم: یولچیلر واغونلرده همه اشیالرینی براقور کیدر، یوغالمق

احتمالندن قورقو بورالرده بولنماز؛ پویزدلرده یالگز برقوندوقتور بولنور، بیلت‌سز اوطورمق قویانلق قیلمق فینلرده هیچ یوق ایمش؛ ترامواپلرده بیلت ویرمك بیلت باقمق یوق، هر انسان اوزی ترامواي واغونلرینك قوطیلرینه تعیین قیلنمش پاره‌لری صالور کیدر. صالمامق، یابش تین یرینه اوچ‌تین صالمق کبی احتماللر، فینلرك طبیعتلرنده وار امانت حکمیله گویا اصلا ممکن دگل کبیدر. «آبو» شهرینك ترامواپلرنده فینلرك شو حاللرینی هم دقتله هم تعجبله مشاهده ایتدم. تعجب ایتدم، زیرا استانبول، مصر، روسیا تیمور یوللرینك ترامواپلرینك حاللری بگا معلوم ایدی.

اوّلگی سیاحتمده هلسینفورص شهرینه کیدر ایکن، لاهتی شهرنده دنیاسی گوزل حسن افندی خانه‌سنه ایندم. مقصدم: لاهتی‌ده اورتا مکتبلرده آلمان انکلیز لسانلرینك معلمی، تورك روس لسانلرینی گوزل بیلور یاش پروفه‌سوری زیارت ایتمك، هم‌ده ممکن اولور ایسه، بر قدر معلومات آلمق ایدی.

حسن افندی، گوزل مانوفاقتورا مغازه‌سی وار، هم‌ده فینلر کوزنده گوزل اعتباری وار، یاش مسلماندر، بگا لازم یاش پروفه سورك‌ده آشناسی ایمش.

برابر پروفه‌سورك زیارتنه کتدك. احتراملە بزی قبول ایتدی. تورك لسانلرینك صرف نحو قاعده‌لرینه دائر بر ایکی غریب مسئله سویله‌دی، کتابخانه‌سنده وار غریب اثرلری کوستردی، صوڭره اعتذار ایتدی‌ده، قزلر گیمنازیه‌سنده درسلرینه کتدی. یاش پروفه سور غایت ساده عمر ایدر جانلی نشاطلی بر آدمدر. آقشام ٦ ساعت راده‌لرنده ویزیته قایتارمق ایچون بزم مهمانخانه‌مزه کلدی. اوچ دورت ساعت دوام ایتمش مصاحبه‌سنده فینلرك حاللرینه تاریخلرینه دائر بنم ایچون غایت مهم شیلری بیان ایتدی. النده بر ستاتیستیق وار ایدی. فینلرك مکتبلرینه، مطبوعاتنه، فنی تجاری جمعیتلرینه، شرکتلرینه، محصولاتنه دائر الك صوك حسابلری نقل ایتدی.

ایکی یاریم میلیون قدر نفوسی وار فینلرك آمریقاده آوروپاده تجارت ایدر بر بیك بشیوز قدر پاراخودلری وار ایمش. آمریقایه خدمت ایچون

هجرت ایتمش فین عمله‌لری ایچون آمریقاده فین لساننده اون‌طوقز جریده‌لری وار ایمش. فینلاندیه‌ده عمر ایدر دورت بیك قدر چنگانه‌لر ایچون‌ده فین لساننده بر جریده نشر قیلنور ایمش.

بالالر ایچون تعلیمك عمومیتی مسئله‌سنده پروفه سور جنابلری دیدی:

تعلیم بزده نظام حکمیله مجبوری دگلدر، لکن مقدس دیانتمز ایجابیله تعلیم بزده فرض کبی هر انسانك اوزینه عائد وظیفه‌در.

بن شو سوزی آڭلامادم، تفسیرینی طلب ایدر کبی سکوت ایتدم. پروفه‌سور جنابلری دیدی:

سوادی یوق آدمك شهادتی دعواسی قبول قیلنماز، مدنی معامله‌لرده اهلیت صاحبی اولاماز، فین هیئت اجتماعیه‌سندن اعضا اولمق ایچون سواد لازمدر.

تفسیری اوّلگی سوزندن دها غریب کورندی. مقدس دیانت نظرنده تعلیمك فرضلغی — سوادی یوق، یعنی اوقو یازو بیلمز آدملرك حقوق مدنیه‌دن اعضالقدن محرومیتی معناسنده ایمش.

دینلرینی فین فقیهلرینك او قدر گوزل او قدر دقیق فهملرینه، چن معناسیله، حسد ایتدم.

مصاحبه‌مزك صوڭی فینلرده عائله، تربیه، یر، ادبیات مسئله‌لرینه دائر ایدی. علوملریله آوروپاده شهرت کسب ایتمش فین ادیبلرندن وه‌سترمارق، مه‌حه‌لین، رونه‌برغ کبی ذواتك اسملرینی خدمتلرینی‌ده بیان ایتدی.

تون ساعت ۱۲ لرده یاش پروفه‌سوری خانه‌سنه قدر اوزاتوب، سحر ساعت ٦ راده‌سنده لاهتی‌دن پتربوره حرکت ایتدم.

اوّلگی سیاحتم کوز اخیرلرنده ایدی. فین یری او وقت قارلر بوزلر ایله تمام قاپلانمش ایدی. حاضرگی سیاحتمز یاز اورتاسنده، ایون باشلرنده. اطراف تمام یاشیللك. یولده گوزل داچالر، اورمانلر، آقار صولر، گوزل کوللر، کیك بولونلر، باصولر، طاشلقلر، صازلقلر؛ بری دیگرندن آرالری اوزاق دگل شهرلر قریه‌لر.

بزم هیچ برمزك فكرینی كوزینی فین یرینك اوطبیعی حاللری مشغول ایتمه‌یور ایدی. طبیعی حاللرینه بز دقت ایده‌مز، یاخود ایتمز ایدك.

قریمك باغچه‌لرینی، قافقاز طاغلرینی، وولغا قاما بویلرینی، سیبر ستەپلرینی، توركستان عربستان آفریقا چوللرینی، شام سمرقند تاشكند باغلرینی، هندوستان عجائبلرینی، افغانستان طاغلقلرینی طاشلقلرینی، پتربورغ صازلقلرینی كورمش بیلمش آدملره فین یرینك اوطبیعی حاللری طاشلقلری‌ده صازلقلری البته او قدر غریب كورنمز.

فین یرنده وار معدنلردن تیمورمی، باقورمی، غرانیت‌می، مرمرمی، پورفیرمی چیقار، بزه اوجهتی یا هیچ معلوم دگل، یاخود بزم نظرمزده هیچ بر اهمیتی یوق كبی ایدی. بزم وار قدر دقتمز ـ یر یوق ایكن یر ایجاد ایدن، یعنی فینلەندیه صازلقلرنده طاشلقلرنده اوز كوچیله ایگون یرلری ایجاد ایدن فینلرك اوزلرینه حركتلرینه طوغریلقلرینه پاكلكلرینه محصور قالمش كبی ایدی. سوزسز آغزلرینه، اویلی باشلرینه، اشلكلی اللرینه، چدامل تنلرینه، صبر ایدر كوڭللرینه، مشقتلره بیوك آغرلقلره غلبه ایتمك حقنده المیثاق كوننك ویرلمش عهدلرینه ایمانلرینه، ماڭلایلرندن یاغمور كبی آقمش ترلریله صوغارلمش یرلرینه، پاك كیوملرینه خانه‌لرینه صوقلانوب باقار ایدك.

بزم ایچون «فینلر نره‌دن نه وقت بورایه كوچوب كلمشلر؟ یدی سكز عصر محكومیت‌ده قالمش فینلر ملیتلرینی لسانلرینی نصل صاقلامشلار؟» كبی مسئله‌لر اوقدر مهم دگل ایدی. صازلقلری طاشلقلری ایگونلك باغچه‌لق اورمانلق قیلمق چاره‌لرینی بولمش فینلر ـ ملیت، لسان صاقلاو چاره‌لرینی البته بولورلار. فینلرك اوقدر فعالیتی كوز اوڭنك ایكن، «طوفاندن صوك میلاددن قبل، آسیادن كوچوب بورالره كلدیلر» سوزی كبی خیال تاریخلرینك نه اهمیتی واردر؟ اویله سوزلر قابینه‌لرده غفلت دقیقه‌لرنده مؤرخلرك كیك خياللرينه خطور ايدر، اما صازلقلرده طاشلقلرده حسابی یوق مشقتلر صوڭنده حاصل اولا بیلمش ایگونلك باغچه‌لقلری كورودن كلور دهشت ساعتلرنده اویله خياللر انسان باشنه كلمز. فعالیت ـ خياللری دگل، بلكه فعلیتی آراتور.

سکزدن سکزه قدر حرکت ایتدك، قارا کلقدن براثر یوق ایدی. پویزد ستانسیه‌دن ستانسیه‌یه طورماز کیدر ایدی، یواچیلر بری اینر، دیگری بنر ایدی. تیاتر پرده‌لری آچیلور قاپانور کبی، بزم کوزمزده منظره‌لر همان همان یاکارور ایدی.

طبیعت، بیلت‌سز بوش تماشا قیلنور، اڭ گوزل اڭ بیوك برتیاتردر. طبیعت صحنه‌لرنده کورنور فاجعه‌لر، غریب حادثه‌لر، قومه دیه‌لر — شاعرلرڭ طارخیاللرنده دگل، طبیعتڭ کیڭ غایت کیڭ میدانلرنده، تمثیل یا تقلید اولمق طریقیله دگل، بلکه حقیقت اولمق صفتیله واقع اولور.

پویزد ساعت ۱۱ چاماسنده تامرفورص شهرینه کلدی. ریحی مه‌کی، طویالادن صوڭ، ۳نجی دفعه بورایه اینمك بزه لازمدر، شوپویزد "آبو" شهرینه کیده‌جك. طوغری "طورنه‌او" شهرینه تون ساعت برده حرکت ایده‌جك پویزدی بوراده بکله‌مك بزه لازم ایدی. تامرفورص کبی غایت گوزل بر شهرده، ۱۳ — ۱٤ ساعت طورمق بزه بلکه مطلوب ایدی. ممنونیتله ایندك. تامرفورص مسلمانلری بزی، بز آنلری گوزل بیلور ایدك. ستانسیه‌ده حسن افندی خیرالدینف طوغری کلدی. خانه‌سنه کتدك، برر ساعت استراحت ایتدك. تل‌فونله مسلمانلرڭ اکثرینه خبرویردی. بوراده هرخانه‌ده هرقوارتیره‌ده تل‌فون واردر. هر بریله کورشدك، صوڭره شوگوزل شهرڭ تماشاسنه کتدك.

تامرفورص—فابریقه‌لری، زاوودلری اعتباریله فینلەندیه‌ده اڭ برنجی شهردر. فابریقه‌لرڭ زاودلرڭ اکثری — "نه‌سی یاروی" کولندن "پوهی یاروی" کولنه آقار "تامپه‌ره‌ن کوسکی" اسملی اینرصو (водопадъ) قوّتیله اش کورر. شو شهرده وار قرق بیڭ قدر نفوسڭ اکثری یاخود همه‌سی فابریقه‌لرده، زاوودلرده، تجارت اداره‌لرنده خدمت ایدر عمله طائفه‌سیدر.

اوراملری یورتلری بنالری غایت پاك بر شهرڭ گوزل باغچه‌لرنده کیڭ میدانلرنده کیوملری غایت پاك، استراحت ساعتلرنده سیرلری حرکتلری غایت ادبلی عمله‌لری کورر ایسه، انسان غایت بیوك لذت آلور. قانون

امیله کاغدلرده صاقلانور مساواتی دگل، سعادت اساسی اولان حقیقی، فعلی
رابرلگی انسان بوراده کورردہ، بلا شعور شاد اولور.

بورالرده انسان — حاجتی یوق تکلفلی زینتلری، ضرورتدن محروم
الانغاچ تنلری، اش آغرلغندن یااش‌سزلك قایغوسندن‌سرخوش اولور شقیلری،
القاولق خسته‌لگیله ال اوزاتور دنیلری، جهل یا ضرورت اقتضاسیله عفت
ساتار خاتون قزلری، قدر حکمیله اشدن کوچدن قالمش عاجزلری کورمز.
لکه اش برکه‌سیله وجودلری صاغلام اولمش، کوڭللری شادلقله طولمش، قوّت
ا ڭارتمق یڭی نشاط طوپلامق ایچون یورر عمله‌لری کورر.

انسان بورالرده اوزینی سعید بر جماعت، گوزل بر هیئت انسانیه
یچنده حس ایدر: عدلدن طوغار امنیتی، امندن طوغار املی، املدن طوغار
ملی عملدن طوغار راحت وسعادتی همه طارمقلریله آچیق صورتده مشاهده ایدر.

شهرڭ مکتبلرینی موزه خانه‌لرینی اوّلگی دفعه سیاحتمده فین لساننه
آشنا خیرالدین افندی حسن‌الدینف اعانه‌سیله تماشا ایتمش ایدم. لسان
وقلق حسبیله بر شی آڭلامق البته ممکن دگل ایدی، لکن باش کوزیله
کورنور جهتلری، قیاس طریقیله معلوم اولا بیلور حاللری بڭا کوره غایت
عجیب ایدی. روسیا شقولالرینی گیمنازیه‌لرینی، تورکیا مکتبلرینی
عدادیلرینی بن گوزل بیلورم. فین مکتبلرنده وار پاکلگی نظافتی کیگلگی
ن هیچ بر یرده کورمه‌دم. ایده‌نلری، دیوارلری تمام کوزگی کبیدر. بر
اچ مکتب‌ده ایده‌نلرینی بارمقلرمله سیلدم، توزاندن بر اثر بولامادم.

شهرڭ بازارلرینی خارجی منظره‌لرینی تماشا ایتدکده، عمادالدین
فندی جمال‌الدینف خانه‌سنده کمال‌الدین افندی بایبولاطف، حسن افندی
خیرالدینف، احمدجان افندی جمال‌الدینف، فتاح‌الدین افندی کبی تامرفورص
سلمانلریله طوپلاندق. عادی بر گوزل صحبت اولدی. فینلاندیه، باخصوص
امرفورص مسلمانلرینڭ همتیله یڭی پار قریه‌سنده قز بالالر ایچون کچمش
سنه‌ده آچیلمش مکتبڭ گوزل صورتده دوامنه، او یڭی مکتب تأثیریله باشقه

قریه‌لرده قز بالالر ایچون آچیلمش هم آچیلاجق مکتبلره دائر گوزل سوزلر سویلندی. یگی مکتبلرڭ گوزل ثمره‌لرینی، یاش معلمه‌لرڭ گوزل اجتهادلرینی کورمش نیژنی مسلمانلرینڭ قز بالالر مکتبنه رغبتلری محبتلری قات قات آرتمش، بونگله مکتبلرڭ کله‌جگی بر قدر تأمین قیلنمشدر.

تامرفورص مسلمانلری نیژنی ولایتندن سودا تجارت اشلریله فینلندیه شهرلرینه کلوب، فینلر کوزنده امنیت قازانمش یاش گوزل مسلمانلردر. بوراده اقامت ایدر مسلمانلر هر جهت‌ده، یعنی حقلق، پاکلك، اجتهاد، امانت، اقتصاد، همت کبی جهتلرده فینلشمش مسلمانلردر.

تامرفورص مسلمانلرنده مطبوعات مطالعه‌سنه رغبت اولدقجه بیوکدر. روسیاده نشر قیلنور مطبوعاتدن جریده‌لر، ژورناللر، بیوك اوفاق کتابلر، رساله‌لرڭ همه‌سی واردر. سیاسی هم کونلك خبرلری فین جریده‌لرنن اوقور فینلندیه مسلمانلری، بونڭ تأثیریله اولسه کرك، روسیاده وار همه جریده‌لره ژورناللره اشتراك ایدرلر، عربی فارسی تورکی لسانلرده نشر قیلنور همه کتابلری آلورلار. مطبوعات اسلامیه کوبلگی جهتیله تامرفورص شهری فینلندیه مسلمانلری ایچون بر قرائت خانه کبیدر.

ایون ۹ده آقشام ساعت ۸چاماسنده عمادالدین افندینڭ برادری لطف الله جمال الدینڤ امضاسیله «رووانی ئه‌می» دن تلغرام آلدق: «بورایه کیلگز، قویاش کورنور» دیمش. گوزل اولدی. یتمش بش چاقرمی فین آرباسیله طاش طوزان آراسنده وارمق‌دن قوتولدق. بونڭ اوزرینه، «رووانی ئه‌می» نصل ایسه‌ده بر قریه‌در، آواساکسه طاغی کبی قرده صحراده دگلدر، عرضی‌ده آواساکسه طاغندن زیاده‌در. پویزد اورایه کیدر.

«رووانی ئه‌می» منطقه معتدله نهایه‌سنده منطقه بارده ابتداسنده بنا قیلنمش بر قریه‌در، عرضی ٦٦ درجه ۳۰ دقیقه قدردر.

وقت یتدی، طوردق، کتدك. اوزاتدیلار. پویزد نه‌دندر، کیچوکدی. بر قدر کوتدك. کلدی، امانلاشوب کتدك. یول اوزون، پویزد یکرمی ساعتدن زیاده حرکت ایده‌جك. دورت مارقه ویروب ایکی پلاس‌قارت

الدق. سحر قالقمش قویاشه اعتراض ایدر کبی یولچیلر یاتدیلار، اویودیلار.
ر قدر استراحت صوڭنده قالقدیلار.

بورالرده ستانسیونلر سیره‌ك دگل اویوشدر. اکثری اوفاق اولور. هر
تانسیون‌ده فینلر اوزلرینڭ مصنوعاتلرندن، نه وار ایسه، یولچیلره صاتارلار.
کونلر فینلرڭ بایرامی ایدی. ستانسیون غلبه‌لکلرنده کوڭل آچار شیلر
دم ایچون بولنور ایدی.

توش وقتی یتدی. بوفه‌تی وار ستانسیونلرڭ برنده پویزد صباح طعامی
اول قیلنه بیلور قدر مدت طوقتادی. یولچیلر ستانسیونه، بن‌ده برابر.

بوفه‌ت گوزل، غایت پاك، فینلره مخصوص ساده‌لك. زال بیوك، اورتاسنده
زون مائده. اوزرنده اون بش — یکرمی طبق طولوسی انواع طعام.
رسونلر، آفیتسیانتلر یوق. بوفه‌ت‌ده چای وار، قهوه کبی شیلر وار، لکن
راب فلان یوق. چای قهوه ویرمك، پاره اوفاقلامق ایچون بوفه‌ت آرقاسنده
کی اوچ گوزل، خاتون یا قز. زال‌ده طن، طاوش یوق. یولچیلر اللرینه
لقه، قاشیق، تاریلقه آلمشلارده، اشتهالرینه ذوقلرینه کوره، طبقلردن نه
ر استرسه آلور کیدر، ییه‌ر. هر آدم مائده‌یی اشتهاسنه کوره، بر دفعه
کی دفعه دور ایدر. صاق یوق، حساب یوق. اوقدر غلبه‌لك‌ده کیم ییمش،
یم ییمه‌مش، نه قدر ییمش، بیلن یوق. "ییدڭ، ایندی پاره ویر!" دیه‌جك
م‌ده یوق. بزم مملکت طبیعتنه کوره غایت غریب حالدر. تعجب ایتدم.
قدر گوزل امانتدر! طعام ییمش وویاژیرلرڭ هر بری کلدی، پاره‌لرینی
ردی، کتدی. ویرمه‌ین‌دن استه‌مك یوق، لکن ییمش ایسه بورالرده
رمه‌مك‌ده یوقدر. درست، فینلرده بزم کبی خائنلر بولنه بیلور، لکن
له‌ندیه‌ده وار امانت عمومیه روحی خائنلری‌ده براقماز، یعنی خیانتلرینه
ل ویرمز، خائنلرڭ اوزلری‌ده خیانت ایتمیه جسارت ایده‌مز اولور. ایلك
حی نصل ایسه، برڭ روحی‌ده البته اویله اولور.

وویاژیرلری تماشا قیلوب آش‌سز قالمش ایسه‌م‌ده، گوزل بر درس

آلدم. شمدی ییمەمش ایسەم، ضرر یوق. بوندن صوڭ یولدە بویلە گوزل بوفەت دها طوغری کلە قالسە، یولچیلری تماشا لازم دگل، بلکە بر مارقە ویروورمدە فین آشلرینی الڭ لذتلیلرینی «تاتارچە» یعنی سحر آشی کبی هم طویمق هم زاپاص آلمق ایچون گوزل صورتدە آشارم (ییەرم.) دیدمدە، پویزد طرفنە عجلە ایتدم.

کتدك، یولدە غایت گوزل بوفەتلی ستانسیەلرە طوقتادق ایسەدە، یولچیلری تماشادن بوشامادق. عاقبت آقشام ساعت اون چاماسنڭ «طورنەاو» شهرینەیتدك.

طورنەاو — بالتیك دیگزینڭ الڭ شمالندە اوفاق، بر جزیرە اوزرندە، «طورنەاو» اسملی بر نهرڭ طاماغنڭ، روسیا ایلە شوەسیە حدودنڭ واقع اوفاق بر شهردر. طورنەاو نهرینڭ ایکنجی طرفندە شوەسیە شهرلرندن «حاآپارانتە» اسملی اوفاق بر شهر واردر. شو ایکی شهردن هر برینی ساعت ۱۲ دن صوڭ تماشا ایتدك. بزم ایچون اهمیتلری یوق ایدی. قایتدق، ستانسیون جوارندە بر فین خانەسندە استراحت ایتدك. ساعت یدیدە کیدر پویزد ایلە «رووانی ئەمی» قریەسنە کتدك. بورادن یوز ایللی چاقرم قدر ایدی. اون — اون بر ساعت چاماسندە «رووانی ئەمی» یە یتدك. موسی کلیم الله اسملی بر یاش سوداگر ایلە لطف الله افندی جمال الدینف بزی بورادە استقبال ایتدیلر. اوکون ایون اون بری شنبە کون ایدی.

رووانی ئەمی قریەدر، لکن گوزل قریەدر. بازار وار، اوراملار پاك، گوزل مسافرخانەلر وار. برندە بز ایندك. بوامەمز کیڭ، پاك، یاقتی ایدی. بونکلە برابر قیمتی بر مارقە ایدی.

آقشام ساعت اون چاماسنڭ موسی افندی، لطف الله افندی جمال الدینف لر ایلە دورت آرقاداش اولدقدە، رووانی ئەمی دن اوچ دورت چاقرم اوزاقلقدە بر طاغ باشنە کتدك. سحر قویاشینی کورمك ایچون کیدرلر آز دگل، کوب ایدی. هرسنە ایون اوندن یکرمی سینە قدر بورایە توریستلر اینمز قویاشی کورمك قصدیلە کلورلر کیدرلر ایمش.

اوفاق بر پاراخودایله اوراده وار نهری کوچدك، بوطرفده یایان کتدك یول گوزل ایدی. طاغ یولیده اوقدر تککه دگل، بلکه صوزاق ایدی. زحمتسز، مشقتسز آشدق، طاغك الك توبه‌سنه ایرشدك. اوزونلغی دورت بش صاژه‌ن باغانه باشنه غایت بیوك بر "بوچقه„، علامت اولمق اوزره اولسه کرك، اوطورتلمش ایدی.

بیوك دگل شو طاغك توبه‌سندن اطرافی تماشا ایتدم. اوزاق دگل رووانی ئه‌می قریه‌سنده وار زاوودفابریقه‌لرك مورجه‌لری، کنیسه مناره‌سی یرله برابر کبی کورنور ایدی.

کوك یوزی آچیق، افقده قویی بولوط. ساعت اون بر — قرق. طبیعتده طنلق. طاوش سس، یوق. سکون! تون اورتاسی. قویاش افق اوستنده ایسه‌ده، قوش قورت همه‌سی استراحتده.

طاغ توبه‌سنده فینلردن، توریستلردن، ئه‌کس‌قورصانتلردن آلتمش یتمش قدر خلق.

تون ساعت ۱۲. قویاش بولوط آرقاسنده، لکن اوست طرفی یگی طوغمش آی کبی، قزمش قزارمش غریب توسده کورنمکده.

بر قاچ ثانیه‌می، بر قاچ دقیقه‌می سکته اولمش کبی، قویاش اینمزدن بنمزدن همان اوحالده قالمش کبی!

ثانیه‌لری دقیقه‌لری حساب ایده‌مدك، بردن بره قالقمش کبی قویاش بالقدی، کتدی. اطرافده نه وار همه‌سی جانلاندی: صبا ایسدی، قوش قورت صایرادی، اینمز قویاش شرفنه توریستلر آتش یاقدیلار، شنلکلر یاپدیلار، " اورا! „ قچقردیلار.

طاغ باشنده بولنور یدی سکز مسلم، معنوی بر دهشتك تأثیریله اولسه کرك، هیبت الهیه حضورنده تأدب ایدر کبی طن‌سز، طاوش‌سز! دم بسته.

" وخشعت الاصوات للرحمن، فـلا تسمع الاهمساً „

اهل هیئت تخمینلرینه کوره، آلتی میلیارد مربع کیلومترو قدر یوزی،

— صانعنڭ عظمت قاهرەسنه نسبت دهشتیله اولسه کرك، — قزمش قزارمش، عادی اوفاق بر تابه کبی!

قوّتی یوزلرجه سیارەلری، حسابی یوق قویروقلی یولدزلری اوزینڭ مرکزنده علی الانتظام دور ایتدرن شو کره ناریه شو قویاش عظمت الهیه محرابنده سجده ایتمش کبی، وظیفەسنده دوام ایچون قالقمش‌ده، افق بویلاب، تترەیوب حرکت ایدر کبی!

قدیم زمانلرده مدنیت ابتدالرنده معبود اکبر اولمش اوقویاش — شو ساعت بزم آیاقلرمز آستنده، بالالر اویونجغی اوفاق بر طوب اولمش‌ده، آیاق ضربەلریله یووارلانوب کیدر کبی!

نهایتی حدودی یوق عالم وجوددن عبارت عرش اعظم حرمنده، الڭ منتظم صفوفی ترتیب ایتمش کواکب مجموعەلری جماعتنده امام اولوب، خالقڭ عظمت الهیەسی محرابنده ایکی دیزی اوزرینه چوکمش «الجاثی علی رکبتیه» بولدوزینه شو بزم قویاش اقتدا قیلوب تکبیر ایدەرك سجده ایتدکدن صوڭ قالقمش‌ده بتمز توکنمز خزائن الهیەدن استفاده قیلنمش حرارت هم نورینی اوزینڭ منظومەسنده توزیع ایتمیه عجله ایدر کبی!

اللهڭ جلالندن کبریاسندن، عالم وجودڭ کیڭلگندن بیوکلگندن حکایت ایدر لسان نبوّت‌ده کلمش حدیثلرڭ تأثیریله، قلبمزی اودقیقەده شوحسیات استیلا ایتمش ایدی.

شو قویاش، خالقڭ عظمت الهیەسنه نسبتله بر ذره ایسەده، عالم کواکبڭ نهایتی یوق کیڭلگنده غائب اولور بر نقطه ایسەده، بزم عقلمزه کوره، بزه معلوم مقدارلره کوره، او قویاشڭ جسامتی، نوری، حرارتی تقدیر قیلنه ماز قدر بیوکدر.

انسان فکرینی شوجهته توجیه ایدرایسه، انسانی، چن معناسیله، دهشت آلور! یوزلرجه سیارەلری، حسابی یوق قویروقلی یولدوزلری اوزینڭ مرکزنده دور ایتمیه اجبار ایدن اوقوّت — نه قدر هائل قوّتدر!

هر دقیقه‌ده حسابی یوق حرارتی، نهایتی یوق نوری اطراف عالمده مجاناً نشر ایدر شمس — متناهی دگل عصرلر امتدادنجه توکنمه‌مش بتمه‌مش او قدر حرارتی او قدر نوری نره‌دن آلور؟

او قدر شدتلی حرارت‌ده احتراق سببیله کول اولمقدن محفوظ قالا بیلور ماده عجبا نصل ماده‌در؟

ماده احتراقیه‌سی قویاشڭ اوزندن حاصل اولور ایسه، کتله‌سی نه قدر جسیم اولور ایسه‌ده، ملیارد عصرلر دورلر امتدادنده اودهشتلی حرارت نصل ثابت قالا بیلور؟

بویله شیلری ملاحظه ایدر ایکن، بنم فکرم عاجز قالور.

شو معماله، اعتراف ایده‌یك، علومڭ معارفڭ «بر کون کلور، احتمال، معلوم اولور.» دیمکدن باشقه بر جوابی وارمی؟

اللهڭ عظمت الهیه‌سنه تسبیح اولمق اوزره، معارفڭ لسان دهشتیله، من غیر شعور، سویلنمش بر سوزی واردر:

«عالم کواکبڭ نهایتی یوق اتساعنه نسبتله بر ذره کبی اولان شوقویاش — بزم یرمزده یعنی کره ارضیه‌مزده وار همه فیوضاتڭ منبعیدر.»

درست، یر یوزنده وار همه فیوضات، یعنی: معدنلرڭ نشأتی، نباتلرڭ حیوانلرڭ حیاتلری حرکتلری همه قوه‌لری، انسانڭ اوزی کوزی دماغی همه اعضاسی، انسانڭ غداسنه لباسنه همه حاجتلرینه صرف قیلنور هم‌ده همه راحتلرینی تأمین ایدر یرڭ بتمز توکنمز برکه‌سی، یللرڭ صولرڭ محیطلرڭ حرکتلری، بخارڭ ارتفاعی، یاغمورڭ نزولی، انسانیت عالمنه هم اوّللرده هم حاضرده خدمت ایدر حرارتلر نورلر الکتریقلر، عمومیتله تعبیر ایده‌یم، یرڭ اوزی یرده وار قوّتلرڭ هیئت مجموعه‌سی قویاشدن بر ذره‌در.

لسان دهشتله معارف بونی‌سویله‌مش، ارباب معارف بونی همه‌علوملرینڭ نتیجه‌سی اولمق اوزره قبول ایتمش. لکن آتشه پرستش ایدر مجوسیلر، قویاشه عبادت ایدر اسکی دینلر شو حقیقتی دها مقدم بولمش، یر یوزنده

وار همه قوّتلرك حركتلرك حياتلرك افكارك منبعى شمس اولمق حقيقتى او مجوسيلرك هندولرك عبادتلريله دها بليغ صورتده افاده قيلنمش.

ارباب معارفك عرفلرينه تبعيت ايده‌يك‌ده، مجوسيلره هندولره اسكى دينلره "وحشيلر" سوزينى اطلاق ايده‌يك.

او "وحشيلر" مليون زحمتلر نتيجه‌سنده سزه معلوم اولمش او بيوك حقيقتى اوزلرينك عبادتلريله غايت ساده افاده ايتمشلر دگلمى؟ "وحشيلره" اسكيدن معلوم بر ساده حقيقتى شرح ايده بيلمك شرفى — مليون زحمتلر صوگنده علومگزه معارفكزه يالگز شو كون نصيب اولا بيلدى دگلمى؟

بز، طبيعتى غايت گوزل آگلار ارباب معارفك خالقى انكار ايدر درجه‌ده تهورلرينه تبعيت ايتمه يورز؛ الوهيتى طلب‌ده مجوسيلر هندولر اسكى دينلر كبى اورتا يول‌ده توقف‌ده ايتمه‌يورز، بلكه طبيعتك‌ده طبيعت‌ده وار اوفاق بيوك قوياشلرك‌ده خالقى الله رب العالمين حضرتلرينه اسلاميت ارشاديله عبادت‌ايدرز. نهايتى يوق عالم وجودك خالقنه، عالم وجودك اوفاق بر ذره‌سيله بزه بتمز توكنمز بركتلر، حسابى يوق نعمتلر احسان هم انعام ايدر طورور كريم مطلق الله رب العالمين حضرتلرينه بز مؤبد صورتده سجده ايدرز.

بن، حيات، نور منبعى قوياشه عبادت ايدر «وحشيلرى» تصويب ايدرم، ياخود، لااقل، تصويب ايده بيلورم. لكن شفق غائب اولماز كيچه‌لرده يستونمازنده اختلاف ايتمش «فقيهلرى» اويله كيچه‌لرده سجاده‌سى اوزرينه اوطورمش‌ده خداسنه سجده ايتمكدن استنكاف ايدر اولمش غافللرى تصويب ايده‌مم. روح ديانتدن اوقدر غافل درويشلره تعجب ايدرم.

آز مناسبتله ايسه‌ده، احتمال طلبه‌لره فائده اولور اميديله، شارع كبير نبى اسلام عليه الصلاة والسلام حضرتلرندن ثابت اولمش بر سنت حقنده فكرمى، همده فيلسوف اسلام ابو العلا حضرتلرينك مسئله‌مزه تعلقى وار بيتلرينى بن بوراده يازدم.

فیلسوف ابو العلا حضرتلری «اللزومیات» ده دیمش:

اذا ما رأیتم عصبة هجریة	فمن رأيها للناس هجر المساجد.
وللدهر سر مرقد كل ساهر	على غرة، او موقظ كل هاجد.
يقولون تأثير النجوم مغير	من الدين آثار السراة الاماجد.
متى ينزل الامر السماوى لايفد	سوى شبح رمح الكمى المناجد.
وان لحق الاسلام خطب يغضه	فما وجدت مثلا له نفس واجد.
وان عظموا كيوان عظمت واحداً	يكون له كيوان اول ساجد.

«بر یا دها زیاده نمازلرك وقتلرینی بولامایوب، انسانلری مساجدن منع ایتمش فقیهلر کبیلرك سوء تأثیرلریله اسلامیت باشنه بلالر یاغمش ایسه‌ده، اسلامیتك مثلی همان بولنمامشدر. عبادتله یاخود سعدلگی واردر اعتقادیله یولدوزلری تعظیم ایدرلر ایسه، بن او بری تعظیم ایدرم که یولدوزلر آکا الك اوّل سجده ایده‌لر. دینك بیوکلردن قالمش ساده‌لگی گوزللگی یولدوزلرك شوملغیله تغییر قیلنور دیرلر. یوق سوز! یولدوزلرك شوملغیله دگل بلکه روح دیانتدن غافل «فقیهلرك» ایمان علویتندن غافل متکلملرك شوملغیله اولسه اولور. دهرك اویاولری اویوتور، اویورلری اویاتور عجیب دهشتلری معلوم دگل سرلری واردر که حکیملرك حکمتی، بهادرلرك قوّتی او ساعت‌ده بر فائده ویرمز.»

فیلسوفك یوقاری‌ده یازلمش سوزینك من حیث المعنی ترجمه‌سی شودر. یولدوزلری تعظیم ایدر طبیعت عابدلرینی ارشاد یولنده، وقتلری یوقدر وهمیله بر قاچ نمازدن مساجدن انسانلری منع ایدر فقیهلری تفنید یولنده سویلنمش غایت گوزل سوزدر.

اینمز قویاشی طاغ باشنده، تماشا ایدر ایکن، بر نقطه‌ده بر دقیقه‌ده هم غروبك هم طلوعك تصادفی حسبیله، «اوچ وقت‌ده نمازدن نهی» حقنده کلمش حدیث خاطرمه کلدی.

امام مسلم بن الحجاج حضرتلری صحابی عقبه بن عامر حضرتلرندن روایت ایتمش:

"ثلاث ساعات كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهانا ان نصلى فيهن، وان نقبر فيهن موتانا: ١) حين تطلع الشمس بازغة، حتى ترتفع؛ ٢) وحين يقوم قائم الظهيرة حتى تزول الشمس؛ ٣) وحين تتضيف الشمس للغروب."

يعنى: اوچ ساعتدركه نبى اسلام بزى اوساعتلرده نمازدن جنازه‌دن منع ايدر ايدى: ١) قوياشڭ طلوعى دقيقه‌سندن ارتفاعنه قدر، ٢) توش وقتنده حرارت قوّتلنو سببيله توه‌لرڭ قالقولارندن قوياشڭ زوالنه قدر، ٣) غروبه ياقينلاشودن قوياشڭ غروبنه قدر.

شو حديث — مشهور مذهب امامليرنڭ هر برى طرفندن قبول قيلنمشدر. درست مذهب‌ده اختلاف واردر. امام الايمه ابوحنيفه رضى الله عنه حضرتلرى حديثڭ عموميله عمل ايدوب، او اوچ وقت‌ده كراهتدن هيچ بر صلاتى استثنا ايتمه‌مش، اما ديگر امامل شو حديثى — مقارن يا سابق بر سببى يوق نافله‌لره تخصيص قيلوب، قضالرى؛ تحية، تلاوت، عيد، كسوف، جنازه كبى نافله‌لرى استثنا ايتمه‌مشلر.

شو اوچ وقت‌ده نمازڭ كراهتى نيچون؟

فقيهلرڭ اجتهادينه كوره، اوساعتلرده تعبد ايدر طبيعت عابدلرينه‌ياخود ديگر ملتلره عبادتلرده تشبهدن صاقنمق ايچون ايمش.

"ما حرم سداً للذريعة، يباح للمصلحة الراجحه. من ذلك نهيه عن الصلاة قبل طلوع الشمس وقبل الغروب، سداً لذريعة التشبه. واباح ما فيه مصلحة راجحة من قضاء الفوائت والسنن، والجنازة، وتحية المسجد. لان مصلحة فعلها ارجح من مفسدة النهى."

بن شو حديث‌ده، هم‌ده اهل اجتهادڭ شو توجيهلرنده بر قدر ملاحظه ايتدم.

اهل اجتهادڭ توجيهلرى بنم نظرم‌ده اوقدر معقول دگل كبى ايدى.

قوياشه عبادت ايدر عابدلرڭ سجده‌لرى — قوياشڭ طبيعتڭ خالقى الله

رب العالمین حضرتلرینه مؤمنلرڭ سجده‌لرینی نصل منع ایده بیلور؟ مانع هر وقت اقوی اولور دگلمی؟

طبیعت عابدلری طبیعته سجده ایدر ساعتلرده — طبیعتڭ خالقنه سجده ایتمك مؤمنلره دها گوزل اولمازمی ایدی؟ یا ارشاد یاخود، لا اقل، اعتراض صورتی بولنور ایدی.

بگا قالور ایسه، شو اوچ ساعت‌ده عبادتدن مؤمنلری شرع شریفڭ منعی — طبیعت عابدلرینی بر قدر اقرار کبی اولسه کرك. اهل کتابی شریعت اسلامیه اقرار ایدر، طبیعت عابدلرینی‌ده البته اقرار ایده بیلور.

طبیعت عابدلری مثلا قویاشه سجده ایدرلر ایسه، البته قویاشڭ الوهیتنه اعتقاد تأثیریله سجده ایدرلر.

"وقضی ربك ان لاتعبدوا الا ایاه."

طبیعت عابدلرینڭ فی الحقیقه معبودلری خدادر. الوهیتی اعتقاد صوڭنده سجده ایدرلر ایسه، مسجود فی الحقیقه خدا اولور. طبیعت عابدلری نسبت‌ده نه قدر خطا ایتمشلر ایسه‌ده، قصدلرنده البته اصابت ایدرلر.

شریعت اسلامیه طبیعت عابدلرینڭ قصدلرنده اصابتی اعتبار هم احترام ایدوب، او اوچ وقتلرده سجده‌یی طبیعت عابدلرینه تخصیص ایتمش اولسه کرك.

توجیه شویله اولور ایسه، کفرڭ اثری ایمانڭ اثرینه غلبه ایتمش اولماز، بلکه ایمان گوزل بر امتیاز کسب ایتمش اولور. معبودیتڭ مسجودلگڭ یالگز بر "الله" رب العالمین حضرتلرینه اختصاصی‌ده غایت گوزل صورت‌ده ثابت اولور. "شریعت اسلامیه سماوی دینلرڭ هر بریله احترام اوزرنده معامله ایدر" قاعده‌سی‌ده تأیید قیلنمش بولنور.

یر یوزنده وار همه فیوضاتڭ، انسان فائده‌لرینه حاجتلرینه صرف قیلنور همه خیراتڭ، عالمی تنویر ایدر نورڭ منبعی کبی کورنور قویاشی طبیعت سوقیله انسانڭ تعظیمی خصوصنه برقدر حقیت رنگی ویرمك — کلامیون نظرنده دیانتڭ اساسی اولان "شکر المنعم واجب عقلا" قاعده‌سنده‌ده تمامیله موافقدر.

"وجودمی، همه حاجتلرمی، همه خیراتی بکا ویرن اودر„ اعتقادیله طبیعت عابدی قویاشه عبادت ایدر ایسه، خطاسی قصدنده دگل، منعمه شکرنده دگل، بلکه منعمی تعیین خصوصنده‌در. حقیقی منعم شمسك خالقی ایکن، شمسی منعم گمان ایتمك خطا اولور، قصور اولور، لکن اشراك اولماز. حقیقی منعمدر اعتقادیله ظاهری منعمه عبادت ایتمك‌ده حقیت رنگی البته واردر. طبیعت عابدی فی الحقیقه خدایه عبادت ایدر.

اسلامیتك دیگر دینلره نسبتله علویتی، بکا قالسه، شو جهتیله دها زیاده ظاهردر. اسلامیت انسانلرك فکرلرینی شعورلرینی ظاهری شیلرده حبس ایتمز، بلکه حقیقته ارشاد ایدر. نه قدر بیوك ایسه‌ده، قویاش کبی، بعض شیلره منبع ایسه‌ده، مخلوق حضورنده تذللدن خضوعدن انسانلری حفظ ایدر، شرف انسانیتی بیوك طوتار، نهایتی یوق عالم وجودك ذره‌لری اولان یولدوزلره قویاشلره الوهیت صفتی ویرمك کبی طارلقدن، قاراکلقدن، قصوردن عقل انسانیتی خلاص ایدر: عقیده الهیه‌لرنده قصور وار انسانلری، مسامحه طریقیله، حقیقته ارشاد یولیله، دعوت ایدر.

اینمز قویاشی تماشا دقیقه‌لرنده بنم عقلم‌ده شوفکرلر، قلبم‌ده شو حسیات جولان ایتدی. وجود قدر کیك، کوکلر قدر بیوك اسلامیت شرفیله قلبمزده کوزمزده بولنور "علویت„ حسیله بز اینمز قویاشی بر ساعت قدر تماشا ایتدکدن صوك طاغدن ایندك. بالالرك آیاق ضربه‌لریله یووارلانوب کیدر اوفاق طوب کبی، قزمش قزارمش آتش طوبی کبی، قویاش افق بویلاب یووارلانوب کیدر ایدی. نهایتی یوق عالم وجودی ابداع ایتمش خالقك عظمتی محرابنده قویاشله برابر مؤبد صورتده سجده شرفنه نائل اولدق. شارع حکیم لساننده فرض قیلنمش نمازلرك وقتلرینی آرامق زحمتلرندن، بولمامق غفلتلرندن نجاتمزی کوکلمزله کوزمزله کوردك. سیاحتمزدن کلمش علمی دینی فائده‌لره ممنون اولدق‌ده قایتدق.

شو سیاحتمزه بر خاطره براقمق، هم‌ده حاصل اولمش فائده‌لره بر شکر

اولمق اوزره، اسلامیتڭ الڭ بیوك ایکی رکنی: نماز، روزه حقنده بر رساله‌جه یازاجق اولمش ایدك.

نماز وقتلری.

انسانیتی تهذیب، عظمت الهیه‌یی تعظیم، منعمڭ نهایتی یوق انعاملرینه شکر وظیفه‌لری — انسانلرڭ هر برینه فطری صورتده معلوم شو اوچ الڭ بیوك وظیفه‌لر — هر بر انسانڭ قلبنده عقلنڭ روح دیانتی نفخ ایدر. دیانت انسانده قورقو تأثیریله، اضطرار، احتیاج اقتضاسیله حاصل اولا بیلور ایسه‌ده، الڭ درست مناسیله دیانت — فطری صورتده معلوم او اوچ بیوك وظیفه ارشادیله حاصل اولور.

انسانلرده، علی العموم سماوی دینلر شو اوچ اساس اوزرنده وجود بولمشدر، شریعت اسلامیه لساننده مؤمنلره فرض قیلنمش عبادتلرڭ همه‌سی‌ده شو اوچ اساس اوزرینه ابتنا قیلنمشدر.

شریعت اسلامیه‌ده تهذیب، تزکیه اساسی، احکام شرعیه‌ده عموماً، عبادت اسلامیه‌ده خصوصاً معتبردر.

"لقد من الله علی المؤمنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة. وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین."

شو آیت کریمه افاده‌سنه کوره، شریعت اسلامیه انسانی عقلی، روحی، عملی جهتیله تزکیه، تهذیب اساسنه مبتنیدر.

نبی محترم، اللهڭ آیتلرینی تلاوت ایدر، کتاب هم حکمتی تعلیم ایدر، بونکله انسانلری تزکیه قیلوب، پاکلك، حقلق، استقامت یوللرینه ارشاد ایدر.

"ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتاء ذی القربی وینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم لعلکم تذکرون."

شو آیت کریمه اسلامیتڭ کلی مقصودلرینی، همه اساسلرینی جمع ایتمشدر. شریعت اسلامیه عدالتله احسانله امر ایدر، انسانی عقلنده خطادن، اخلاقنڭ

اعمالنده فساددن نهی‌ایدر. «شریعت‌اسلامیه انسانیتی تزکیه اساسنه مبتنی» دیمکدر.

«اتل ما اوحی الیك من الکتاب، واقم الصلاة. ان الصلاة تنهی عن الفحشاء والمنکر. ولذکر الله اکبر. والله یعلم ما تصنعون.»

«وحی قیلنمش کتابی اوقو، نمازی اقامت ایت. نماز — اخلاق، اعمال فسادلرندن انسانی صاقلار. حقی خاطرڭده طوت، رضاسنه موافق حرکت ایت. هر بر اشگزی حق بیلور. طوغری اول، غفلت ایتمه.»

«ان الانسان خلق هلوعاً: اذا مسه الشر جزوعاً، واذا مسه الخیر منوعاً. الا المصلین الذین هم علی صلاتهم دائمون.»

یعنی «نمازلرینی هر وقت اقامت ایدر انسان — صبرسزلق صارانلق کبی بوزوق اخلاقدن پاك اولور.»

«والشمس وضحاها. والقمر اذا تلاها. والنهار اذا جلاها. واللیل اذا یغشاها. والسماء وما بناها. والارض وما طحاها. ونفس وما سواها. فالهمها فجورها وتقواها. قد افلح من زکاها. وقد خاب من دساها.»

انسانڭ کلی جزئی منفعتلرینه موافق صورتده خلق قیلنمش عالم وجودڭ همه‌سیله، هم‌ده عالم وجودی بنا ایتمش موجدڭ عظمتیله قران کریم قسم ایتمش‌ده، «فلاح یالگز نفسلرینی تزکیه ایده‌نلره اولور» دیمش.

سوزی بر قدر قیصه ایده‌یك. شبهه یوق، انسانیتی تهذیب؛ عقلی، روحی، عمللری تزکیه سماوی شریعتلرڭ هر برنده علی الخصوص اسلامیت‌ده الڭ مهم الڭ کلی مقصددر.

عظمت الهیه‌یی تعظیم، نهایتی‌یوق انعاملرینه‌احسانلرینه‌شکر وظیفه‌لری‌ده — ثبوتلری قطعی بیوك ایکی اساسدر. «بنده‌لك» — «عبدلك» معنالری‌ده تعظیم ایتمك، شکر ایتمك دیمکدر.

شو ایکی اساس «دیانت»ڭ روحیدر، بلکه عینیدر. قران کریمڭ همه سوره‌لری همه آیتلری شو ایکی اساسی تفصیل ایدر.

"یا ایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم لعلکم
قون. الذی جعل لکم الارض فراشاً والسماء بناءً وانزل من السماء ماء
خرج به من الثمرات رزقاً لکم."

یعنی: سزی، اوّلگیلری خلق ایتمش، یری کوکلری سزڭ منفعتلرگزه
افق طرزده ترتیب ایدوب، کوکلردن اینەر برکەلرله سزه همەگزه رزقلرگزی
سان ایتمش الله حضرتلرینه شکر یولنده عبادت قیلگز.

"واشکروا الله ان کنتم ایاه تعبدون"

یعنی: یالگز الله حضرتلرینه عبادت ایدر اولسەگز، احسانلرینه شکر
لگز. احسانلرینه شکرگز یوق ایکن، عبادتلرگزده روح بولنماز.

تعظیم الوهیت، شکر نعمت اساسلرینی — ایکی بینه اولمق صفتیله
ول ایلەیكده، بر قدر فکر ایلەیك: عظمت الهیەیی تعظیم، نهایتی یوق احسانلرینه
کر اولا بیلور بر حرکت بزده، یعنی هر شیدن عاجز انسانلرده بولنورمی؟

نمازلرده بزم حرکتلرمز، لسانمزده جاری اولور سوزلر — اللهڭ
ظمت الهیەسنه تعظیم اولا بیلورلرمی؟

بزم وجودمز، همه وارمز، هر بر حرکتمز، هر بر سوزمز — اوز
شلرینه هر بری بیوك نعمت اولور ایسه، عبادت نامی ویرلمش اوفاق
کتلرمز، ذکر نامی ویرلمش اوفاق سوزلرمز شکر اولمق صفتیله خدایڭ
گاه عظمتنه تقدیم قیلنه بیلورمی؟

شیخ سعدی گلستان دیباجەسنده نه قدر گوزل سوز سویلەمش:

"هر نفسی که فرومیرود — ممدحیاتست، وچون برمی آید — مفرح
ت. پس در هر نفسی دو نعمت موجودست، وبر هر نعمتی شکری واجب."

یعنی: هر نفس اینەر ایکن، حیاته مدد ویرور، چیقار ایکن، ضرری
ع قیلوب شادلق ویرور. اویله ایسه، هر بر نفسده ایکی بیوك نعمت
ردر، هر برینه علی حده شکرلر واجبدر.

وجودی، قوّتلری، سلامتلگی، عقلی، دماغی، قلبی، همه واری خداسندن

کلور انسان — اوزینگ حرکتلری سوزلریله خداسنگ عظمتنه مناسب تعظیمی، نهایتی‌یوق احسانلرینه مقابله‌ایده بیلورشکری‌هیچ‌بروقت ایفاایده‌مز.
حقیقت حال شویله‌در. یعنی بزم اوفاق حرکتلرمزده تعظیم اولا بیلمك، شکر اولا بیلمك قیمت حقیقیه‌لری یوقدر. لکن کیفیتی صفتی شریعت اسلامیه‌ده کوسترلمش حرکتلرمزه سوزلرمزه اللهنگ عظمت الهیه‌سنه مناسب تعظیم اولمق، نهایتی یوق احسانلرینه شکر اولمق قیمتی شارع حکیم طرفندن ویرلمش‌ده، بزم او اوفاق حرکتلرمز تعظیم اولمق شکر اولمق صفتلریله کرم مطلق درگاهنده قبول قیلنه کلمشدر. علاوه‌سنه بیوك ثوابلر وعد قیلنمشدر.

بزم عبادتلرمز روحمزی اعمالمزی تزکیه وظیفه‌سنه نسبتله قیمت‌حقیقیه‌یی حائز ایسه‌ده، تعظیم الوهیت، شکر نعمت وظیفه‌لرینه نسبتله قیمتلری حقیقی دگل‌بلکه‌درگاه کرم‌ده‌یالگز مقبولیت‌شرفیله قیمت‌اعتباریه‌یی حائز اولابیلمشدر.

بوڭا کوره اولسه کرك، انسانگ ایمانی همه اعمالندن افضل حساب قیلنور. زیرا انسان‌ده تعظیم الوهیت، شکر نعمت وظیفه‌لرینه نسبتله‌ده قیمت حقیقیه‌سی وار شی — انسانگ یالگز ایمانیدر. روحمزی اخلاقمزی تزکیه وظیفه‌سنه نسبتله‌ده ایمانگ اهمیتی قیمتی دیگر عبادتلرگ هربرندن زیاده‌در.

عبادت اسلامیه اساسلرینی، مقدمه قیلمق طریقیله، بیان ایتدك. شو فصل‌ده مقصد قیلنمش نماز وقتلرینگ اعتبارینه، اهمیتلری جهتنه دائر سوزلرمزی ایندی بیان ایده‌یك.

تعظیم الوهیت، شکر نعمت، تهذیب انسانیت کبی دائمی وظیفه‌لر اقتضاسیله انسانلره مترتب اولور عبادتلر — او دائمی وظیفه‌لرگ اوزلری کبی — دائمی اولسه‌لارده البته ممکن هم مناسب اولور ایدی. بلکه دائمی اولمق لازم ایدی. معراج کیچه‌سنده نبی محترمگ ایللی وقت نمازی ممنونیتله قبوللری بوڭاکوره اولمش اولسه کرك.

لکن رب کریم اوزینگ بنده‌لری انسانلرله تیسیر طریقیله معامله

لوب، ایکی اوچ دقیقەده تمام اولور ایکی یا دورت رکعتی "تەولكده بش
ت عبادت„ اولمق اوزره شارع کریم لساننده انسانلره بیان ایتمشدر.
سانلرڭ یالڭز اوزلرینڭ فائدەلرینه خدمت ایدر الڭ آسان حرکتلری
مت الهیه درگاهنده کرم مطلق قاپوسنده بیوك عبادت اولمق صفتیله قبول
وب بیوك ثوابلر وعده ایتمشدر.

"لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم، حریص علیکم،
مؤمنین رؤف رحیم.„

قصیدهٔ برده صاحبی محمد البوصیری حضرتلری نەقدر گوزل سوز سویلەمش:

لم یمتحنا بما تعیا العقول به — حرصاً علینا. فلم نرتب ولم نهم

بشری لنا معشر الاسلام ان لنا — من العنایة رکناً غیر منهدم

عقللرمزی بدنلرمزی عاجز براقور شیلرله بزی محنتلره صالمادی، بزم
مزه حریص اولمق جهتیله. الڭ کیك کوڭللرمزله بز شریعت اسلامیەیی
ل ایتدك، شبهەلره وهملره محل قالمادی. اسلامیت بزم خیرمز سعادتمز
نده هر خصوصده هر وقت اعتنا ایدر.

فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری "اللزومیات„ ده دیمش:

دعاکم الی خیر الامور محمد — ولیس العوالی فی القنا کالسوافل

حداکم علی تعظیم من خلق الضحی — وشهب الدجی من طالعات وآفل

والزمکم ما لیس یعجز حمله — اخا الضعف من فرض له ونوافل

وحث علی تطهیر جسم وملبس — وعاقب فی قذف النساء الغوافل

وحرم خمراً خلت الباب شربها — من الطیش الباب النعام الجوافل

فصلی علیه الله ما ذر شارق — ومافت مسکاً ذکره فی المحافل

نبی اسلام محمد علیه الصلاة والسلام حضرتلری سزی اشلرڭ الڭ گوزلنه
ت ایتدی. ڤویاشی یولدوزلری خلق ایدن موجدی تعظیم وظیفەسنده الڭ

آسان فرضلری نفللری سزه اوگرتدی، کیوم تن پاکلگنه ادب رعایه‌سنه سزی ترغیب ایتدی، خمر کبی ضرری وار شیلری سزه حرام ایتدی.

فی الحقیقه، شریعت اسلامیه عبادتلری — توجه، تلاوت، قیام، رکوع، سجود کبی الڭ آسان عمللردن ترکیب قیلنوب، آرالرنده فاصله وار وقتلره توزیع قیلنمش نمازلر کبی آسان عبادتلردن عبارتدر.

عبادتلرڭ اوزلری‌ده آساندر، وقتلره انقساملری‌ده آسانلق ایچون‌در. یوقسه، وقتلرڭ اوزلرنده خصوصی بر اهمیت یوقدر. بش وقت نمازلرینڭ وجوبلرینه وقتلرڭ سببیتلری‌ده یوقدر.

فقیهلره موافقت قیلوب، وقتلری سبب دیه‌یك. سببلری، شرطلری علی قدر الامکان، مقصدلری تحقیق یولنده اعتبار ایدرز. لکن سببلری شرطلری اعتبار — مقصدی ابطاله مؤدی اولاجق ایسه، اویله شروط اویله اسباب اوز باشلرینه ساقط اولور قالور. اسباب — مقصدڭ وسیله‌سیدر. وسیله مقصدی یالگز تحقیق یولنده اعتبار قیلنور، عدمیله مقصدی ابطال ایدر درجه‌ده دگل.

قبول ایده‌یك: وقت — نمازڭ وجوبنه حقیقی سببدر لکن نمازڭ وجوبنه سبب اولان وقت هر حالده واردر. وقتڭ تحققی ایچون غروب، طلوع کبی اعتباری اوضاعڭ تحققی لازم دگلدر.

بر ته‌ولك ایچنده صباح وار، ظهیره وار، عشیه وار، عشا وار. درست، غروب، طلوع، غیبوبت شفق کبی اعتباری شیلر بولنماسه، احتمال.

غروب، طلوع، زوال، غیبوبت شفق کبی حاللر اعتباریدر. افق ایله مدارلرڭ تقاطعلرینه نسبتله حاصل اولور. مدار ایله افق تقاطع ایتمز ایسه، غروب طلوع کبی حاللر بولنماز. لکن بر "دوره„ دن عبارت نماز وقتلری هر حالده بولنور.

"یر» یوزنده غروب یوق، طلوع یوق یرلر وار ایسه‌ده، ٢٤ ساعتدن
عبارت دوره‌سی یوق یر بولنماز. قطب‌ده اولسه‌ده، استواده اولسه‌ده حرکت
عمومیه‌دن عبارت دوره ٢٤ ساعت اولور.

طلوع، غروب کبی احوال طبیعیه ایله دوره هر یرده کیچه کوندوزلره تقسیم
قیلنماز ایسه‌ده، دوره هر یرده لااقل عادی اجتماعی حاللر ایله صباح، ظهیره،
عشیه، عشا کبی قسملره البته تقسیم قیلنور. اشته شویله تقسیم اعانه‌سیله
هر یرده هر دوره‌ده بش وقت نماز ضبط هم توزیع قیلنه بیلور.

قران کریمڭ بر قاچ آیت کریمه‌سی بوڭا دلالت ایدر:

١) لایسمعون فیها لغواً الا سلاماً. ولهم رزقهم فیها بکرة وعشیاً.

غروب، طلوع یوق یرده صباحی عشیه‌یی قران کریم اثبات ایتمش.

٢) وله من فی السماوات والارض. ومن عنده لا یستکبرون عن عبادته
ولا یستحسرون. یسبحون اللیل والنهار لا یفترون.

غروب طلوع اعتبار قیلنماز درگاه عظمت‌ده حرکت عمومیه‌یی لیل ونهاره
قران کریم تقسیم ایتمش.

٣) اصحاب الجنة یومئذ خیر مستقراً واحسن مقیلا.

شمسڭ اوضاعنه اعتبار یوق یورت‌ده، زمانڭ بر قسمنه ظهیره نـامی
ویرلمش. قیلوله عرف عرب‌ده ظهیره ساعتنده اولور.

دجال حدیثی‌ده بوڭا آچیق صورتده دلالت ایدر:

"عن النواس بن سمعان قال ذکر النبی صلی الله علیه وسلم الدجـال
قال لبثه اربعون یوماً. یوم کسنة، ویوم کشهر، یوم کجمعة. وسائر ایامه
کایامکم. قلنا یا رسول الله فذلك الیوم الذی کسنة ایکفینا فیه صلاة یوم؟
قال: لا. اقدروا له قدره.» رواه مسلم.

حدیث کتابلرنده ذکر قیلنمش «فتن» حدیثلری آراسنده، شبهه یوق،
غایت مهملری، علمی نظرده غایت گوزللری واردر. یالگز عصمتی ثابت

لسان نبوتدن صادر اولور، معصوم دگل لسانـدن صادر اولاماز سوزلر "فتن" حديثلرى آراسنده آز دگلدر.

لكن او حديثلرى عموميتله، او حديثلرده وار سوزلرى اهل روايتك فهملرينه موافق طرزده ظاهرلرنجه تماميله بن قبول ايده‌مم. بر قدر فكر ايدرم.

جمله‌دن برى دجال حديثيدر.

سماوى دينلرك همده اسلاميتك اساسلرينه طوقنور بر حديث حقنده حريتله فكر ايتمك، ملاحظه يورتمك هر بر مسلمك البته مقدس حقيدر.

"ثابت اولدى، اش بتدى. ايندى سكوت!" كبى بالالرى تأديب‌ده قبول قيلنه بيلور سوزك بويله خصوصلرده قيمتى بولنماسه كرك. عقلك فكرك حريتله ارتياحله حركتنه سكته ويره بيلور سوزلرك عقيده‌لرك هيچ برخصوص‌ده بر پاره‌لك قيمتلرى البته يوقدر.

بز هر بر مسئله‌يى هر بر سوزى ملاحظه ميزاننه صالا بيلورز، اوفاق بيوك مسئله‌لرك هر برينه يول وار ايكن اعتراض ايده بيلورز.

الرحمن سوره‌سى ابتداسنده ذكر قيلنمش اوچ "الميزان" لك برى البته عقل ميزانى اولسه كرك. قران كريمك بلاغت اعجازيه‌سنه خلل ويرمه‌مك، همده نظم قرانى بيهوده تكراردن صاقلامق ايچون او اوچ ميزاندن برى البته عقل ميزانى اولسه كرك ديدم. "والسماء رفعها ووضع الميزان"

الله قاشنده شأنى كوكلر قدر رفع قيلنمش عقلى تحقير يا اهمال اولا بيلور هر شيدن صاقنورز. عموم طرفندن قبول قيلنمش "حقيقتلر" هم اسكيدن قالمش‌ده شهرت بولمش سوزلر قاشنده شاشوب قالمق، تأدب ناميله شيوع بولمش "ريا" لباسلرينى بوركنمك، "قوللق!" اللرينى ذلت بيللرينه قوشمق كبى حاللر بزده بولنماز.

اسلاميت حرمتى، اسلاميتك اك بيوك قدسيتى حقيتى نامنه بز شو دعوالرمزى كوكلره قدر رفع ايدرز.

صاغ عقل، پاك وجدان اك بيوك اك علوى هديه الهيه‌در.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

کوکلری یرلری اوزینه تسخیر ایتمش عقل انسان، هم عالم وجودی هم موجدی ایچنه آلا بیلمش پاك وجدان شو ایکی بیوك نور انسانه احسان قیلنمش ایسه، تقلید لوثیله تلویث قیلنمق ایچون یاخود «ایمان» اسم کاذبی ویرلمش ظلمتله او نورلری سوندرمك ایچون احسان قیلنمش دگل ایدی.

بلکه عمل، فکر فضیلتلرنده انسانه رهبر اولمق ایچون، همده طلب، حرکت یوللرینی علی الدوام تنویر ایچون احسان قیلنمش ایدی.

فیلسوف ابو العلا دیمش:

وانك ان تستعمل العقل لایزل مبیتك فی لیل بعقلك مشمس.

حیاتكده، حرکتلرکده عقلکی استعمال ایدر ایسه‌ك، کیچه‌لرك هر وقت عقلك نوریله یاقتی اولور.

فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری نصیحت طریقیله دها سویله‌مش:

ایها الغر، ان خصصت بعقل فاسألنه! فکل عقل نبی.

ای مسکین، عقل قوّتیله تشریف قیلنمش انسان ایسه‌ك، عقلدن صور. هر عقل — نبیدر. اوز شریعتیله عمل ایدر، اوزینك شریعتنه موافق دگل شیلری انکار ایدر، اوز وحییله تأیید قیلنماز فکرلره قیمت ویرمز.

بکا کوره، حقیقتی تبین ایتمه‌مش بر مسئله‌یی اعتقاد ایتمك — حقیقتی آچیق صورتده معلوم حقیقتی انکار ایتمك کبیدر. بوکا کوره، اسکی، یکی تصورلرمزك هر برندن حریتله بحث ایده بیلورز. کورمك اوز کوزمزله، بیلمك اوز دماغمزله اولور ایسه، بزم حقده قیمتی وار حقیقت — یالکز اوز اعمال فکریه‌مزله حاصل اولور حقیقت اولا بیلور.

قران کریمده «وما کان الناس الاامة واحدة، فاختلفوا. ولولا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم فیما فیه یختلفون.» کبی آیت کریمه‌لری اوقور ایکن، هر دفعه‌ده «سبقت ایتمش کلمه نه ایمش!» سؤالی خاطرمه خطور ایدر ایدی.

طبیعی الك اوّل تفسیرلره مراجعت ایدرم. قران کریمده بری دیگرینه

مناسبتی مشابهتی وار متشابه آیتلر چوق بولنور. بوڭا کوره، شو یرده بولنماسه‌ده احتمال فلان یرده واردر امیدیله، همه احتماللری آقتارورم.

کلمه سابقه قران کریم‌ده متعدد سوره‌لرده متعدد آیتلرده ذکر قیلنمش:

«ولقد آتینا موسی الکتاب فاختلف فیه. ولولا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم. وانهم لفی شك منه مریب.» (فصلت — ٤٥)

«وما تفرقوا الا من بعد ما جاءهم العلم بغیاً بینهم. ولولا کلمة سبقت من ربك الی اجل مسمی لقضی بینهم.» (شوری — ١٤)

«ام لهم شرکاء شرعوا لهم من‌الدین ما لم یأذن به‌الله. ولولا کلمةالفصل لقضی بینهم.» (شوری — ٢١).

شو آیت کریمه‌لر کبی آیتلرڭ تفسیرلرینه مراجعت ایدر ایسه‌ك، کوررز: مفسرلرڭ بعضلری کلمه سابقه‌یی «شقیلك سعیدلك حقنده سبقت ایتمش قدر» ایله، بعضلری «عاصیلر حقنده تأخیر عذاب قضیه‌سی» ایله، دیگر مفسرلر «مطیعلرڭ عاصیلرڭ جزالرینی قیامت کوننه تأجیل ایتمك حقنده سبقت ایتمش کلمه الهیه» ایله تفسیر ایتمشلر.

شو تفسیرلرڭ هر بری احتمال گوزل اولا بیلور.

قران کریمڭ نظم معجزینه تماملیه تفسیر اولا بیلسه، حکیم کریم الله حضرتلرینڭ حکمت الهیه‌سنه کرم مطلقنه مناسب بر معنی افاده ایده بیلسه، البته اویله تفسیر گوزل اولور. لکن اگرده تفسیردن معقول مستقیم بر معنی استفاده قیلنه‌ماز ایسه، اویله تفسیر، شبهه یوق، تفسیر اولماز.

الده وار تفسیرلرڭ‌ده هر برینه هر تفسیرڭ‌ده هر یرینه مراجعت ایتدك، لکن معقول هم مستقیم بر معنی استفاده قیلالمادق.

«همه انسانلر آنجق بر امت ایدی» سوزنده برلکدن مراد نه‌در؟

«وما کان الناس الا امة واحدة» آیت کریمه‌سنده تأکید طریقیله اثبات قیلنمش «برلك» ایله «ولو شاء ربك لجعل الناس امة واحدة» آیت کریمه‌سنده مؤکد صورتده نفی قیلنمش «برلك» آراسنده فرق نه‌در؟

حق دین‌ده برلك اراده قیلنور ایسه "کان الناس امة واحدة فبعث الله النبیین مبشرین ومنذرین„ آیت کریمه‌سی نصل اولور؟ انسانلر نبیلردن قبل، حق دینی بولمشلار ایسه، نبوت، رسالت فائده‌سز اولمایورمی؟ نبیلر صوڭنده اختلاف ظهور ایتمش ایسه، نبوت — عالم انسانیت ایچون بیوك بلیه اولمایورمی؟

ضلال‌ده، فساده برلگی‌ده اراده ممکن دگلدر. زیرا آدم علیه السلامڭ مسجودلگی نبیلگی، "فاقم وجهك للدین حنیفاً. فطرة الله التی فطر الناس علیها„ آیت کریمه‌سی ابا ایدر.

کتاب ایندرمك، نبیلر کوندرمك، "لیحکم بینهم فیما اختلفوا فیه„ آیت کریمه‌سنڭ دلالتنه کوره، اختلاف واقع اولمش شیلرده حکم ایتمك ایچون اولمش ایسه، "نبیلره قدر همه انسانلر حقلق‌ده یاخود فساده بر ایدیلر„ تفسیری آیتڭ اوزینه مخالف اولور. زیرا دین‌ده، عقیده‌لرده، فکرده، عمل‌ده اختلافڭ سبقتی — آیتڭ منطوقیدر.

"وما کان الناس الا امة واحدة فاختلفوا„ آیت کریمه‌سنده برلك — فای تفریعڭ دلالتیله همه اختلافلرڭ سببی کبی کوسترلمش. شو آیت کریمه‌ده مؤکد صورتده اثبات قیلنمش برلك حق دین‌ده، یاخود بوزلمامش مستقیم طبیعت‌ده برلك معناسنده اولور ایسه، اویله برلك عالم انسانیت‌ده واقع اولمش اختلافلره نصل سبب اولا بیلور؟

"امة واحدة„ معناسی، اختلافلرڭ علّه‌سی "ترکیب„ ڭ اوزندن آڭلانماق قران کریمڭ بلاغت اعجازیه‌سنه، آیت کریمه‌لرینڭ بینه لگنه تمامیله مخالف اولمازمی؟

"تعذیب ایتمك، جزا ویرمك حقنده سوزم سبقت ایتمش اولماسه ایدی. اختلاف حل قیلنور ایدی„ مفهومنه قایتور سوزده بلاغت عقلیه تمامیله بولنورمی؟ اویله سوز انسانڭ عقلنه قناعت ویره بیلورمی؟ بکا قالسه، یوق. بلاغت بولنماز، قناعت ویرمز. "عذاب ایده‌جك اولماسه‌م ایدی، اختلافی رفع ایدر ایدم„ سوزی حکیم کریمڭ حکمتنه کرمنه‌ده، بنم فکرمه کوره، اوقدر موافق دگل کبیدر.

انسانلرڭ برلكلرينه اختلافلرينه دائر آيت كريمه‌لرى تفسيرده اهل تفسيرڭ عجزلرى اختباطلرى بنم كبيلره كيڭ يوللرى كيڭ قاپولرى آچدى. پاك وجدان بركه‌سنده قلب‌ده يرلشمش گوزل شجاعتله فكر يوللرنده حركت ايتمك مجاللرينى كوردك. او آيت كريمه‌لرڭ معنالرينى طلب يولنده بايتاق وقت حركت ايتدك، تفسير صحيفه‌لرنده يازلمش معنالردن انشاء الله گوزل اولور معنالرى «والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا» آيت كريمه‌سنده مؤكد يمينله وعد قيلنمش هدايت الهيه اعانه‌سيله بولدق. مقصدمزه گوزل مقدمه اولور اميديله، اوتفسيرلرى بوراده ثبت ايتمكى مناسب كوردك.

«كان الناس امة واحدة» — «وما كان الناس الا امة واحدة» معنالرى: انسانلر بر يرده طوپلانوب اجتماع صفتيله برلك‌ده ياشار امتدر. هيچ بر انسان اوز باشنه كون كوره‌مز. زيرا اوزينڭ همه حاجتلرينى يالگز اوز باشنه هيچ بر انسان حاضر ايده‌مز. مدنيت، يعنى هيئت اجتماعيه‌ده برابر عمر ايتمك انسانلره طبيعيدر. همه انسانلر بر امتدر ديمك — احتياج قانونيله، حيات رابطه‌لريله برى ديگرينه باغلانمش ديمكدر. شو آيتلرده «كان» فعل ماضى دگل، بلكه «كان الله ولم يكن معه شئ» جمله‌سنده‌گى «كان» لر كبى فعل ثبوتدر، فعل وجوديدر. قران كريم‌ده «كان» لرڭ اكثرى فعل‌وجوديدر. وكان الله غفوراً رحيماً، وكان الله عزيزاً حكيماً، وكان الانسان اكثر شئ جدلا، ان كيدالشيطان كان ضعيفا، — وكان‌الشيطان للانسان خذولا، كنتم خير امة اخرجت للناس، ذلك يوعظ به من كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر، انه كان حوباً كبيراً، انه كان فاحشة، ان الله لا يحب من كان مختالا فخوراً كبى آيتلرده «كان» فعل وجوديدر. «وما كان الناس الا امة واحدة» جمله‌سنده ما — الا كلمه‌لريله حصر جهتى‌ده «كان» ده ماضيلغى ابا ايدر. بلكه هم اول هم حاضر انسانلر همه‌سى بر امتدر معناسنه قطعى كبى دلالت ايدر.

«فاختلفوا» معناسى: قانون احتياج، قانون ضرورت حكميله بر هيئت اجتماعيه‌ده عمر ايدر انسانلر — طبيعتلرنده، اراده‌لرنده، قوّتلرنده، فكرلرنده وار تفاوت حسبيله بالطبع اختلاف ايتديلر.

بر هیئت‌ده اجتماعك، طبیعتلرده قوّتلرده وار تفاوتك اختلافلره سببلگی‌ده کون کبی ظاهردر. فای تفریع‌ده وار علیت، اتصال معنالری‌ده شو تفسیره کوره حاصل اولور.

«ولولا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم» آیت کریمه‌سنك معناسی: قدرتلرنده ارادەلرنده فکرلرنده انسانلره استقلال هم حریت احسان قیلمق، هم‌ده حکمت الهیه اقتضاسیله انسانلره احسان قیلنمش حریت مطلقه عصمتنه طوقنماملق حقنده سوزم سبقت ایتمش اولماسه ایدی، اختلافی تمامیله رفع ایدر قضا یعنی حکم الهی واقع اولور ایدی.

«وما کان الناس الا امة واحدة، فاختلفوا. ولو لا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم» آیت کریمه‌سی شویله تفسیر قیلنور ایسه، قیصه بر آیت کریمه انسانك شخصیت انسانیه‌سنه، حیاتنه حرکتنه عائد همه حاللرینی او حاللرك اساسلرینی گوزل صورتده جمع ایتمش اولور. وحدت: عالم انسانیتی عالم حیوانیتدن بلند ایدر حیات اجتماعیه وحدتی اولور. اختلاف: طبیعتلرده، ارادەلرده فکرلرده وار تفاوت اقتضاسیله طبیعی صورتده هیئت اجتماعیه‌ده وجود بولور اختلافدن عبارت اولور. سبقت ایتمش مقدس کلمه ربانیه: قدرتلرنده ارادەلرنده فکرلرنده انسانلره احسان قیلنمش استقلال هم حریتی تأمین حقنده عدالت الهیه طرفندن سبقت ایتمش کلمه مقدسه، کلمه نافذه‌دن عبارت اولور. شو تقدیرده آیت کریمه جمله‌لری بری دیگرینه الڭ گوزل صورتده مرتبط اولور. ترقیات انسانیه غایه‌سی اولان حقیقتك کله‌جك‌ده کونلرك برنده ظهوری برکه‌سیله اختلافك بر کون البته انقطاعی «الی اجل مسمی لقضی بینهم» جمله الهیه‌سیله آچیق طرزده آڭلانمش اولور.

بنم اعتقادمه کوره، آیت کریمه تفسیری شودر، یاخود دها گوزل دها کیك بر بیاندر. تفسیر کتابلرنده یازلمش معنالر — عربیتدن، بلاغت عقلیه‌دن، الوهیت لساننه مناسب اولا بیلور جزالتدن تجردلرینه کوره — سمای عزتدن بیت جلالدن اینمش قران کریمك نظم معجزینه اوقدر مناسب اولماسه کرك.

اشته بن، لسان ربوبيتدن سبقت ايدوب همه انسانلره بيوكلرينه اوفاقلرينه قدرتلرنده استقلال، ارادەلرنده فكرلرنده حريت احسان ايتمش نافذ مقدس كلمه الهيه حرمتی نامنه، هر خصوصده فكر ايدرم، رأيمی حريتله بلا خوف عرض ايدرم.

كتب حديثده كتب اسلاميەده «فتن» حديثلری آراسنده، همه تفصيلاتی حديث اولمق صفتيله، دجال حديثیده نقل قيلنمشدر. قبول ايدەيك، حديث درستدر، شأنیده بيوكدر. «فتن» حديثلرينك اكثرينك بيوك شأنلری بيوك اهميتلری البته واردر.

اويله ايسەده فكر ايدەيك: دجال الوهيتی دعوی ايدەجك ايسه، جنتلری جهنملری بولنور ايسه، خوارقك هيچ برندن عاجز اولماز ايسه، باطل ايكن ير يوزنده غالبيت صفتيله ايكی اوچ سنه قالا بيلور ايسه، نبوتك رسالتك اساسلری اولمق اوزره كتب كلاميەده بيان قيلنمش برهانلر دليللر تماميله منهدم اولمازمی؟

نبيلرده بيله يوق الك بيوك معجزەلر دجال النده بولنور ايسه، نبيلرك صدقنه معجزەلرك دلالتی بولنەماز. نبوتك رسالتك اساسلری تماميله منهدم اولور.

بن بونی بوراده يازدم، فتن حديثلرينی انكار قصديله دگل، بلكه فتن حديثلرينه نظرمزی بر قدر اصلاح اميديله.

نبوتك رسالتك ديانتك اساسلرينی هدم ايده بيلور خبرلری نقل ايدر ايكن ملاحظەسز نقل ايده ويرمك گناه اولماز ايسه، درست حديث اولمق صفتيله كتب حديثده نقل قيلنمش خبرلر حقنده حريتله سوز سويلەمك، ولو انكار قصديله اولور ايسەده، هيچ بر وقت گناه اولماز. بر خبری فكرسز ملاحظەسز قبول ايتمكدن — فكر، ملاحظه صوڭنده انكار ايتمك دها گوزلدر. زيرا مشغوليت، عمل هر حالده بطالتدن عطالتدن فائدەليدر.

دجال حديثی حقنده سويلنەجك سوزمك خلاصەسی شودر. ايندی هر دورەده بش نماز مسئلەسنه اوحديثك دلالتی جهتنه كلەيك.

اصحاب کرامڭ "اوبر سنه قدر کون‌ده بزه بر کونلك نماز کفایه‌ایدرمی؟"
سواللرینه شارع کبیر علیه‌الصلاة والسلام حضرتلری "لا! اقدروا له قدره."
دیمش. یعنی بش وقت نماز حقنده طلوع غروب کبی حاللرڭ وجودی معتبر
دگل، بلکه ٢٤ ساعتدن عبارت هر دوره‌ده بش نماز فرضدر، اوبر سنه قدر
اوزون اولاجق کوندوزده (٢٤) ساعت قدر اولور مدتی تقدیر ایدرسزده،
هر ٢٤ ساعت‌ده بش نماز ادا ایدرسز.

دجال دولتی عهدنده کوندوز بر سنه قدر اولا بیلور ایسه‌ده، حرکت
یومیه باطل اولماسه کرك. دجالڭ شری یاخود قوّتی، فرض ایده‌یك، بزم شو
یرمزه سکته ویره بیلور قدر بیوك اولا بیلور ایسه‌ده، اللهڭ قدرت قاهره‌سی
ارادت غالبه‌سیله حرکت ایدر کوکلره یولدوزلره سکته ویرور قدر دهشتلی
یاخود خدایڭ اوزینه‌ده غلبه ایدر قدر عظمتلی اولماسه کرك. دجال دولتنڭ
حرکت عمومیه البته بولنور، زمان البته بولنور. دجال فتنه‌سیله، فرض ایده‌یك،
زمان منقطع اولاجق ایسه‌ده، اللهڭ الوهیتنه عظمت الهیه‌سنه، بندهلرڭ بنده‌لکنه
نقصان طاری اولماسه کرك. عبادت هم عبودیت وظیفه‌لرنده غروب طلوع شفق
کبی اعتباری حاللرڭ هیچ بر اهمیتی بولنماسه کرك. درست، فجر، طلوع،
زوال، غروب، شفق کبی حاللر بولنور بلادده بش وقتی آسانلقله ضبط
یولنده او حاللری شرع شریف اعتبار ایتمشدر. لکن اوزلرنده وار بر
اهمیت، یاخود حقیقی سببیت جهتیله دگل، بلکه ظاهری علامتلر اعانه‌سیله
بش وقتی توزیع ایتمك مصلحتیله ایدی.

هر یرده هر بر انسانڭ عبودیت ذمه‌سنه ٢٤ ساعتدن عبارت هر دوره‌ده
بش وقت نمازڭ شریعت اسلامیه‌ده فرضیتی اوقدر آچیق اوقدر قطعی بر
حقیقتدرکه طلوع غروب شفق کبی حاللره عبادت ایدر درجه‌ده اهمیت ویروب،
اللهڭ عظمت الهیه‌سی قبله‌سنده بش وقت نماز کبی الڭ مقدس وظیفه‌لرڭ
شانلرندن غافل کبی حرکت ایدر متفقهلرڭ اوفاق سوزلری بولنماسه ایدی،
اوحقیقتی ایضاح یولنده بر ایکی سوز سویله‌مك البته عبث کبی اولور ایدی.

روزه.

رمضان روزه‌سی، هرکونك بش وقت نمازی کبی، اسلامیتك بر بیوك رکنیدر.

روزه: رمضان کوندوزلرنده اوچ حلال ضرورتدن یعنی حلال طعام پاك صو کبی ضروری حاجتلردن انسانك اوز اختیاریله امتناعیدر.

عالم انسانیت‌ده عدالتی حقانیتی اقامت ایتمك مصلحتیله اینمش سماوی شریعتلرك هر بری حلال دگل طعامدن پاك دگل صودن حق دگل سوزدن هر وقت همه انسانلری منع ایتمشلر ایسه، رمضان کوندوزلرنك حلال طعامدن پاك صودن منع ایتمك البته بیوك بر مصلحت ملاحظه‌سیله اولاجقدر.

حلال دگل طعامدن حق دگل سوزدن امتناع همه دینلرك روحیدر اساسیدر. رمضان کوندوزلرنده حلال طعامدن پاك صودن امتناع اسلامیتك رکنیدر.

حلال دگل مالدن حق دگل سوزدن اشدن صاقلانمق امنیتی عدالتی حقانیتی اقامت ایچون اولور ایسه، رمضان کوندوزلرنده حلال طعامدن حلال صودن صاقلانمق نصل بر مصلحت ملاحظه‌سیله اولاجقدر؟

رحیم رؤف رسول کریم لساننده شارع حکیم طرفندن بنده‌لرینه ایجاب قیلنمش رکن دیانت‌ده البته بیوك بر مصلحت بولنور. شبهه یوق. لکن حکمت الهیه نظرنده قصد قیلنه بیلور مصلحت — بدنی اتعاب، روحی تعذیب، شهوتی کسر کبی شیلردن عبارت اولاماز. زیرا بدنك تعبلرنده، روحك عذابلرنده، انسان‌ده وجودی مطلوب قوّتلردن برینك انکسارنده — انسان ایچون فائده ویره بیلور بر مصلحت بولنمق بعیددر.

اسلامیت عبادتلری، دیگر دینلرك عبادتلری کبی، عقوبت اولمق طریقیله الزام قیلنور «کفاره» لردن، یاخود معبودلرك غضبلرینی تسکین امیدیله التزام قیلنور زحمتلردن عبارت اولسه‌ایدی، احتمال، اوتقدیرده اتعاب بدن، تعذیب روح، کسر شهوت کبی مصلحتلری اسلامیت روزه‌سنده ملاحظه ایتمك ممکن اولور ایدی. اسلامیت عبادتلرنده عقوبتدن بر اثر یوقلغی

تسليم قيلنور ايسه، اويله مصلحتلری اسلاميت روزەسنده دعوی ايتمك اسلاميت شأننه مناسب اولماسه كرك.

روزەده جاهليت عربلرينەده معلوم «المعدة بيت الداء. والحمية رأس الدواء» حكمت قديمەسی اصولنه كوره، طبی فائدەلر يعنی بدن رياضتی اعضالرك استراحتی كبی مصلحتلر البته بولنه بيلور. لكن كيچەلری كوندوزلره تحويل ايتمەمك شرطيله، يعنی رمضانك مبارك كيچەلرينی لهويات بازاری، «یی ده ايچ!» موسمی قيلمامق، همده سحرلرده كوندوز ايچون احتياط قصديله تخمه ويرور قدر فضله ييمەمك شرطيله اولور ايسه. يوقسه، عالم اسلاميتك اكثرنك معروف اولوب كتمش روزه اصوللری، رمضان كيچەلری انسانك هم وجودينه هم اخلاقنه غايت فنا صورتده تأثير ايدر. رمضان كوندوزلرنده روزه طوتار مسلمانلرك اكثرنده يوز صولمش، كوڭل آچو ايله طولمش، وجودلرينی تماميله روحسزلق باصمش كبی اولور.

گوزل صورتده دوام ايدر روزەدن بدن رياضتی، اعضالرك استراحتی كبی طبی فائدەلر حاصل اولا بيلور ايسەده، عبادتلرك هيچ برنده اويله فائدەلر اصلی بر مقصد اولمق صفتيله اعتبار قيلنەماز، حظوظ نفسيەيی تحصيل غرضيله ادا قيلنور اشلر هيچ بر وقت عبادت اولمق شرفنه نائل اولماز. شرعی مطلوبلرك هيچ برنده حظوظ نفسيه معتبر دگلدر. حظوظ نفسانيه ولايتلری ابطال ايدر، عبادتلری تماميله ابطال ايتمەيور ايسەده، مقصد اولمق صفتيله هيچ بر عبادتده البته معتبر دگلدر. درست، نفسانی حظوظلرك عبادته مقارنتی عبادتی ابطال ايتمز. مناسكی ادا قصديله چيقوبده موسم حجده تجارت ايدر ايسه، ضرر يوق. «ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم» آيت كريمەسی شوحقده نازل اولمشدر. بوراده حظوظ نفسانيەدن عبارت اولان تجارت — حجك نسكلرينه مقصد اولمق صفتيله دگل، بلكه من حيث الوقت مقارن اولمق صفتيله اجتماع ايتمشدر. اگرده مقصد اصلی اولمق صفتيله اولور ايسه، او وقت من حيث الصوره حج كبی كورنور ايسەده، فی الحقيقه حج اولماز:

فمن کانت هجرته الی دنیا یصیبها فهجرته الی ما هاجر الیه.

هر حالده هر عبادتده حظوظ نفسانیه‌دن برائر بولنماملق البته لازمدر. بناءً علیه بدن ریاضتی، اعضالرك استراحتی، وجودك صحتی کبی شیلردن هیچ بری مقصد اصلی اولمق جهتیله عبادتلره مترتب اولاماز. اولماملق لازمدر.

روزه کبی مقدس هم بیوك عبادت اسلامیه‌ده شارع حکیم نصل مصلحتلری رعایه ایتمش بزه تمامیله معلوم اولماسه البته احتمال. بیلورز البته بر مصلحت واردر، همده بیوك بر مصلحت بولنمق البته لازمدر. لکن اوز فکرمزله برر مصلحت بیان ایده‌جك اولور ایسه‌ك، حکیم مطلق نظرنده قصد قیلنه بیلور معقول بر مصلحتی، اوفاق دگل بلکه فائده‌سی بیوك مطلوب بر مصلحتی تعیین ایتمك لازم اولسه کرك.

سنه فصللرینك هر برنده دور ایدر اوتوز کون روزه‌ده، بزم نظرمزه کوره، الك مهم مصلحت: اوز اراده‌سنه اوز اختیارینه انسانك مالکیتی، اراده‌سنك‌ده دیگر قوه‌لرینه تمامیله ریاستی اولسه کرك.

انسانده — ایکی طرفدن الك خیرینه میل ایتمك معناسیله اختیار وار. اسبابك بریله رجحان کسب ایتمش ایکی اشدن برینه میل ایتمك معناسیله اراده وار.

اختیار — انسانك حکمنده اولور. اراده ایسه انسانك عملنده اولور. حق دگل شیلره، بیهوده شهوتلره، عاقبتی ضرر اولور لذتلره میل ایتمك معناسیله «هوا» وار.

حسن اخلاقك الك مهم اساسی — اختیارینه، اراده‌سنه، هواسنه انسانك حاکملگی مالکیتی‌در.

انسان اوزینك اختیارینه اراده‌سنه مالك اولسه؛ هواسنك، نفسانی میللرینك، ملکه‌لرینك، همه قوتلرینك تزگنلری اراده قاهره‌سنك تصرفنده قبضه‌سنده اولسه، اشته اویله انسان درست معناسیله انسان اولور. هواسنه،

نفسانی ملکه‌لرینه، همه قوّتلرینه حاکم اولا بیلمك انسان‌ده الڭ مهم الڭ مطلوب فضیلتدر.

مبارك رمضان‌ده اوتوز کون دوام ایدر روزه — انسانی شو بیوك فضیلته عادتلندرمك مصلحتی ایچون فرض مؤکد قیلنمش اولسه کرك.

آچ قالمش ایکن لذتلی حلال طعامدن، صوصامش ایکن پاك طاتلی صودن اوز اختیاریله انسان بر کون ایکی کون صاقنه بیلور ایسه، اوتوز کون دوام ایدر شو حالڭ برکه‌سنده انسان یالڭز اوز اراده‌سنڭ قوّتیله شهوتلرینی لذتلرینی ترك ایتمیه عادتلنور ایسه، او تقدیرده انسان اوزینڭ اراده‌سنه، اراده‌سی‌ده همه قوه‌لرینه حاکم اولمش اولور.

اشتها شدید ایکن لذتلی حلال طعامدن، حاجت شدید ایکن طاتلی پاك صودن اوز اراده‌سیله صاقنمیه عادتلنمش انسان — حرام شیلره، خیانت کبی ذلتلره، حیله کبی اوفاق دناءتلره البته هیچ بر وقت مرتکب اولماز، اویله انسانڭ هواسی نفسی پاکلك حقلق دائره‌لرینی هیچ بر وقت تعدی ایده‌مز، هر حال‌ده علی حسب الشرع حرکت ایدر. یعنی سماوی شریعتلردن قصد قیلنمش مصلحتلرڭ تمامی روزه برکه‌سنده حاصل اولور.

بوڭا کوره اولسه کرك، انسانی تهذیب، هیئت اجتماعیه‌یی اصلاح مقصدیله اینمش شریعت اسلامیه‌ده روزه‌نڭ ثوابی الڭ زیاده، اهمیتی الڭ بیوك عبادت اولمق صفتیله اجری جزاسی یالڭز اللهڭ اوزینه اضافه قیلنمشدر.

رمضان‌ده روزه برکه‌سیله حصولی مأمول‌شو مصلحت — رمضانڭ عموم عالم اسلامیت‌ده قبول قیلنمش شعار اسلامیت اولمق صفتیله ١٣ عصر قدر مدت دوامندن قبل سویلنور بر مصلحتدر. یوقسه، اوتوز کوندوز روزه‌سیله اوتوز کیچه تراویحلرده عموم اهل اسلامڭ اجتماعلریله عموم عالم اسلامیت‌ده بیوك بر شعار اسلامیت اولوب ١٣ عصر قدر دوام ایتمش، بوندن صوڭ‌ده تاابد انشاء الله دوام ایده‌جك رمضان دها بیوك بر قدسیت کسب ایتمشدر.

رمضان — کوندوزلرنده روزه‌سیله، کیچه‌لرنن اهل اسلامك اجتماعلریله — عالم اسلامیت‌ده وار جامعه‌لرك الڭ نافعی الڭ مؤثری اولمشدر.

رمضان — خیرات، حسنات موسمی اولمشدر، لازم شیلری نشر خصوصنده رمضان کیچه‌لری الڭ گوزل الڭ آسان وسیله‌لری حاضرلەمشدر.

رمضان — همه عالم اسلامیتی توحید ایدر بر جامعه، دیگر ملتلردن اسلامیتی تمییز ایدر الڭ ظاهر بر شعار اولا بیلمشدر.

انسانلرڭ اراده‌لرینی تربیه، اخلاقلرینی تزکیه جهتیله رمضانڭ فرضیتی نه قدر مهم ایسه، فرضیتی صوڭنده عموم عالم اسلامیت‌ده قبول قیلنمش بر شعار اسلامیت اولمق، هم ۱۳ عصر دوامی برکه‌سنده الڭ مقدس الڭ نافع بر جامعه اولمق جهتیله مبارك رمضان دها زیاده مهم دها زیاده مقدس اولمق لازم اولسه کرك.

یالڭز اوّلگی مصلحتی، یعنی انسانلرڭ اراده‌لرینی تربیه، اخلاقلرینی تزکیه مصلحتلرینی اعتبار جهتیله اولسه کرك، قران کریمده "یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون. ایاما معدودات" آیت کریمه‌لرنده صیامڭ شهری هم کونلرینڭ عددی تعیین قیلنمایوب، همه انسانلره مکتوبیتی ذکر قیلندقدن صوڭ، صیامده وار رخصتلر تفصیل قیلنمشدر. بونڭله اوایکی آیتڭ هم بیان تفسیردن هم بیان تغییردن بالکلیه استغناسی کوسترلمشدر. زیرا اوایکی آیت کریمه بیان تفسیر کبی ایضاحلره محتاج اولسه ایدی، رخصتلری تفصیل اهمیتی ایکنچی درجه‌ده قالور ایدی. تمام اولمامش حکمڭ رخصتلرینه عجله ایتمك — هم حکیمڭ حکمتنه، هم بلاغتڭ اقتضاسنه، هم عقلڭ هم بیانڭ قانوننه او قدر مناسب دگلدر. شارع حکیمڭ، بلاغت اعجازیه لسانیله خطاب ایدر ایکن، رخصتلری تفصیله انتقالی — اوّلگی خطاب علی الکمال تمام اولدی دیمکدر.

ایکنچی مصلحتی، یعنی عموم عالم اسلامیت‌ده الڭ نافع الڭ نافذ الڭ مؤثر بر جامعه، الڭ مقدس بر شعار اسلامیت تأسیس ایتمك مصلحتلرینی اعتبار

جهتیله اولسه کرك، قرآن کریم «شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان. فمن شهد منکم الشهر فلیصمه» آیت کریمه‌سنده صیامڭ هم شهرینی، هم کونلرینی تعیین قیلوب، عموم عالم انسانیتڭ هدایتنه الڭ بیوك سبب اولمش قران کریمڭ او شهرده سمای الوهیتدن نزولی — شهر صیام اولمق ایچون رمضانڭ من عند الله انتخابنه مستقل بر سبب کبی کوسترلمشدر.

اوّلکی مصلحتده شهرڭ خصوصیتنه البته اعتبار یوقدر. بوڭا کوره «ایاماً معدودات» کبی مجمل تعبیرله افاده قیلنمش اولسه کرك.

ایکنجی مصلحتی رعایه یولنده — البته الڭ محترم شهری انتخاب دها زیاده موافقدر. همه انسانیتڭ هدایتنه سبب قران کریم اینمش رمضاندن محترم شهر عالم اسلامیت نظرنده بولنماسه کرك. بوڭا کوره، شهر صیام اولمق شرفنه رمضان انتخاب قیلنمش اولسه کرك.

انسانیتڭ اهتداسنه سبب قران کریمڭ نزولیله قدسیت کسب ایتمش رمضان همه عالم اسلامیت حقنده الڭ بیوك بر عید عمومیدر. اراده‌لرمزی تربیه، اخلاقلرمزی تزکیه ایده بیلور عبادت ایچونده الڭ مناسب زمان — البته منزل قران کریم اولان رمضاندر. عمومی شعار اسلامیت اولمق ایچونده الڭ موافق منسك رمضاندر.

اسلامیت رکنلرندن اولان صیام حقنده هر بری تمام، لکن برینڭ شهری معین دگل، دیگرینڭ شهریده معین ایکی خطاب نیچون اینمش؟ بونی ملاحظه ایتمك البته لازم اولسه کرك.

حکیم مطلق شارع علیم الله رب العالمین حضرتلرندن اینمش اویله ایکی خطابی توجیه ایدر ایکن، تلخیص‌لرده بیان قیلنه بیلور «اسالیب ادبیه» لری سویله‌مك کافی اولماسه کرك. بنده‌لرینه خطابده انبساط ایچون، یاخود مشقتلی شیلری تکلیفده تلطف یولیله تمهید اسلوبیله خطاب قیلوب، اوّلکی خطابده اجمال ایتدی، ایکنجی خطابده تفصیل ایتدی دیمك کبی سوزلر — بزم

ادیبلرمزڭ خطابلرنده قناعت ویره بیلور ایسه‌ده، همه مکانلری همه زمانلری همه انسانلری همه حاللری علمیله احاطه ایدر شارع حکیمڭ خطاب معجزنده کافی اولماسه‌کرك. اوفاق توجیهلری سویله‌مکدن سکوت‌ایتمك دها گوزلدر. ایکی‌دن بر: یا حکیمڭ حکمتنه شارع کریمڭ احاطه‌سنه مناسب گوزل توجیه، یا ادب دائره‌سنده سکوت.

رحم الله امرءاً قال خیراً نغنم، او سکت فسلم.

بن بونی اقتدارم مساعده‌سی قدر دقتله ملاحظه ایتدم: دیدم: اگر ایکی خطابڭ بری مجمل، دیگری او مجملڭ بیانی اولسه ایدی، او وقت هر برنده رخصتلری تفصیل لازم اولماز ایدی. اوّلکی خطاب — بیانه محتاج اولور قدر مجمل مبهم اولسه ایدی، اویله برخطابڭ رخصتلرینی بیان ایتمك — قانون بیاندن تمام خارج اولور ایدی.

قران کریم‌ده صیام حقنده برینڭ شهری معین دگل، دیگرینڭ شهری معین ایکی خطابڭ نزولنه، بنم خصوصی رأیمه‌کوره، ایکی حکمت واردر.

بری — ایکی مستقل مصلحتی اعتبار ایتمك حکمتی — یوقاری‌ده بیان قیلندی.

دیگری — سفر، مرض، مشقت کبی انسانلره عائد عذرلر اقتضاسیله دگل، بلکه یا زمانڭ یا مکانڭ خصوصیتلرندن ناشی عذرلر اقتضاسیله صوم رمضانی ادا ممکن دگل صورتلرده صیامڭ حکملرینی بیان قیلوب، یر یوزینڭ همه یرلرینی سنه فصللرینڭ همه احتماللرینی خطابڭ عمومیتی تحتنه آلمق حکمتی. مثلا: کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر اوزون، یاخود تونلری یاقتی یرلرده مکانڭ خصوصیتیله، فوق الطاقه برودت یا حرارت زمانلرنده زمانڭ خصوصیتیله، — رمضانی ادا طاقت خارجنده قالور ایسه، او تقدیرلرده «ایاما معدودات» خطابی نص محکم اولمق اوزره حاکم اولور.

ایکی تام خطابڭ ورودینی بزم شوتوجیهمز، هرنه قدر قطعی اولماماق احتمالی وار ایسه‌ده، شارع حکیمڭ احاطه‌سی هم عدم غفلتی نقطه‌سندن دها

زیاده موافق اولابیلور. هر حالده اهل تفسیرڭ توجیهلرندن گوزل اولسه کرك.

یر یوزنده کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر اوزون، تونلری یاقتی یرلر البته واردر. طاقت تحمل قیلماز قدر برودت، حرارت زمانلری البته بولنور. اهل تفسیرڭ بیانلرینه کوره، شارع حکیم اویله یرلردن اویله زمانلردن تمامیله غفلت ایتمش اولمق لازمدر. اما بزم توجیهمزه کوره، او یرلر اویله زمانلر اوّلگی خطابڭ منطوق صریحی تحتنه داخل اولور. شارع حکیم او یرلردن غفلت ایتمش، یاخود او یرلرده بولنه بیلور انسانلری اهمال ایتمش اولماز.

شارع حکیمی غفلتدن، شریعت اسلامیه‌یی قصوردن تقدیس فضیلتی بزم توجیه‌ده بولنوبده دیگر فضیلتلردن هیچ بری بولنمامق تقدیرنده‌ده البته بزم توجیه اهل تفسیرڭ توجیهلرندن ارجح اولور ایدی. بز او توجیهمزی قطعی اولمق صفتیله قبول ایدر ایدك، یاخود قبول ایتمیه مجبور اولور ایدك.

او ایکی خطاب حقنده اهل تفسیرڭ رأیلرینه موافقت ایدر ایسه‌ك، قران کریمڭ «وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر ثم اتموا الصیام الی اللیل» آیت کریمه‌سنده شریعت اسلامیه ایچون لازم اولان عمومیت متصور هم ممکن اولمایور. زیرا جای کونلرینه تصادف ایدر رمضانده تونلری یاقتی، یاخود کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر اوزون یرلرده شو آیت کریمه بالکلیه حکمسز قالور. اویله یرلرده «خیط ابیض» — «خیط اسود» — فجر، لیل کبی شیلر بولنمایور. بوڭا علاوه، هر رمضان یر یوزینڭ بعض یرلرینه نسبتله طوتاش یاقتیلق، بعض یرلرینه نسبتله طوتاش قاراڭلق زمانی اولور. دیمك، اسلامیتڭ بیوك رکنلرندن برینه دائر قران کریمڭ خطابی، اهل تفسیرڭ رأیلرینه کوره، هر رمضانده یر یوزینڭ بایتاق یرلری حقنده بالکلیه حکمسز قالور. علمیله همه یرلری همه زمانلری همه انسانلری همه حاللری احاطه ایدر شارع حکیمڭ سمای الوهیتندن اینمش معجز قران کریم ایچون شو قصور، اولا قالسه، البته غایت بیوك قصور اولور.

بزم توجیهمزه کوره، قران کریم‌ده او قصور بولنماز. بزه کوره، ایکی مستقل خطاب واردر. بری رمضان آیت کریمه‌سی. رمضانی اعتبار ممکن یرلرده او آیت کریمه حاکم اولور. دیگری "یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون. ایاماً معدودات„ آیت کریمه‌سی. رمضانی اعتبار ممکن دگل یرلرده او آیت کریمه علی الاستقلال حکم ایدر، رمضانی اعتبار ممکن یرلرده علی الاتحاد حکم ایدر. شو تقدیرده اسلامیتك الڭ مهم رکنی روزه حقنده خطاب قرآنڭ غایت گوزل صورتده احاطه‌سی تبین ایدر. قران کریمڭ بلاغت اعجازیه‌سی اشته شویله اولور.

بزم اعتقادمزه کوره‌ده قران کریم البته معجزدر. لکن اعجازی — کتب ادبیه‌ده بیان قیلنور وصللر فصللر قصرلر حذفلر اعتباریله، یاخود سوزه شعرلك صفتی ویرور تشبیه‌لر استعاره‌لر قوّتیله دگل. زیرا او وجهلر انسانلرڭ فی ذاته حسندن عاری سوزلرینه بر قدر حسن ویره بیلور ایسه‌ده، جزالتیله کوڭللره هیبت ویرور کلام الوهیت‌ده او وجهلرڭ او قدر قیمتی بولنماسه کرك. بلکه قران کریمڭ اعجازی جامعلگیله، احاطه‌سیله، هم‌ده اولا بیلور احتماللردن بولنه بیلور حاللردن غفلتسزلگیله‌در.

انسانڭ سوزی — انسانڭ اوزی قدر، یا انسانڭ علمی قدر محدود اولور. محدود عقلڭ سوزی دائماً محدوددر. اولا بیلور احتماللردن، استقبال‌ده کله بیلور حاللردن انسان دائماً غفلت ایدر.

اما علمیله همه شیلری احاطه ایدر حکیم مطلقڭ سوزی‌ده احتماللری البته احاطه ایدر. بزم توجیهمزه کوره، قران کریمڭ خطابی — یر یوزنده وار همه یرلری هر زمان‌ده بولنه بیلور حاللری گوزل صورتده احاطه ایدر. بوڭا کوره شو توجیه — اهل تفسیرڭ توجیهلرندن البته ارجحدر.

— قران کریمڭ دها بر آیتی بزم توجیهمزی دها تأیید ایدر:

قران کریم "شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان„ جمله‌سیله رمضانڭ فضیلتلرینی بیان صوڭنده "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه„ دیمش.

مرجعڭ تقدمی هم خطابڭ عمومیتی ایچون، ظاهری نظرده، "فصومه" كبی بر خطاب دها مفید دها زیاده مناسب اولور كبی ایكن، نیچون "فمن شهد منكم الشهر فلیصمه" خطابی اختیار قیلنمش؟

شوكلامڭ قائلی بلیغ ادیب آدم بالاسی اولسه ایدی، تفسیرلرده ذكر قیلنور "وجوه ادبیه" یا وجوه اعرابیه احتمال بزه قناعت ویرور ایدی. لكن علمیله حكمتیله همه شیلری احاطه ایدر الله رب العالمین كلامی قران كریم اولمق جهتیله، كتب ادبیه‌ده بیان قیلنور وجوه ادبیه‌لر، تفسیرلرده تفصیل قیلنور وجوه اعرابیه‌لر بزه قناعت ویره میور. قناعت ایده مدك، كتدك، شارع حكیمڭ احاطه‌سنه، انسانلرڭ حاللرینه بر قدر مناسب اولور وجهلری آرادق. "رحمت الهیه عمومیتی" بركه‌سیله اولسه كرك، گویا بزه صاقلانوب قالمش، گوزل وجهلره نكته‌لره مهتدی اولدق:

یر یوزنده معمور یرلرڭ اكثرنده سنه امتدادنده كوندوزلر كیچه‌لر آیلر معتدل اولور. هر دوره‌ده آرالاش بری آرقاسندن دیگری حركت ایدر كوندوزلر كیچه‌لر اعانه‌سیله آیلری گوزل طرزده منتظم صورتده حساب ایتمك آسان اولور. لكن معمور یرلرڭ بعضلرنده كوندوزلر كیچه‌لر سنه امتدادنده اعتدالدن چیقار. بعضاً یاقتیلق دوام قیلوب كوندوز اوزون اولور؛ بعضاً قاراڭلق دوام قیلوب تون اوزون اولور. اویله یرلرده منتظم آیلر معتدل هفته‌لر بولنماز. اوچ دورت هفته كوندوز، یا دورت بش هفته تون دوام ایدر. اوزون زمان دوام ایدر یاقتیلق‌ده یا قاراڭلق‌ده معتدل آیلری حساب ایتمك البته علی العاده ممكن اولماز.

كوندوزلری كیچه‌لری آیلری منتظم دگل یرلرده عمر ایدر انسانلره رمضانی علی التعیین شارع حكیم ایجاب ایدرمی؟ سفرده بولنه بیلورڭ اوفاق مشقتلر حسبیله بنده‌لرندن رمضان كونلرینی تأخیر ایدر شارع حكیم — كوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر دوام ایدر یرلرده رمضانی البته ایجاب ایتمز. اوفاق عذری اعتبار ایتدكدن صوڭ اڭ بیوك عذری اهمال ایتمك

— تیسیر قاعده‌سنه بنا قیلنمش اسلامیت شأننه هیچ بر وقت مناسب اولماز. جزئی راحتسزلك ویره بیلور سفر روزه‌سی حقنده "یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر" دیمش قران کریم — کلی ضررلری محقق روزه‌یی البته فرض ایتمز. امتلرینی وصالدن، یعنی آراده کلور بر تون‌ده امساکدن شدتله نهی ایتمش رسول کریم — کوندوزلری طوتاش کونلرده، افقلرندن یاقتیلق بتمز یرلرده رمضانی علی التعیین البته تکلیف ایتمز.

بوڭا کوره اولسه کرك، قران کریم "شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس و بینات من الهدی والفرقان" آیت کریمه‌سی صوڭنده "فصوموه" کبی هم عمومیتی هم تعیینی افاده ایدر خطاب بدلنده "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه" کبی، معتدل کونلری معتدل آیلری وار یرلرده عمر ایدر انسانلره مخصوص خطابی اختیار ایتمش اولسه کرك.

شهر — همه انسانیت طرفندن قبول قیلنمش عرف عمومی‌ده اوتوز کوندوز اوتوز کیچه‌دن عبارت ایسه، قمرڭ بر دوره‌سنده اوتوز کوندوزی اوتوز کیچه‌سی وار یرلرده شهود شهر ممکن اولوب، کوندوزلری کیچه‌لری اوزون یرلرده شهود شهر ممکن اولماز.

شهود شهر — باش کوزیله قمری کورمکدن عبارت دگل، بلکه هر آی‌ده اوتوز کوندوزی اوتوز کیچه‌سی وار یرده حاضر اولمق یعنی اقامت ایتمکدن عبارتدر.

اهل تفسیرڭ رأینه کوره، شهود — سفر مقابلیدر. شو تقدیرده قران کریم سفره دائر رخصتی اوچ دفعه ذکر ایتمش اولور. ایکی آیت کریمه‌ده ایکی دفعه ذکر ایتدکدن صوڭ اوچنچی دفعه "فمن شهد" عباره‌سیله‌ده ذکر ایتمك فائده‌سز تکرار اولور، قران کریمڭ بلاغت اعجازیه‌سنه دگل، بلکه بلاغت عربیه‌سنه‌ده اصلا مناسب اولماز. بوڭا علاوه، شهود — سفر مقابلی قیلنور ایسه، او تقدیرده "الشهر" ظرف زمانی اولوب، تقدیر "فی" البته مطلوب دگل استغراقی افاده ایتسه کرك. لکن استغراق بالاجماع مطلوب دگلدر.

زیرا صومك وجوبی ایچون شهرك تمامنده اقامت لازم دگل. نه قدر اقامت ایدر ایسه، او کونلری صوم واجب اولور.

بناءً علیه، شهودی سفره مقابل ایتمك هیچ بر صورتله جائز اولماسه کرك. بلکه بزم تفسیرمزه حمل ایتمك البته ضرور اولسه کرك؛ قران کریمك بلاغت اعجازیه‌سنه خلل ویرمه‌مك جهتیله‌ده ضرور اولور. «وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر ثم اتموا الصیام الی اللیل» آیت کریمه‌سینی حکمدن اسقاط ایتمه‌مك ضرورتیله‌ده ضرور اولور. «فمن شهد» خطابی یر یوزنده وار یرلرك عمومنه نسبتله خطاب اولسه ایدی، شو آیت کریمه البته حکمدن ساقط اولور ایدی. بالاجماع ثابت بر حکمی ابطال ایتمه‌مك ایچون‌ده بزم تفسیرمزه حمل ایتمك لازم اولور. زیرا بر قاچ کون اقامت صوگنده سفر ایده‌جك انسانلره اقامت کونلرینك روزه‌سی بالاجماع واجبدر. شهود — سفر مقابلی اولور ایسه، «فمن شهد منکم الشهر» ترکیبی، شهرك تمامنده اقامتی افاده قیلوب، بر قاچ کون اقامت صوگنده سفر قیلاجق انسانلره اقامت کونلرنده صومك عدم وجوبنه دلالت ایدر.

«ایاماً معدودات» آیت کریمه‌سیله «فمن شهد منکم الشهر فلیصمه» آیت کریمه‌لری حقنده بنم فکرم اصابت شرفنه شاید نائل اولمشدر. زیرا بنم فکرمه کوره، قران کریمك احاطه‌سی بلاغتی دها زیاده اولور. الڭ اوفاق الڭ آسان عذرلری بیوك اهتمامله اوچ دفعه ذکر ایدوب، الڭ بیوك عذرلری الڭ مهم حاللری اهمال ایتمك کبی مناسبتسزلکدن هم قران کریم هم شریعت اسلامیه پاك قالور.

شو کتابك ابتداسندن شورایه قدر علمی مسئله‌لره، متعدد حدیثلره، متعدد هم مهم آیت کریمه‌لره دائر سرد قیلنمش ملاحظه‌لر ایندی بزه، اولدقجه کیڭ میدان آچمش اولسه کرك. روزه حقنده فکرمزی حریتله تأسیس ایتمك ایچون ایندی گوزل زمین حاضرلنمش، تمام اولمش اولسه کرك.

شو كتابدن اصل مقصد — اوزون كونلرده، مشقتلی حاللرده روزه مسئله‌سیدر. دیگر مسئله‌لرك بر قدری مقدمه اولمق صفتیله، لكن اكثری میدان آچمق، زمین حاضرله‌مك ملاحظه‌سیله سرد قیلنمش ایدی.

شو كتاب‌ده بر دگل، بایتاق مسئله‌لرده اهل علمك فكرلریله بز اوز ملاحظه‌لرمزی وزن ایتدك. كفه راجحه بزم طرف‌ده قالمش كبی اولدی. هر مسئله‌ده، علی الخصوص قران كریمك آیت كریمه‌لری حقنده فكر میدانی غایت كیڭ غایت واسع ایمش بز بونی كوردك كوستردك.

فاستبقوا الخیرات!

مسابقه میداننه اللهڭ حر بنده‌لرینی قران كریمك دعوتی عمومیدر.

بن‌ده دعوته اجابت ایتدم. اللر آیاقلر تقلید قیودلرندن تمامیله بوش ایدی. "زاد — راحله" اولمق اوزره احسان قیلنمش استطاعت — عقل، دماغ، قلب سلامتلگی حاضر ایدی. حرم حقیقته ایصال ایدر سبیل — شارع كریمك الڭ بیوك تأميناتیله — امن وامانی حائز ایدی، اولا بیلور خطرلرك هر برندن مأمون ایدی. طریق هدایت — قران كریمك بیناتیله، كتاب‌الله نوریله تنویر قیلنمش، اسلامیت منارلری خیابان آغاچلری كبی یولك هر طرفنده هر یرده طوتاش، غایت گوزل طرزده ركز قیلنمش ایدی. یولچیلرك جانلرینه قوّت، كوڭللرینه نشاط ویرور باغ باغچه‌لر، یاشیل اوتلر، آقار صولر، كیڭ یرلر، بیوك طاغلر، جنت نسیمی كبی غایت گوزل هوا — حریت هواسی یولچیلری حركته تشویق ایدر ایدی. بیت حقیقتی قصد قیلوب، حرم الهی‌یه توجه ایده‌جك محرملره قران كریم — دلیل اولاجق ایدی.

بونی كوردك‌ده رغبت ایتدك. حاضرلندك، آغر یوكلری براقدق. المزده مقدس مصحف، كوڭلمزده قران كریم. مذهب شعارلرینی روایت لباسلرینی تمامیله خلع ایتدك. سنن نبویه ردالرینی بوركندك. احرام هیئتیله احترام راحله‌سنه مستوی اولدق. بیت حقیقتی طواف هم زیارت قصدیله، صفا هم مروت مسعالرنده سعی ایدرم عزمیله، عرفات میداننده رحمت طاغنده قرارم

صوڭنك، مشعر حرام اوڭنك حقیقتله اجتماع ایدوب، منی وادیلرنده "منیه„ لرمی بولورم آرزوسیله، تلبیه اوقودقده قبلهٔ حقیقته باقوب هدایت یولنه سلوك ایتدك. قران کریمڭ بیوك مساعدهسندن استفاده قیلوب "لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا من ربکم!„ خطابیلهده عمل ایتدك.

روزه آیت کریمهلری.

اسلامیتڭ ایمان، صلات، زکات کبی الڭ بیوك رکنلری قران کریمده محصور دگل قدر متعدد آیتلرده ذکر قیلنمش ایسهده، او رکنلر کبی اهمیتی بیوك صوم، نهدندر، قران کریمده او قدر کثرتله ذکر قیلنمامش. درست، بر دفعه الاحزاب سورهسنده "ان المسلمین والمسلمات„ آیت کریمهسنده "والصائمین والصائمات — اعد الله لهم مغفرة واجراً عظیماً„ بشارت الهیهسیله روزهیی مدح ایتمش. همده "واستعینوا بالصبر والصلاة„ — "انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب„ کبی آیت کریمهلرڭ عمومیتی تحتنه صوم البته داخل اولمشدر. لکن رمضان روزهسی علی التعیین یالگز بقره سورهسنده اومشهور ایکی آیت کریمهده ذکر قیلنوب، قران کریمڭ دیگر آیت کریمهلرنك ذکر قیلنمامش:

خیراتڭ حسناتڭ هر برینه الڭ بیوك اهتمامله متعدد آیتلرده ترغیب ایدر قران کریم اسلامیتڭ رکنلرندن بری حقنك، نهدندر، یالگز بر دفعه امر، بر دفعه بشارت ومدحله اکتفا ایتمش. بونڭ البته بر حکمتی واردر.

اوّلگی امتلرڭ حسناتلرینی خیراتلرینی صایار ایکن، قران کریم هیچ بر یرده روزهیی ذکر ایتمهمش. قیامتده شقیلرڭ لسانلرنده شقیلگڭ سببلرینی حکایت ایدر ایکن هیچ بر یرده روزهسزلگی سبب کبی کوسترمهمش.

قران کریمده شو ایکی نکتهیی بن دقتله ملاحظه ایتدم. او نکتهلرڭ وجهلری بگا یقینی صورتده ظاهر اولمادی. لکن هر حالده روزهده وار اهمیتڭ ناقصلگندن اولماسه کرك. زیرا اسلامیت بناسنده رکن اولمق کبی

اهمیت غایت بیوك اهمیتدر. بنم نظرمده او نکته‌لرك وجهلری باشقه بر شیدر:

روزه — طعامی شرابی حاجت طبیعه‌یی ترك ایتمك معناسیله — مقصود بالذات دگل، بلکه مقصود بالذات اولان مقصدك شرعی وسیله‌سیدر.

شارع حکیمك نظرنده مقصود بالذات اولان مقصد — اراده‌یی تربیه، اخلاقی تهذیب، هیئت اجتماعیه حاللرینی اصلاح وظیفه‌لریدر. شو حقیقت یوقاری‌ده بر قدر ایضاح هم اثبات قیلنمش ایدی.

او الك مهم وظیفه‌لره متعدد آیت کریمه‌لرده امر، ثنا، بشارت، بیان عاقبت کبی اسلوبلرله دعوتك ترغیبك قرآن کریم‌ده کثرتیله اکتفا یوزندن اولسه کرك، وسیله حکمنده اعتبار قیلنور روزه حقنده قران کریم‌ده بر ایکی دفعه‌دن زیاده تکراره حاجت قالمامشدر. اوّلگی امتلرك حسناتلری خیراتلری تعداد قیلنور ایکن، بوڭا کوره روزه‌لری ذکر قیلنمامش اولسه کرك. زیرا حسناتلر تعداد قیلنور ایکن یالگز مقاصد تعداد قیلنور. بوڭا کوره اولسه کرك، قیامتده شقیلرك لسانلرندن شقیلك سببلرینی حکایت ایدر ایکن، روزه‌سزلگی سبب اولمق صفتیله حکایت ایتمه‌مش. زیرا شقیلك بدبختلك وسیله انتفاسیله اولماز، بلکه غایه هم مقصد انتفاسیله اولور.

بنم فکرمه خطور ایدر، معقول کورنور توجیه شودر. بونی بوراده قطعیت دعواسیله دگل، بلکه احتمال صفتیله یازدم. قطعیتی دعوی ایتمه‌یورم، لکن قران کریمك دورت بش آیت کریمه‌سی بنم توجیهمی تأیید ایدر دیه بیلورم:

١) احرام صوگنده ممنوع اولور شیلرك برینه ارتکاب ایتمش محرملره جزا یا کفاره اولمق صفتیله، "ففدیة من صیام اوصدقة اونسك" آیت کریمه‌سنده روزه الزام قیلنمش.

٢) اللهك اسمیله عقد قیلنور یمینلردن برینك حرمتنه تعدی ایتمش آدملره کفاره اولمق صفتیله "فمن لم یجد فصیام ثلاثة ایام. ذلك کفارة ایمانکم اذا حلفتم" آیت کریمه‌سنده اوچ کوندوز روزه ایجاب قیلنمش.

۳) اهلی دگل وحشی حیوانلردن برینی قتل ایتمش محرملره «او کفارة طعام مساکین أو عدل ذلك صیاماً لیذوق وبال امره» آیت کریمه‌سیله بر قاچ کون روزه تکلیف قیلنوب، «لیذوق وبال امره» جمله‌سیله علت‌سی‌ده بیان قیلنمش.

٤) قصداً عمداً دگل، بلکه مساهله حسبیله احتیاطسزلق بلاسیله خطا قیلوب، انسانلردن برینی قتل ایتمش مساهلره «فمن لم یجد فصیام شهرین متتابعین» آیت کریمه‌سنده طوتاش ایکی آی روزه تعیین قیلنمش.

۵) آنالق حرمتنه زوجه‌لك حقوقنه تعدی قیلوب، خاتونلرندن ظهار ایتمش ارلره مجادله سوره‌سنك «فمن لم یجد فصیام شهرین متتابعین من قبل ان یتماسا» آیت کریمه‌سنده طوتاش ایکی آی روزه جزا اولمق صورتیله تعیین قیلنمش.

شو بش صورتك هر برنده حریتی اراده‌یی سوء استعمال جنایتی واردر: خطا صورتنده احتیاطسزلق بلاسیله، دیگر صورتلرده قصد هم اراده سائقه‌سیله.

احرام یا یمین حرمتنه تعدی صورتنده ایکی اوچ کون، اما دیگر انسانلرك حقوقلرینه تعدی صورتنده طوتاش ایکی آی روزه ایجاب ایتمك — حریتی، قدرتی سوء استعمال ایدر اراده‌یی تربیه مقصدیله اولسه کرك. شبهه یوق، «اوز اراده‌سنه حاکم اولمق» ملکه‌سنه انسانی عادتلندرمك حقنده صیامك البته بیوك تأثیری واردر.

شو بش آیت کریمه بزم فکرمزی تأیید ایدر ایسه، یوقاری‌ده احتمال اولمق صفتیله سویلنمش توجیهمز ثابت اولا بیلور. یعنی: روزه بیوك مقصدلره وسیله اولمق صفتیله مشروعدر. قران کریم او بیوك مقصدلره محصور دگل آیتلرده ترغیب ایدر؛ امر، ثنا، بشارت، بیان عاقبت کبی اسلوبلرله او مقصدلره دعوت ایدر. بوکا کوره، اهمیتی نه قدر بیوك ایسه‌ده، روزه حقنده قران کریم‌ده یالکز بر ایکی آیت کریمه کلمشدر.

بری بقره سوره‌سنده «یاایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم. لعلکم تتقون. ایاماً معدودات» آیت کریمه‌سیدر. معناسی: اوّلکیلره روزه نصل فرض قیلنمش ایسه، سزه‌ده، ای مؤمنلر،

عددی آز بر قاچ کون روزه اویله فرض قیلندی. شاید، اتقا ایدرسز، یعنی دون شیلردن، حرام اشلردن، لائق دگل حرکتلردن صاقنه بیلمك، اوزینی طوتا بیلمك ملکه‌سنه نائل اولورسز مصلحتیله.

اوّلگی امتلرده روزه کیفیتی، روزه کونلرینك کمیتی بزه امت اسلامیه‌یه، قران کریم واسطه‌سیله تبلیغ قیلنمامش. درست، بر دفعه مریم سوره‌سنده «فکلی واشربی وقری عینا. فاما ترین من البشر احداً فقولی انی نذرت للرحمان صوماً فلن اکلم الیوم انسیاً» آیت کریمه‌سنده اوّلگی امتلرده وار صومك برنوعی، یعنی هیچ برانسانله سویلشمه‌مك صومی حکایت قیلنمش. دها بر دفعه زکریا علیه السلام حقنده «قال آیتك ان لا تکلم الناس ثلاثة ایام الا رمزاً» آیت کریمه‌سنده انسانله سویلشمه‌مك صومی یحیی علیه السلام ولادتیله بشارت نعمتنه شکر اولمق یولنده حکایت قیلنمش. لکن سویلشمه‌مك صومی «کما کتب علی الذین من قبلکم» آیت کریمه‌سنده البته مراد دگلدر. زیرا تشبیه قطعی صورتده باطل اولور ایدی.

قران کریمده ایکی سوره‌سنده اینمش «وواعدنا موسی ثلاثین لیلة واتممناها بعشر فتم میقات ربه اربعین لیله» آیت کریمه‌سنده حکایت قیلنمش میقات — روزه ایچون تعیین قیلنمش میقات اولاماز. زیرا کونلری تاریخ اصولیله حساب‌ده لغت عرب عرفنده لیله ذکر قیلنور ایسه‌ده، عرف قران‌ده روزه زمانی کونلر ایله حساب قیلنور. «فصیام ثلاثة ایام فی الحج وسبعة اذا رجعتم» — «قال آیتك ان لا تکلم الناس ثلاثة ایام الا رمزاً» کبی. بوڭا علاوه، اوقرق کیچه موسی علیه السلام امتلرینه دگل، بلکه یالگز اوزینه وعد قیلنمش کیچه‌لردر. بونگله اوّلگی امتلره فرض قیلنمش روزه کونلرینك عددی بیان قیلنمش اولماز.

بزه اوّلگی امتلرده وار روزه کیفیتی، روزه کونلرینك عددی معلوم دگل ایسه، «کما کتب» ترکیبندن مفهوم تشبیه یالگز فرضیت‌ده تشبیه اولور. یاخود روزه برکه‌سیله حاصل اولا بیلور مصلحت‌ده. یعنی روزه — انسانلره

عقوبت اولمق ایچون، یا وجودلرینه قوّتلرینه ضعیفلك ویرمك ایچون فرض قیلنمامش، بلکه اراده‌لرینه مالکیت ملکه‌لرینی انسانلره ویرمك مصلحتی ایچون فرض قیلنمش. «لعلکم تتقون» جمله‌سی بوڭا اشاره‌در. زیرا اتقا — تقوی — انسانی فساددن، بیهوده حرکتلردن منع ایدر ملکه‌دن عبارتدر.

اوّلگی امتلرڭ هر برنده روزه وار ایدی. سماوی شریعتلرنده اینمك جهتیله، اوّلگی امتلرڭده روزه‌لری البته مهم بر مصلحت ملاحظه‌سیله مشروع ایدی.

لکن هر دین، شو کونگی اسلامیت دینی کبی، غالیلرڭ غلولری جاهللرڭ راهبلرڭ قلندرلرڭ جاهلانه الڭ سیاه تشددلری شوملغیله، اصلده وار ساده‌لگی، طبیعی گوزللگی یوغالتمشدر، یویه‌شدر.

شویله حالڭ تأثیریله اولسه کرك، اوّلگی دینلرده روزه عقوبت کبی تلقی قیلنوب، یا معبودلرڭ غضبلرینی تسکین ایچون، یابدنڭ وجودڭ قوّتلرینی شهوتلرینی کسر ایتمك ضعیفلتمك ایچون، یاخود اوّلگی بابالرڭ باشلرینه کلمش بیوك مصیبتڭ، یا الدن کتمش عزتڭ ماتمی اولمق ایچون، بر قاچ کون روزه عبادت یا عادت کبی اعتبار قیلنه کلمشدر. روزه — معبودلرڭ قهرنده روحڭ اسارتنه، یاخود اوهام قاراڭغلقلرنده روحڭ مؤبدصورتده محبوسیتنه علامت کبی برعقوبت اولمق صفتیله انسانلرڭ ذمه‌لرینه یوکلنمش آغر یوك اولا کلمشدر.

بز، اهل اسلام، شکر ایدرز: معبودلرڭ قهرلری پنجه‌سنڭ اسارتدن اسلامیت برکه‌سیله‌قوتولدق، اوهام قاراڭغلقلرنڭ محبوسیتدن قران کریم نوریله نجات بولدق.

اسلامیت روزه‌سی — روحڭ اسارتنه علامت دگل، بلکه اراده‌سنه اختیارینه انسانڭ مالکیتی؛ اراده‌سنڭ اختیارڭده دیگر همه قوّتلرینه ریاستیدر.

اسلامیت روزه‌سی — یهود روزه‌سی کبی — اوّلگی بابالرڭ باشلرینه کلمش ذلتڭ مصیبتڭ، یاخود الدن کتمش عزتڭ ماتمی دگل، بلکه شهوتلرینه هوالرینه همه قوّتلرینه روحڭ غالبیتی‌در، عزتیدر.

اسلامیت روزه‌سی — بدنڭ وجودڭ قوّتلرینی شهوتلرینی ضعیفلتمك کسر ایتمك ایچون دگل، بلکه انسانڭ اراده‌سنه اختیارینه قوّت ویرمك، ریاست غالبیت ملکه‌سنه انسانی عادتلندرمك ایچوندر. هواسی قوی ایکن، اشتهاسی میلی تام ایکن، انسان اوزینڭ هواسنه اشتهاسنه غلبه ایده بیلور ایسه، اشته اویله انسان — انسان اولور. حسن اخلاقڭ اساسی‌ده، انسانیتڭ شرفی‌ده شودر. یوقسه، ضعیف قالمش هواسنه، صینمش بتمش شهوتلرینه غلبه ایتمك — غالبیت دگل، بلکه مغلوبیتدر. اسلامیت روحنه، تعلیماتنه اصلا موافق اولماز جبانلقدر.

«ایاماً معدودات» شو آیت کریمه‌ده کونلرڭ مبهملگی حقنده فکرمزی یوقاری‌ده بیان ایتدك. بزه گوره کونلرڭ مبهملگی «شهر رمضان» آیت کریمه‌سیله بیان هم تفسیر قیلنمامش. شو فکرمزی بر قدر اثبات ایتمش کبی‌اولدق. کوندوزلری کیچه‌لری اعتدالدن، هفته‌لری آیلری انتظامدن خارج‌یرلری‌خطاب‌قرآنڭ‌احاطه‌ایتمه‌سیچون «ایاماًمعدودات» آیت‌کریمه‌سینی علی الاجمال براقمق لازمدر دیدك. اویله یرلرده ضروری صورتده رمضانڭ خصوصیتی البته ساقط اولور سوزینی سویله‌دك.

ایندی بوراده بر فرضی مسئله بیان قیلایق: بارد منطقه‌ده، قطبلرڭ یا اوزنده یا جوارنده اهل اسلام توطن ایتمش. کوندوزلری اوچ دورت آیدن یدی سکز آی قدر ممتد اولور او یرلرده رمضان روزه‌سی یاخود مطلق روزه فرض اولورمی؟

شو فرضی مسئله، جوابی یوق اوچ مسئله‌دن بری اولمق صفتیله، «مسائل ثلاث لا جواب لها» عنوانی تحتنده معرفت نامه، جهان‌نما کبی کتابلرده نقل قیلنمشدر. شو ساعت کتبخانه‌م‌ده معرفت نامه یوق. او اوچ مسئله‌دن دیگر ایکی‌سی خاطرم‌ده قالمامش. لکن «مکه‌دن باشقه یرده همه جهتی قبله اولا بیلور یر بولنور ایسه، خاتونم طلاق!» مسئله‌سی، یاخود اڭ طوغری تعبیر، حماقتی اولسه کرك.

بگا قالسه، بونڭ کبی بر مسئله‌ده هیچ بر اهمیت رائحه‌سی بولنه‌ماز:
طعی حقیقتلری نادانلغیله انکاری اوستنه، نکاح کبی مقدس محترم حقڭ
صمتنه حماقتیله هجوم ایدر حریفلرڭ اوزلرینه‌ده سوزلرینه‌ده التفات ایتمه‌یوب،
وزلرینی الغا ایتمك عملدن اسقاط ایتمك البته لازمدر.

قران حکیمڭ اویله حریفلر حقنده حکمی البته شودر:

«ولو یعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخیر لقضی الیهم اجلهم. فنذر
لذین لایرجون لقاءنا فی طغیانهم یعمهون.» یونس.

یعنی: خیرلرینه عجله ایدرلر ایکن مطلوبلرینی تعجیل ایدر
له — اوزلرینڭ ضررلرینه حرکت ایدر انسانلره موافقت ایتسه ایدی،
و انسانلر البته خراب اولور ایدی. طغیان ایتمش اویله حریفلری بز براقورز.
وزینه‌ده اوزینه‌ده اعتبار یوقدر.

«ولو اتبع الحق اهواءهم لفسدت السماوات والارض». یعنی حقیقت،
دالت انسانلرڭ هوالرینه خدمت ایتسه ایدی، کوکلر یرلر خراب اولور
یدی. حق مطلق اولان شریعت اسلامیه نادانلرڭ حماقتنه البته هیچ بر وقت
بعیت ایتمز. حقیقتی انکار یولنده سویلنور یمینلره تعلیقلره البته قیمت ویرمز.
وگا کوره «مکه‌دن باشقه یرده همه جهتی قبله اولا بیلور یر بولنور ایسه،
اتونم طلاق!» سوزی — قائلڭ دماغی کبی باطل اولور، بلاعمل قالور.
اطل دماغدن چیقمش سوز البته باطل اولور.

اوچنچی مسئله قطبلرده جوارنده روزه مسئله‌سی البته غایت مهمدر. لکن
وابی بولنماز قدر مشکل دگلدر. قران کریمڭ نص صریحنه کوره، او یرلرده
وزه هیچ بر وقت فرض دگلدر. زیرا روزه یالگز معدود ایامده، یعنی
فاوتلری یوق کبی معتدل، عددی آز کوندوزلرده فرض قیلنمشدر. سنه‌سی
ر کوندوز بر کیجه‌دن عبارت قطبلرده، یاخود کوندوزلری کیجه‌لری هفته‌لر
یلر قدر دوام ایدر بارد منطقه‌لرده «ایام معدوده» بولنمامق جهتیله، او یرلرده
قامت ایدر انسانلر صومڭ فرضیتی خطابندن، مکانده وار بر خصوصیت

اقتضاسیله البته استثنا قیلنمش اولور. بر هفته بر آی قدر زمان صوسز آش‌سز قالمق البته انسان ایچون ممکن دگلدر. ایکی اوچ کون آچ قالمقده انسانك طاقتی خارجنده‌در. اشته شو طبیعی ضرورت حکمیله استثنا قیلنور انسانلری قرآن کریم اوزینك معجز نظمیله‌ده استثنا ایتمشدر.

بزه کوره «ایاماً معدودات» آیت کریمه‌سی غایت واضح صورتده شو حقیقتی افاده ایدر. «وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر، ثم اتموا الصیام الی اللیل» نظیم جلیلی ایسه، اولا بیلور اشتباهلری بتون بتونه تمامیله دفع ایدر. زیرا کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر ممتد اولور یرلرده خیط ابیض، خیط اسود، فجر، لیل، اتمام صیام کبی خطاب بولنه بیلورمی؟ شبهه یوق، شو خطاب — کوندوزلری کیچه‌لری بری آرقاسندن دیگری علی العاده کلور کیدر یرلره مخصوص خطابدر.

تیسیر مصلحتیله، معتدل کونلرك عددینی تقلیل ایتمش شریعت اسلامیه اوزون کونلرده انسانك طاقتندن طیش آچلغی صوسزلغی هیچ بر صورتله البته تکلیف ایتمز. او قدر آچلق او قدر صوسزلق انسان ایچون نه عبادت اولور، نه تربیه وسیله‌سی اولور. اسلامیت روحندن خبیر انسان نظرنده شو حقیقت البته بر بینه کبیدر.

قرآن کریمك نظم معجزی ارشادیله، بن آیت صیامدن منطقه بارده‌یی استثنا فکرینه کلدم. ایکی آیتدن برینی فائده‌سز ایتمه‌مك لزومی، او آیتلرده وار کلمه‌لری جمله‌لری ترکیبی لغو ایتمه‌مك ضرورتی بنی شو فکره سوق ایتدی.

قرآن کریمك نظم معجزینه قطعی صورتده موافق شو فکر — «تقدیر» اصولیله مسئله‌یی حل ایتمش کبی اولمقدن دها زیاده معقول اولسه کرك. زیرا تقدیر اصولی قرآن کریمك حدیث رسولك دلالتیله ثابت اولا بیلور طریق دگلدر. بوکا علاوه، مطرد بر انتظامی یوقلغنه کوره، تقدیر اصولی هیچ بر صورتله شریعت اسلامیه نظرنده مقبول اولا بیلور اصول اولاماز. شارع نظرنده

قبول اولا بیلور مقدار — طبیعی هم عمومی صورتده تحدید قیلنه بیلور قداردر. یوقسه، هر آدمك اختیاریله یاخود هواسیله تحدید قیلنور قدار — عبادت کبی شیلرده البته معتبر اولماز.

موقعك أقتضاسیله، هواسنك اقلیمك صیام کبی شرعی تدبیرلردن استغناسیله، لبیعی هم ضروری صورتده استثنا قیلنمش، یعنی فی الاصل خطابك عمومیتی حتنه داخل اولمامش یرلری تقدیر کبی عندی حیله‌لر تکلفاتیله خطابك عمومیتی حتنه صوقمق — یڭی باشدن بر شریعت وضع ایتمك کبی حرکت اولور.

موقعك أقتضاسیله او یرلر مستثنادر دیدم. زیرا قطبلرده جوارنده کوندوزلر کیچه‌لر — آیلر قدر ممتد اولوب، "من الفجر الی اللیل" صیام لبته متصور اولماز.

هوا هم اقلیمك تأثیریله صیام کبی شرعی تدبیرلردن مستغنی اولمش ولسه کرك دیدم. یعنی بارد منطقه‌لرك صاووق اقلیملرنده هوالرنده عمر ایدر نسانلرك اراده‌لرینی اخلاقلرینی صیام کبی شرعی تدبیرله تربیه‌یه حاجت وقلغنه کوره، شارع اویرلرده عمر ایدر انسانلره صیامی عبادت اولمق صفتیله کلیف ایتمه‌مش اولسه کرك.

ایکی‌دن برده، یعنی بارد منطقه‌یی استثنا اختیاریله، تقدیر حیله‌سیله عملده، رض ایده‌یك، بنی تخییر ایده‌جك اولسه‌لار، بن البته اوّلکی شقی اختیار یدر ایدم. قران کریمك نظم کریمنه موافق، هم اسلامیت مقصدلرینه اعده‌لرینه تمامیله مناسب بر فکر البته اصلی اساسی یوق بر حیله‌دن هر حالده گوزل اولور.

تقدیر حیله‌سنه ارتکاب ایده‌جك فقیه — بلا تقدیر عملك امتناعنه البته ائل اولاجق. بلا تقدیر عملك امتناعی تسلیم قیلنور ایسه، بزم مطلوبمز تمامیله ثابت اولور. تقدیر حیله‌سیله عملك جوازینه دلیل طلب ایتمك بزم حقمز اولور قالور. قطعی دلیل یوق ایکن، بر فعلك فرضیتی هیچ بر صورتله ثابت اولماز.

تقدیر اصولیله نماز وقتلرینی تعیین خصوصلرنده عمل مشروع ایسه‌ده، صیام مسئله‌سی بوڭا قیاس قیلنه‌ماز. ایکی آراده غایت بیوك فرق واردر. زیرا نمازده اصل دوامدر. بش اولمق شارعڭ بر مساعده‌سیدر. اما روزه‌ده اصل عدمدر. زیرا حلال طعامی حلال شرابی تناول هر دقیقه‌ده هر ثانیه‌ده مباحدر؛ امساك — عارضی‌در. عارضڭ وجودینه‌ده دوامنه‌ده دلیل ضروردر. شارع طرفندن کوسترلمش حدود دائره‌سنده دوامی ممکن دگل ایسه، بنده اختیاریله یا هواسیله تعیین قیلنور حدود دائره‌سنده دوام ایدن صیام هیچ بر صورتله عبادت اولماز.

"فمن کان منکم مریضاً اوعلی سفر فعدة من ایام اخر„

شو آیت کریمه‌ده الڭ اوّل آیتڭ معجز نظمنه اعتبار لازمدر.

سوز — انسان سوزی اولسه ایدی، سوزڭ ترکیبلرینه احتمال او قدر اعتنا کوسترمز ایدك. بز او تقدیرده فیلسوف اسلام ابوالعلا حضرتلرینڭ:

افهم اخاك بما تشاء ولا تبل　　　یا حارِ قلت هناك او یاحار

غرض الفتی الاخبار عما عنده　　　ومن الرجال بقوله سحار

سوزینه، گوزل فلسفه‌سنه اقتدا ایدر ایدك. لکن سوز — معجزلگی اعتقاد قیلنور قران کریمڭ سوزی اولمق جهتیله، بزه الڭ اوّل اوسوزڭ نظمنه ترکیبنه کوز صالمق، متشابه جمله‌لرڭ فرقلرینه اعتبار ایتمك البته لازم اولسه کرك. یوقسه، تفسیر یولنده سویلنه‌جك سوزلرڭ قیمتی قالماز.

هر ایکی طرفی وصف قیلوب، "فمن کان منکم مریضاً او مسافراً„ دیمك، یا هر ایکی طرف‌ده فعل آلوب "فمن مرض منکم او سافر„ کبی افاده‌لری اختیار ایتمك ممکن ایکن، اوّلگی طرف‌ده "فمن کان منکم مریضاً„ افاده‌سی، ایکنجی طرف‌ده "اوعلی سفر„ ترکیبی نیچون اختیار قیلنمش؟

قران کریمڭ عربیتنه بتون همتلرینی حصر ایتمش قاضی، کشاف کبی تفسیرلره مراجعت ایدر ایسه‌ك، احکام شرعیه‌یه دلالتی محتمل همه آیتلری احاطه ایتدم دعواسیله تألیف قیلنمش "آیات شرعیه تفسیرلرینه„ کوز صالور ایسه‌ك،

هر شی وار، لکن مقصده متعلق هیچ بر شی یوق. بویله خصوصلرده انسان اوزینك كوزيله اوزينك عقليله قران كريمك نظم كريمنه نظر ايدر ايسه، دها گوزل اولور. بن‌ده على العاده شويله حركت ايتدم.

بنم فكرمه كوره، يوقاری‌ده كوسترلمش متشابه جمله‌لر آراسندن شو تركيبی اختيار ايتمك — سفرده فعليتی اعتبار قيلوب، مرض‌ده احتماله اكتفايی افاده ايچون اولسه كرك.

"كان" كلمه‌سی بويله تركيبلرده هم فعليته هم صيرورته دلالت ايدر. شو تركيبك عمومنه بالفعل ثابت مرض، هم روزه سببيله حاصل اولا بيله‌جك مرض البته داخلدر. يعنی مرضك هم فعليتی عذردر، هم روزه حسبيله احتمالی عذردر.

"على سفر" تركيبی لغتك افاده‌سنه كوره، سفرك بالفعل ثبوتنه دلالت ايدر. عذر — سفرك بالفعل تحققی اولور، صوڭ كله‌جك سفر بوكون افطارك جوازينه سبب اولماز.

"سفرده يالڭز فعليت معتبر اولوب، مرض‌ده هم فعليت هم احتمال معتبر اولمق" نكته‌سی مختصر بر نكته ايسه‌ده، علوم فقهيه نظرنده اهميتی غايت بيوك بر نكته‌در.

هر تكليف‌ده استطاعت، شرط اولمق صفتيله، معتبردر. لكن شرعی استطاعت — يالڭز طبيعی استطاعت، طبيعی قدرتدن عبارت دگل، بلكه بونڭله برابر، ممكن اولا بيلور ضررك عدم ترتبی‌ده شرعی استطاعت مفهومنه داخلدر.

شرعی استطاعت‌ده ايكی شی معتبردر: ۱) انسانك سلامتلگی، اعضالرك سلامتلگی، قدرتك وجودی، اسبابك تحققی. ۲) ضررك، مفسده‌لردن برينك عدم ترتبی.

انسانك قدرتی تحتنه داخل بر فعلدن انسان ايچون ضررك ترتبی محتمل ايسه، او صورتده شرعی استطاعت بولنماز. انسانك وجودينه يا مالنه ضرر ويره بيلور حج، مريضك سلامتلگنه ضرر ويرور قيام، على العاده كسبدن عملدن انسانی قطع ايدر روزه كبی شيلرك هيچ برنده شرعی استطاعت يوقدر.

شو حقیقتی، "فمن کان منکم مریضاً" افاده‌سندن استفاده‌سی جهتیله، نکته دیدك. یوقسه، شو حقیقت — شریعت اسلامیه‌ده معتبر بر بینه‌در. هر تکلیف‌ده قطعاً استطاعت معتبردر. استطاعت‌ده — قدرتك وجودی، اولا بیلور ضررلرك عدم ترتبی شرطدر.

اسلامیتك قدسیتنه سماحنه، شارعك حکمتنه رحمت مطلقه‌سنه مناسب بزم اعتقادمز شودر. بر وقت، اهل کلامك غالیلری مغرورلری "تکلیف بما لا یطاق" جوازینه، بلکه تکلیف بالمحالك قران کریم‌ده ورودینه قائل ایدیلر. ابو لهبی ایمانله تکلیف قصه‌سی — او غالیلرك نظرنده جوابی یوق بر حجه کبی اعتبار قیلنور ایدی. تکلیف بالمحال وقوعی، او حجه‌لری سایه‌سنده، کتب کلامیه‌یی تزیین ایدر غایت دقیق بر مسئله اولوب قالمش ایدی. کلام مذهبلرینه تقلید ایتمش اصولیلرده — اصول کتابلرینی او مسئله‌لرله طوتوردیلار. شریعت اسلامیه‌ده تکلیف بما لا یطاق مسئله‌سی علمی بر مسئله اولمق شرفنه‌ده ایرشدی.

بن اهل کلامك، هم‌ده کلام مذهبلرینه سلوك ایدن فقیهلرك بر طرفدن غفلتلرینه، دیگر طرفدن، ادب دائره‌لرینه صیغماز قدر جسارتلرینه تعجب ایدرم.

غفلتلرینه تعجب ایدرم: زیرا "انه لن یؤمن من قومك الا من قد آمن" کبی آیتلر حسابی یوق انسانلر حقنده کلمش ایکن، "وما اکثر الناس ولو حرصت بمؤمنین" کبی آیت کریمه‌لر وار ایکن، یالکز ابو لهب قصه‌سنه حیرت اللریله تمسك ایتمك نیچون ایدی؟

ادب دائره‌لرندن طیش جسارتلرینه تعجب ایدرم: زیرا شارع کریم — ظالم دگل ایسه، سفیه دگل ایسه، تکلیف بما لا یطاق، تکلیف بالمحال نصل متصور اولور؟

وجودی ممکن دگل شیلری طلب ایتمك جنون دگلمی؟ قدرتی دائره‌سنه داخل دگل فعللری بنده‌دن طلب ایتمك ظلم دگلمی؟

ابولهبڭ، بلکه‌عموم انسانلرڭ ایمانلری کفرلری اوزلرینڭ اختیارلرنده‌در. اوزلرینڭ اختیارلریله کفری اختیار ایدن انسانلری ایمانله تکلیف ایتمك — تکلیف بالمحال اولماز هدایت اولور. «سیصلی ناراً ذات لهب» وعیدی دیگر انسانلر حقنده کلمش وعید کبیدر. ایمانله تکلیفی تکلیف بالمحال قیلاجق بر خصوصیت بوراده یوقدر.

بزم اعتقادمزه کوره، شارع حکیمدر، محال شیلری طلب ایتمز، رحیمدر، انسانڭ قدرتنه نسبتله آغر اشلری تکلیف ایتمز، کریمدر، ضرری وار یاخود فائده‌سی یوق فعللری حمل ایتمز. فوق الطاقه عمللری تکلیف ظلمدر. فائده‌سی یوق اشلری الزام عبثدر.

شریعت اسلامیه‌ده کلمش خطابلرڭ هر بری — انسانلرڭ قدرتلرینه نسبتله آسان اشلردر، انسانلرڭ اوز فائده‌لرینه خدمت ایدر گوزل عمللردر.

درست قران کریمده «یوم یکشف عن ساق ویدعون الی السجود فلا یستطیعون» کبی عقوبت تکلیفلری، — «انبئونی باسماء هولاء ان کنتم صادقین» کبی تعجیز تکلیفلری واردر. لکن او تکلیفلر — تکلیف طلب دگل، بلکه تکلیف عقاب، تکلیف تعجیزدر. اویله تکلیفلرده عملڭ امتناعی لازمدر، امکانی دگل.

«فمن کان منکم مریضاً او علی سفر» آیت کریمه‌سنڭ نظم کریمندن مقصدمزه فائده‌سی وار بیوك بر معنی استفاده ایتدکدن صوڭ، ایندی شو آیتڭ معناسنه کله‌یك.

روزه — طعامی، شرابی، حاجت اولا بیلور دوا کبی شیلری ترك اولمق جهتیله — ضرر، یاخود مشقتی ایجاب ایده بیلور. ضرری دفع ایتمك واجبدر، مشقت ایسه مطلوب دگلدر. بوڭا کوره، شارع کریم، مساعده هم مسامحه یولیله، شو ایکی صورتده، یعنی ضرری بولنه بیلور یا مشقتی وار صورتلرده روزه‌یی دیگر کونلره تأخیر ایتمشدر. «کتب علیکم الصیام» آیت کریمه‌سنڭ

عموندن استثنا طريقيله، ياخود شو عمومك دائره‌سيني بيان يوليله «فمن كان منكم مريضاً او على سفر» آيت كريمه‌سي اينمشدر.

شو آيت كريمه‌ده ذكر قيلنمش مرض — انسانك وجودنده بولنه بيلور حاللرك هر بريني احاطه ايدر. سفر — انسانك وجودندن طيش حاللرك اقتضاسيله حاصل اولا بيلور مشقتلري شامل اولور.

آيت كريمه‌ده «او» كلمه‌سيله ترديد — داخلى هم خارجى حاللرى احاطه ايتمك مصلحتيله اولمشدر، يوقسه مرض‌ده يا سفرده وار بر خصوصيت ايچون دگلدر. زيرا بر خصوصيتى اعتبار ايتدكدن صوڭ دها بيوك ديگر خصوصيتلرى اهمال ايتمك شريعت اسلاميه علويتنه شارع كريمك حكمتنه هيچ بر صورتله مناسب اولماز. بوراده دعوى قيلنور عموميت قياس اصوليله حاصل اولور عموميت دگل، بلكه فقهاى كرام نظرنده الڭ مقبول «دلالت نص» اصوليله، ياخود تأثيرى اعتبارى دها بيوك «محصور دگل نصوص شرعيه‌دن استنباط قيلنمق» اصوليله حاصل اولور عموميتدر.

شرعى دليللردن حساب قيلنور «قياس» مسئله‌لريني علمى صورتده على الاجمال بيان صوڭنده، كله‌جك صحيفه‌لرده شو حقيقتى انشاءالله اثبات ايدرز.

«فمن كان منكم مريضاً» آيت كريمه‌سنده «كان» كلمه‌سى هم ثبوتى هم صيرورتى افاده‌ايدر. بوڭا كوره، هم بالفعل حاضر مرض، هم روزه حسبيله حاصل اولا بيلور مرض — افطار حقنده عذر اولور.

«فمن كان منكم مريضا» آيت كريمه‌سنده مرض — مطلقدر. تن‌ده بولنه بيلور مرضلرك هر بريني شاملدر. مرض — روزه‌دن ضرر كوره بيلور مرض اولسه‌ده ياخود هيچ بر صورتله ضرر كورمز مرض اولسه‌ده هر حال‌ده عذر اولور. زيرا مرضڭ عذرلگى روزه‌دن ضرر كورمك جهتيله‌گنه دگل، بلكه ايكى مشقتى جمع ايتمه‌مك جهتيله‌ده مرض عذر اولور. بر مشقت بولنور ايكن، دها ديگر بر مشقتى الزام ايتمه‌مك شريعتڭ هر وقت اعتبار قيلنور بر مسامحه‌سيدر. «ان مع العسر يسراً» آيت كريمه‌سنڭ عمومنه، «يريدالله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر» آيت كريمه‌سنڭ عبارەسنه داخلدر.

مرض یا سفر عذریله رمضان کونلرینی تأخیر ایتمك — رخصت هم مسامحه‌طریقیله‌در. یوقسه تأخیری ایجاب ایتمك‌طریقیله‌دگلدر. والا مسامحه — مسامحه اولمقدن‌چیقوب، مریض ایله‌مسافر حقنده‌تشدید اولور ایدی. بوڭا کوره، مسافر حال سفرده، مریض حال مرض‌ده روزه طوتار ایسه، درست اولور. لکن ضرری وار، آغرلغی طاقتدن طیش روزه — شارع حکیمڭ نظرنده عبادت اولماز، بلکه، حاجت ساعتلرنده شارعڭ گوزل رخصتلرینی براقمق جهتیله، معارضه مقاومه کبی بر حرکت اولور. شارع حکیمڭ کرمی طرفندن بذل قیلنمش فضللره عجله ایتمك انسانڭ، بنده‌لرڭ الڭ گوزل صفتیدر.

«او علی سفر» آیت کریمه‌سنده سفر — مطلقدر. اوزون اولسه‌ده، قیصه اولسه‌ده، هر حال‌ده افطارڭ جوازینه عذر اولور. سفرڭ سببیتی سفرده بولنور مشقت اعتباریله‌در. سفر روزه‌سنڭ بیوك مشقت بولنورسه، یاخود مطلوب مصلحت فائت اولورسه، او وقت سفر روزه‌سی عبادت اولمق شرفندن محروم اولوب ممنوع اولور.

«عن انس: کنا مع النبی اکثرنا ظلا من یستظل بکسائه. فاما الذین صاموا فلم یعملوا شیاً. واما الذین افطروا فبعثوا الرکاب وامتهنوا او عالجوا. فقال النبی ذهب المفطرون الیوم بالاجر کله.» رواه البخاری.

شو صورتڭ روزه حسبیله مصلحتڭ فوتنه کوره، روزه عبادت اولمق شرفندن محروم اولوب، مقبولیت علامتی اولان اجردن نصیب‌سز قالمشدر.

«وعن جابر قال کان النبی فی سفر، فرأی زحاماً ورجلا قد ظلل علیه فقال ما هذا؟ قالوا: صائم! فقال لیس من البر الصوم فی السفر.» رواه البخاری.

انسانی حالدن طایدرور درجه‌ده بیوك مشقتی وار روزه، شارع کریمڭ شهادتنه کوره، عبادت دگل، بلکه گناهدر.

عصر سعادت‌ده الڭ بیوك غزالردن بدر غزاسیله فتح مکه غزاسی رمضان آینه طوغری کلمش ایدی. نبی کریم شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری

اصحاب کراملہ برابر روزہ‌يي ترك ايتديلر . سکزنجی سنه‌ده رمضان اون‌ده مکه‌يي فتح ايتمك اميديله مدينه‌دن حرکت ايتدکدن صوڭ ، مدينه جوارنده کراع الغميم اسملی يرده نبی کريم الڭ اوّل اوزی افطار قيلوب ، اصحاب کرام حضرتلرينده‌ده امر ايتدی . بوندن صوڭ روزه طوتاجق اولمش انسانلر حقنده "اولئك العصاة ، اولئك العصاه!" سوزيله افطارڭ وجوبينی‌ده بيان ايتدی . مصلحتڭ فوتنه سبب اولاجق روزه‌يي شارع حضرتلری اعتباردن اسقاط ايتدی .

هر حال‌ده بيوك هم مهم مصلحت اعتباريله روزه انسانلرڭ هر برينه مکتوب اولمشدر . لکن ضرر ويرمه‌مك ، مصلحتڭ فوتنه سبب اولمامق ، طاقتدن طيش مشقتی ايجاب ايتمه‌مك شرطلريله .

"وعلی الذين يطيقونه فدية طعام مساکين"

روزه‌يي طاقتله ، يعنی يالکز کوچلکله زحمتله ، ادا ايده بيلنلره روزه واجب دگل ، بلکه روزه بدلنده فديه واجب اولور .

بوراده "يطيقونه" معناسی — کوچله زحمتله مشقتله ادا ايده بيلورلر معناسنده‌در .

لغت عرب‌ده اطاقه ، بزم لسان‌ده کوچ يتمك طاقت يتمك — الڭ صوڭ کوچدن عبارتدر . بن‌ده طاقت قالمادی ديمك — الڭ صوڭ کوچم توکندی ديمکدر . بوڭا طاقتم وار ديمك — کوچله زحمتله مشقتله ، بيڭ بلا ايله اولسه‌ده تحمل ايدرم ديمکدر .

طاقت کلمه‌سنڭ مفهومنه من حيث اللغه مشقت مفهومی داخل دگل ايسه‌ده ، طاقت ايدرم کبی ترکيبڭ مفهومنه من حيث العرف مشقت مفهومی البته داخلدر . آسان اشلرده طاقت ايدرم ترکيبی استعمال قيلنماز .

"ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به" آيت کريمه‌سيده بوڭا گوزل صورتده دلالت ايدر . زيرا بنده رب کريمدن لسان عبوديتله تخفيفی طلب ايدر ايکن ، اوزينڭ هر حال‌ده اطاعته حاضرلگينی بيان ايتمك ، نه قدر مشقتلی اولور ايسه‌ده يارب ، هر امرڭی کوچم وار ايکن البته ادا ايدرم کبی سوزی

سویله‌مك ادب عبودیت اقتضاسیدر. بوگا کوره، شو آیت کریمه معناسی:
صوڭ کوچمزله ادا قیلنه بیلور اشلری مشقتلی اولور ایسه‌ده ادا ایدرز،
لکن صوڭ کوچمزله ادا قیلنه‌ماز مشقتلری، یارب، بزه یوکله‌مه دیمك اولور.
بنده‌لرڭ ضعفی، اللهڭ نهایتی یوق رحمتی کرمی اقتضاسیله، شو کلامڭ معناسی
مشقتلی اشلری یارب، بزه یوکله‌مه دیمك اولور.

"وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام" آیت کریمه‌سنڭ تفسیرنده — لغتڭ
عرفنه، قرآن کریمڭ بلاغتنه، شارع حکیمڭ کرمنه الڭ مناسب تفسیر شو تفسیردر.

بزم شو تفسیرمزه کوره، روزه فریضه‌سنه نسبتله انسانلر اوچ صنف
اولور: ۱) زحمتسز، مشقتسز روزه‌یی ادا ایده بیلن صنف. شو اوّلگی
صنفڭ هر برینه هر حالده روزه فرض اولور. ۲) طاقتلری وار صنف، یعنی
مشقتله کوچله ایسه‌ده، روزه‌یی ادا ایده بیلن صنف. شو صنف — روزه طوتار
ایسه، اختیاری. طوتماز ایسه، فدیه واجب اولور. ۳) طاقتلری یوق صنف. یعنی
روزه طوتمقدن عاجز، یاخود محقق صورتده ضرر کورور صنف. شو صنفدن
هیچ برینه روزه متصور دگلدر، بناءً علیه فدیه‌ده واجب اولماز. زیرا فدیه، قرآن
کریمڭ نظم کریمنه کوره، یالگز طاقت ایدنلره ایجاب قیلنمشدر. طاقتی یوق
انسانلردن تکلیف تماميله ساقط اولور. نه روزه واجب اولور، نه فدیه!

اللهڭ "رحمت الهیه مطلقه" سیله، محصور دگل احسانیله، بزم شرفمزه
صاقلانوب قالمش تفسیر شودر.

«قل ان الفضل بید الله. یؤتیه من یشاء. والله واسع علیم. یختص برحمته
من یشاء. والله ذو الفضل العظیم.»

شو آیت کریمه‌ده فقیهلرڭ مفسرلرڭ لسانیله سویلنمش سوزلره نظر ایدر
ایسه‌ك، بزم تفسیرڭ اهمیتی قیمتی تسلیم هم تقدیر قیلنسه کرك. اهل علمڭ
تحیر درجه‌سنده اختلافلرینی، الڭ واهی وجهلری استحسانله نقللرینی انسان
کورر ایسه، تعجب ایدر، تأسف ایدر، شو گوزل دگل حالڭ بر گوزل
فائده‌سی اولمق اوزره، عاقبت اوزینڭ فکرلرینه غایت کیڭ میدانلری آچیق
کورر، کوگلنده تثبت حسی، اقدام روحی اویانور.

اوفاق، لكن «اللهڭ كلامی قران كريمڭ نظمی درست دگل، قانی بن اصلاح ايده‌يم!» دعواسندن اوتانماز، قورقماز قدر جسور مغرور مفسرلر طاقمی «لا» تقدير ايتمك حيله‌سيله گويا قران كريمی اصلاح قيلوب، «وعلی الذين لا يطيقونه فدية طعام» كبی صحتی معلوم دگل تركيبی اختراع ايدوب، تفسير ناميله قران كريمی تحريف ايتديلر.

تأويلڭ تحريفڭ بوندن‌ده بدتر بر صورتی بولنمق ممكن دگلدر.

عرف لساندن غافل، سوز آڭلاماز، كوڭلنده قران كريمڭ قدسيتندن معصوميتندن بر اثر گويا قالمامش، كلام روحيله تربيه قيلنمش مغرور بر آدم بالاسی — قران كريم‌ده بر قصور بولمش‌ده، اوز معرفتيله او قصوری اصلاح ايدر!

بڭا قالسه، مغرور اعرابچيلرڭ جسور اعلالچيلرڭ حاللرندن حركتلرندن دها آيانچ بر منظره بولنمق ممكن اولماسه كرك: كلياتی جزئياتی جلياتی خفياتی علميله حكمتيله احاطه ايدر حكيم مطلق حضرتلرينه — جهلڭ غفلتڭ مجسم نمونه‌سی مسكين آدم بالاسی لسان تعليم ايدر، بياندن درس ويرميه قيام ايدر.

قران كريم‌ده «ان بيان الله لهو البيان» معناسنده «قل ان هدی الله هو الهدی» آيت كريمه‌سی وار ايكن، كلام روحيله تربيه قيلنمش بزم اعلالچيلرمز «قرانڭ بيانی بيان دگل، بلكه بزم بيانمز بياندر» كبی دعوالری لسان حاللريله سويله‌يورلر. يوقسه، قران كريمڭ آيت كريمه‌لرينه اعراب اختراع ايدر ايكن، فلان كلمه زائد، فلان كلمه محذوف، فلان كلمه تقديم قيلنمش، فلانی تأخير قيلنمش كبی الڭ بيهوده سوزلرينی او قدر جسارتله سويله‌مزلر ايدی.

قران كريمی اصلاح دعواسندن اوتانور محشيلرڭ بر قدر متأدب طاقمی، تحير بليه‌سندن نصل طريقله اولسه‌ده خلاص بولمق آرزوسيله اولسه كرك، جزئی ملاحظه صوڭنده بطلانی معلوم اولا بيلور الڭ واهی وجهلرڭ خطالرندن غفلت ايدوب ياخود كوز يوموب، «يطيقونه» مصدرينڭ همزه‌سينی سلب همزه‌سی ايتمشلر. شو تقديرده «وعلی الذين يطيقونه» — «وعلی الذين لا يطيقونه» معناسنده اولاجق‌ده اش بتەجك.

شو توجیه عندی اولمقله برابر — خطاسی غایت آچیقدر. زیرا مصدرك همزەسی سلب معناسنده اولاجق ایسه، او تقدیرده «وعلی الذین یطیقونه» ترکیبی «وعلی الذین لا یطیقونه» معناسنده اولمایوب، بلکه «وعلی الذین یزیلون طاقة الصوم» معناسنده اولمق لازم اولور. شو ترکیبك معناسزلغی، یاخود معناسنك بطلانی کون کبی ظاهردر. اگر همزه سلب ایچون اولسه ایدی «وعلی الذین یطیقهم» دیمك لازم اولور ایدی. «روزه طاقتلرینی ازالە ایدەجك انسانلره فدیه لازمدر» معناسنه دلالت ایتدرمك ایچون «یطیقهم» دیمك لازمدر.

«یطیقونه» ایله «یطیقهم» ترکیبلرینك فرقلرینی آڭلاماز قدر غافل اولدقدن صوڭ، قران کریم آیتلرینی تفسیر هوسیله آغز آچمامق دها معقول اولور ایدی.

«وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام» آیت کریمەسنك تفسیرنده سویلنمش شو سوزلری بن بوراده نقل ایتدم، لکن ضعیفلگی باطللگی معلوم سوزلرك بطلانلرینی کوسترمك قصدیله دگل، زیرا جزئی ملاحظه ایله ظاهر اولاجق شیلری بیان ایتمیه حاجت یوقدر، بلکه بزم تفسیرمزك خلافنه کوستریله بیلەجك تفسیرلرك قیمت علمیەلرینی مقدماً تقدیر قیلوب قویمق ایچون.

مذهبمی تأیید ایچون نصل ایسەده بر دلیل بولایم غیرتیله فقیهلرك بعضلری «وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام» آیت کریمەسنك تفسیرنده «ای یدرکون العدة من المرضی والمسافرین ولا یصومون فیها فدیة زائدة جزاء تأخیر الصوم» دیەشلر.

قران کریمك آیت کریمەلری «آیات بینات» اولمایوب، بلکه آدم آڭلاماز «الغاز» اولسه ایدی، همده تعجیل قیلنمامش «فعدة من ایام اخر» خطابنده تأخیر مساهلەسی متصور اولسه ایدی، یاخود اسلامیت هر حالده مواخذه اساسنه بنا قیلنمش اولسه ایدی، فکرسز ملاحظەسز سویلنور بویله هوائی تفسیرلرك هر بری، احتمال، قبول قیلنه بیلور ایدی.

اهل علمك اكثری "وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مساكین„ آیت كریمه‌سی "فمن شهد منكم الشهر فلیصمه„ آیت كریمه‌سیله نسخ قیلنمشدر دیدیلر. شو سوز، بلاشبهه، اوّلگی اوچ سوزدن گوزلدر، لكن، بنم نظرمده، اصابتدن اوزاقدر. بر قاچ جهتدن:

١) شو آیتك منسوخلغی تقدیرنده "یطیقونه„ جمله‌سی "یقتدرون علیه„ معناسنده اولاجق. لكن بویله اولور ایسه، "وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام„ آیت كریمه‌سنك تركیبنده هیچ بر ارتباط قالماق لازم اولور. زیرا روزه‌یه اقتدار هیچ بر صورتله روزه سقوطنه، روزه بدلنده فدیه وجوبنه سبب اولاماز. یعنی صله تمامیله لغو اولور، عقد وضع ایله عقد حمل آراسنده تنافر كبی بر حال حاصل اولوب، قران كریمك بلاغت معنویه‌سنه بیوك خلل كلمش اولور. شو وجه یالکز اوزی جمهورك سوزینی اساسندن ابطالده كافی اولسه كرك.

٢) نسخ هر وقت — خطابدن قصد قیلنمش حكم اوزرینه طاری اولور. بوراده حكم — روزه وجوبندن بر سبب مناسبتیله استثنا قیلندقدن صوك ایجاب قیلنمش فدیه وجوبیدر. اگرده آیت كریمه نسخ قیلنه‌جق ایسه، شو فدیه وجوبی نسخ قیلنوب، روزه وجوبندن استثنا قیلنمش انسانلره هم روزه هم فدیه واجب اولماق لازم اولوب قالور. اوّلده اقتدار علّه‌سیله استثنا نه قدر مناسب اولمامش اولسه، شمدی فدیه‌یی نسخ ایتمك حادثه‌سیده او قدر مناسب دگلدر.

٣) "یا ایها الذین آمنوا كتب علیكم الصیام„ كبی قطعیتی فرضیتی الك مؤكد صورتده افاده‌ایدر آیت كریمه ایله نسخ قیلنمامش "وعلی الذین یطیقونه فدیة„ آیت كریمه‌سی "فمن شهد منكم الشهر فلیصمه„ آیت كریمه‌سیله نصل نسخ قیلنه بیلور؟ مؤكد وار ایكن نسخ قیلنمامش آیت — محتمل آیتله البته نسخ قیلنه‌ماز.

٤) حكمده تعارض صورتی یوق ایكن، نسخ دعواسی نصل ممكن اولور؟ صوم وجوبیله فدیه وجوبی آراسنده تعارض یوقدر. كوچلری طاقتلری بتون هم تام انسانلره صومله برابر فدیه‌یی ایجاب ایتمك دها زیاده‌سیله مناسبدر.

٥) بر حكمی تفصیلا بیان ایتمك جهتیله بر آیت مثابه‌سنده اولان آیتلرڭ برینی منسوخ، دیگرینی ناسخ دیمك — قران کریم‌ده مطلوب اولان نفوذه، تأثیره، جزالته خلل ویرمه‌یورمی؟

قران کریمڭ خطابلرنده قلبلری اخذ ایدر هیبت، عظمت، جزالت بولنمق لازمدر. لکن قولاقلره ایرشمزدن قبل نسخ قیلنمش آیتڭ قلبلرده تأثیری جزالتی قالماسه کرك. درست، شو ایکی آیت کریمه‌ده نزول جهتیله بر قدر فاصله بولنه بیلور، لکن تلاوت‌ده مقارنتڭ اهمیتی بونڭله باطل اولماسه کرك. شو ایکی آیت کریمه‌ده نزول جهتیله بر قدر فاصله وجودی دعوی قیلنور ایسه‌ده، مقدمی مؤخری تعیین مسئله‌سی همان حل قیلنمامش کبی قالور. بوڭا کوره، علی التعیین برینی ناسخ، دیگرینی منسوخ دیمك — کیفی هوائی بر سوز کبی اولور.

ابو نعیمڭ مستخرجنده، امام بیهقی حضرتلرینڭ سننده یازلمش "ان النبی قدم المدینة ولا عهد لهم بالصیام. فکانوا یصومون ثلاثة ایام من کل شهر، حتی نزل رمضان، فاستکثروا ذلك وشق علیهم. فکان من یطعم مسکیناً کل یوم ترك الصیام، ممن یطیقه. رخص لهم فی ذلك." روایتی ثابت اولور ایسه، "وعلی الذین یطیقونه فدیه" آیت کریمه‌سی "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه" آیت کریمه‌سندن صوڭ نازل اولمش اولوب، منسوخلق بلیه‌سندن قوتولور.

شو بش وجهڭ هر بریله علی حده، همده همه‌سیله علی الاجتماع جمهورڭ سوزی اصابت شرفندن ایندرامش اولسه کرك. اوّلکی اوچ رأیڭ معناسزلغی قیمتسزلگی، اشتباهدن عاری اولور صورتده، بیان قیلنمش ایدی.

ایندی لسان تشکرله دعوی ایده بیلورز: یوقاری‌ده سویلنمش فکرمز بلا معارض ثابت اولدی! قران کریمڭ آیت کریمه‌لری مفسرلرڭ اعلاچیلرڭ تقدیریله اصلاح قیلنمق نقیصه‌سندن پاك قالدی. بزم آڭ برنجی مقصدمزده یالکز شودر.

علوم اسلامیه‌ده رغبتلری وار طلبه‌لره، کتبخانه‌لری بنم کتبخانه‌م قدر بای دگل محترم امام افندیلره، شاید مهم بر فائده اولور امیدیله، قران کریم

آیتلرنده دعوی قیلنور «نسخ» مسئله‌لری حقنده علمای اسلامڭ الڭ گوزل اثرلرنده بسط قیلنمش معلوماتدن بوراده بر قدر نقل ایده‌جك اولدم.

قران کریم آیت کریمه‌لری حقنده لسان سلف‌ده استعمال قیلنور «نسخ» ڭ بر قاچ معناسی واردر:

١) نصوصڭ ظاهرینی ترك ایتمك. عمومی تخصیص، مطلقی تقیید، مجملی بیان کبی طریقلرله. شو معنی ایله نسخ هم خبرده هم تکلیف‌ده جاری اولور.

صحابی ابن عباس حضرتلری «من کان یرید حرث الدنیا نؤته منها» آیت کریمه‌سی «من کان یرید العاجلة عجلنا له فیها ما نشاء لمن نرید» آیت کریمه‌سیله منسوخ اولمش دیمشدر. زیرا اوّلگی آیتڭ اطلاقی ایکنجی آیت کریمه‌ده ذکر قیلنمش «ما نشاء لمن نرید» قیدیله تقیید قیلنمشدر.

«قل الانفال لله والرسول» آیت کریمه‌سی، ابن عباس حضرتلرندن ثابت روایته کوره، «واعلموا ان ما غنمتم من شئ فان لله خمسه» آیت کریمه‌سیله نسخ قیلنمشدر. یعنی اوّلگی آیت کریمه‌ده وار اجمال ایکنجی آیت کریمه تفصیلیله بیان قیلنمشدر.

قران کریم‌ده وار استثنالرڭ هر بری، عمومی تخصیص اولمق جهتیله، شو اصطلاح عرفنده، نسخ تسمیه قیلنه بیلور.

٢) لسان سلف‌ده نسخڭ ایکنجی معناسی بعض انسانلرڭ فهملرینه سبقت ایدر ایهامی رفع ایتمك. اصحاب کرام «وانْ تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به الله» آیت کریمه‌سی «لا یکلف الله نفساً الا وسعها» آیت کریمه‌سیله یا «ربنا لا تواخذنا ان نسینا او أخطأنا» آیت کریمه‌سیله نسخ قیلندی دیدیلر. اوّلگی آیت کریمه‌دن مراد دگل ایکن ایهام طریقیله فهم قیلنه بیلور معنایی ایکنجی آیت کریمه رفع ایتمشدر.

٣) نسخڭ معناسی نسخه اولمق، یا نسخه آلمقدر. فلان آیت کریمه فلان آیت کریمه‌یی نسخ ایتدی، یعنی او آیتڭ نسخه‌سی اولدی، من حیث المعنی مراد فی کبی اولدی دیمك اولور. وهب بن منبه حضرتلری «ویستغفرون

لمن فی الارض» آیت کریمه‌سی «ویستغفرون للذین آمنوا» آیت کریمه‌سیله نسخ قیلنمش دیمش. یعنی ایکنجی آیت کریمه اوّلگی آیتنڭ نسخه‌سی اولمش، معنالری بردر.

نسخ، شو اصطلاحه کوره، نسخه آلمق معناسنده اولور. معنالری متقارب آیتلرده غالباً استعمال قیلنور.

لسان سلفده «نسخ» ڭ شو اوچ معنیده استعماله هم شیوعنه کوره، بایتاق آیت کریمه‌لره منسوخ تعبیری جائز کورلمش ایدی. سلف کرامڭ عرفندن غفلت ایتمش اهل تألیف، او آیتلری مشهور معناسیله منسوخ خیال قیلوب، «ناسخ و منسوخ» کتابلرینی یازار ایکن، حسابی یوق آیت کریمه‌لری مشهور معناسیله منسوخ قطارنده صایدیلار. قران کریمڭ علوملرینه گویا کیڭ اطلاعلرینی کوسترمك آرزوسیله، قران کریمڭ حسابی یوق آیت کریمه‌لرینی دلیل اولا بیلمك شرفندن ایندردیلر، «اشدن چیقاردیلار».

بزم فکرمزه کوره، اهل تألیفڭ شو حرکتلری قران کریمی ابطال کبی بر حرکتدر، کورر کوزده ضرری یوق کبی ایسه‌ده، بایتاق بیوك بر جنایتدر.

«اذ تلقونه بالسنتکم، وتقولون بافواهکم ما لیس لکم به علم. وتحسبونه هیناً وهو عند الله عظیم.»

٤) نسخڭ ٤ نجی معناسی — ادله شرعیه‌دن بریله ثابت بر حکمی رفع ایتمك، لغو ایتمك.

شو معنی نسخڭ الڭ مشهور معناسیدر. نسخ سوزی بلا قید ذکر قیلنور ایسه، شو معناسی مراد اولور. اوّلگی معنالری خصوصی بر عرف ایکن، شو معناسی هم عمومی هم علمی بر عرفدر.

انسانلرڭ حیات مدنیه‌لرینه تعلقلری جهتیله سماوی شریعتلرده قانونلرده شو معنی ایله نسخ هم طبیعیدر، هم ضروریدر. احوالڭ، زمانڭ، مکانڭ اختلافلرینه تبعاً قانونلر، شریعتلر البته مختلف اولور. درست، شریعتلرڭ اصول کلیه‌سی قواعد اساسیه‌سی نسخ بلیه‌سندن بالکلیه نجات بولا بیلور، لکن احوالڭ، مکانڭ، زمانڭ خصوصیتلرینه عائد احکام فرعیه هر حالده هر

وقت منسوخ اولا بیلور. شو نسخ یا ضروریدر، یاخود، لااقل، طبیعیدر. نسخڭ جوازی مسئلەسندە اهل علمڭ نهایتی یوق اختلافلری بزه کوره غایت غریبدر.

شریعت اسلامیه منسوخ اولماز، مؤبد قالور دیمك — کتب فقهیەدە یازلمش احکام فرعیه تا ابد قالور دیمك دگل. شریعت اسلامیه مؤبد بر شرع سماویدر، لکن کتب فقهیەدە استخراج قیلنوب، یازلمش حکملرڭ هر بری تغییر قیلنه بیلور. ایندی بونی آڭلامق لازمدر.

شریعتلری، احکام فرعیەیی نسخ مسئلەسندە بنم فکرم شو ایسەدە، قران کریمڭ آیت کریمەلرینی نسخ مسئلەسندە رأیم اعتقادم بر قدر باشقەدر.

قران کریم آیتلرندە نسخ هر نه قدر ممکن ایسەدە، وقوعی قطعی صورتدە اثبات قیلنمامشدر. بلکه منسوخلغی دعوی قیلنور آیت کریمەلرڭ بعضلرندە نسخ قطعا باطلدر. منسوخلغی یا بالاجماع یا بالاکثریت قبول قیلنمش متعدد آیت کریمەلری شاهد قیلوب، شو دعوامی انشاءالله اثبات قیلا بیلورم:

۱) «والذین یتوفون منکم ویذرون ازواجا وصیة لازواجهم متاعا الی الحول غیر اخراج فان خرجن فلا جناح علیکم فی ما فعلن فی انفسهن من معروف.» آیت کریمەسی جمهورڭ رأینه کوره «والذین یتوفون منکم ویذرون ازواجاً یتربصن بانفسهن اربعة اشهر وعشراً» آیت کریمەسیله نسخ قیلنمشدر. یعنی اوّلگی آیت کریمەدن مستفاد «بر سنەلك عدت» ایکنجی آیت کریمەدن مستفاد «دورت آی اون کون عدت» له نسخ قیلنمشدر.

جمهورڭ شو سوزی متعدد وجهلرڭ اقتضاسیله باطلدر:

اوّلا) اگر اوّلگی آیت کریمه ایکنجی آیت کریمه ایله نسخ قیلنمش اولسه ایدی، قران کریمڭ آیتلرندە ترتیب باطل اولور ایدی. زیرا صوڭ اینمش بر آیتی اوّل اینمش دیگر بر آیتدن مقدم یازمق مقدم اوقومق، باخصوص او آیتلرڭ ایکیسیدە بر سورەدە اولسەلار، البته جائز اولماز. تلاوت، کتابت ترتیبی، — بر سورە آیتلرنڭ، نزول ترتیبنه موافق اولمق لازمدر.

ثانیاً) اوّلکی آیت کریمه‌ده بر سنه‌لك عدت شارع طرفندن ایجاب قیلنمش اولسه ایدی، "فان خرجن فلا جناح" جمله‌سی باطل اولور ایدی. زیرا بر سنه‌لك عدت واجب ایسه، خروج البته ممنوع اولور. بوراده خروج، شبهه یوق، اجلك انقضاسندن قبل اولان خروجدر.

ثالثاً) شارعك تقدیریله رجال طرفندن قیلنه‌جق وصیت آراسنده تعارض ممکن دگلدر. شارعك تقدیری عدت وظیفه‌سنده خاتونلر ایچون واجب اولور. لکن اعانه یولنده قیلنه‌جق وصیتی قبول ایتمك خاتونلرك اختیارنده. قبول ایدرلرسه بر سنه قالا بیلورلر، یوقسه، مدت شرعیه انقضاسندن صوك چیقارلار.

٤) شو آیت کریمه‌ده "وصیة" کلمه‌سنده ایکی قرائت واردر: ١) ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، یعقوب، کسائی، خلف، شعبه کبی امامارك تلاوتلرنده مرفوع، ٢) ابن العلا، ابن عامر، حمزه، حفص تلاوتلرنده منصوب.

بزم اهل تفسیر شویله آیتلردن بر معنی استفاده ایده بیلمك ایچون تقدیر اصولنه، یاخود دها طوغری تعبیر، اصلاح اصولنه علی العاده سلوك ایدوب، اوّلکی قرائتی "فعلیهم وصیة" تقدیریله، ایکنجی قرائتی "فلیوصوا وصیة" تقدیریله اصلاح ایدرلرده، نسخ دعواسنه زمین حاضر ایدرلر. حال بویله کیفی تقدیرلره کلمش ایسه، نسخ قیلنمش شیلر کیفی تقدیرلرك اوزلری اولور، آیت کریمه‌لرك منسوخیتی لازم اولماز.

بزه کوره، آیت کریمه‌لر، اعلاچیلرك اصلاحلرینه تقدیرلرینه محتاج اولمایوب، غایت آچیق صورتده معنایی افاده ایدرلر. موافقت نامنه تقدیر ایده‌جك اولور ایسه‌ك، وجوبی افاده ایدر خطابلری تقدیر ایتمه‌یوب، بلکه "ولهم وصیة" — "وقد اوصوا وصیة" کبی تقدیرله قناعت ایده بیلورز. شو تقدیرده آیت کریمه منسوخلغنه داعی قالماز.

٢) "یا ایها النبی حرض المؤمنین علی القتال. ان یکن منکم عشرون صابرون یغلبوا مائتین. وان یکن منکم مائة یغلبوا الفاً من الذین کفروا. ذلك بانهم قوم لایفقهون" آیت کریمه‌سی، اوزی صوکنده بلافاصله کلمش

"الآن خفف الله عنكم وعلم ان فيكم ضعفاً. فان يكن منكم مائة صابرة يغلبوا مائتين. وان يكن منكم الف يغلبوا الفين باذن الله. والله مع الصابرين." آيت كريمه‌سيله بالاجماع منسوخ ايمش.

اوّلگی آيت كريمه اون مقابلنده برڭ ثباتنه دلالت ايدر. ايكنجی آيت كريمه ايكی مقابلنده برڭ ثباتنه دلالت ايدر. "اون مقابلنده ثبات" وجوبی — "ايكی مقابلنده ثبات" وجوبيله نسخ قيلنمش ايمش!

اهل علمڭ اجماع نامی ويرلمش شو رأيلری — الڭ زياده تعجب قيلنور رأيدر.

علو همت، حماست، نجدت فضيلتلرينی انسانلرڭ قلبلرينه غرس ايدوب، هر فردڭ، بلكه عموم انسانلرڭ روحلرينی تربيه جهتيله فوق العاده مهم، الڭ مهم آيت كريمه‌يی نسخ ايتمك هم قران كريمه هم امت اسلاميه‌يه غايت بيوك خيانت اولور دگلمی؟

صبر بركه‌سنده واحدڭ عشره‌يه غلبه‌سی قران كريمڭ وعديله تأمين قيلنمش ايسه، شو وعد محقق — تاريخڭ قران كريمده حكايت قيلنمش حسابی يوق شهادتلريله بر حقيقت مطلقه اولمق درجه‌سنده كلمش ايسه، نسخ ممكن اولورمی؟ ممكن اولور ايسه، نسخ ايتمكده بر معقول مصلحت بولنورمی؟

كتابتده تلاوتده فاصله اولمامق دلالتيله نزوللرنده فاصله يوقلق ظاهر آيت كريمه‌لرده نسخ دعوی ايتمك — قران كريم آيتلرنڭ جائز دگل تناقضی دعوی ايدوب، برهانی يوق برلاف، حدودی يوق برجسارت هم جنايت اولور دگلمی؟

نسخ تقديرنده، اهل اسلامڭ صانی حاضرلگی آز ايكن، امت اسلاميه "واحد اون مقابلنده ثبات ايده بيلور قدر" قوّتی حائز اولوب، اوزلرينڭ اجتهاديله اللهڭ نصريله امت اسلاميه الڭ بيوك شوكتنه ايرشدكدن صوڭ، "واحد يالگز ايكی‌يه ثبات ايده بيلور قدر" ضعيفلك دركه‌سنه‌می اينمش اولور؟ قوّت يوق ايكن، واحد عشره‌يه غلبه ايدر ايسه، قوّت كمالنه

ایرشدکدن صوڭ، واحد یالکز ایکی‌یه‌می غلبه ایدر؟ حقیقت مطلقه‌یه شو قدر مخالف بر معنایی قران کریمڭ حکمتنه اسناد ایتمك عجبا مناسب اولورمی؟

ایکنجی آیت کریمه‌ده «الآن خفف الله عنكم وعلم ان فیكم ضعفاء» جمله جلیله‌سندن استفاده قیلنمش حصر، یعنی «یالکز شو دقیقه‌ده الله سزدن تخفیف ایتدی» حصری ماضی‌یه نسبتله‌می استقباله نسبتله‌می اولور؟ ماضی‌یه نسبتله حصر مفید دگلدر. زیرا خطابڭ نزولندن قبل حکمڭ یوقلغی — عدم اصلیدر، بلا بیان معلومدر. استقباله نسبتله اولور ایسه، تخفیف — آیتڭ نزولی زماننه یا عصرینه مخصوص قالوب، استقبالده تخفیفڭ یوقلغی، «الواحد للعشره» قانونی حصرڭ مفهومیله‌ده ثابت اولور. بوڭا کوره ایکنجی آیت کریمه اوّلکی آیت کریمه‌یی نسخ ایتمش اولماز، بلکه تأیید ایتمش اولور.

اوّلکی آیتڭ منسوخیتی تقدیرنده مترتب اولاجق اوقدر بیوك هم متعدد مفسده‌لر اهل علمڭ سوزینی البته قطعی صورتده ابطال ایدر. اوّلکی آیت کریمه منسوخیتی هم ممکن دگلدر، هم مطلوب دگلدر.

ممکن دگلدر، زیرا اللهڭ عزت الهیه‌سیله سبقت ایتمش وعد محقق هیچ بر صورتله تخلف ایده‌مز. «وكان حقاً علینا نصر المؤمنین» — «كتب الله لاغلبن انا ورسلی» — «ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلین انهم لهم المنصورون وان جندنا لهم الغالبون» کبی مؤکد قسملرله وعد قیلنمش نصر — شو اوّلکی آیت کریمه‌ده هیچ بر وقت نسخ قیلنه‌ماز.

مطلوب دگلدر، زیرا ثبات، صبر، حماست روحی ویرور آیت کریمه‌یی نسخ ایتدرمك امتڭ باشنه اڭ بیوك بلیه‌لری یاغمور کبی ایندره بیلور..... ...... ثبات، صبر، حماست کبی فضیلتلر هر بر مقصدڭ هر بر عزتڭ اڭ بیوك وسیله‌سیدر.

اوّلکی آیت کریمه، بزم یقینی قطعی اعتقادمزه کوره، منسوخیتی ممتنع درجه‌ده محکمدر.

شو آیت کریمه مؤمنلری باشده تحریض ایتمش. صوکره شو تحریضی

تأیید یولیله، اون مقابلنده ثبات ایدەجك صابرلرك هر برینه اللهك نصرینی وعد ایتمش. لکن بدایت اسلامده اهل ایمانك قلتنه، حاضرلك یوقلغنه کوره، «الآن خفف الله عنکم وعلم ان فیکم ضعفاً» آیت کریمەسیله موقت صورتده تخفیف قیلوب، کلەجكده اهل ایمانك عددی زائد اولاجق ساعتلرده، حاضرلك تمام اولاجق وقتلرده، اون مقابلنده برك ثباتی واجب اولاجغنه مفهوم طریقیله اشارت ایتمش.

صبر ایدەجك، ثبات کوسترەجك انسانك — اوزینك اون مثلنه، یوز مثلنه، بیك مثلنه غلبه ایدەجگی تاریخی بر حقیقتدر.

" کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة باذن الله. والله مع الصابرین. "

انسانلرده اك بیوك قوّت — انسانلری خیاللرینه امیدلرینه بنده ایدر درجەده بیوك ایمان قوّتیدر. تاریخده اك بیوك حادثەلری وجوده کتورن انسانلر — صبردن، ایماندن باشقه قوّتلری یوق، عددلری آز افراد ایدی.

اوّلگی آیت کریمه افادەسنه کوره، غلبه — صبر هم ایمان قوّتیله، شو ایکی بیوك فضیلت برکەسیله اولور. اما مغلوبیت "ذالك بانهم قوم لا یفقهون" جملەسنك بیاننه کوره، آنك یوقلق علم یوقلق بلیەسیله اولور. بالضروره، غلبه عزتی ایچون ایکی شی: ۱) صبر هم ایمان فضیلتی، ۲) علم حاضرلگی — لازم اولور.

تاریخ صحیفەلرنده قطعی شاهدلرله اثبات قیلنمش، همده علوم سیاسیه مسئلەلرنده اساس هم بینه اولمق صفتلریله قبول قیلنمش شو بیوك حقیقتلره گوزل اسلوبده دلالت ایدر آیت کریمەیی اوزی صوڭنده بلافاصله کلمش آیت کریمه ایله منسوخ دیمك — اگرده اسلامیتك قران کریمك شأننه بیوك بر جنایت اولماسه — بر قدر تفکر ایده بیلور اهل علم آغزینه لائق اولا بیلور سوز اولماسه کرك.

اك مهم آیت کریمەلرك تفسیرلرنده سویلنمش اویله سوزلری انسان کورر ایکن، فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلرینك:

اذا رجع الحصيف الى حجاه   تهاون بالمذاهب وازدراها
فخذ منها بما اداه لب   ولا يغمسك جهل فى صراها
وهت اديانهم من كل وجه   فهل عقل يشد بها عراها
اتعلم جارسات فى جبال   اراها قبلها سلف اراها
بما فيه المعاشر من فساد   توارى فى الجوانح او وراها
أعبرى تهوك فى حديث   فباع المشكلات كما اشتراها
وغايات بسطن الى امور   جراها الآخرون كما جراها
تمارى القوم فى الدعوى وهبوا   الى الدنيا وكلهم مراها
ونحن كاننا همل بجدب   عراة لا نمكن من عراها
فان الله غير ملوم فعل   اذا اورى الوقود على وراها

كبى الڭ گوزل الڭ درست سوزلرینی بلا اختیار اوقور ایسه، گناهلی اولماسه کرك.

٣) آية السيف.

سیف آیتی قران کریم‌ده مخصوص بر آیت دگلدر. بلکه سیاست‌ده، دولتی حمایه‌ده، قوّتی استعماله مساعده ایدر آیتلرڭ هر بری سیف آیتی‌در. لکن اهل علمڭ اکثری سیف آیتی اولمق اوزره التوبه سوره‌سنده بشنجی آیت کریمه‌یی «فاذا انسلخ الا شهر الحرم» آیت کریمه‌سینی تعیین ایتمشلر. بکا قالسه، بقره سوره‌سنده (۱۹۰) نجی آیت کریمه ایله صوڭ کلمش دورت آیت کریمه‌لری مثال ایتمك دها گوزل دها مناسب اولور ایدی. زیرا او بش آیت کریمه‌ده سیفڭ موجبی، محلی، حکمتی، حدودی، زمانڭ مکانڭ سیفه نسبتی، نه وقت نه ایچون کیم مقابلنده سیفڭ وجوبی، عدالتی رعایه کبی مهم شیلرڭ هر بری بقره آیتلرنده ذکر قیلنمش. هر حالده آیت سیفی تعیین مسئله‌سی او قدر مهم دگلدر، بلکه سیف آیتلرنده عدالت هم سیاست وظیفه‌لرینی بیان یولنده کلمش «ولا تعتدوا ان الله لا یحب المعتدین» — «فما

استقاموا لكم فاستقيموا لهم» — «واخرجوهم من حيث اخرجوكم» كبى ارشادلرى گوزل معناسيله آڭلامق الڭ مهم بر فريضه‌در.

قران كريمڭ منسوخ آيت كريمه‌لرينى بيوك لذتله آرار اهل علم سيف آيتلريله حسابى يوق آيت كريمه‌لرى نسخ ايتديلر. عفو آيتلرى، صبر آيتلرى، اعراض آيتلرى، امهال آيتلرى، لين آيتلرى عموماً — سيف آيتلريله نسخ قيلنمش ايمش.

اهل علمڭ شو سوزى‌ده اصابت شرفنه نائل اولا بيلور سوز دگلدر. زيرا سماوى دعوتلرڭ هر برنده، سنت الهيه اولمق اوزره، الڭ اوّل، لين، احسان، تحمل، اقناع يوللرى استخدام قيلنور. اگر احسان يوللرى فائده ويره‌مز ايسه، الڭ صوڭ چاره اولمق اوزره، حكمت اقتضاسيله شدت طريقى عدالت يوللرى مشروع اولور.

چو دست از همه حیلتی درگسست

حلالست بردن بشمشیر دست.

احسان يوليله حركت ايدر ايكن، تحمل ايدن انسان — عدالت يوليله سياست طريقيله حركت ايدر ايسه، مدافعه ايدر، الڭ صوڭ چارهٔ سياست اولان سيفى النه آلور.

احسان، اقناع، عدالت، سياست يوللرينڭ هر برى هر دعوت‌ده تا قيامت مشروعدر، هيچ برى ديگريله منسوخ اولاماز، هر برى اوزينڭ محلنده مشروع قالور.

النحل سوره‌سنڭ خاتمه‌سنده دورت آيت كريمه‌ده قران كريمڭ ارشادينه كوره، دعوت اسلاميه اوچ مرتبه اوزينه ترتيب قيلنوب، سيف — يالگز ضرورت ساعتلرنده‌گنه ارتكاب قيلنور الڭ صوڭ چاره، الڭ اخيرحيله اولمق صفتيله مشروع قيلنمشدر:

«ادع الى سبيل ربك بالحكمة، والموعظة الحسنة. وجادلهم بالتى هى احسن. ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بالمهتدين.»

یعنی: «اللهڭ یولنه، اسلامیته هر انسانی اوز حالنه کوره دعوت ایت. دعوت امرنده انسانڭ هم زمانڭ اقتضاسنه حالنه کوره، حرکت ایت. قلبی شبهه‌دن پاك انسانی دعوت ایدر ایسه‌ڭ، یا حکمت یاخود موعظه حسنه طریقیله دعوت ایت.» حکمت: حقیقتی برهانیله بیان‌ایتمك. موعظه‌حسنه: حقیقتی «لم تعبد ما لا یسمع ولا یبصر ولا یغنی عنك شیأً» کبی انسانڭ کوڭلنه قناعت ویره بیلور بیانله آڭلاتمقدر. شو ایکی طریقڭ هر بری کوڭلی شبهه‌دن غرضدن پاك انسانلر حقنده مفید اولا بیلور. اما شبهه قاراڭلغیله، غرض عداوت مرضیله انسان شوایکی طریقڭ هیچ بریله مهتدی اولماز ایسه، اویله انسانلر حقنده «وجادلهم بالتی هی احسن» آیت کریمه‌سیله جدل طریقی مشروع اولور. اڭ گوزل صورتده جدال: انسانڭ نفرتنه تکولنه یول آچماز کیفیت‌ده، — قلبلرنده شبهه‌لری وار انسانلره اوزلرینڭ فکرلرینی شبهه‌لرینی حریتله عرض ایتمیه مساعده ویروب، — شبهه‌لرینی آچیق آڭلانور بیانله ازاله قیلوب، عناد ایدر ایسه، «فان الله یأتی بالشمس من المشرق فأت بها من المغرب» کبی معاندی اسکات ایده بیلور حیله‌لرده التجا ایتمك.

شو اوچ وظیفه‌یی ایفا ایتمش رسول — رسالت وظیفه‌لرینی تمامیله ایفا ایتمش اولوب، همه عذرلری قطع ایدر «بلاغ مبین» حاصل بولنمش اولور. بوندن صوڭده اهتدا ایتمه‌ینلر بولنور ایسه، رسول دعوت وظیفه‌سنده دیگر چاره‌لره التجا ایده‌مز. بونی بیان ایچون، قران کریم «ان ربك هو اعلم بمن ضل‌عن سبیله وهو اعلم بالمهتدین» بیورمشدر. یعنی: سنڭ وظیفه‌ڭ تمام اولدی. اهتدا ایدنلری، ایتمه‌ینلری خدایڭ بیلور.

شو «ادع الی سبیل ربك» آیت کریمه‌سی تعدی ایتمز انسانلر حقنده ایدی. اما دعوت وظیفه‌سیله قائم‌داعیلره تعدی ایدر انسانلر حقنده قران کریم «وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به. ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین» دیمشدر.

يعنى: دينگزه طعن ايدوب، اوزگزه تعدى ايدرلر ايسه، سزده يالگز مثليله مقابله ايده بيلورسز. لكن صبر ايده بيلسه‌گز دها گوزل اولور.

شو آيت كريمه «وقاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم، ولا تعتدوا. ان الله لا يحب المعتدين» آيت كريمه‌سنك نسخه‌سيدر.

«واصبر. وما صبرك الا بالله. ولا تحزن عليهم، ولا تك فى ضيق مما يمكرون»

صبر ايتمك هر انسان حقنده خير اولوب واجب دگل ايسه‌ده، سنك حقكده، يا محمد، صبر واجبدر، سن هر حالده صبر ايت، اذالرينه غم ييمه، ايتدكلرى مكرلرندن قلبگه طارلق ويرمه.

«ان الله مع الذين اتقوا، والذين هم محسنون»

الله حضرتلرى الله رضاسى نامنه انتقامدن ممكن قدر صاقنور متقيلرك، هم‌ده انسانلره احسان هم شفقتله معامله ايدر محسنلرك معيتلرنده بولنور. اللهك معيتنه نصرتنه رغبت ايدر ايسه‌گز، انتقامدن مقابله‌دن ممكن قدر صاقلانوب، هر حالده احسان هم شفقت اوزرنده معامله قيلگز.

انسان قرآن كريمده متعدد سوره‌لرنده شو معنى‌ده كلمش آيت كريمه‌لرى تلاوت ايدوب، افاده‌لرينه واقف اولور ايسه، حسابى يوق آيت كريمه‌لرى سيف آيتلريله نسخ ايتمك حقنده ينگل آغزدن سويلنمش سوزلره تعجب ايدر. قدسيتى، بشر هم جن قدرتلرندن خارج اولور درجه‌ده معجزلگى اعتقاد قيلنور قران كريمك حسابى يوق آيتلرينى اوقدر بيوك جسارتله نسخ ايدر انسانلره بر قدر استغراب كوزيله نظر ايدر. آيت كريمه‌لرى نسخ حقنده سويلنمش سوزلرك عموميتله اهميتسزلگنه قناعت حاصل ايدر.

بزه كوره، صبر، صفح، اعراض، احسان، لين آيتلرينك هيچ برى منسوخ دگلدر. شرف دائره‌سنده عزت مركزنده قرارى تأمين قيلنمش ايكن، اسلاميت هر وقت احسان، لين يوللريله حركت ايدر. سيف آيتلرى شو الك اساس حقيقتى، نسخ ايتمك ايچون دگل، بلكه تأييد هم تأبيد ايتمك ايچون اينمش ايدى. لكن.........

بز منسوخلغی اجماعله یا اکثریتله دعوی قیلنور شو اوچ آیت کریمه‌یی شاهد قیلوب، اهل نسخك سوزلرینی تمامیله قطعی صورتده نسخ ایتمش کبی اولدق. منسوخلغی دعوی قیلنمش دیگر آیتلرك ذکرینه ایندی حاجت قالمامش کبی اولدی. بوڭا علاوه، او آیتلرك هر برنده اهل نسخك اوزلرینك اختلافلری بولنوب، نسخ دعوی ایدنلرك هر بری آیت کریمه‌یی دگل بلکه اوزینك تفسیرینی نسخ ایتمش اولوب قالور. بوندن صوڭ بز منسوخ آیتلری دگل، بلکه قران کریم آیتلرنده نسخك وقوعنه دلالت ایده بیلور بر ایکی آیت کریمه‌یی تلاوت قیلوب، او آیت کریمه‌لرك معنالرینی بیان ایده‌یك.

٤) «ما ننسخ من آية او ننسها نأت بخير منها اومثلها. الم تعلم ان الله على كل شیء قدیر. الم تعلم ان الله له ملك السماوات والارض. وما لكم من دون الله من ولی ولا نصیر. ام تریدون ان تسألوا رسولكم كما سئل موسی من قبل ومن یتبدل الكفر بالایمان فقد ضل سواء السبیل.»

بو راده اوّلگی آیت کریمه‌ده «من آية» دن قران کریم‌ده تلاوت قیلنور آیت کریمه‌لر اراده قیلنه‌ماز. زیرا آیتك خاتمه‌سی هم‌ده صوڭ کلمش ایکی آیت کریمه بونی ابا ایدر. بلکه نبیلردن برینك نبوتنه رسالتنه برهان اولمق صفتیله کلمش معجزه‌لر مراددر.

شو تقدیرده شو آیت کریمه‌لرك معناسی: نبیلرك نبوتنه برهان قیلنمش معجزه‌لردن آیتلردن برینی نسخ ایدر ایسه‌ك، یا تأخیر قیلوب اونوتدرور ایسه‌ك، افاده‌سی بیانی دلالتی دها گوزل معجزه‌لری ایندره بیلورز. اللهك قدرتی کیگدر، کوکلرده یرلرده وار شیلرك هر بری اللهکدر. یا سزده، موسی قومی کبی، عناد یولیله رسولگزدن یوقبار معجزه‌لری محال شیلری طلب‌می ایده‌جك‌سز! ایمان ایتمك لازم ایکن، بر انسان عناد ایدر ایسه، طوغری یولدن آزمش یازمش اولور.

زمانك عصرك اختلافیله عقل بشر ترقی ایدر ایسه، معجزه‌لر، یعنی رسالت برهانلری البته طبیعی صورتده مختلف اولور. اسکی عصرلرده صالح

ناقه‌سی، موسی عصاسی معجزه اولمش ایسه، شو کون نبی اسلامڭ قران کریمی دها گوزل معجزه اولور.

۵) «واذا بدلنا آیة مکان آیة، والله اعلم بما ینزل، قالوا انما انت مفتر. بل اکثرهم لا یعلمون. قل نزله روح‌القدس من ربك بالحق لیثبت‌الذین آمنوا، وهدی وبشری للمسلمین.»

شو ایکی آیت کریمه‌یی قران کریمڭ نظمنه سیاقنه ترتیبنه موافق صورتده تفسیر ایدر ایسه‌ك، معنالری علی‌التقریب شویله اولور:

«اوّلکی کتابلرڭ بر حکمی بدلنده دیگر بر حکمی ایندرور ایسه‌ك، الله ایندره‌جگی شیلری دها گوزل بیلور ایکن، او وقت «سن، یا محمد، مفتری سن. بزم شریعتمز کتابمز هیچ بر وقت منسوخ اولماز!» دیه‌جکلر. آنلرڭ اکثری عصرلرڭ اختلافیله شریعتلرڭ اختلافلرینی بیلمزلر. بیلنلری وار ایسه، عناد ایدر. دی: شو قران کریمی ربڭدن روح‌القدس ایندردی، مؤمنلری حقلق هم مصلحت اساسلرنده قرار ایتدرمك، مسلملره هدایت هم بشارت اولمق ایچون.»

شو آیت کریمه‌ده ذکر قیلنمش تبدیل — قران کریمڭ آیتلرندن برینی نسخ معناسنده اولاماز. بلکه قران کریمدن قبل اینمش کتابلری نسخ معناسنده‌در. زیرا قران کریم آیتلرینی نسخ ایتمك‌ده تثبیت، هدایت، بشارت کبی شیلر بولنه‌ماز، «قل نزله روح‌القدس» جوابی‌ده او قدر مطابق موافق اولماز. «ولقد نعلم انهم یقولون انما یعلمه بشر» آیت کریمه‌سی‌ده او تقدیرده او قدر مناسب اولماز. زیرا «قل نزله روح القدس» آیت کریمه‌سیله «ولقد نعلم» آیت کریمه‌سی — تورات صوڭنده دیگر بر کتابڭ ورودینی انکار ایدر یهودلره، یا سمای الوهیتدن قران کریمڭ نزولینی انکار ایدر عربلره جواب اولمق مقامنده کلمشدر. شو ایکی آیت کریمه شو مقامده جواب اولا بیلور، لکن بر آیتڭ دیگر بر آیتله منسوخلغنه تمسك بهانه‌سیله اعتراض ایدر معاندلره شو ایکی آیت کریمه آچیق صورتده جواب اولاماز.

قران کریمڭ نظمی سیاقی، آیت کریمه‌لرینڭ ترتیبی بزم تفسیرمزی تأیید ایدر ایسه، "واذا بدلنا آیة مکان آیة" آیت کریمه‌سی قران کریم آیتلرنڭ نسخڭ وقوعنه البته دلالت ایتمز.

"قران کریم آیت کریمه‌لرنده نسخ یوقلق" کبی الڭ مهم بر مسئله‌ده، یوقاریدن شورایه قدر سرد قیلنمش بیانمز برکه‌سنده، بزم فکرمز آچیق صورتده ثابت اولا بیلمش اولسه کرك. بوڭا تبعاً "وعلى الذين يطيقونه فدية طعام" آیت کریمه‌سنده نسخ یوقلق‌ده البته ثابت اولور.

نسخ مسئله‌سنده اهل علمڭ عمومنه یاخود جمهورینه بن ایکی الڭ مهم نقطه‌ده مخالفت ایدرم.

۱) آیت کریمه‌لرڭ حکملرینی نسخ ایتمك مسئله‌سی.

احکام شرعیه‌ده نسخ نه قدر طبیعی بر حال ایسه‌ده، قران کریمڭ آیت کریمه‌لرنده نسخ واقع اولمامشدر. شو حقیقتی بوراده ایضاح ایتدك.

۲) تلاوتی نسخ ایتمك مسئله‌سی.

شو مسئله فوق الغایه مهم، بیوك مسئله‌در.

"خلیفه ابوبکر رضی الله عنه حضرتلرینڭ عهدنڭ، زید بن ثابت حضرتلرینڭ قلمیله یازلمش مصحف احرف سبعه‌یی تمامیله جامع ایدی. خلیفه امام عثمان رضی الله عنه حضرتلرینڭ خلافتنده، زید بن ثابت حضرتلرینڭ قلمیله یازلمش سکز مصحف "احرف سبعه" دن یالگز بری اوزرینه جمع قیلنوب، احرف سته اجماع قراریله، یا الڭ صوڭ عرضه اشارەسیله منسوخ اولدی."

شو سوزی اهل علم گویا بالاتفاق سویله‌مشدر. بن شو سوزی هم حیرتله هم تعجبله تلقی ایدر ایدم. مسئله‌یی اوزون زمان امتدادنده تفصیلاتیله تفتیش ایدر اولدم. عاقبت "رحمت الهیه عمومیتی" برکه‌سنده مسئله حل قیلندی. شاطبیه مقدمه‌سنده اهل علمڭ سوزلرینی قطعی شاهدلر اعانه‌سیله ابطال قیلوب، اوز فکرمی آچیق صورتده بیان ایتمش ایدم. "العقیله" شرحنده "نسخ مصاحف" تاریخنه دائر شیلری یازار ایکن، فکرمی یازدم.

بکڭا کوره، قران کریمڭ نظمی، هر بر کلمه‌سی "کما نزل" باقیدر، محفوظدر.

احرف سبعه‌دن هیچ بر حرف هیچ بر نقطه نسخ قیلنمامشدر. یالگز ارض عرب‌ده محصور قالمق ایچون گنه دگل، بلکه یر یوزینڭ هر یرینه، صوڭ کله‌جك انسانلرڭ هر برینه تبلیغ قیلنمق ایچون اینمش قران کریمڭ هیچ بر حرفی نسخ قیلنه‌ماز. وسعت کسب ایتمش عالم اسلامیت‌ده قرق سنه امتدادنده متواتر اولمق صفتیله دوام ایده‌کلمش احرف سته‌یی حضرت عثمانڭ بر فرمانیله یاخود ناسخلرڭ همتیله اونوتدرمق، ممکن دگل، اڭ بیوك بر محالدر.

بنم فکرم اهل علمڭ اجماعنه مخالف کبی ایسه‌ده، برهانیله تأیید قیلنمش اولمق جهتیله، هم‌ده قران کریمڭ مقدسلگنه عصمتنه یالگز بر اساس اولا بیلمك شرفیله، اهل اسلامڭ تقدیرینه نائل اولاجق اولسه کرك.

اسلامیت نظرنده اهمیتی بیوك بویله مسئله‌لرده اهل علمڭ فکرلریله اوز فکرمی علی العاده وزن ایدرم. اسکی‌ده سویلنمش فکرلری میزانڭ بر کفه‌سنه، اوز فکرمی دیگر کفه‌سنه وضع ایتدك‌ده، قران کریمڭ حرمتی عصمتی برکه‌سیله اولسه کرك، بنم افکارم کفه‌سی هر دفعه راجح اولور، آغر کلور ایدی. شو نجاحڭ برکه‌سیله بنم املم، عزمم قوّت کسب ایتدی. روزه مسئله‌لری کبی او قدر مشکل دگل مسئله‌لرده اصابتم تأمین قیلنمش کبی کورندی. "وعلی الذین یطیقونه فدیه„ آیت کریمه‌سنڭ محکملگی اثبات قیلندقدن صوڭ، روزه آیت کریمه‌لرینڭ تفسیرینه دوام ایده‌یك.

"فمن تطوع خیراً فهو خیر له.„

تطوع — یا "طوع„ دن یاخود "طاعة„ دن مشتقدر. طاعت کلمه‌سندن اشتقاقی تقدیرنده شو آیت کریمه معناسی:

بر آدم خیر امیدیله طاعت یوکله‌یه‌جك اولور ایسه، او آدمه روزه خیردر.

روزه — صانی آز "ایام معدوده„ ده گنه فرض قیلنوب، دها زیاده‌سی واجب دگل ایسه‌ده، انسان اوز اختیاریله دیگر کونلرده روزه طوتار ایسه، فائده‌سی ثوابی برکه‌سی جهتیله، روزه خیر اولور. فرضیت جهتیله روزه معدود کونلره محصور ایسه‌ده، فضیلت جهتیله محصور دگلدر.

"عبادت امیدیله خیر قصد ایده‌جك انسان ایچون خیر روزه‌در„ معناسنه قایتور بلیغ برخطاب ایله انسانلری روزه‌یه دعوت یولیله "فمن تطوع خیراً فهو خیر له„ آیت کریمه‌سی اینمش اولسه کرك.

"وان تصوموا خیر لکم ان کنتم تعلمون.„

بیلور ایسه‌ڭز، سزڭ روزه‌ڭز سزڭ ایچون دها خیرلیدر.

اراده‌ڭزی تربیه، ایمانڭزی تقویه مصلحتلری روزه‌ده البته بولنوب، بدن ریاضتی، تن سلامتلگی کبی مصلحتلرده بولنه‌بیلور. بونی آڭلار ایسه‌ڭز، روزه‌ڭز البته خیر اولور.

"فمن تطوع„ خطابیله "وان تصوموا„ خطابی — مرض، سفر کبی رخصت اهللرینه مخصوص خطاب دگل، بلکه عموم مؤمنلره توجیه قیلنمش خطابدر.

"شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان„

بری کونلری مجمل، دیگری کونلری معین ایکی مستقل خطاب ورودینڭ وجهلرینی یوقاری‌ده تفصیلاتیله (٧٦ — ٨٢) یازمش ایدم. ایندی بوراده شو آیتڭ ترجمه‌سینی دگل، بلکه قیصه تفسیرینی نقل ایده‌یم:

"رمضان آیی‌که آنده قران کریم اینه باشلادی، انسانلره هدایت اولمق، هم‌ده حقی باطلدن نوری قارا ڭلقدن تمییز ایدر بیانڭ هدایتڭ هر آدم آڭلار بیناتی اولمق صفتیله.„

درست، قران کریمڭ آیتلری "بینه„ در. راویلرڭ روایتلرینه، مجتهدلرڭ تفسیرلرینه محتاج اولماز، آڭلانور. رموز دگلدر، بیوکلره روحانیلره مخصوص اسرار دگلدر. الیله مصحف آلا بیلور هر بر انسان — عقلیله قران کریمی فهم ایده بیلور.

"فمن شهد منکم الشهر فلیصمه„

شو آیت کریمه تفسیری، معناسی یوقاری‌ده (٨٠ — ٨٣) بیان قیلنمش ایدی.

"ومن کان مریضاً اوعلی سفر فعدة من ایام اخر„ تفسیری‌ده تفصیلاتیله سبقت ایتدی.

شو آیت کریمه ایله اوّلگی آیت کریمه‌ده من حیث المعنی فرق یوقدر. درست، اوّلگی آیت کریمه‌ده «فمن» فا ایله، شو آیت کریمه‌ده «ومن» واو ایله؛ اوّلگی آیت کریمه‌ده «منکم» قیدی وار، بورا‌ده — یوق. شو قدر فرق واردر. لکن شو فرق — معنی اختلافیله دگل، بلکه ترکیب کلام مناسبتیله‌در. زیرا اوّلگی آیت کریمه جمله استینافیه، شو آیت کریمه «فمن شهد منکم الشهر» آیت کریمه‌سنه عطف قیلنمش جمله عطفیه‌در. بوڭا کوره اولسه کرك، «منکم» قیدندن‌ده استغنا حاصل اولمشدر.

اوّلگی آیت کریمه‌یی تفسیر ایدر ایکن سویله‌مش ایدك: مرضڭ هم فعلیتی هم احتمالی، اما سفرڭ یالڭز فعلیتی عذردر. نصل اولسه‌ده جهتلرڭ بریله زحمت یا کوچلك ویرور روزه فرضیتی «وعلی الذین یطیقونه فدیه» آیت کریمه‌سنڭ دلالتنه کوره، بدل مقابلنده اسقاط قیلنمشدر. مرض، سفر کبی عذرلرڭ خصوصیتی هیچ بر صورتله معتبر اولمایوب، ضرر ترتبی، مشقتڭ فعلیتی کبی معنالر عذردر دیمش ایدك. اشته شو حقیقتی عمومیتله دها گوزل صورتده بیان ایچون قرآن کریم دیمش:

«یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر»

الله سزه آسانلغی اراده ایدر، مشقتی اراده ایتمز.

بوراده اراده تکوین اراده‌سی دگل، بلکه تشریع اراده‌سیدر. محبت، رضا، امر معنالرینی افاده ایدر. یعنی اللهڭ محبتی رضاسی آسانلق‌ده بولنور. عبادت قصدیله مشقتی الله سومز.

شو آیت کریمه شرع شریفڭ تیسیر قاعده‌سنه ابتناسینی نظمیله عمومیتله بیان ایدوب، سیاقیله روزه مسئله‌لرینه عائددر. «ومن کان مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر» آیت کریمه‌سندن مستفاد معنایی تعمیم یولیله «وعلی الذین یطیقونه فدیه» آیت کریمه‌سندن آڭلانور معنایی تأکید طریقیله کلمشدر. ضرری اولاجق، یاخود مشقتی وار روزه‌لر حقنده عموماً رخصتڭ وجودینی تأکید صورتیله بیان ایدر. «یرید الله بکم الیسر» جمله‌سیله اکتفا ایتمه‌یوب،

"ولا يريد بكم العسر„ جمله‌سیله‌ده تأکید قیلنمشدر. سفر مشقتلرینی عذر ایتمش شارع حکیم دها بیوك مشقتلری، شبهه یوق، البته عذر ایدر. یوقسه "یریدالله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر„ آیت کریمه‌سی — معناسی یوق بر جمله، مناسبتی یوق بر سوز اولور ایدی. شو دعوامزی یاخود شو حقیقتی، "قیاس„ مسئله‌لرینی بسط ایتدکدن صوڭ، دها آچیق لسانله انشاءالله بیان ایدرز.

"ولتکملوا العدة، ولتکبروا الله علی ما هداکم، ولعلکم تشکرون„.

شو آیت کریمه "یریدون لیطفئوا„ ترکیبی قبیلندن اولوب "الیسر„ نظمنه معطوف اولسه کرك. شو تقدیرده آیت کریمه معناسی:

"عدتی تکمیل ایله‌جککزی، سزی هدایتی ایچون خدایی تعظیم ایله‌جککزی الله اراده ایدر. شاید سز شکر ایدرسز.„ سزڭ اوزڭزه فائده‌سی بیوك عبادتلره حکملره سزی هدایت ایتدی، تیسیر قاعده‌سیله عملی سزه مشروع قیلوب، رخصلترڭ الڭ کیك قاپولرینی سزه آچدی، هر خصوص‌ده آسانلغی سزه اراده قیلوب، مشقتی آغرلغی سزدن رفع ایتدی. شو احسانلرڭ قدرلرینی بیلوب، سز شاید شکر ایدرسز.

انسانڭ هم عقلنه هم وجداننه حسیاتنه قناعت ویرور شو جمله الهیه‌لری انسان اوقور ایسه، روزه مسئله‌سنده بزم دعوامزی ثابت بر حقیقت اولمق صفتیله انشاءالله قبول ایدر. "سفرده روزه„ مشقتلرندن دها بیوك مشقتلر عذر اولماسه ایدی، شو آیت کریمه‌یی امتنان طریقیله ذکر ایتمك‌ده بر معنی بولنماز ایدی.

شو آیت کریمه‌ده "العده„ کلمه‌سی تعریفله ذکر قیلنمش ایسه‌ده، رمضان شهرینه اضافه‌یی افاده ایدر "عدة الشهر" کبی تعبیرله ذکر قیلنمامش. شو سوز انسان سوزی اولسه ایدی، بز زحمتلنمز ایدك. لکن معجزلکی اعتقاد قیلنور قران کریم سوزی اولدقدن صوڭ، بوڭا بر نکته آرامق بولمق البته لازمدر.

بوڭا نکته اولا بیلور بر بیانی "ایاماً معدودات" آیت کریمه‌سینڭ تفسیرنده بز تقدیم ایتمش ایدك. بری مجمل، دیگری مبین ایکی خطاب

ورودينه بر سبب آرار ايكن، او نكته‌يى اثبات قيلنمش بر حقيقت صورتيله كوسترمش ايدك. «كتب عليكم الصيام» — «اياماً معدودات» خطابى عموم انسانلره ير يوزينك هر يرينه عائد اولا بيلور عمومى خطابدر، «فمن شهد منكم الشهر فليصمه» خطابى — كيچه‌لرى كوندوزلرى معتدل اولوب آيلرى منتظم يرلره نسبتله اينمش خصوصى خطابدر. عمومى تكليف‌ده رمضانك خصوصيتى معتبر دگلدر ديمش ايدك. بوڭا كوره اولسه كرك «ولتكملوا العدة» جمله‌سنده «العده» رمضانك خصوصنه اضافه‌سز ذكر قيلنمشدر. «اياماً معدودات» خطابى كبى ير يوزينك هر يرينه نسبتله عموميتى افاده ايتمك ايچون اولسه كرك «ولتكملوا العدة» تعبيرى اختيار قيلنمشدر.

«ير» ك كره‌لگى — قطعى بر حقيقتدر. يرك معتدل منطقه‌سنك كيچه‌لر كوندوزلر هفته‌لر آيلر معتدل هم منتظم ايسه‌ده، ايكى طرفده بارد منطقه‌لرده، يرك كره‌لگنه كوره، كيچه‌لر كوندوزلر آيلر منتظم دگلدر. اويله يرلرده على التعيين رمضانى اعتبار ايتمك البته ممكن دگلدر.

بوڭا كوره قران كريم روزه آيت كريمه‌لرينى ترتيب ايدر ايكن، هم اوّل هم صوڭ، كونلرك عددينى مجمل صورتده ذكر قيلوب، اورتاده على التعيين رمضانى ذكر ايتمش اولسه كرك.

اڭ دقيق هم اڭ مهم معنالرى اڭ آچيق تعبيرله يا اڭ گوزل ترتيبله افاده‌سنه كوره، بز قران كريمى معجزدر، كلام الهيدر اعتقاد ايدرز. بيك فقيهڭ قلميله لسانيله بيان قيلنه‌ماز معنالرى ايكى اوچ جمله‌ده، اولا بيلور احتماللرڭ هيچ برندن غفلتسز بيان ايده بيلور ايسه، البته اويله كلام معجز اولور، اللهڭ كلامى اولا بيلور.

روزه آيت كريمه‌لرينك مقصدمزه متعلق تفسيرى بوراده تمام اولدى. دعوامز، انشاءالله، تماميله اثبات قيلندى، ياخود لااقل، اثبات قيلنه يازدى.

دعوامى فقيهلر نظرنده دها اساسلى صورتده اثبات ايده‌يم داعيه‌سيله بوندن صوڭ شو رساله‌ده قياس مسئله‌لرينى بيان ايده‌جك اولدم.

قیاس مسئله‌لرینی‌ده بیان ایتمکدن بن بر قاچ فائده امید ایدرم:

١) روزه مسئله‌سی کبی مهم هم بیوك بر مسئله دینیه‌ده بنم فکرمی مطالعه ایده‌جك ذوات کرامك قلبلرینه قناعت هم اطمینان حاصل اولور. زیرا مسائل فقهیه‌یی حل ایچون لازم اصول فقهك کلیه‌لرینی علی قدر الحاجه احاطه‌م تأمین قیلنمش کبی کورنور.

٢) غفلتله متهم اولا بیلمك بلیه‌سندن قوتولمش اولورم.

٣) کتب فقهیه‌ده سویلنمش‌ده قالمش بایتاق اشتباهلر انشاءالله دفع قیلنور.

٤) اولا بیلور اعتراضلرك طعنلرك یوللری قاپانمش اولور.

٥) کتبخانه‌لری بنم کتبخانه‌م قدر بای دگل برادرلرم طلبه‌لره، محترم امام افندیلره — اصول فقه کتابلرنده شریعتك دورت رکنلرندن بری اولمق صفتیله تفصیل قیلنور — قیاس مسئله‌سنده قرار آلا بیلور صوك سوزی، حاضرلنمش بر یرده طوپلانمش صورتده تعجیل ایتمش اولورم.

قیاسك حجه‌لگی مسئله‌سی کتب اسلامیه‌ده غایت کیك میدانلر آچمش، غایت بیوك اهمیت کسب ایتمش علمی بر مسئله‌در. حجه‌لگی ضررینه فائده‌سنه سوق قیلنمش قوّتلی دلیللرك او کیك میدانده هم دهشتلی هم گوزل مبارزه‌لرینی تماشا ایتمك رغبت قیلنه بیلور مفید بر منظره علمیه اولسه‌کرك. هر بر طرفك عرض ایده بیلدکلری قوّتلی حجه‌لری ایشتدکدن کوردکدن صوك، حقیقتی اصابتی غنیمت ایتمش طرفی عدالت طریقیله التزام ایتمك — حقیقتی آرار اهل فکرك مقدس وظیفه‌سی اولسه کرك.

٦) تفصیلاتیله بیان قیلنمش قیاس دعوامی اثبات خصوصنده بنم ایچون قوّتلی بر دلیل اولور.

شو فائده‌لری، علی‌الخصوص، اوّلگی فائده‌یی امید قیلوب، شوراده قیاس مسئله‌لرینی علمی اسلوب‌ده بیان ایتمکی مناسب کوردم.

قیاس.

اصول فقه کتابلرنده تفصیلاتیله، منطق کتابلرنده علی الاجمال، قیصه صورتده بیان قیلنور قیاس دلیلڭ برهانڭ بر رکنیدر، بر نوعیدر.

لکن دلیل نه‌در؟ برهان نه‌در؟

اهل تألیفڭ اکثری دلیلی برهانی تعریف ایدرلر ایکن، مناظره‌ده مباحثه‌ده اوزلرینڭ خصملرینه غلبه جهتلرینی کوزده طوتوب، «برهان، دلیل: دعوایی، مطلوب بر حکمی حقیتلری قبول قیلنمش دیگر حکملرڭ اعانه‌سیله اثبات ایدر مقدمه‌لردر.» دیمشلر.

درست، دلیلڭ برهانڭ الڭ مهم فضیلتی — خصمڭ کوزنده دعوایی اثبات جهتی ایسه، او وقت شو تعریف گوزل تعریف اولور. لکن اهل علم نظرنده برهانڭ اهمیتی «حقیقتی قبول قیلدرمق» ده دگل، بلکه حقیقتی آرامقده بولمقده‌در. یعنی برهانده دلیلده الڭ مهم جهت اثبات جهتی دگل، بلکه معلوم دگل بر یکی حقیقتی کشف ایتمکده، یاخود «فرضیه» نامیله تخمینی ظنی اولمق صفتیله قبول قیلنوب کلمش بر حقیقته قطعیت رنگی ویره بیلمکده‌در.

اویله ایسه، برهانده الڭ مهم جهت اثبات جهتی اولمایوب، بلکه مجهوللرڭ برینی کشف جهتی، حقیقتلرڭ برینه هدایت ارشاد جهتی اولور. برهان الڭ اوّل حقیقته انسانی ارشاد ایدر، صوڭره او بولنمش حقیقتی دیگرلرده قبول قیلدرمق غرضیله اثبات ایدر. برهانده وار اهمیت جهتلری حساب قیلنور ایکن، اثبات جهتی اوچنجی دورتنجی درجه‌لره قالور.

برهانڭ الڭ اوّلکی اهمیتی — حقیقتی کشف ایدر یوللره انسانڭ فکرینی جلب ایتمك. بو — بر. او یوللرده حرکت ایدر ایکن، انسانڭ فکرینه رهبر اولمق. بو — ایکنجی. عاقبت انسانی حقیقته ایصال ایتمك. بو — اوچنجی. حقیقتی بولمش انسان، استرسه، نشر ایدر، اشته او وقت حقیقتی دیگرلره قبول قیلدرمق ایچون برهانیله او حقیقتی اثبات ایدر. اثباتڭ اهمیتی یا غایت اوفاق یاخود الڭ صوڭ بر اهمیت اولور. برهان ارشادیله

بولنمش بر حقیقتی کتم ایدر انسان حقنده اثباتڭ ذره قدر اهمیتی یوقدر.

درست، دعوت ایدر انبیای کرام، همده علوم نشر ایدر حکمای عظام، ارباب معارف، اهل تعلیم حقنده اثباتڭده بیوك اهمیتی واردر، لکن هر حالده الڭ صوڭ اهمیتدر.

بیوك انسان معلم اول آریستوتیل منطق قانونلرینی وضع ایدر ایکن، اوز زماننڭ شهرت کسب ایتمش صوفیزم صناعتنه، قوّت هم اعتبار کسب ایتمش صوفیستلره مقابله ایده بیلمك غرضیله‌گنه وضع ایتمش اولسه کرك، که منطق قانونلرنده الڭ مهم مصلحت «خصمڭ مغالطه‌لرندن صاقلانمق مصلحتی» کبی کوسترلمشدر. بوڭا کوره اولسه کرك، منطق «علم بقوانین تعصم مراعاتها الذهن عن الخطا فی الفکر» تعریفیله تعریف قیلنوب، منطقدن حاصل اولا بیلور فائده «خطادن صاقلانمق» افاده‌سنده درج قیلنمشدر. یعنی منطقڭ بر فائده ایجابیه‌سی یوق، بلکه یولدن یازمامق، خطا فکرلره توشمه‌مك کبی یالگز فائده سلبیه‌سی‌گنه وار دیمکدر.

ابتدائی انسانڭ فکری عقلی — حسیاتیله بر درجه‌ده ایدی. او وقت فکر کوزدن قولاقدن اوزاق کیده‌مز ایدی. فکرده حرکت بولنمش ایسه، یالگز حسیات دائره‌سنده، حواسڭ تبعیتنده اولور ایدی. صوڭ زمانلرده انسانڭ فکرنده اوز باشنه علی الاستقلال حرکت باشلانمش اولسه کرك. حسیات دائره‌سندن طیش حرکت ایدر ایکن، حواس کبی رهبر یوقلق حسبیله، فکر بر اصابت ایتمش ایسه، بیڭ مرتبه خطا ایده کلمشدر. بولمق چیقارمق لذتلرینی طاتیمش انسانڭ فکرنده حرکت زیاده‌لشمش، قاراڭلق یوللرده حرکت زیاده‌لشدکجه یولدن یازمق خطا ایتمك بلیه‌لری‌ده او قدر زیاده‌لشمش اولسه کرك. بونڭ تأثیریله انسان الڭ اوّل «خطادن صاقلانمق» چاره‌لرینی‌گنه دوشنمش اولسه کرك. زیرا او وقت انسانڭ الڭ بیوك حاجتی خطادن صاقلانمق جهتی اولمشدر. شو بیوك حاجتی تسویه غرضیله وضع قیلنمش منطق قانونلرنده بیله الڭ مهم مقصد اولمق صفتیله «خطادن صاقلانمق» فائده‌سی کوسترلمش اولسه کرك.

البته «صاقلانمق» دورنده وضع قیلنمش «منطق» لگ اهمیتیده یالگز صاقلامق فائده‌سی اولور.

صاقلانمق دورلری کچدی کتدی. آرامق، بولمق دورلری کلدی، حلول ایتدی. «صاقلار منطقلرڭ» اهمیتی قالمادی. ایندی کشف ایدر، هدایت ایدر منطق لازمدر.

اسلام فیلسوفی بیوك انسان صوقور ابو العلا حضرتلری «اللزومیات» ده دیمش:

اذا قرن الظن المصیب من الفتی　　بتجربـةٍ جاآ بعلم غیـوب

وان جیوب السرد من سبل الردی　　اذا لم یکن من تحت نصح جیوب

یعنی انسانڭ طوغری باقار عقلیله، دوام ایدر تجربه‌سی برلشسه، همه مجهوللری، غیب اولان شیلری کشف ایدرلر. کوڭلڭده محفوظ مقدمه‌لر حق دگل ایسه، او وقت منطق قانونلری هلاك یوللری اولور قالور.

عالم وجودڭ نهایتی یـوق خزائن الهیه‌سندن مجهوللری آرامق بولمق ایچون ابو العلا حضرتلرینڭ فلسفه‌سنه کوره طوغری باقار عقل، دوام ایدر تجربه کافیدر. حقیقت — انسان الیله یازلمش کتابلرده دگل، بلـکه الله قدرتیله حکمتیله خلق قیلنمش طبیعت خزینه‌لرنده بولنور. انسان فکریله، یالـگز صاقلانمق قصدیله تدوین قیلنمش منطق قانونلرینڭ اعانه‌سیله دگل، بلـکه الله طرفندن احسان قیلنمش طوغری کورر عقل، هم اجتهاد آرقاسنده دوام ایدر تجربه برکه‌سیله بولنور. انسانی حقیقته ایرشدرر واسطه — منطق قانونلری دگل، عقلیله تجربه‌سیدر.

قران کریم برهانده الڭ مهم اولمق صفتیله خطادن صاقلامق یاخود دعوایی اثبات ایتمك جهتلرینی رعایه ایتمه‌یوب یالـگز بیان هم هدایت جهتلرینی اعتبار ایتمشدر.

بیان: یعنی انسانڭ فکرینه مجهول بر حقیقتی کشف ایتمك. هدایت: یعنی مجهول بر حقیقته انسانڭ فکرینی ایرشدرمك. شو ایکی تعبیر برهانڭ الڭ مهم جهتنه اشاره‌در.

لکن بزم فقیهلر، بڭا معلوم دگل، نه‌دندر، صاقلانمق اصولیله تدوین قیلنمش منطق قانونلرینه تقلید شوقیله‌می، یاخود التزام قیلنمش مذهب مسئله‌لرینی دیگر مذهب اهللرینه اثبات ایتمك داعیه‌سیله‌می، اصول فقه کتابلرنده بیان قیلنور دلیللره یالگز «اثبات» فضیلتی ویروب، بیان، هدایت فضیلتلرینی کلیاً اهمال ایتمشلر. علی الخصوص رکن قیاس‌ده قیاس مسئله‌لرینی بیان ایدر ایکن، یالگز مناظره مباحثه اصوللرینی، خصملره غلبه ایتمك غرضلرینی اعتبار ایتمشلر. بونڭ تأثیریله «رکن قیاس» اصول فقه اولمقدن چیقوب، اصول مناظره اصول جدال اولا یازمشدر.

دلیل‌ده هم من حیث اللغه هم من حیث الحقیقه ایصال، ارشاد معنالری، برهان‌ده قطعیت، حقیت صفتلری واردر. فی الاصل، دلیلڭ برهانڭ وضعلری‌ده حقیقت اولوب، حقیقته ایصال ایتمك ایچوندر. بوڭا کوره دلیل، برهان بویله تعریف قیلنه بیلور:

دلیل، برهان: انسانڭ فکرینه حقیقتی کشف ایدر، یاخود انسانڭ فکرینی حقیقته سوق ایدر حقیقتدر.

شو تعریف — اصولیون منطقیون نظرنده معتبر دلیللرڭ هر برینی حصر ایده‌میور ایسه‌ده، علوم، معارف نظرنده، خصوصاً شریعت اسلامیه نظرنده معتبر دلیللرڭ هر برینی البته حصر ایدر. زیرا علوم‌ده، اسلامیت‌ده یالگز حقیتی معلوم دلیللر، حقیتی قبول قیلنه بیلور نتیجه‌لرگنه معتبر اولور. علوم‌ده، اسلامیت‌ده معتبر اولور مقصدڭ خصوصیتنه کوره، تعریف — خاص قیلنمشدر. تعریفدن خارج دلیللر، یاخود دلیل نامی ویرلمش شیلر — اعتباردن‌ده خارجدر.

برهان، شو خاص تعریفه کوره، حقیقته سوق یا ایصال ایدر حقیقت اولدی. بز بوندن صوڭ دلیلی برهانی شو معنی‌ده استعمال ایدرز.

برهان‌ده، یالگز اصطلاح اختلافیله‌می یاخود بر معنی حسبیله‌می، شو ساعت بڭا معلوم دگل، اصولیون ایله منطقیون اختلاف ایتمشلر.

برهان، منطقیون نظرنده، ایکی یا دها زیاده مقدمه‌لردن ترکیب قیلنور مرکب اولور. اما اصولیون نظرنده برهان یا مفرد اولور، یاخود یالگز بر مقدمه‌دن عبارت اولور.

منطقیون اصطلاحی طلبه‌لرڭ هر برینه البته معلومدر. بوراده اصولیون نظرینی مثاللریله کوستره‌یك:

۱) صانعڭ وجودی بر حقیقتدر، برهانی کوزمزه کورنور شو «عالم» در.

۲) صانعڭ برلگی بر حقیقتدر، برهانی یرلرده کوکلرده کورنور «انتظام» در.

منطقیون عرفنده «اورتا حد» تعبیر قیلنور واسطه اصولیون نظرنده برهان اولور. اگرده برهانی قضیه صورتیله عرض ایده‌جك ایسه‌ك، کبری، بیوك مقدمه نامی ویرلمش «مقدمه حاکمه» اصولیون نظرنده برهان اولور.

شو اختلاف هر نه قدر اصطلاح اختلافنه رد قیلنه بیلور ایسه‌ده، اصولیونڭ اصطلاحی فکرڭ علی العاده جریاننه، عادی‌بیانلرده سرد قیلنور برهانلرڭ شکللرینه دها زیاده موافقدر. زیرا طبیعی صورتده جاری اولور فکرلر هیچ بر وقت منطقڭ صنعی قالبلرینه تضییق قیلنمایور، طبیعی حالده سرد قیلنور برهانلر منطق‌ده بیان قیلنمش رسمی شکللرده عرض قیلنمایور.

قران کریم‌ده تلاوت قیلنور قطعی یقینی برهانلر، اڭ آچیق اڭ مفید نظم اوزرنده کلمشلر ایسه‌ده، هیچ بری «اشکال منطقیه» لباسیله کلمه‌مش. قران کریم‌ده اڭ بیوك اڭ قطعی، تمام، هیچ بر حذف قیلنمش مقدمه‌سی یوق برهانلر علی الاکثریت بر مقدمه‌دن عبارت اولور. بوڭا شاهدلر:

۱) «قل لو کان معه آلهة کما یقولون اذاً لابتغوا الی ذی العرش سبیلا.»

۲) «لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا.»

شو ایکی برهان، عقل صحیح نظرنده، قطعیدر، ذوق سلیم فهمنه کوره تامدر، حذف قیلنمش طی قیلنمش بر مقدمه‌سی یوقدر. مطلوبڭ ثبوتی ایچون مقدمه استثنائیه تقدیرینه‌ده حاجت یوقدر. اویله تقدیرلری لغت عربیه تحمل ایتمه‌یور، ذوق عربی اویله تقدیرلردن نفرت ایدر، نهج بلاغت اوتقدیرلری

ابا ایدر. تقدیر قیلنه‌جق اولور ایسه، شو برهانلرك نظمی بلاغت شرفندن بالکلیه محروم اولور، نظم‌ده جزالت قالماز. شو نظم لسانی معجز قائلك سوزی اولمقدن چیقوب، بیهوده سویله‌مك‌دن صاقنماز انسانك سوزی اولور.

شو ایکی برهانك هر بری، منطق اصطلاحیله تعبیر جائز ایسه، برر مقدمه‌در، منطقی قیاسك کبرالریدر.

ایکنجی آیت کریمه‌ده اللهك یالگزلغنه عالمك انتظامی دوامی برهان قیلنمشدر.

قران کریم «اله متعدد اولسه ایدی، یر کوك فاسد اولور ایدی» دیمش «یر کوك بولنماز ایدی» دیمه‌مش. بولنمامق، فاسد اولمق آرالرنده البته غایت بیوك فرق واردر. الهلرك تعددینه قران کریم — عدم لاحقی لازم ایتمش. بر قاچ آیت‌ده شو برهانی اعاده ایتمش ایسه‌ده، هیچ بر یرده عدم سابقی لازم ایتمه‌مش، یعنی «متعدد اولسه ایدی، عالم بولنماز ایدی» دیمه‌مش. الاهلرك تعددینه یرك کوکلرك رأساً عدملری دها زیاده لازم ایکن.

البته بونك بر حکمتی واردر. قران کریمك قطعی یقینی برهانلرینی ظنیاتك اڭ دون درجه‌لرینه ایندره بیلمش کلامیون — کوزی قولاغی وار انسانلرك هر برینی ظاهر اولور «نکته» لردن غفلت ایتمه‌مش اولسه‌لار ایدی، غرورلری بر قدر بلکه تعدیل قیلنور ایدی.

عالم اسلامیت‌ده اڭ مشهور طائفه: — اوزلرینك سفسطه‌لرینه اوهاملرینه قطعیلك نامی ویروب‌ده، قران کریمك اڭ قطعی اڭ یقینی بینه‌لرینی ظواهر عمومیه، ادله لفظیه دیه‌رك ظنیاتدن صایمش، اعتباردن بالکلیه ایندرمش کلامیون طائفه‌سیدر.

«سأصرف عن آیاتی الذین یتکبرون فی الارض بغیر الحق. وان یروا کل آیة لا یؤمنوا بها. وان یروا سبیل الرشد لا یتخذوه سبیلا. وان یروا سبیل الغی یتخذوه سبیلا. ذلك بانهم کذبوا بآیاتنا وکانوا عنها غافلین» آیت کریمه‌سی گویا اهل کلام حقنده اینمشدر کبی. سین استقبال بونی بر قدر

تأیید ایدر. حق دگل فلسفیاتلریله تکبرلری، قران کریم آیتلرینی ادله لفظیه تسمیه ایده‌رك اهماللری، قران کریم‌ده بیان قیلنمش برهانلردن، رشد یوللرندن اعراضلری، فلسفه نامیله‌ظاهر اولور «غی» یوللرینه سلوکلری — شو دورت وصف، آیت کریمه‌یی اهل کلامك مغرورلرینه حرفیاً تطبیق ایدر.

۳) «ولو علم الله فیهم خیراً لاسمعهم. ولو اسمعهم لتولوا وهم معرضون» آیت کریمه‌سنده برر جمله‌دن عبارت ایکی برهان ذکر قیلنمشدر.

اوّلنگی جمله «ولو علم الله فیهم خیراً لاسمعهم» جمله‌سیدر.

معناسی: «آڭلامغی اقتضا ایدر قدر جزئی خیر آنلرك طبیعتلرنده وار اولسه‌ایدی، الله آنلره آڭلاتور ایدی.» بوراده، اهتدا یوقلغی مقتضی یوقلغیله بیان قیلنمشدر.

ایکنجی جمله «ولو اسمعهم لتولوا وهم معرضون» جمله‌سیدر.

معناسی: «آڭلاته‌چق اولسه‌ده، همان دونرلر ایدی». اهتدا یوقلغی بوراده مانعك وجودیله تعلیل قیلنمشدر. یعنی حقیقتی قبول ایتمکدن کبرلری اهتدالرینه مانع اولمشدر.

شو ایکی جمله‌دن عبارت ایکی برهانڭ هر بری اوز باشنه تمامدر. بری مقتضی یوقلغیله، دیگری مانع وارلغیله استدلال هم بیاندر. قران کریم‌ده تلاوت قیلنور برهانلر عمومیتله بسیط اولور، یعنی مقدمه‌لردن ترکیب قیلنمش اولماز.

درست، قران کریم‌ده متعدد آیت کریمه‌لرده سرد قیلنور برهانلر بولنور. مثلا عم سوره‌سنڭ ابتداسنده «الم نجعل الارض مهاداً» آیت کریمه‌سندن «وجنات الفافاً» آیت کریمه‌سنه قدر اون بر آیت کریمه‌ده بر برهان بیان قیلنمشدر. لکن بونڭله برهانڭ مرکبلگی لازم دگل. زیرا او اون بر آیت کریمه‌ده انسانڭ همه حاجتلرینه همه مصلحتلرینه طبیعتڭ هر جهتدن موافقتی بیان قیلنوب، هر جهتدن موافق طبیعتڭ وجودی صانعڭ وجودینه برهان قیلنمشدر. «عالم وجودده وار اعتنایی انتظامی کورده، خالقی بیل!» دیمك

اولور. طبیعتده وار اعتنا قطعی حقیقتدر، صانعڭ وجودینه برهان اولمق صفتیله کوسترلمشدر.

بوڭا کوره اولسه کرك، اصولیون برهانده مرکبلگی شرط ایتمه‌مشلر. برهان یا «حد اوسط» دن یاخود مقدمه حاکمه اولان «کبرا» دن عبارت اولوب هر حالده بسیط اولور.

منطقیون نظریله اصولیون نظرینی محاکمه ایتدکدن صوڭ قیاس مسئله‌لرینه کوچمك ایچون، ایندی برهانڭ نوعلرینی بوراده بر قدر حکایت ایده‌یم.

انسان فکر ایدر. فکر انسانڭ الڭ بیوك خاصه‌سیدر. لکن فکر — ذهنده طوپلانمش برکمش معلوماتی بیلمك اویلامق دگل، بلکه او معلوملردن نتیجه‌لر چیقارمقدر.

بر مسئله ریاضیه‌یی حل ایدر ایکن، ویرلمش معلومات اعانه‌سیله بز مجهولاتی بولورز. فکرده — شویله‌در. ذهنمزده حاضر معلومات اعانه‌سیله معلوم دگل بر نتیجه‌یی بولمقدر.

عالم وجودده وار شیلرڭ هر بری بری دیگرینه باغلانمشدر. وجود سلسله‌سنده اوز باشنه قالمش بر حلقه بولنماز. انسانڭ عقلنده حاصل اولور معلومات — ارتباط مسئله‌سنده — عالم وجودده بولنور موجودات کبیدر، معلوماتڭ بری دیگرینه مرتبطدر، بری حاصل ایسه، دیگرینی تحصیل ایتمك ممکن اولور. معلوماتڭ اوز آرا ارتباطلری خاصه‌سنه برهاندن نتیجه‌لره انتقال قانونی تأسیس قیلنمشدر.

منطق، اصول فقه کتابلرنده تفصیلاتیله بیان قیلنور برهان دورت نوعدر:

۱) برهان اندراج، ۲) برهان تلازم، ۳) برهان تعاند، ٤) برهان تناسب.

۱) اندراج — استقرا، تجربه کبی یوللرڭ بریله حقلقی معلوم حقیقت تحتنه حکمی مطلوب فردڭ اندراجیدر. یاخود دیگر عباره ایله تعبیر ایدر ایسه‌ك، حکمی مطلوب فردڭ اوحکمی مستلزم اولور وسط تحتنه دخولیدر.

مثلا: «هر معدن حرارتی نقل ایدر» کلیه‌سی استقرا، تجربه اعانه‌سیله

ثابت اولمش بر حقیقت طبیعیه‌در. کوزمز اوگنده بولنور بر جسمك معدنلگی بزه معلوم اولوب، شو کلیه تحتنه اندراجی معلوم اولسه «شو جسم حرارتی نقل ایدر» حکمی بزه حاصل اولور.

«هر مسکر حرامدر» کلیه‌سی شارع حکیمك بیانیله ثابت اولمش بر حقیقت شرعیه‌در. بوقال‌ده وار شو شرابك مسکرلگی بزه معلوم اولور ایسه، «شو شراب حرامدر» حکمی بزه حاصل اولور.

شو ایکی مثال‌ده نتیجه حصولی اندراج طریقیله‌در. حکمی مطلوب فرد — حقیقت کلیه تحتنه، یعنی او حقیقتك موضوعی اولان وسط تحتنه مندرج اولدی‌ده نتیجه حاصل اولدی.

منطق کتابلرنده بیان قیلنور مشهور اشکال اربعه اندراج طریقیله نتیجه ویرور: حکمی مطلوب فرد — حد اوسط تحتنه مندرج اولور. حد اوسط اوز نوبتیله حد اکبر تحتنه مندرج اولوب، او فردك اندراجنه‌ده واسطه اولور. بوڭا کوره مقدمه‌لرده ایجاب، هم کلیت شرط قیلنمشدر.

٢) برهان تلازم: ایکی آراده تحققی قطعاً معلوم تلازم اعانه‌سیله ثبوت یا انتفایی اثبات یا کشف ایتمك.

یوقاری‌ده شاهد اولمق اوزره تلاوت قیلنمش آیت کریمه‌لر کبی. «متعدد الاهلر اولسه ایدی، یر کوك فاسد اولور ایدی» برهانی برهان تلازمدر. تعددله فساد آراسنده قطعی تلازم واردر. شو ساعت‌ده فساد یوقلغی تعدد یوقلغنه البته برهان اولا بیلور.

٣) برهان تعاند:

انسانك هم عادی هم علمی فکرلرینك هر بری — کوز کوره معلوم بینه‌لره قانونلره تأسیس قیلنور. فکر قانونی اولمق اوزره منطق‌ده قبول قیلنمش اوچ دورت بینه واردر.

او قانونلرك بری — عینیت قانونیدر: هر شی اوزینك عینیدر. انسان هر وقت انساندر، زید هر وقت زیددر. انسان هیچ بر وقت لاانسان اولماز. هیچ بر مفهومی اوزندن سلب ایتمك جائز دگلدر. صبیلره‌گنه دگل،

حتی حیوانلرده‌ده شو حقیقت معلومدر. شو عالمده اوزگروسز، بر حالده طورو یوق ایسه‌ده، شو قانون همان قطعیدر حقدر.

او قانونلرڭ ایکنجی‌سی — تناقض قانونیدر. انسان، لاانسان کبی ایکی نقیض، آقلق قارالق کبی ایکی ضد هیچ بر وقت بر یرده مجتمع اولماز. انسان البته انساندر، لاانسانلق انسانده هیچ بر صورتله بولنه‌ماز.

او قانونلرڭ دها بری — واسطه یوقلق قانونیدر. ایکی نقیض آراسنده واسطه یوقدر. اجتماعلری ممکن دگل ایکی نقیضڭ ارتفاعلری‌ده ممکن دگلدر.

شو اوچ قانونڭ هیئت عمومیه‌سی اوزرینه «برهان تعاند» تأسیس قیلنمشدر. ایکی نقیضڭ بری بر یرده اثبات قیلنور ایسه، دیگری البته منتفی اولور. بری منتفی اولور ایسه، دیگری البته ثابت اولور.

منطق کتابلرنده بیان قیلنمش قیاس استثنائی یا تلازم یا تعاند طریقیله نتیجه ویرور.

٤) دورتنجی برهان تناسب، تشابه برهانیدر.

شو برهان منطق کتابلرنده، غلط مشهور اولمق اوزره، «تمثیل» نامیله، اصول فقه کتابلرنده قیاس اسمیله ذکر قیلنور. لکن منطقڭ تمثیلیله اصول فقه‌ده معتبر قیاس آراسنده بیوك فرق واردر.

تمثیل — آراده وار مشابهتی کوروب، حکمده برلکلرینه قرار ویرمکدر.

ایکی شی بزه معلوم برقاچ وصفده بری دیگرینه مشابه اولور ایسه، برینڭ حکمی دیگرنده بولنه بیلور. مثلا: ایکی آدم — عقلده، ایمانده، توسده، قیافتده بری دیگرینه اوخشار ایسه، اخلاقده برلکلرینه حکم ایتمك ممکندر. وصفلرده اشتراك — کیفیت، کمیت جهتیله نه قدر زیاده اولور ایسه، حکمده اشتراکلری او قدر اعتماد کسب ایدر. زیرا وصفلرله حکمڭ ایکی شیدن برنده اجتماعلری، همده او ایکی شیئڭ بزه معلوم وصفلرده اشتراکلری — تصادف طریقیله اولماسه کرك. بلکه وصفلرله حکم آراسنده بر ارتباط ثابت اولسه کرك، هم او ایکی شیئڭ وصفلرده اشتراکلری‌ده بر

بز امه‌یده، بلا تردد، الحاق ایده بیلورز. زیرا اعتاق مسئله‌لرنده شارع کریم ارلك خاتونلق خصوصیتلرینی هیچ بر وقت اعتبار ایتمه‌یور. شارعڭ شو تسویه‌سی بزه قطعی صورتله معلومدر، بلکه خاتونلره بویله مسئله‌لرده دها زیاده مرحمت قاعده‌سیله عمل ایدر.

شو مثالده فرع — اصلڭ اوزینه مساویدر.

اگر حکملرڭ برنده رجال ایله خاتونلر آراسنده شارع کریم نظرنده فرق ثابت اولور ایسه، او صورتده قیاس جائز اولماز.

بوڭا مثال: شارع کریم حدودی امه‌لر حقنده تنصیف ایتمشدر. بر امه اوز اختیاریله فاحشه‌یه مرتکب اولور ایسه، «فان اتین بفاحشة فعلیهن نصف ما علی المحصنات» آیت کریمه‌سنڭ افاده‌سنه کوره، محصن خاتونلر حقنده ثابت حدڭ یالگز نصفی امه‌لره ثابت اولور.

تنصیف مسئله‌سنده عبدلری امه‌لره قیاس جائز دگلدر. زیرا امه‌لر اسیرلکلری حسبیله، علی الاکثریت تربیه‌دن محروم قالورلار، حقوقلری اعتبارلری بولنماز. تربیه‌سزلك حقوقسزلق اقتضاسیله امه‌لرڭ اوزلرنده حس شرف قالماز، دیگرلرڭ کوزلرنده احترامدن نصیبلری بولنماز. طامعلرڭ طمعی خائنلرڭ هجومی قاشنده امه‌لرڭ شرفی عصمتی هرجهتدن آچیق حالده، حمایه‌سز قالور. بوڭا کوره، امه‌لرڭ عرضی حرمتی مبذول اولوب مغلوبیتلری آسان اولور. شو ضعیفلك شو مغلوبیت امه‌لرڭ اوزلرینڭ قصورلریله مساهله‌لریله کلمش دگل، بلکه هیئت اجتماعیه‌ده اعتبار قیلنه‌کلمش نظاملرڭ عادتلرڭ گوزل دگل نتیجه‌لری اولمق صفتیله وجود بولمشدر. لاجل ذلك شارع کریم شو ضعیفلگی شو مغلوبیتی نظر اعتباره آلوب، امه‌لرڭ حدودلرینی تنصیف ایتمشدر.

تربیه کورمه‌مش اولمق، حقوق بولنمامق اقتضاسیله طبیعتلرنده کوکلشمش ضعیفلك مساعده‌سیله امه‌لردن اوز اختیارلریله بر جنایت ادبیه صادر اولور ایسه، شارع حدودی تنصیف ایدر، اما اکراه ایله اولور ایسه، امه‌دن حد

بالکلیه ساقط اولور. نور سورەسندە «ومن یکرههن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم» آیت کریمەسی اکراه قیلنمش امەلردن حدودی اسقاط ایتمش، همدە اسقاطنڭ تنصیفنڭ سببلرینه اشاره ایتمشدر. اسقاط — امەلر اوزرینه آسانلقله نفوذ ایدر اکراه اثریدر. تنصیف — امەلرنڭ طبیعتلرنده یرلشمش ضعیفلك مغلوبلك اثریدر. بوڭا کوره، عبدلری، تنصیف مسئلەسنده امەلره الحاق جائز اولماز. زیرا عبدنڭ جنایت ادبیەسی مغلوبیت اثری دگلدر، بلکه عبددن صادر اولور جنایتنڭ مفسدەسی قباحتی دها بیوکدر. رقیقلك او جنایتنڭ جزالرینی تخفیف ایدەمز. ایدرسه، تشدید ایده بیلور.

فقهای کرام تنصیف حدود مسئلەسنده عبدلری امەلره الحاق ایتمشلر ایسەده، آیت کریمەلرنڭ معنالرینی ملاحظه ایتدکدن صوڭ، بن اوز فکرمی دها موافق کوردم. فقیهلرنڭ اجماعلرینه مخالفت ایتمك بر قدر دهشتلی حرکت ایسەده، نور آیت کریمەسنه تفسیر یازمش قلملرنڭ تحیرلرینی عجزلرینی خطالرینی کورمك بڭا یول آچدی. عربیتی، معناسی، احکام فقهیەسی جهتیله همان حل قیلنەمامش بر آیتنڭ تفسیرلرده وجودی — کیڭ فکر میدانىنه بنی دعوت ایتدی. تفسیرلرنڭ هیچ برنده بولنەماز گوزل بر فائدەیی طلبەلره هدیه صفتیله بوراده یازدم.

قران کریم «ولا تکرهوا فتیاتکم علی البغاء ان اردن تحصناً.» دیمش. یعنی: «جاریەلرڭزی، پاکلگی اختیار ایدرلر ایکن، فاحشەلك سوداسنه کوچلەمەڭز.»

بوندن صوڭ قران کریم اکراه قیلور سیدلرنڭ جزالرینی، اکراه قیلنور مسکین جاریەلرنڭ حاللرینی بیان یولنده، دیمش:

«ومن یکرههن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم»

شو آیت کریمه جاریەلرنڭ اوزلرینی کنایه طریقیله ایکی دفعه ضمیرلرده ذکر قیلوب، رب کریم حضورنده حاللرینی مغفرت، رحمت بشارتلریله بیان ایتمش. اکراه ایدر سیدلری صراحتله «ومن یکرههن» جمله شرطیەسیله ذکر

قبیله‌یه بر جنسه انتساب اثری اولسه کرك. شویله ظنی بر ملاحظه‌یه بناءً، تشابه قانونی — دلیل اولا بیلور.

تشابه قانونی — ریاضی مسئله‌لرده قطعی نتیجه‌لری ویره بیلور ایسه‌ده، دیگر مسئله‌لرك هیچ برنك اعتماد قیلنه بیلور نتیجه‌لری افاده ایده‌میور. اویله ایسه‌ده، بایتاق جهتلرده انسان ایچون بیوك فائده‌لری واردر. تشابه قانونی — علمی تجربه‌لرك اکثرینه بر مبدأ اولا کلمشدر. هوا حاللرنده، حرب امورنك، تجارت یوللرنك، سیاسی واقعه‌لرده تجربه کورمش آدم هر خصوصده اوزینه مناسب بر حکم ویره بیلور. اولده اولوب کتمش حاللرك برینه مشابه بر حال شو کون واقع اولور ایسه، تجربه کورمش آدم تشابه قانوننده استفاده قیلوب، شو حالك سببلری نتیجه‌لری حقنده غالباً اصابت ایدر. انسانده «فراست» تعبیر قیلنور عقل اوتکونلکی وار ایسه، او انسان النك تشابه قانونی علوم خزینه‌سی اولور.

لکن اهل علم علمی مسئله‌لرده، شریعت اسلامیه اماملری مسائل فقهیه‌ده تشابه قانونینه او قدر اهمیت ویرمه‌مشلر. علمی مسئله‌لرده، مسائل فقهیه‌ده بالاتفاق معتبر اولا بیلور قیاس — اثرده یا علّه‌ده یا سببده اشتراك معناسنك اولان قیاسدر.

اثرده برلك علّه برلکنه، علّه‌ده سبب‌ده برلك اثرلرك نتیجه‌لرك برلکنه البته دلالت ایدر. اثردن مؤثرینه، مؤثردن اثرینه انتقال — عادی، علمی فکرلرك هر برنده قانون اساسیدر. طبیب — متشابه خسته‌لکلره مشترك بر سبب آرار، مؤرخ تاریخی واقعه‌لری، متقارب اولسه‌لار، بر سببله توجیه ایدر. جسملرك سقوطی، قمرك یر طرفندن، سیاره‌لرك قویاش طرفندن مجذوبیتی — طبیعت عالملری نظرنده بر سببك اثری کبی تلقی قیلنور. فقیه — علّه‌ده مشترك شیلری حکمده بر ایدر. تأثیرك علیتك قطعیلکنه ظنیلکنه کوره، علّه‌ده اشتراك معناسیله قیاس — قطعی اولور، ظنی اولور. علّه‌ده یا اثرده اشتراك معناسیله قیاس — فی الحقیقه اشکال اربعه‌دن برینه بلکه علی الخصوص شکل

اوّلك اوّلگی ضربنه راجع اولوب، دلالتی قطعی‌هم بدیهی اولور. بوکا کوره، فقهای کرام قیاسی بنای شریعت‌ده معتبر اصول درجه‌سنه رفع ایدوب، حسابی یوق حکملره قیاسی اساس ایتمشلر.

قیاس — مطلوبی حکم‌ده معلومه الحاق ایتمك.

الحاق — یامشترك بر علەدلالتیلە اولور، یاایکی آراده فرق‌یوقلغیلە اولور.

قیاسی تعریف ایدر ایکن الحاق تعبیری — مشهورده اختیار قیلنمش تعدیه، اظهار، اثبات تعبیرلرندن درسترکدر. زیرا تعدیه طوغری معناسنده مستعمل ایسه، حکمك اصل‌ده عدم بقاسنه دلالت ایدر. اما اظهار، اثبات، ابانه کبی تعبیرلرك هیچ بری فرعیتی افاده ایده‌میور. زیرا اثبات، ابانه دلیللرك هر برنده بولنور.

الحاق ایکی طریقلە اولور دیمش ایدك. بری ایکی آراده، اصل ایله فرع آرالرنده، فرق یوقلغیله اولور. شو قسم قیاسك الك قوّتلی قسمیدر. زیرا فرق یوقلق ثابت اولور ایسه، او وقت حکمك ثبوتی اصلیت جهتیله اولور. بوکا کوره، امام الایمه ابو حنیفه رضی الله عنه حضرتلری شو قسمی حدودده کفاره‌لرده بیله اعتبار ایتمشدر.

قیاسك شو قسمنه بر قاچ مثال:

١) بدوی رمضان کوندوزنده اوزینك فراشنه یاتمش، اوز لباسیله بورکنمش. شارع کریم بوکا کفارت ایجاب ایتمش. بر آدم رمضان کوندوزنده دیگرك فراشنه ال اوزاتور ایسه، کفارت بوراده اولویتله واجب اولمق ضروردر. زیرا ایکی آراده فرق یوقدر. حلال حرکت کفارتی ایجاب ایتمش ایسه، حرام البته ایجاب ایده‌جك. بدویت، حلیت کبی خصوصیتلر تخفیف فائده‌سنه خدمت ایتمزلر ایسه، تشدید جهتنه هیچ بر وقت سبب اولامازلار.

شو مثالمزده فرع — اصلدن اقوادر.

٢) شارع کریم «من اعتق شرکاً من عبد قوم علیه الباقی» دیمش. عبددن اوز حصه‌سینی آزاد ایدر ایسه، دیگر حصه‌سینی‌ده ضامن اولور. عبد علی التمام آزاد قیلنمش کبی اولور.

قیلوب، جزالرینك بیان دائره‌سنه داخل اولاماز قدر بیوکلکنه اشاره ایچون اولسه کرك، جزالرینی حذف ایتمشدر.

لسانی بلیغ، حسیاتی بیوك انسان دهشتلی حاللردن برینی بیان ایده‌جك اولورایسه، قلبنه هجوم ایدر تأثرات اقتضاسیله لساننه انقباض کبی برحال طاری اولورده، لسانی گویا باغلانور، او وقت وجودنده کورنور انفعالات اوحاللرك دهشتلرینی الك گوزل صورتده ترجمه ایدر. متکلمك حالیله لسانی بیان‌ده اشتراك ایدر ایسه، اشته کوکللری سحر ایدر بیان او وقت حاصل اولور. احیاناً اویله اولورکه لسان افاده‌سندن عاجز معنالری سکوت آسانلقله بیان ایدر. البیان والمعانی کتابلرنده شاهدلریله قبول قیلنمش «الحذف — للتهویل» قاعده‌سی بوندن آلنمشدر.

کتب سماویه عموماً، قران کریم خصوصاً انسانلرك اوز لسانلری اوز عرفلریله نازل اولمشدر. انسان — مقصدلرینی بعضاً لسانیله، بعضاً حالیله، بعضاً سکوتیله افاده ایدر. شو بیان اسلوبلرینك هربری قران کریم‌ده کلمشدر. سکوت اسلوبیله بیان قران کریم‌ده کثرتله بولنور.

«ولو ان قراناً سیرت به الجبال، او قطعت به الارض او کلم به الموتی. بل لله الامر جمیعاً.» آیت کریمه‌سی کبی. قران کریم‌ده دهشتی بیوك احاطه‌سی کیك جوابلرك اکثری ذکر قیلنمامش.

شو آیت کریمه‌نك تقریبی صورتده ترجمه‌سی، تفسیری:

«اگر بر قران طاغلری یرلرندن اویناتور، یا یرك همه خزینه‌لرینی چیقارتور، یا اولولری سویله‌تور قدر قوّتی حائز اولسه ایدی» ......

شو جمله‌یی ایشیتور انسانلرك فکرلرینه کیك میدان براقمق ایچون اولسه کرك، بوراده جواب ذکر قیلنمامش. آیت کریمه‌یی تلاوت ایدر انسانلرك هربری اوزینك فکرینه قوّتنه کوره، مناسب برجوابی ملاحظه ایدر.

اهل تفسیرك اکثری جواب قیلمق اوزره «لما آمنوا به ولاصرّوا علی العناد» معناسنه قایتور جمله‌لری تقدیر ایتمشلر. لکن شو معنی هرنه قدر

درست معنی ایسه‌ده، «ولو ان قرآناً» آیت کریمه‌سنڭ نظمنه دقتله نظر ایدر ایسه‌ك، بوراده مناسب دگلدر. زیرا شو آیت کریمه‌ده قرآن لام تعریف سز، علمیت‌سز، منصرف صورتده تنوینلی ذکر قیلنمشدر. اگر «ولو ان القرآن» عباره‌سیله ذکر قیلنمش اولسه ایدی، اهل تفسیرڭ او تقدیرلری فی نفسه درست اولا بیلور ایدی.

او تقدیرلری فی نفسه درست اولور ایدی، لکن قرآن کریمڭ دیگر آیت کریمه‌لردن معلوم اولمش عرفنه همان موافق اولماز ایدی. زیرا نبی محترم دشمنلرینڭ انکارده دوام ایده‌جکلرینی بیان یولنده اینمش «ولو اننا نزلنا الیهم الملائکة وکلمهم الموتی وحشرنا علیهم کل شیء قبلا ما کانوا لیؤمنوا» — «ولو فتحنا علیهم باباً من السماء فظلوا فیه یعرجون لقالوا انما سکرت ابصارنا» کبی آیت کریمه‌لرڭ هیچ برنده جواب حذف قیلنمامش. قرآن کریم او جوابڭ ذکرینی گویا التزام ایتمشدر. او جوابی حذف دعواسی بوڭا مخالفدر. بونڭ اوزرینه، او تقدیرده شو آیت کریمه بر یڭی معنایی افاده ایتمش اولماز، شأن قرآنی تعظیم معناسنه دلالت ایتمك شرفندن شو آیت کریمه محروم اولمش اولور.

اگر جواب تقدیر ایتمك تکلفی حاجت ایسه، «لکان هذا القرآن» کبی برجواب تقدیر ایتمك دها گوزل اولور. شو معنی‌ده بر جواب تقدیر قیلنور ایسه، آیت کریمه معناسی شویله اولور:

تعلیم الهی اولمق صفتیله کوکدن اینر کتاب‌ده طاغلری یرلرندن اویناتمق، یا یرڭ همه خزینه‌لرینی چیقارمق، یا اولولری سویلتمك کبی معجزه‌لر بولنمق لازم اولسه ایدی، شو قرآن کریم‌ده او معجزه‌لرڭ هر بری البته بولنور ایدی.

یعنی تعلیم الهی اولمق صفتیله اینمش قرآن‌ده اویله معجزه‌لرڭ وجودی لازم دگلدر. رسالتڭ برهانی — خارقه‌لر دگل، بلکه گوزل شریعتی، هر بر حقیقتی بیان ایدر قرآن کریمڭ اوزیدر.

آیتڭ معناسی شویله اولور، یاخود:

"اویله بیوك بر قوّتی حائز قران اولا بیلسه، او قران شو قران کریم اولور ایدی".

شو معنی شأن قرانی تعظیم جهتیله دها زیاده مناسبدر.

بن شو آیت کریمه‌یی تفسیریله برابر بوراده — حذفك یاخود دها طوغری تعبیر، سکوتك شاهدی اولمق صفتیله — نقل ایتدم. بنم فکرمه کوره، «ومن یکرههن» آیت کریمه‌سی‌ده شو بابدندر. زیرا آیت کریمه‌ده دورت متقابل ذکر قیلنمق لازم ایدی: ١) اکراه ایدر سیدلر، ٢) جزالری، ٣) اکراه قیلنور جاریه‌لر، ٤) حاللری. — آیت کریمه‌ده یالکز ایکی‌سی: اوّلکی‌سیله دورتنجی‌سی ذکر قیلنوب، ایکی‌سی: سیدلرك جزالری، جاریه‌لرك اوزلری — بلاغت عربیه‌ده معتبر "احتباك" اصولیله حذف قیلنمشدر. زیرا ذکر قیلنمش ایکی — حذف قیلنمش ایکی‌یه دلالت ایدر: اکراه قیلور سیدلر اکراه قیلنور جاریه‌لره بالالتزام دلالت ایدر؛ اما مغفرت عذابه، رحمت غضبه بالمقابله دلالت ایدر.

بز عادی لسانمزله تعبیر ایدر ایسه‌ك، آیتك ترکیبی بویله اولور: "ومن یکرههن فان الله معذبهم غاضب علیهم. ومن تکره منهن فان الله لهن غفور، بهن رحیم."

تهویل قصدیله اوّلکی جمله‌نك جزاسی، تهوین بشارتیله ایکنجی جمله‌نك شرطی حذف قیلنوب، احتباك اصولیله "ومن یکرههن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم" جملهٔ بلیغه‌سی تحصیل قیلنمشدر. اختصار صوڭنده خبر جمله‌سنده عائد بولندرمق ضرورتی ایچون اولسه کرك، "من بعده" ایله اکتفا قیلنمایوب، من بعد اکراههن ترکیبی اختیار قیلنمشدر. زیرا مفعولنه اضافه قیلنور مصدر هر حالده ضمیر فاعلی مشتمل اولور.

جواب — جاریه‌لرك حاللرینه مخصوص اولمق جهتیله اولسه کرك، من بعد اکراههن ترکیبی اختیار قیلنوب، من بعد اکراههم ترکیبی آلنمامشدر. زیرا مقصود بالذات حکمك صاحبی، هم عله‌سی ذکر قیلنمق دها گوزلدر.

آیت کریمه‌ده «بعد» سوزینڭ وجهی معلومدر، زیرا بلا اکراه واقع اولور فحش — مغفرت، رحمت تحتنه داخل دگلدر. «من» کلمه‌سی مظلوم جاریه‌لر حقنده رحمتڭ تعددینه کثرتنه دلالت ایچون زیاده قیلنمش اولسه کرك. زیرا ابتداسی وارشیلرڭ هر برنده کثرت، تعدد بولنور.

«ان» خبری «غفور رحیم» ده لام تأکید یوقلق — «ان» ایله خبری ایکی جمله‌دن آلنمش کبی اولمق جهتیله اولسه کرك. چونکه «فان الله» گویا اوّلگی جمله‌دن «غفور رحیم» گویا صوڭ جمله‌دن انتخاب قیلنوب «فان الله غفور رحیم» جمله‌سی ترکیب قیلنمش کبیدر.

بن شو آیت کریمه‌یی شو صورتله تحلیل‌ده اهل تفسیرڭ مسلکلرینه عادتلرینه سلوك ایتدم، قران کریمڭ نظم معجزنده حذف، تقدیر کبی تکلفلرڭ امکانی یا وجودی جهتیله دگل، بلکه اوز تفسیرمی اهل تفسیر نظرنده اوزلرینڭ اصوللریله تأیید ایتمك قصدیله ایدی. بزم تفسیرمزه کوره، آیت کریمه معناسنده‌ده نظمنده‌ده هیچ بر اشکال یوقدر. نظمده اشکال یوقدر، زیرا خبر جمله‌سنده مبتدا ضمیری واردر. معنی‌ده اشکال یوقدر، زیرا مغفرت، رحمت اکراه ایدر سیدلرڭ نصیبی دگل، بلکه اکراه قیلنور جاریه‌لرڭ حقیدر.

بوتون همتلرینی قران کریمڭ اعرابنه حصر ایتمش کشاف، قاضی، رازی کبی تفسیرلر آیت کریمه‌ده هم من حیث المعنی هم من حیث النظم اشکال کوروب، اوزلرینه مخصوص تقدیر حیله‌لریله آیت کریمه‌یی اصلاح ایتمشلر: من حیث المعنی اشکالی «لهن» تقدیریله ازاله قیلوب، نظم‌ده وار قصوری «ولهم» زیاده‌سیله تکمیل ایتدکدن صوڭ «ان تابوا» قیدیله آیت کریمه‌یی مذهبه تطبیق ایتمشلر. بونگله «اش» گل کبی تمام اولمش! هیچ بر اشکال ایندی قالمامش. ظلم ایدر سیدلری مغفرت ایتمك‌ده ضرر یوق، لکن یالگز بر اشکال وار ایمش: مظلوم مسکین جاریه‌لری مغفرت ایتمك، اوبی چاره‌لره رحمت وعد ایتمك بر قدر مشکل ایمش! فقط، بأس یوق، ضرر یوق، زیرا اهل کلامڭ کیسه‌لرنده بر دگل، بر قاچ جواب حاضردر: شارع حکیم — ظالمی

مغفرت ایدر ایسەدە، مسکین بیچارە مظلومی مواخذە ایدە بیلور. مظلومیت مواخذەیە منافی دگلدر.

بیوك اوفاق تفسیرلردە وار بیانلرك اجمالیدە تفصیلیدە شودر.

اهل تفسیرك بویلە مساهلەلرینە بز هر حالدە تعجب ایدرز. دقیقەلق ملاحظە صوگندە بطلانی معلوم اولا بیلور سوزلری الك معتبر تفسیرلرمزدە کورمك بزی البتە متأثر ایدر.

اکراهدن نهی یولیلە اینمش آیت کریمەدە خطاب الوهیتدە «اکراه ایدر آدملری الله مغفرت ایدر، آنلرە رحمت ایدر» سوزی بولنمق هیچ بر صورتلە ممکن اولماسە کرك.

آیت کریمە تقدیری «غفور لهم» اولور ایسە، ولا تکرهوا آیت کریمەسی بالکلیە اهمیتدن ساقط اولسە کرك.

«ان تابوا» کبی قیدلری تقدیر — ظالملرك ظلملرینە یول آچمق، حیلە اوگرتمکدن ماعدا هیچ بر فائدە ویرمەیور.

قران کریمك بیوك شأنی قدسیتی بونلرك هر برندن البتە پاکدر، خطاب الوهیتدە وجودی ضرور جزالت، عظمت بونلری بلا شبهە ابا ایدر.

«لهم» تقدیر ایتدکدن صوکدە اصلاح قیلنەمامش کلامی بر دها اصلاح ایتمك ایچون، «ان تابوا» کبی بر جملەییدە تقدیر حاجت اولور ایسە، معجز قران کریمك لسانیلە مشهور باقلك لساننده نه قدر فرق قالور؟

اکراه هر حالدە مغفرتك ضدیدر. جملە شرطیەیی درست ایدر قدر مناسبت ایکی آرادە یوقدر. «ومن یکرههن فان الله غفور له» جملەسی شرطیە اولمق صورتیلە، بلاغتی حائز اولمق دگل، عادی کلام اولمق شرفندن بیلە محرومدر.

بز یوقاریدە اوز تفسیرمزی اوز فکرمزی یازدق، صوکرە اهل تفسیرك سوزلرینی غایت آچیق صورتدە جرح ایتدك. آیت کریمە نظم معجزینك انسان الیلە اصلاح قیلنمق ذلتنە احتیاجدن علویتی کورندی. بنم ایچون الك بیوك بر فائدە شودر. امەلردن حدودك سقوطنە اکراهك علیتی معلوم اولدی.

بنم دعوام شو ایدی. حدودك سقوطی اكراه تأثیریله ایسه، حدودی تنصیف ضعیفلك هم مغلوبیت اثری اولاچقدر. بناء علیه، تنصیف حدود مسئله‌سنده عبدلری امه‌لره الحاق ایتمك یا قیاس ایتمك جائز اولاماز.

الغای فارق معناسیله قیاسی بیان قیلوب، مثاللریله ایضاح ایتدكدن صوك، عله‌ده اشتراك حسبیله اولور قیاسی بیان ایده‌یك.

عله‌ده اشتراك معناسیله «قیاس»ـك دورت ركنی واردر: ١) حكمی معلوم فرد — اصل، ٢) حكمی مطلوب فرد — فرع، ٣) حكمك اوزی، ٤) حكمك عله‌سی، وصف جامع.

مجتهدك الندە قیاسك شو دورت ركنی بولندقدن صوك، اثبات قیلنه‌جق دها آلتی مسئله قالور:

١) اصلده حكمك ثبوتی. زیرا اصلك اوزنده حكم ثابت دگل ایسه، فرعده فرع اولمق جهتیله او حكمك ثبوتی البته ممكن اولماز.

٢) اصلده ثابت حكمك عله‌لردن بریله معلولیتی. چونكه اصلك حكمی معلل دگل ایسه، وصف جامعده اشتراك حسبیله حكمده اشتراك لازم اولماز.

٣) وصف جامعی، عله‌یی تعیین. زیرا حكمك عله‌سی معین دگل ایسه، عله‌ده اشتراك متصور اولماز.

٤) عله‌لكی اثبات قیلنمش عله‌نك فرعده وجودی. زیرا فرعده عله موجود دگل ایسه، حكمك وجودی لازم اولماز.

٥) اصلده معارض یوقلغی. زیرا معارض بولنور ایسه، وصف جامعك عله‌لكی ثابت اولاماز.

٦) فرعده مانعك یوقلغی. زیرا حكمی منع ایدر برمانع فرعده بولنور ایسه، قیاس اوز باشنه باطل اولور. عله‌ده اشتراك فائده ویره‌مز.

دورت ركن الده بولندقدن صوك، آلتی مسئله‌ده اثبات قیلنور ایسه، قیاس تمام اولور. وصف جامعك اصلده عله‌لكی مقطوع اولوب، فرعده

وجودی‌ده محقق اولور ایسه، او صورتده قیاس قطعی اولور. اکن دورت رکنی بولمق، بولندقدن صوڭ او آلتی مسئل‌ی‌ده اثبات ایتمك او قدر آسان اش دگلدر.

اصول فقه کتابلرنڭ قیاسڭ تمامیتی ایچون متعدد شرطلر بیان قیلنمشدر:

١) اصلڭ حکمی معقول اولمق. یعنی انسانڭ عقلیله ادراك قیلنه بیلور جمله‌دن اولمق. اگر عبادت حکملری کبی انسانڭ عقلیله ضبط قیلنه‌ماز جمله‌دن اولور ایسه، اویله حکملرده قیاسڭ نفوذی بولنماز.

٢) اصلڭ حکمی شرعی اولمق. یعنی احکام اصلیه‌دن، امور اعتقادیه‌دن اولمامق. زیرا اعتقاد، ایمان مسئله‌لرینی اثبات خصوصنڭ نصوصڭ بیانی، عقلڭ شهادتی کافی اولوب قیاسدن استغنا حاصل اولور. اما اباحه احکام اصلیه‌ده هیچ بر فردڭ خصوصیتی یوقدر. بر فردی اصل قیلوب، دیگر برینی فرع ایتمك بوراده تحکم کبی بر شی اولور.

٣) اصلڭ حکمی مختص اولمامق. زیرا بر نصڭ یا بر دلیلڭ دلالتیله حکم اوزینڭ محلنه مختص اولور ایسه، دیگر فردلری الحاق ایتمك البته منع قیلنمش اولور.

٤) اصلڭ حکمی منسوخ اولمامق. زیرا نسخ قوتیله اعتباردن عملدن ساقط بر حکمی تعدیه‌ده فائده یوقدر.

٥) اصل فرعدن مؤخر اولمامق. وضو حکملرینی تیمم حکملرینه قیاس کبی. وضو — مکه‌ده نبوتڭ اوالگی سنه‌لرنده، اما تیمم هجرتدن صوڭ مدینه‌ده مشروع اولمشدر. زیرا متأخر بر دلیلدن تفرع ممکن دگلدر.

٦) قیاس سببیله بر نصڭ حکمی تغییر قیلنمامق.

مثلا: کفاره کسوه‌سنده تملیك بلا شبهه شرطدر. بوڭا قیاسا طعام کفاره‌ده تملیکی شرط ایتمك جائز دگلدر. زیرا شو قیاس «فکفارته اطعام عشرة مساکین» آیت کریمه‌سندن مستفاد حکمی تغییر ایتمش اولور. چونکه اطعام تملیك ایله‌ده، ضیافت ایله‌ده حاصلدر.

٧) اصلك دليلى فرعى شامل اولمامق. زيرا او تقديرده قياسه احتياج قالماز. حكم — فرع اولمق جهتيله دگل، بلكه اصل اولمق جهتيله ثابت اولمش اولور.

٨) فرعك حكمى منصوص اولمامق. — زيرا فرع نفياً منصوص اولور ايسه، قياس باطل اولور. ايجاباً منصوص اولور ايسه، قياس ضائع اولور.

٩) فرع — اصلك نظيرى اولمق. بوكا كوره خطايى نسيانه قياس جائز اولماز، تكريم طريقيله ثابت اولور حكملرده حرامى حلاله قياس ايتمك مناسب اولماز. زيرا حلال مستحق اولور كرامتى حرامكده استحقاقى عدلك حكمتك اقتضاسنه مخالفدر. مثلا: اشترا — احراز جهتيله ملكى موجب اولور ايسه، غصبك ايجابىده لازم اولماز. علهده اشتراك بورادە فائده ويرەمز.

١٠) فرعك حكمى اصلك حكمنه مساوى اولمق.

اگرده تعديه قيلنەجق حكم فرعده متغير اولاجق ايسه، قياس معتبر اولماز. مثلا: مسلمك ظهارينه يهودك ظهارينى قياس كبى. مسلمك ظهارنك حرمت — كفارتله منتهى اولور. اما يهودك ظهارنده خاتونى حرام اولور ايسه، حرمتك مؤبدلگى لازم اولور. زيرا حرمتك غايەسى اولان كفارت يهوديدن معتبر دگلدر.

١١) عله حكمدن متأخر اولمامق.

مثلا: كلبك عرقى نجسدر، لعابى كبى، استقذار علهسيله ديمك درست اولماز. زيرا استقذارك ثبوتى نجاست ثبوتنه تابعدر.

١٢) قياس اعانەسيله اثبات قيلنەجق حكم — عمومى حاجتلره، ضرورى مصلحتلره مخالف اولمامق. زيرا عموم حاجت — قياسدن هر حالده قوتليدر. تعارض واقع اولور ايسه، طبيعى، قياس اعتباردن ساقط اولور. مغلوبيت طريقيله، ياخود فساد تهمتيله: «صحيح اولسه ايدى، هيچ بر وقت حاجت عموميه يه مخالفت ايتمز ايدى!» تهمتى هر حالده اصابت ايدر.

مثلا: ضمان درك مسئلەسنده قياسك حكميله حاجت عموميه طلبى تعارض ايدر:

صاتوچی، پاره‌لری قبض ایتدکدن صوڭ، آلوچی‌یه «شو مالمڭ عیبی قصوری چیقار ایسه، پاره‌لرڭی ضامنم» دیسه، بوڭا «ضمان‌درك» اطلاق قیلنور.

شویله بر ضمان فقیهلرڭ قیاسلرنده جائز دگلدر. فقیهلر بونی یوق‌بور جلره، واجب اولمامش دیونلره قیاس ایدرلر. دیون معدومه‌ده، هنوز واجب اولمامش اولمق علەسیله، کفالت جائز دگل‌ایسه، ضمان‌درك‌ده جائز اولماز. لکن حاجت عمومیه شو ضمانڭ جوازینی طلب ایدر. انسانلرڭ معاملات تجاریه‌لرینی اولا بیلور ضررلردن خیانتلردن صاقلامق ضرورتیله ضمان‌درك البته جائز اولور. بوڭا کوره، قیاس بوراده اعتباردن ساقط اولور. میدان تعارض‌ده مغلوبیتنه کوره، یاخود، فسادینڭ ظهورینه کوره. زیرا صحیح اولسه ایدی، عمومی حاجتلره مخالفت ایتمز ایدی.

تعارض صورتلرنده عیب هر حال‌ده بزم فکرمزده اولور. قیاس‌ده خطا مدخللری، خطا هجومی ایچون آچیق یوللر قاپولر کیکدر، کوبدر. باخصوص، اصلڭ عله‌لرینی تعیین، فرع‌ده او عله‌لری تحقیق خدمتی آسان خدمت دگلدر. مجتهد — عله‌یی تعیین مسئله‌سنده اصابت ایدر ایسه، خطا مدخللرینڭ اکثری قاپانمش اولور، فرعڭ فرقلرنده غفلت ایتمه‌مك شرطیله.

قیاسڭ اوزینی، رکنلرینی، اثبات قیلنه‌جق مسئله‌لرینی، شرطلرینی بیان ایتدك. ایندی رکنلرڭ الڭ مهمی اولان عله‌یی بیان ایده‌یك.

هر موجودڭ بر موجدی، هر حکمڭ‌ده بر سببی بر عله‌سی واردر.

کتب کلامیه‌ده کتب جدلیه‌ده شو مسئله حقنده اختلاف هر نه قدر نقل قیلنمش ایسه‌ده، بن شو حقیقتی هر حال‌ده بر بینه قطعیه کبی حساب ایدرم.

هر حکمڭ بر عله‌سی البته واردر. او عله — ١) حکمڭ یالکز علامتی‌می، یاخود ٢) تأثیری یوق، فقط ظاهرده اقترانی وار عادی سببی‌می، یا ایسه، ٣) فی نفسه تأثیر ایدر حقیقی سببی‌می — ثمره‌سی نتیجه‌سی یوق شو اختلافلری محاکمه ایتمکدن، برینی دیگرینه ترجیح ایتمکدن بز هر حال‌ده صاقنورز. احاطه‌لری کیڭ، فضللری بیوك اهل علمڭ شو اختلافلری تعبیر اختلافنه عائد

اولا بیلسه ایدی، بز البته شاد اولور ایدك. زیرا مقصد آڭلانمامق خطا ایتمك دگل، حقیقتی غائب ایتمك دگل.

بزه قطعاً معلوم اولدی: طبیعت‌ده خلقت‌ده عبث یوقلغی کبی، حکیم مطلق طرفندن اینمش شریعت‌ده‌ده عبث بولنماز. هر حکمی اقتضا ایدر بر سبب بولنور، هر حکمك اوزینه کوره مترتب اولور بر فائده‌سی بر حکمتی البته بولنور. حکمك مشروعیتی ایچون بر مصلحت ضروردر، حکمك ممنوعیتی ایچون بر مفسده ضروردر. حکملرده مشروعیتی طلب ایدر بر حسن ممنوعیتی ایجاب ایدر بر قبح — ذاتیدر. شارع حکیمك حکملری بوڭا قطعی صورتده موافقت ایدر. اثرك اوزینك مؤثرینه تبعیتی کبی، هر حکم اوزینك سببنه، مصلحتنه تبعیت ایدر.

بوڭا کوره، بزم نظرمزده هر حکمك علەسی او حکمك مؤثریدر، حقیقی سببیدر. اوتك یاندروده سببیتی کبی، اسکار — حرمتك، نجاست — حرمت اکلك سببیدر.

شریعت اسلامیه‌ده کیفی هوائی اولارق وضع قیلنمش حکم یوقدر. هر حکمك بر علەسی بر مصلحتی واردر. مثلا: آتا آنا بر قارندش آتا بر قارندش اوزرینه میراث‌ده تقدیم قیلنور. شو ایکی وارثك برنده ایکی قرابت، یعنی آتالق قرابتی، آنالق قرابتی واردر. دیگرنده یالکز بر قرابت، آتالق قرابتی گنه بولنور. ایکی قرابتك اجتماعی شو مثال‌ده تقدیمك سببی اولمشدر. عائله اعضالرنده بولنور حسیاتك درجه‌سنه موافقت مصلحتی‌ده بوراده واردر. زیرا انسانی اوز اختیارینه براقه‌جق اولور ایسه‌ك، شبهه یوق، آتا آنا بر قارندشلرینی تقدیم ایدر ایدی.

بز هر حکم‌ده شویله بر سبب، شویله بر مصلحت وجودینی دعوی ایدرز. سبب، بزم نظرمزده، حقیقی سبب اولور. هیئت اجتماعیه حیاتنه قانون اولور صفتیله تدوین قیلنور شریعت اسلامیه‌ده بز دقائق فلسفیه‌یی اوهام کلامیه‌یی اعتبار ایتمك تکلفلرندن شریعت حرمتی نامنه ترفع ایدرز. حکمك علەسی — حکمك هم علامتیدر، هم مؤثریدر، حقیقی سببیدر. بونی بزم لسانمز، عرفمز، اعتقادمز تحمل ایدر. تأثیری یالکز بر اللهك اوزینه حصر

ایتمك اعتقادی هیچ بر صورتله بوڭا منافی دگلدر. بزده کلامیون کبی شو اعتقاده تعصب ایده بیلورز، فقط دیگر حقیقتلره انکار ایتمه‌مك شرطیله.

حکمی ایجاب ایدر علّه: ۱) یا وصف حقیقی اولور، یا ۲) وصف عرفی اولور.

وصف حقیقی: خمرك حرمتنده اسکار، رخصت مشروعیتنده مشقت، حقوق میراث‌ده قرابت کبی.

وصف عرفی: ولایت بابلرنده، نکاح خصوصلرنده اعتبار قیلنور شرف کبی. زیرا شرف هر مکان‌ده هر زمان‌ده کرامت قبیلندن اولور حکملری اقتضا ایدر.

علّه‌ده علامتلك جهتیله ظاهر اولمق مضبوط اولمق شرطدر. علیت جهتیله البته بر حکمتی بر مصلحتی مشتمل اولمق ضروردر. زیرا علّه‌ده علیت شارعك وضعنه نسبتله دگل، بلکه انسانك امتثالنه نسبتله‌در. انسانی امتثاله دعوت ایده بیلور بر مصلحت علّه‌ده بولنماز ایسه، حکم عبث اولمش اولور.

شو بیانمزدن صوڭ حکمك علّه‌سی شویله تعریف قیلنه بیلور: مصلحتی اشتمال جهتیله حکمك مشروعیتنه سبب اولور ظاهر هم محدود، مضبوط بر وصفدر، بر معنادر.

علّه‌ده علّه‌لك مقبول اولور ایسه، گوزل، اش تمام. اما علیت مقبول دگل ایسه، یاخود معلوم دگل ایسه، علیتی اثبات ایچون برقاچ مسلك واردر.

۱) بری عقل: بعض حکملرك علّه‌سی عقلك دلالتیله معلوم اولور. مثلا: شریعت صبیلرك مالل‌رینی ولیلرك ولایتی نظرینه تسلیم ایتمش. صبیلرك مالل‌رینه ولایت ثبوتی بر حکمدر. البته بر علّه‌سی‌ده واردر. لکن بوراده علّه‌یی آرامق ایچون اوقدر زحمت حاجت دگل. علّه: یاشلك بالالق. مصلحتی مال صاقلامق مال آرتدرمق، صبیلرك ذمه‌لرینی مسئولیت مالیه آغرلقلرندن شفقت طریقیله آزاد ایتمك.

۲) حکمی وضع ایدر شارعك اوزینك بیانی.

شارعك بیانی یا صریح اولور، یاخود تنبیه، ارشاد طریقیله اولور.

صریح: «فانه رجس» کبی. شو آیت کریمه‌ده حرمتك علّه‌سی بالعباره بیان قیلنمشدر.

«انما جعل الاستيذان لاجل النظر» كبی.

شو حديث — شارع كريمڭ لسان بيانلرندن «يا ايها الذين آمنوا لاتدخلوا بيوتاً غير بيوتكم حتی تستأنسوا وتسلموا علی اهلها» آيت كريمه‌سنك امر قيلنمش استيذانڭ علّه‌لرينی بيان يولنده صادر اولدی. يعنی: دخولدن قبل اذن طلب قيلو — عادت‌ده اخفا قيلنور حاللره كوز صالماماق، بلكه خانه ايچنه قاراماماق ايچوندر. ايشوك قاناتلری قاپامق يول باغلامق ايچون قويولمش ايسه، خانه ديوارلری مستورلك ايچون قويولمشدر. مستورلك، بيوك بر حاجت ضروريه اولمق صفتيله، انسانلرڭ طبيعتلرنده طامورلاشمشدر. مستورلك، عموم انسانلرڭ اختياری رغبتی اراده‌سی اولمق معناسيله، بر قانون محترمدر. بوڭا كوره، اذن معلوم دگل ايكن، خانه ايچنه كوز صالمق قطعاً ممنوعدر. شارع كبير نبی كريم «انما جعل الاستيذان لاجل النظر» كلمه جامعه‌سيله شو قانونی افاده قيلوب، آيت كريمه‌ده اعتبار قيلنمش علّه‌يی‌ده غايت گوزل صورتده بيان ايتمشدر.

خانه‌ده مستوريت معناسی واردر. شو معنی اعتبار يله شارع كبير حضرتلری «انما جعل الاستيذان لاجل النظر» بيورمش اولسه‌لار كرك.

بونڭ اوستنه خانه‌ده حرملك مسكنلك معناسی‌ده واردر. شو معنی اعتبار يله اولسه كرك، قران كريم «فان لم تجدوا فيها احداً فلا تدخلوها حتی يؤذن لكم» بيورمش. يعنی: مسكون خانه‌ده هيچ بر آدم بولنماز ايسه‌ده، اذن ويرلمه‌دكجه، اوخانه‌يه كرمه‌ڭز، مستوريت جهتيله دگل، بلكه مسكونلكدن ناشی حرملك هم حرمت جهتيله.

اگرده خانه مسكون دگل ايسه، او وقت استيذان ادبی ساقط اولور. بونی بيان ايچون قران كريم «ليس عليكم جناح ان تدخلوا بيوتاً غير مسكونة فيها متاع لكم» ديمش. يعنی: مسكون دگل خانه‌لره كره بيلورسز، بر قدر استراحت ايتمك، كوله‌گه‌لنمك كبی فائده‌لری بولنور ايسه.

خانه‌لره دخول كبی الڭ عادی واقعه‌لرده اينمش شو اوچ آيت كريمه‌يی انسان

بر قدر ملاحظه ایدر ایسه، حکملرنڭ علەلرینه شارع حکیمڭ اعتناسی اعتباری حقنده قناعت یاخود یقین حاصل ایدر. مسکون خانەلرده اهللرینڭ بولنوب بولنماموق صورتلرینڭ هر برنده شارع حکیم استیذانی شرط ایتمش: برنده مستوریت علەسیله، دیگرنده حرمت هم حرملك معناسیله. خانه مسکون دگل ایسه، استیذان ادبی اسقاط قیلنمش، مستورلك هم حرملك علەلرینڭ یوقلغی جهتیله.

استیذان آیت کریمەلرینی بیان هم تعلیل یولنده شارع کبیر نبی محترم حضرتلرینڭ «انما الاستیذان لاجل النظر» سوزلری شریعت اسلامیەده بیوك برهان اولمق صفتیله قیاسڭ معتبرلگنه نه قدر قطعی هم نه قدر آچیق برهاندر. استیذان آیت کریمەسنده ذکر قیلنمش دخولڭ خصوصیتی تعلیل حسبیله عمومیت رنگی آلوب، خانه ایچنه کوز صالو، خانه حاللرینی تجسس قیلو کبی اشلرڭ هر بری نهی تحتنه داخل اولا بیلمشدر.

آیت کریمەلرده رسول کریمڭ شو قدر واضح بر تعلیلی بولنور ایکن، قیاس حجەلگنده فقیهلرڭ نهایتی یوق اختلافلری نزاعلری البته مناسب دگلدر.

حکمڭ ثبوتی شارعڭ قصدینه تابعدر، نظمڭ خصوصیتنه دگل. شارعڭ قصدی احیاناً نظمڭ عمومیله، اکثریاً معنی عمومیله ثابت اولور. قران کریم اوقور هر بر انسانه معلومدرکه «لاتدخلوا بیوتاً» آیت کریمەسنده دخولڭده بیوتڭده خصوصیتی مقصود دگلدر. علە عمومیله آیت کریمەده عموم واردر. بو یله قیاس احکامی افادەده نصوصڭ اوزی کبیدر. بلکه احیاناً قیاسڭ افادەسی نصوصڭ افادەسندن قوّتلی اولور.

نص صریحله تعلیلڭ ۳نجی شاهدی: افطار عذرلرینی بیان ایدر «ومن کان مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر» آیت کریمەسی صوڭنده ذکر قیلنمش «یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر» آیت کریمەسیدر. شو آیت کریمه افطار خصوصنده اینمش رخصتڭ علەلرینی عمومیتله بیان سیاقنده کلوب، علە عمومیتیله رخصتڭ عمومیتنه ارشاد ایتمشدر. یعنی: رخصت یالگز سفر یالگز مرض عذرلرینه مقصور دگل، بلکه الله سزه هر خصوصده آسانلغی اراده ایدر، آغرلغی هر حالده سزدن دفع ایدر.

آیت کریمه معناسی البته شودر. یوقسه، سفر کبی حاللرده روزه طوتو مشقتلرینی رفع ایدر شریعت اسلامیه، مشقتی سفر مشقتلری کبی یا دها آغر حاللرده روزه طوتو مشقتلرینی رفع ایتمز ایسه، او وقت "یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر„ آیت کریمه‌سی افاده‌دن یاخود صحتدن چیقار ایدی.

مقدس شریعت اسلامیه انسانڭ بر حاجتی اعتباریله برحکمی مشروع ایدر ایسه، احتیاجی دها بیوك صورتلرده او حکمی البته مشروع ایده‌جك. یوقسه، مقدس شریعتڭ حکملرنده انتظام اطراد بولنمامق لازم اولور ایدی. اوفاق بر مشقت عذریله افطاری حلال ایدن شریعت بیوك مشقت ساعتلرنده افطاری حرام ایدر ایسه، او شریعت‌ده غایت بیوك مناسبتسزلك ظاهر اولور ایدی.

صریح بیانی اوچ مثال‌ده کوستردك. ایما طریقیله بیانڭ بر قاج مثاللرینی ذکر ایده‌یك. ایما طریقیله بیان‌ده عله علیتی عباره دلالتیله دگل، بلکه بر قرینه اعانه‌سیله ثابت اولور. "لا یقضی القاضی وهو غضبان„ کبی.

بوراده قضادن نهی غضب وصفنه مقارن ذکر قیلنمشدر. شو اقتران قرینه‌سی غضبڭ عله‌لگنه دلالت ایدر. اگرده علیت بولنماسه ایدی، حال جمله‌سی لغو اولور ایدی. لکن غضبڭ علیتی اوزینڭ خصوصیتیله دگل، بلکه انسانڭ کوڭلنه اضطراب، فکرینه اختلال ویرمك جهتیله‌در. بوڭا کوره، انسانڭ کوڭلنه اضطراب ویرر حاللرڭ هر بری غضب کبی عله اولور.

"لا یرث القاتل„ کبی.

هر وارثڭ میراثدن نصیبی بولنور ایکن، قاتل میراثدن محروم قیلنمشدر. محرومیتڭ عله‌سی گویا سویلنمه‌مش کبی ایسه‌ده، اسناد قرینه‌سیله قتلڭ عله‌لگی بیان قیلنمش کبیدر.

"وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام„ کبی.

انسانلرڭ هر برینه روزه فرض قیلنمش ایکن، روزه‌دن ضرر یا کوچلك کورر انسانلر حقنده افطار مشروع قیلنمشدر. ضرر کورمك، کوچلنمك

شو رخصتڭ علەسی اولماسە ایدی، آیت کریمەدە صلە باطل اولور ایدی. شو قرینە دلالتیلە صلەدە علەلك ثبوتی لازمدر.

وصفدە علیتی اثبات ایدر ایکی مسلکی بیان ایتدك. بری عقلڭ دلالتی، دیگری شارعڭ بیانی ایدی. علیتی اثبات ایدە بیلور مسلکلرڭ ینە بری

٣) مناسبت مسلکی.

یعنی: علیتی اثبات قیلنەجق وصف ایلە حکم آرالرندە نظر عقلدە مقبول اولا بیلور بر مناسبتی کوسترمك یولیلە علەلگی اثبات مسلکیدر.

ایکی آرادە مناسبت وارلغڭ معناسی: حکمی اوعلە اوزرینە ترتیبدە مصلحتی تحصیل، مفسدەیی دفع کبی معقول بر فائدە وجودیدر. شویلەکە اوحکمی عقلڭ محاکمەسنە عرض ایدەجك اولور ایسەك، عقل استحسان طریقیلە اوحکمی قبول ایدر، هیئت اجتماعیەدە اوحکمڭ مشروعیتنە مترتب اولا بیلور مقصدڭ مصلحتڭ اهمیتی جهتیلە.

بویلە بر مناسبتی اثبات ایدە بیلور ایسەك، وصفڭ علیتی اثبات قیلنمش اولور.

١) مقصد — حکمڭ مشروعیتنە بعضاً یقینی قطعی صورتدە مترتب اولور. عقدلرڭ مشروعیتی کبی. مثلا: بیعڭ مشروعیتنە مترتب اولور ملك، تصرف مطلق، هر بر حاجتی استیفا کبی مقصدلر.

٢) بعضاً قطعی دگل، بلکە ظنی صورتدە مترتب اولور. قصاص مشروعیتنە مترتب اولور حفظ نفوس مصلحتی کبی. زیرا قصاص مشروعیتی — قتل جنایتلرینی قطعی کلی صورتدە رفع ایتمەیور ایسەدە، ظنی یعنی اکثری صورتدە البتە رفع ایدر.

٣) بعضاً اکثریت ظنیت طریقیلەدە دگل، بلکە مأمولیت طریقیلە مترتب اولور. مثلا: خمرڭ حراملغنە مترتب اولا بیلور مصلحتلر کبی. — انسانڭ وجودینی، ماللرینی حفظ، همدە اولا بیلور مفسدەلرڭ یوللرینی باغلامق مقصدیلە مسکرلرڭ هر بری تحریم قیلنمشدر. فقط شو مقصدلر کلی اکثری صورتلە مترتب اولمایور ایسەدە، لا اقل مساوات طریقیلە البتە مترتب اولور.

٤) بعضا مقصدڭ ترتبی نادر اولور.

شریعت اسلامیه‌ده، بویله بر حکمڭ وجودی بزه معلوم دگلدر. لکن فرض خزینه‌لرندن بر مثال بولا بیلورز. فرض ایده‌یك: عقد نکاح یالڭز نسلڭ بقاسی مقصدیله مشروع اولمشدر. شو تقدیرده قارت یاخود طوغورماز خاتونی نکاحلنمك بزه گوزل مثال اولور. زیرا نکاح البته جائزدر، فقط مقصدڭ ترتبی علی العاده نادردر، بعیددر.

شو دورت صورتڭ هر بریله تعلیلی فقیهلر جائز کورمشلر.

٥) حکمڭ مشروعیتنه سبب اولان مقصد — احیاناً قطعاً فائت اولور.

شریعت اسلامیه‌ده بویله بر حکم بولنمق البته ممکن دگلدر. بونی‌ده فقیهلرڭ فرضلری خزینه‌لرندن استعاره ایده‌یك.

فرض ایده‌یك: نکاح یالڭز نسل بقاسی مقصدیله مشروع اولمشدر. نکاحلری صوڭنده بری دیگرینی کورمه‌مش زوجان‌ده بالا بولنمق حکم عادت‌ده البته ممکن دگلدر.

شو صورت‌ده ایکی زوجڭ بری نسب دعوی ایدر ایسه، مسموع اولوب میراث ثابت اولورمی؟

شو صورت‌ده عقد نکاح بالاجماع درستدر. لکن مقصد اولان وصال بولنمامش. بوڭا کوره نسب ثبوتی مسئله‌سنده بزم فقیهلر اختلاف ایتمش.

سادات حنفیه عقدڭ اوزینی مقصد منزله‌سنه تنزیل قیلوب، نسبی اثبات ایتمشلر. نسب ثابت اولور بالا آتادن میراث آلور.

اما دیگر اهل علم، مقصدڭ قطعاً فائتلگنه کوره، نسبی اثبات ایتمزلر. زیرا نسب — عقدڭ اثری دگل، بلکه وصالڭ ثمره‌سیدر. علی العاده وصال یوق صورتده نسبڭ ثبوتی ممتنعدر.

شو مسئله‌یی «قواعد فقهیه» ده (١٢٦) قاعده شرحنده (٨٥) صحیفه‌ده بیان ایتمش ایدك.

حکمڭ مشروعیتنه سبب اولا بیلور «مناسب» لری‌ده «قواعد فقهیه» ده

(١٩٣ — ١٩٤) قاعدەلری یازار ایکن (١٤٦ — ٢١٤) صحیفەلردە تفصیلاتیلە بیان ایتمش ایدك. اوتفصیلك خلاصەسی شودر:

هیئت اجتماعیەدە بر قدر اهمیتی وار هر بر مصلحت هر بر ارتفاق — حکمك مشروعیتنە علە اولا بیلور. شویلە مصلحتلرك هر بری شریعت نظرندە معتبردر..

شریعت نظرندە معتبر بر مصلحتی فقیە بولا بیلور ایسە، تعلیل درست اولور، قیاس اوصورتدە درست اولوب، حکم اثبات قیلنمش اولور.

اصول فقە کتابلرندە مصلحتلە تعلیل جائز اولوب اولمامق مسئلەسندە اختلاف نقل قیلنمشدر.

دورت مذهب فقیهلرینك اکثری یالکز مصلحتلە تعلیلی کافی کورمەیوب، بلکە مصلحتك ضابطی مظنەسی اولا بیلور وصفلە تعلیلی شرط ایتدیلر. او فقیهلر افطارك جوازینی دفع مشقت مصلحتیلە تعلیل ایتمگی جائز کورمزلر، بلکە مشقتك مظنەسی اولان سفر وصفیلە تعلیل ایدرلر. زیرا مشقتك وارلغی یوقلغی خفی ایمش، عذر اولا بیلور مشقتك مقداری‌دە معلوم دگل ایمش. اما حکمك علامتی علەسی اولاجق شی‌دە ظاهر اولمق مضبوط اولمق البتە شرطدر. بوڭا کورە، وجودی معلوم دگل، مقداری‌دە محدود دگل مصلحتلە تعلیل، او فقیهلرك نظرندە، جائز دگلدر.

بز جمهورك شو گوزل سوزلرینی تصویب ایدرز. حکمك مشروعیتنە علە اولاجق مصلحت‌دە البتە ظاهر اولمق محدود اولمق لازمدر. لکن معلوملك محدودلك ایچون، مرض، سفر کبی بر ایکی فردلرە انحصار ضرور اولماسە کرك. سفرك علیتی یالکز مشقت مظنەسی اولمق حسبیلە اولور ایسە، مشقتك اوزی، فعلیتی البتە بالاولویت علە اولور. سفر وصفی علەلك خصوصندە مشقتك فرعیدر، فرع‌دە علیت بولنور ایسە، اصل‌دە علیت بولنمق البتە ضرور اولور. مشقتك مظنەسنە احتمالنە اهمیت ویرن شریعت مشقتك اوزینە فعلیتنەدها زیادە اهمیت ویرور. شریعتك اڭ توب اساسی — خلقك حاجتلرینە وفا ایتمك

وظیفه‌سیدر. بویله ایکن، سفرنڭ خصوصیتنه اهتمام قیلوب، دیگر همه حاجتلری الغا ایتمك شریعت اسلامیه حقنده هیچ بر صورتله تجویز قیلنه‌ماز. سفرده بولنور اوفاق مشقتلری، یاخود هیچ بر مشقتی یوق سفری‌ده اعتبار ایدن شریعت اسلامیه دها بیوك مشقتلری، رخصت خصوصلرنده، البته اعتبار ایدر.

بزم نظرمزده شو حقیقت بر بینه‌در. اسلامیتڭ علویتی قدسیتی انتظامی یالگز شو بینه اوزرینه تأسیس قیلنه بیلور.

قیاسی، رکنلرینی، شرطلرینی، اثبات قیلنه‌جق مسئله‌لرینی، علەسنه دائر تفصیللری بیان ایتدکدن صوڭ، قیاسڭ حجه‌لگی حقنده فقیهلرڭ نظرلرینی، هر بر طرفڭ دلیللرینی بیان ایده‌یك.

احکام شرعیه‌ده حجه اولمق صفتیله قیاسی قبول قیلوب قیلمامق مسئله‌سنده فقهای اسلام ایکی بیوك فرقه‌یه منقسم اولدی: ۱) آرالرنده عالم اسلامیت‌ده ناملری محترم بایتاق بیوك ذوات بولنور بر فرقه — احکام شرعیه‌ده دلیل شرعی اولمق ولایت نافذه‌سندن قیاسی عزل ایتدیلر. ۲) اصحاب کرامدن، بیوك تابعیلردن، اسلامیتڭ بیوك رکنلری فقیهلردن، اهل علمڭ اکثریتندن تشکل ایتمش جمهور — هم دلیل عقلی هم دلیل شرعی اولا بیلمك ولایتلرینی قیاسڭ علمی اقتدارینه تسلیم ایتدیلر.

بزه کوره، شو ایکی متقابل طرفدن هر بری بایتاق نقطه‌لرده اصابت ایدر، هر برینڭ النده اوزینڭ فائده‌سنه گوزل دلیللر بولنور.

اصابت نقطه‌لرینی انتخاب ایتمك، همده مقصدمزی اثبات ایدر ایکن بزه فائده ویره بیلور حق سوزلرندن استفاده ایتمك املیله، هر بر طرفڭ دلیللرینی بوراده نقل ایتدك.

قیاسی «دلیل شرعی» لك شرفندن محروم ایتمش اوّلگی مذهبڭ دلیللری:

۱) قیاس دلیل اولور ایسه، یالگز حاجت ساعتلرنده ارتکاب قیلنور «ضرورت دلیلی» اولا بیلور. لکن قیاسڭ دلیللگنه هیچ بر وقت ضرورت

هم احتیاج یوقدر. اصول‌ده ضرورت یوقدر، زیرا قران کریم، سنن نبویه کافیدر. فروع‌ده ضرورت یوقدر، زیرا هر حال‌ده "براءت اصلیه„ قاعده‌سیله عمل ممکندر. قیاس براءت اصلیه‌یه موافق اولور ایسه، یکی بر حکم افاده ایتمش اولماز. مخالف اولور ایسه، مغلوبیت اقتضاسیله ساقط اولور، زیرا براءت متیقندر.

۲) حکم شارعك حق مقدسیدر. — ان الحکم الا لله. — او حق مقدس‌ده تصرف البته جائز اولماز. اوز اسانیله بیانه مقتدر شارع حکیم، غافل دگل ایکن، بر شی‌ده سکوتی اختیار ایتمش ایسه، او شی‌ده ایجاب یا تحریم کبی بر حکم بیان ایتمك شارعك مقدس حقنه تعدی اولور، هم‌ده شارع حکیمی غفلته نسبت کبی بر حرکت اولور.

۳) قیاسك بطلاننه دلالت ایدر متعدد حدیثلر کتب حدیث‌ده واردر:

"عن النبی قال: ذرونی ما ترکتکم! فانما هلك من کان قبلکم بکثرة سؤالهم واختلافهم علی انبیائهم. فاذا نهیتکم عن شئ فاجتنبوه. واذا امرتکم بامر فأتوا منه مااستطعتم." متفق علیه.

شو حدیثك افاده‌سنه کوره، شارع کریم امر ایتمش ایسه ادا ایتمك، نهی ایتمش ایسه صاقنمق، سکوت ایتمش ایسه بحث ایتمه‌مك تفتیش ایتمه‌مك لازمدر. شارع حکیم "ذرونی ما ترکتکم„ سوزیله تفتیشی ترك ایتدردی، لکن تجهیل یولیله دگل، بلکه عفوی اثبات طریقیله.

امام‌ترمذی، امام‌ابن‌ماجه حضرتلری سلمان فارسی رضی‌الله‌عنه حضرتلرندن روایت ایتمش:

"ان النبی قال: الحلال ما احل الله فی کتابه، والحرام ما حرم الله فی کتابه. وما سکت عنه فهو مما عفا لکم."

امام بزار، امام حاکم حضرتلری ابو الدرداء رضی‌الله عنه حضرتلرندن روایت ایتمش:

"ما احل الله فی کتابه فهو حلال. وما حرم فهو حرام. وما سکت عنه فهو عفو. فاقبلوا من الله عافیته. فان‌الله لم یکن لینسی شیاً. وتلا: وما کان ربك نسیاً."

صحابی ابو ثعلبه حضرتلرندن امام دارقطنی حضرتلری حدیث مرفوع اولمق صفتیله روایت ایتمش:

"ان الله فرض فرائض فلا تضیعوها. وحد حدوداً فلا تعتدوها. وسکت عن اشیاء رحمة لکم من غیر نسیان فلا تبحثوا عنها."

شو اڭ درست حدیثلرڭ غایت آچیق دلالتلرینه کوره، لسان شریعتده سکوت قیلنمش شیلرڭ هیچ برنده وجوب، حرمت کبی حکملری قیاس اعانه‌سیله بیان ایتمك جائز دگلدر. چونکه شارع حکیم سکوت ایتمش ایسه اونوتوب، غفلت قیلوب دگل، بلکه عفو یولیله، یعنی اداسنده ترکنده حرج یوقلغینی بیلدرو طریقیله سکوت ایتمشدر. شارع حکیم رحمت طریقیله تخفیف جهتیله انسانلری وجوبدن حرمتدن آزاد ایتمش ایکن، قیاس اصوللریله انسانلره زحمت هم آغراق ویرمك هر حالده مردود اولور.

٤) حدیث هم سنت اماملری شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلرندن بالاتفاق روایت ایتمش:

"ان من اعظم المسلمین جرماً من سأل عن شئ لم یحرم فحرم علی الناس من اجل مسألته."

شارع حکیم سکوت ایتمش صورتلرده، اوزینڭ شارعدن سؤالیله حرمت نزولنه سبب اولور انسان اڭ بیوك جنایته ارتکاب ایتمش حساب قیلنور ایسه، شارع حکیمه مراجعت ایتمزدن اولور اولماز قیاسیله اوز باشنه یا ایجاب یا تحریم فرمانلری ویرمك البته دها بیوك بر جنایت اولور.

٥) قیاسڭ بطلاننه دلالت ایدر متعدد آیت کریمه‌لر قران کریمده اینمشدر:

"وما اختلفتم فیه من شئ فحکمه الی الله"

بر خصوصده اختلاف ایدر ایسه‌ڭز، حکمی سزڭ حقڭز دگل، بلکه اللهڭ حقیدر.

"فان تنازعتم فی شئ فردوه الی الله والی الرسول."

بر خصوصده نزاع ایدر ایسه‌ڭز، اللهڭ کتابنه رسولڭ سنتنه یا اوزینه قایتڭز. یعنی اوز هواڭزله اوز قیاسڭزله حکم ایتمه‌ڭز.

«لتحكم بين الناس بما اراك الله» — «وان احكم بينهم بما انزل الله»
حكم ايدر ايسەڭ، اوز رأيڭله دگل، بلكه اللهدن اينمش ياخود الله
سڭا بيلدرمش حكمله حكم ايت.

«قل ان ضللت فانما اضل على نفسى. وان اهتديت فبما يوحى الى ربى.»
يعنى: اصابت، اهتدا يالكز وحى ربانيله اولور.

شو على الاجمال بيان قيلنمش بش دليلده قوّت هم حقلق اثرى البته
واردر. بوڭا كوره اولسه كرك، محيى الدين ابن عربى حضرتلرى فتوحات مكيەده
متعدد صحيفەلرده قياسى جرح ايدر سوزلر يازمشدر.

فتوحاتڭ ٣ نجى جلدنك (٣٧٥) صحيفەسنده ديمش:

«القياس ممن ليس بنبى حكم على الله فى دين الله بما لا يعلم. فانه طرد علة.
وما يدريك لعل الله لا يريد طرد تلك العلة، ولو ارادها لابان عنها على لسان
النبى وامر بطردها. هذا ان كانت العلة مما نص الشارع عليها فى قضية. فما
ظنك بالعلة يستخرجها الفقيه بفقهه ونظره، من غير ان يذكرها الشرع بنص
معين فيها، ثم بعد استنباطه اياها يطردها. فهذا تحكم بشرع لم يأذن به الله.
— وقد علمنا ان النبى كان يحب التخفيف فى التكليف عن هذه الامة، وكان
يقول اتركونى ما تركتكم، وكان يكره السؤال فى الدين خوفاً من زيادة الحكم.
فكل ما سكت عنه ولم يطلع على حكم معين فيه جعل عاقبة الامر فيه الحكم
بحكم الاصل.»

فتوحات مكيەده، ٣ نجى جلدنده (٢٥٨) صحيفەسنده ديمش:

«القياس من فضول هذه الامة. وكان النبى يحب التقليل على امته من
التكليف. وبالقياس كثر بلا شك. فشغلوا نفوسهم بما كرهه النبى.»

٣ نجى جلدنده (٥١٧) صحيفەسنده ديمش:

«قياس الغائب على الشاهد اوطرد الدلالة شاهداً اوغائباً فى غاية الغلط.
فان الحكم على المحكوم عليه بامر ما من غير ان يعلم ذات المحكوم عليه
وحقيقته جهل عظيم من الحاكم عليه بذلك.»

قیاسی انکار ایدر اهل علمك سوزلرنده، بزم اعتقادمزه کوره، غایت بیوك بر اصابت جهتی واردر:

قیاس — اللهڭ بنده‌لرینه زحمت، آغرلق، طارلق، تکلیف آرتدرمق خصوصلرنده هیچ بر صورتله مقبول اولماز.

یوقاری‌ده نقل قیلنمش دلیللر، امعانله کوز صالور ایسه‌ك، شو حقیقتی غایت گوزل صورت‌ده اثبات ایدرلر. اگر یالکز شو حقیقتی اثبات ایچون سوق قیلنه‌جق اولسه‌لار، او دلیللرڭ هیچ برینه هیچ بر جهتدن اعتراض ممکن اولماز.

شارعڭ نصوصنه، شریعتڭ روحنه اساسنه هر جهتدن موافق شو حقیقتی — یوقاری‌ده نقل قیلنمش دلیللرڭ خلاصه‌سی، بزه حاصل اولمش گوزل ثمره‌سی اولمق صفتیله — حفظ ایدرز. کله‌جك‌ده بزه شاید بیوك فائده ویرور.

قیاسی دلیل اولمق صفتیله اعتبار ایدر اهل علمك برهانلری:

۱) اللهڭ برلگی، وارلغی، نبوتڭ حقلغی، حشرڭ کله‌جگی کبی اڭ بیوك مسئله‌لره برهان اولمق صفتیله قیاس قران کریم‌ده یوزلرچه آیت کریمه‌لرده کلمشدر. دین رکنلرینڭ اڭ بیوکلرنده قطعی برهان اولمق اوزره قیاسی قبول ایتمش شارع حکیم — فروع‌ده قیاسی البته منع ایتمز. باخصوص، قران کریم‌ده سنت رسول‌ده حکمی بولنماز یا کورنمز بر حادثه‌ده معقول هم مقصود علّه جامعه حسبیله حکمی تعدیه خصوصنده اولور قیاسی. — یعنی: اصول‌ده قطعیت افاده ایدر قیاسی فروع‌ده ظنیلگی افاده ایده بیلمك شرفندن محروم ایتمك هم ممکن دگلدر، هم مناسب دگلدر.

یالکز شو دلیل بزم مقصدمزی اثباته کافیدر.

۲) شریعت عقلڭ اعانه‌سیله قبول قیلنمشدر. شریعتڭ حیات انسانیه‌ده ولایتی ریاستی عقلڭ دلالتیله یاخود تولیه‌سیله حاصل اولا بیلمشدر. عقلڭ فرمانیله ولایت کسب ایتمش شریعت — عقلی عزل ایدر ایسه، او وقت شریعتڭ اوزینڭ اهمیتی قالماز.

بناءً علیه، عقلك بیانی اولمق صفتیله قیاس — شریعت نظرنده البته معتبر اولور.

٣) شریعت مقدسه حکملرینه قران کریمك آیت کریمه‌لرینه نظر ایدر ایسه‌ك، کوروز: شریعت اسلامیه متماثللری حکمده جمع ایدر، نظیری نظیرینه هر حالده الحاق ایدر. شارع حکیم آیت کریمه‌لرده حدیثلرده احکامك علّه‌لرینی، بعضاً مستقل جمله‌لر له بعضاً تعلیل معناسنده استعمال قیلنور کلمه‌لر له، بیان ایدر.

قران کریمده علّه‌لریله بیان قیلنمش حکملر اکثریاً احکام قدریه، وقائع تاریخیه اولور. احیاناً احکام شرعیه اولور. — احکام قدریه‌ده علّه‌لر — خلقتده طبیعتده بولنور حکمتلری انسانلره بیان ایتمك، اما وقائع تاریخیه علّه‌لری — حیات انسانیه‌ده حادث اولور حاللره اعتبار کوزیله نظر ایتدرمك قصدیله ذکر قیلنور. احکام شرعیه علّه‌لری — حکمی تعمیم ایتمك ایچون، یعنی علّه‌سنه تبعاً حکمی دیگر یرلره تعدیه ایتمك ایچون ذکر قیلنور. حکیم بر حاجت اقتضاسیله بر یرده بر حکمی مشروع ایدر ایسه، اوحاجتك مثلی یا زیاده‌سی بولنور دیگر بر یرده او حکمی البته مشروع ایدر. مفسده بولنمق حسبیله بر یرده حرمت واقع اولور ایسه، مثلی یا زیاده‌سی بولنور دیگر یرده حرمت البته واقع اولور.

مثللری حکمده تسویه ایتمك، نظیری نظیرینه الحاق ایتمك عقل عندنده بر حقیقت فطریه‌در. حقك نظیری حق اولور، باطلك نظیری‌ده باطل اولور. حلالك نظیری حلال، حرامك نظیری حرام اولور. انسانك همه حیاتی همه حرکتی، اوفاق بیوك هر بر فکری شو طبیعی شعورینه تابعدر.

شارع حکیم انسانك شو طبیعی شعورینی نظر اعتباره آلوب، حکملرك اکثرینی علّه‌لریله برابر بیان ایتمشدر. شارعك بیاننه ایجاز بلاغتی، انسانك فکرینه اجتهاد هم اختیار لذتی بونکله حاصل اولمشدر.

٤) «واذا جاءهم امر من الامن او الخوف اذاعوا به. ولو ردوه الی الرسول والی اولی الامر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم.» (النساء ٨٤)

شو آیت کریمه قران کریم‌ده

"افلا یتدبرون القران ولوکان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً."

آیت کریمه‌سی صوڭنده ذکر قیلنمشدر. سوزڭ ظاهرینی ایشتوب، اویلامازدن آڭلامازدن، خبر طاراتور آدملرڭ حرکتلرینی ذم یولنده، همده استنباط ایدر اهل علمی مدح یولنده اینمشدر.

استنباط — کلامڭ یالکز ظاهرینه قناعت ایتمه‌یوب، کلامدن آڭلانور حکمڭ علەلرینی، نتیجەلرینی آرامق چیقارمق، متکلمڭ مقصدینی کلامڭ نظمنه معناسنه موافق اولور صورتده آڭلامقدر.

قران کریم سمای الوهیتدن اینمش "ولو ردوه الی الرسول والی اولی الامر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم" آیت کریمه‌سنده اهل علمڭ استنباطلرینی رسول کریمڭ بیانیله بر درجه‌ده اولمق شرفنه قدر رفع ایتدی.

شارع کبیر رسول کریمڭ حال حیاتلرنده اهل علمڭ استنباطلری شارعڭ اوز بیانی درجه‌سنده اولور ایسه، یعنی نبی محترم حاضر ایکن، سمای الوهیتدن وحی الهی اینوب طورور ایکن، اهل علمڭ استنباطلری او قدر بیوك قوتی حائز اولمش ایسه، علەلریله بیان قیلنمش حکملری تعدیه خصوصنده اهل علمڭ استنباطلری بالاولویت معتبر اولور.

٥) انا انزلنا الیك الکتاب بالحق لتحکم بین الناس بما اراك الله. (١٠٦ — نسا.)

آیت کریمه ابتداسنده انزلنا، صوڭنده "اراك الله" عبارەلرینی اختیارده البته بر معنی، بر سبب واردر. همده "لتحکم بین الناس به" کبی موجز بر جمله بدلنده "بما اراك الله" کبی اوزون بر نظمی اختیار ایتمکده البته دها مهم بر فائده وجودی لازمدر. قران کریم اللهڭ معجز کلامی اولمق جهتیله نقطه‌سنده‌ده بر نکته البته واردر.

قران کریمڭ معنالرینه اهتمام لزومی کبی، نظملرینه‌ده اهتمام لازم اولسه کرك. بن قران کریمڭ معجز نظملرنده بولنور خصوصیتلره علی العاده اهتمام ایدرم. بولا بیلور ایسەم، او خصوصیتلرڭ هر برینه توجیهلر آرارم.

قران كريم انزالى نون‌تكلمه اسناد ايتمش ايكن، نه‌دندر، ارائه‌يى اسم جلاله‌يه اسناد ايتمشدر.

قران كريم عادى بر كلام اولسه ايدى، اسنادده اختلاف اتفاقى صورتده حاصل اولمش، ياخود تفنن قصديله ارتكاب قيلنمش ديمك ممكن اولور ايدى. لكن اسلاميت اعتقادينه كوره، قران كريم سماى الوهيتدن اينمش كتاب سماويدر، نظمى حكيم مطلق اللهڭ عنايت الهيه‌سيله تنظيم قيلنمش معجز نظمدر. بوڭا كوره، اتفاقى اولمق ممكن دگلدر. مهارت ادبيه‌دن حساب قيلنور تفنن اويونى اولمق الوهيت كلامنه مناسب دگلدر.

اسنادده اختلافڭ وجهلرينى بياندن شودفعه سكوت قيلوب، انزال ارائه تعبيرلرينڭ مقبول‌اولا بيلور وجهلرينى بيان‌ايده‌يم، قياسڭ حجه‌لگى فائده‌سنده ٥نجى دليلم اولور.

قران كريم روح القدس واسطه‌سيله رسول كريمڭ قابل قلبلرينه نازل اولمشدر. نزول نظم معجزڭ خصوصيتى‌در. كتابڭ سماى الوهيتدن نزولنده روح الامينڭ واسطه‌لگى جهتيله اولسه كرك، «انا انزلنا اليك الكتاب بالحق» تعبيرى اختيار قيلنمش.

رسول كريم شارع كبير حضرتلرينڭ بين الناس حكمى قران كريمڭ اينمش نظميله دگل، بلكه آڭلانور معنالريله اولور. معنالرى آڭلامق‌ده بيلمك‌ده روح القدسڭ واسطه‌لگى يوقدر. اللهڭ اراده‌سى علمى احاطه‌سنه داخل معنالرى يالگز بر الله ارائه ايدر. بوڭا كوره اولسه كرك، «لتحكم بين الناس بما اراك الله» تعبيرى اختيار قيلنمشدر.

انزال، قران كريم عرفنده، نبيلره مخصوصدر. ملك يالگز نبيلره نازل اولور. اما ارائه قران كريم‌ده هر بر انسان حقنده كلمشدر. نزول رسول كريمڭ حال حياتنه محصور ايدى. اما اللهڭ مقصودى اولا بيلور معنالرى ارائه البته تاقيامت باقيدر. قران كريمڭ معجزلگى بونى اقتضا ايدر. قران كريمڭ بيوكلگى كيڭلگى بوڭا توقف ايدر.

شو ملاحظه‌لرده جزئی حقیت اثری اهمیت شائبه‌سی وار ایسه، بما اراك الله آیت کریمه‌سنڭ عمومیتی دائره‌سنه اهل علمڭ استنباطلری قیاسلری البته داخل اولور. شو ملاحظه اعانه‌سیله، وان اهتدیت فبما یوحی الی ربی آیت کریمه‌سنڭده معناسی، اهل علمڭ استنباطلرینی شو آیتڭده احاطه‌سی ظاهر اولور. زیرا قران کریم عرفنده وحی نبیلره مخصوص دگلدر.

٦) انسانڭ حیاتنه عائد تعلیماتی شریعت اسلامیه ایکی طریقله افاده ایدر. بری تحدید، تعیین طریقی. دیگری تحدیدسز بیان طریقی.

عبادتلری هم‌ده بر حال‌ده بقاسی مطلوب شیلری تعلیم‌ده شریعت اسلامیه تحدید طریقنه سلوك ایدر. او شیلرڭ رکنلرینی شرطلرینی ادبلرینی تماملیه تعیین ایدر. عبادتلر، اسلامیت سنتی اولمق اوزره نقل قیلنه کلور عادتلر هر بری شوطریقله بیان قیلنمشدر. اهل اسلامڭ لسانلرینی توحید شعاریله تزیین ایدن، یوزلرینی نمازلرده بر قبله‌یه توجیه ایتدرن اسلامیت — هر یرده هر عصرده بولنور مسلملره بر رنگ بر روح ویرمك تدبیریله‌اولسه کرك، ملیت محافظه‌سنه عائد آیینلری تحدید یولیله کوسترمشدر.

اعلای "کلمة‌الله" مقصدینه یعنی دولت‌ده عدالتی اقامت مقصدلرینه، هیئت اجتماعیه‌ده امن هم انتظام خصوصلرینه، خانه تدبیرینه، عائله مناسبتلرینه، اخلاق‌تربیه‌سنه خدمت‌ایدر شیلری بیان‌ده تعلیم‌ده شریعت‌اسلامیه تحدیدسز، علی الاطلاق بیان طریقنه سلوك ایتمشدر. شریعت اسلامیه اویله شیلرده عقلڭ دلالتیله، طبع سلیمڭ ذوقیله، بصیرتڭ رهبرلگیله اکتفا ایتمشدر. زیرا انسانلرنڭ اوز فائده‌لرینه حرصلری رغبتلری، هم‌ده ضرردن مفسده‌دن بالطبع نفرتلری حسبیله، عقل صحیح، قلب سلیم اویله شیلرده آسان صورتده مهتدی اولور. اوشیلرڭ یعنی دولت‌ده عدالتڭ، هیئت اجتماعیه‌ده انتظامڭ، خانه‌لرده تدبیرڭ، عائله‌ده گوزل مناسبتڭ، اخلاق تربیه‌سنڭ حسنی هم ضرورتی عقلڭ اوزینه، شعور طبیعی اقتضاسیله اعانه‌سیله، معلوم اولا بیلور.

انسانیت، حالت ابتدائیه‌سنده، طفل ایدی. طبیعت بیشوگنده قوینده وجودی، نبیلر حمایه‌سنده عقلی تربیه قیلنور ایدی. بالالرینی آتالری تربیه

ایدر کبی، نبیلر اووقت انسانلره هر بر حالك اوفاقلرینیده بیان ایدرلر ایدی. عقلك قصورینه کوره، انسان اووقت بوڭا محتاج ایدی. — بر انسان یاش جهتیله، اون اون‌بش سنه‌ده بالغ اولور. اما انسانیت، عقل جهتیله، سنه‌لرده دگل بلکه عصرلرده دورلرده بالغ اولا بیلور. هر قوم‌ده هر یرده هر وقت‌ده ایرشه بیلمش حسابی یوق نبیلر تربیه‌سنده حسابی یالگز الله حضرتلرینه معلوم عصرلر امتدادنده تربیه قیلنه کلوب، عقل انسان بالغ اولمق شرفنه ایرشمش ساعتلرده، الڭ صوڭ معلم اولمق صفتیله نبی اسلام محمد علیه السلام کوندورلمش ایدی.

صبیلك حالندن کچوب، بالغ اولمق شرفنه ایرشمش عقل انسانڭ، بوندن صوڭ وصیلرڭ حمایه‌سنه ولیلرڭ تربیه‌سنه محتاج اولمایاچغینی تبشیر هم اعلان یولنده — کتاب هم حکمتڭ الڭ بیوك معلمی شارع کبیر نبی اسلام محمد علیه السلام حضرتلری اوزینڭ الڭ صوڭ نبیلگینی مدینه‌ده اولگی سنه‌لرده "ولکن رسول الله وخاتم النبیین" آیت کریمه‌سیله اعلان ایتدی. (خاتم، امام عاصمڭ قراءتی کبی فتحه ایله اولور ایسه‌ده، دیگر اماملرڭ قراءتلری کبی کسره ایله اولور ایسه‌ده، هر ایکی صورتده، بر معنایی افاده ایدر.)

انسانیت ایچون، سمای الوهیتدن عرش عزتدن اینمش بشارتلرڭ الڭ بیوگی — شو بشارت الهیه‌در: عقلڭ اهلیتی، ولایتی، وصیلر حمایه‌سندن حقوقسزلقدن ولیلر تربیه‌سنده شاگردلکدن نجاتی "خاتم النبیین" مهریله تصدیق قیلندی.

اسلامیت‌ده نبوتڭ ختامی — عقلڭ بلوغ، رشد، ولایت، اهلیت، اختیار شرفلرینه وصولی دیمکدر.

بوڭا کوره، قرآن کریم عموم انسانلره خطاب ایدر ایکن، بیوك حکیمڭ کوزلری آچیق عقللری کامل رشید انسانلره وصایاسی اسلوبنده خطاب ایدر. عدل، اصلاح، معروف، احسان، عفو کبی غایت کلی تعبیرلر له انسانلری خیراته ارشاد ایدر. ظلم، فساد، عدوان، خیانت کبی عمومی مفهوملر دائره‌سنه داخل اولا بیلور اشلردن سوزلردن تنفیر هم نهی ایدر. اوفاق تفاصیلدن جزئیاتدن سکوت ایدر.

هم طلب‌ده هم نهی‌ده قران کریمڭ عمومی خطابلرله اکتفاسی — انسانڭ تربیه‌قیلنمش عقلنه، تجربه‌کورمش اختیارینه شارع حکیمڭ اعتمادی جهتیله‌در.

انسانڭ اوز خیرینه رغبت ایدر حرصی طبیعتی، خیری شردن ضرری فائده‌دن آیرور ذوق سلیمی، مصلحتی مفسده‌یی تعیین ایده بیلور بصیرتی، هر خصوص‌ده اڭ گوزلی انتخاب ایدر اختیاری — خدا طرفندن احسان قیلنمش شو گوزل صفتلرڭ هر بری انسان‌ده بولنوب، اوزون عصرلر امتدادنده تربیه قیلندقدن صوڭ شارع کریم الله رب العالمین حضرتلرینڭ اعتمادینه انسان البته اهلیت کسب ایتمش اولور. انسانڭ شرفی کرامتی، شارع کریمڭ حکمتی بونی اقتضا ایدر. عقلڭ هم اختیارڭ فعالیتی‌ده بونی طلب ایدر.

آرامق بولمق انسانڭ عقل، اراده، اختیارینی تربیه خصوصلرنده دها زیاده مناسبدر. هر شی حاضرلنمش اولسه‌ایدی، انسان یالقاو اولور ایدی. هر شی کوسترلمش بیان قیلنمش اولسه ایدی، عقلڭ اهمیتی قالماز ایدی، انسانڭ اختیارنده فعالیت بولنماز ایدی.

انسان اوزینڭ حیاتی ایچون لازم اولور غدا، لباس، مسکن کبی حاجتلری نصل آرار بولور ایسه، مدنیتی ایچون ضرور اولور حکملری قانونلری‌ده اویله آرار بولور. او بری طبیعت خزینه‌لرندن، شو بری تاریخ بقیه‌لرندن، قران کریمڭ آیت کریمه‌لرندن، تعالیم نبویه‌دن آرانور بولنور. اوّلکی حاجتلرنده فائده‌یی ضرردن نصل تمییز ایدر ایسه، شو صوڭ حاجتلرنده مصلحتی مفسده‌دن اویله تمییز ایدر.

بوڭا کوره اولسه‌کرك، مصلحتلری مفسده‌لری بیان ایدر ایکن قران کریم تفاصیلدن سکوت ایدوب، عدل، اصلاح، معروف، احسان، عفو کبی جامع هم واسع خطابلرله انسانلری خیراته ارشاد ایتمکله اکتفا ایتمشدر.

حقیقت حال شویله‌در. شریعت اسلامیه‌یه، قران کریمه آشنا فقیه بونی البته بیلور. شویله اولور ایسه، شارع حکیم اهل علمڭ استنباطلرینه قیاسلرینه غایت بیوك قوت ویرمش اولور، اجتهادلری ایچون‌ده اڭ بیوك کیڭ میدان

براقمش اولور. لكن استنباط، قياس شارع حكيمڭ يالڭز عبارەلرندن آلنور استنباط دگل، بلكه خالقڭ حكمتى عدالتى قلميله تاريخ صحيفەلرينه ثبت قيلنمش شاهدلردن عبرتلردن استفاده قيلنه بيلور قياسلرىده شاملدر. اگرده تاريخ شهادتيله ثابت حقيقتلردن استنباط، استفاده مطلوب اوْلماسه ايدى، قران كريمده او قدر بيوك اعتنا ايله حكايت قيلنمش قصەلر عبث كبى اولور ايدى. اوّلگى امتلرڭ صلاحنه فسادينه، فسادلرى صوڭنده هلاكلرينه دائر آيت كريمەلرى تا قيامت تلاوتده بر معنى بولنماق لازم اولور ايدى.

قياسڭ حجەلگنه دليل اولمق صفتيله سرد قيلنمش آلتى دليل بوراده تمام اولدى. شو اوزون بيانمزڭ خلاصەسى قيلمق صورتيله فتوحات مكيەدن بر قاچ سطر بورايه نقل ايدەيم.

اسلاميتڭ بلا خلاف اڭ بيوك ركنلرندن حساب قيلنور محيى الدين حضرتلرى فتوحات مكيەده ديمش:

"القياس الجلى مثل النظر الصحيح العقلى. ونحن نثبت ما اثبتناه بالنظر العقلى الذى امرنا به شرعاً. فى قوله او لم ينظروا فى ملكوت السماوات والارض — اولم يتفكروا ما بصاحبهم من جنة. وفى القران من هذا كثير. فقد اعتبر الشارع حكم النظر العقلى فى اثبات الوجود اولا. وهو الركن الاعظم. ثم اعتبره فى توحيده وفى الوهيته. فكلفنا النظر فى انه لا اله الا الله بعقولنا. ثم نظرنا بالدليل فيما يجب لهذا الاله من الاحكام. ثم نظرنا بالنظر العقلى الذى امرنا به فى تصديق ما جاء به الرسول. وكل هذه اصول لو انهد ركن منها بطلت الشرائع. ومستند ثبوتها النظر العقلى. واعتبره الشارع وامر به عباده. والقياس نظر عقلى. اترى الحق يبيحه فى الامهات والاركان العظيمة ويحجره علينا فى مسئلة فرعية ما وجدنا لها ذكرا فى الكتاب ولاالسنة ولاالاجماع ونحن نقطع انه لابد فيه من حكم الهى مشروع."

"وكل من خطأ مثبت القياس اصلا او خطأ مجتهداً فى فرع كان او اصل فانه عندى قد اساء الادب على الشارع. لان الشارع اثبت حكمه. والشارع

لا يثبت الباطل. ولا يجوز ان يدان الله بالرأى وهو القول بغير حجة ولا برهان لا من كتاب ولا من سنة، ولا من اجماع. ونحن وان كنا لانقول بالقياس فلا نخطى مثبته اذا كانت العلة الجامعة معقولة جلية يغلب على الظن انها مقصودة للشارع. وانما امتنعنا نحن من الاخذ بالقياس لانه زيادة فى الحكم. وفهمنا من الشارع انه يريد التخفيف عن هذه الامة. وكان يقول اتركونى ما تركتكم، وكان يكره المسائل خوفاً ان ينزل عليهم فى ذلك حكم. فلما رأيناه على هذا منعنا القياس فى الدين فيما ينافى التخفيف ويزيد التكليف. فان حكم الاصل ان لا تكليف، وان الله خلق لنا ما فى الارض جميعاً. فمن ادعى التحجير علينا فعليه البيان من كتاب او سنة او اجماع.»

صاحب فتوحاتك شو سوزلرينه كوره، قياس بلا شبهه معتبردر. دينك توحيد، نبوت، معاد كبى الك بيوك اصوللرنده اعتبار قيلنمش قياس — فروع فقهيه‌ده بالاولويت البته معتبر اولور. لكن انسانلره طارلق، آغرلق ويرمه‌مك، هم‌ده تكليفلرينى زياده ايتمه‌مك شرطيله. زيرا شارع كريم نبى محترم محمد عليه السلام حضرتلرى انسانلره طارلق آغرلق ويره بيلور شيلردن نفرت ايدر ايدى.

«لقد جاءكم رسول من انفسكم عزيز عليه ماعنتم، حريص عليكم بالمومنين روف رحيم.» شارع كريم طرفندن دليل اولمق صفتيله مشروع قياسى — شارعك رغبتى خلافنده استعمال ايتمه‌مك ادبى ايچون — يالكز دفع حرج، توسيع حيات، بيان مطلوب كبى مقصدلرده استعمال جائز اولور.

شيخ اكبر محيى الدين حضرتلرى «ديوان اكبر» ده ديمش:

واما اصول الحكم فهى ثلاثة: كتاب، واجماع، وسنة مصطفى
ورابعها منا قياس محقق وفيه خلاف بينهم مر وانقضى

يعنى: محقق قياسك حجه‌لگنده اختلاف وار ايدى. ايندى او اختلافك اعتبارى قالمادى. هر بر طرفك دليللرينى كوستردكدن صوكْ، ديوان اكبرك «اختلاف وار ايدى، ايندى بتدى» سوزينه بن‌ده امضا ايده بيلورم شايد.

قیاسڭ حجه‌لگی مسئله‌سنده هر بر طرفڭ دلیللرینی تعصب بلیه‌سندن پاك، غفلت، خیانت کبی حاللردن اوزاق قلمه یازوب، حقیقتی کوستره یازدق. اولا بیلور خطالردن صاقلانمق امیدیله، ایکی طرفڭ هر برینه مترتب اولمش خطالری‌ده بیان ایدر ایسه‌ك، باشلانمش اشی تمام ایتمش اولورز. قیاس مسئله‌لرنده طلبه‌لره دها زیاده بصیرت حاصل اولور.

قیاسی انکار ایدر طرف‌ده بولنور خطالر:

۱) شارعڭ نصوصی، عقلڭ شهادتی، طبیعتڭ فطرتڭ دلالتیله ثابت حقیقتی یعنی تعلیلی انکار ایتمك. هم احکام قدریه‌ده، هم احکام شرعیه‌ده اعتباری بالضروره معلوم علهلری حکمتلری انکار هیچ بر صورتله صواب اولاماز.

۲) وقوعی ممکن حادثه‌لرڭ حاللرڭ حکملرینی نصوص شرعیه احاطه‌سی تحتنه درج ایتمك خیالیله، نصوصڭ ظاهرینی هم بلاغتدن هم احتمال دائره‌لرندن چیقار قدر توسیع تکلفلرینه مرتکب اولمق.

۳) دلالتی لفظڭ ظاهرینه حصر ایتمك. — کلام‌ده بولنه بیلور ایماء، اشاره، اقتضاء، عرف کبی جهتلرڭ دلالتلرینی اهمال ایتمك.

٤) نصوص شرعیه‌یی اوزلرینك فهملریله وزن ایتمك. — بر حکمی فهم ایدرلر ایسه، اثبات ایدرلر، فهم ایده‌مزلر ایسه، سکوت اعانه‌سیله یاخود استصحاب قاعده‌سیله او حکمی نفی ایدرلر. یعنی: اوزلرینڭ فهملرنده علی الدوام بولنور قصوری شارع حکیمڭ بیاننه اسناد ایتمش اولورلار. اکن آڭلامامق دلالت ایتمه‌مك دگل. حسابی یوق اویله حکملر بولنورکه قران کریمڭ آیت کریمه‌لری احاطه‌سنه غایت آچیق صورتده داخل اولور، فقط بز او دلالتدن غفلت ایتمش اولورز.

٥) منصوص دگل فردلرده براءت اصلیه قاعده‌سیله حکمی نفی ایتمك بعضاً درست اولور ایسه‌ده، اکثریاً درست اولاماز. زیرا او فردلری براءت اصلیه‌دن چیقارور ناقلڭ یوقلغی بر دلیلڭ دلالتیله ثابت اولمش برشی دگل، بلکه بیلمه‌مکدن ناشی بر دعوی‌در.

قیاسی اثبات ایدر طرف‌ده بولنه بیلور خطالر :

۱) نظر شارع‌ده علیتی، حیات انسانیه‌ده اهمیتی معلوم دگل شبهلری وصفلری اعتبار ایتمك، شارع نظرنده معتبر علهلری اهمال ایتمك.

اسلامیت نامندن تدوین قیلنمش کتب فقهیه‌ده، شو اولگی خطا حسبیله، حسابی نهایتی یوق فاسد قیاسلر باطل حکملر طولمشدر.

۲) قران کریمك آیت کریمه‌لرینه، شارع کریمك حدیثلرینه اعتنا ایتمه‌مك.

بوڭا کوره، لسان شارع‌ده حکمی بیان قیلنمش شیلرك حکملرینی اثبات ایچون، فقیهلر احیاناً قیاس اعانه‌سنه التجا ایدر. کتب فقهیه‌ده بولنور بیك کوب احکام قیاسیه حقنده یا خلافنه یا وفاقنه نصوص شرعیه ثابت اولمشدر.

۳) قیاس ایله نصوص شرعیه تعارضنه یول آچمق.

فقیهلر نظرنده قیاس خلافنده کلمش نصوص شرعیه، نصوص شرعیه خلافنده استنباط قیلنور قیاس کثرتله بولنور. بونکله هم نصوصك هم قیاسك مستدل نظرنده اهمیتلرینه بیوك خلل کلور.

بزم اعتقادمزه کوره، ایکی آراده تعارض بولنمق ممکن دگلدر. نصوصك هر بری علی وفق القیاس اولور. تعارض کبی بر شی بولنور ایسه، یا قیاسمزك فسادینه، یاخود نظرك قصورینه عائد بر شی اولور.

۴) بری دیگرینه متناقض قیاسلریله احکام شرعیه انتظامنه خلل ویرمك.

انسان بزم کتب فقهیه‌مزی مطالعه ایدر ایسه، بری دیگرینه متناقض قیاسلرك تأثیریله، احکام فقهیه‌ده انتظامسزلق اطرادسزلق کورور.

۵) نصوص شرعیه‌ده غایت بیوك قصورك وجودینی اعتقاد ایتمك: قیاسی اثبات ایدر فقیهلرك اعتقادلرینه یاخود حرکتلرینه کوره، قران کریمك آیت کریمه‌لری شارع کریمك حدیثلری واقع اولا بیلور حادثه‌لرك ملیوندن برینه‌ده وفا ایتمز کبی، فقیهلر کتب فقهیه‌ده بیان قیلنور مسئله‌لرك یالکز بیکدن ملیوندن برینه نصوص شرعیه‌لری دلیل ایدرلر.

کتب فقهیه‌ده بیان قیلنور مسئله‌لرك نصوص شرعیه‌لرینی بیان ایتمك

عادت اولمامش، یاخود مودالق‌دن چیقمش بر حالدر. درست، «بیوك نصوصدن اوفاق خصوصلری» استنباط ایتمك اسلوبیله تألیف قیلنمش بر قاچ کتاب بزده بولنور. او کتابلرده یوز، یوز ایللی قدر آیت کریمه طوپلانمش‌ده، بوتون همت فروع مذهبیه‌یی تأیید جهتنه حصر قیلنمشدر.

بن‌ده بیلورم نصوص شرعیه، یعنی قران کریمك آیت کریمه‌لری شارع کریمك حدیثلری حیات انسانیه‌ده واقع اولا بیلور حادثه‌لرك حاللرك هر برینی احاطه ایتمه‌مشدر. لکن دورت مذهبك اون مذهبك کتب فقهیه‌لرنده بولنه بیلور مسئله‌لرك عددچه بیك مثلی قدر، اهمیتچه دها زیاده مسئله‌لرك هم آچیق هم هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه دها زیاده موافق جوابلری بزم نصوص شرعیه‌مزده تمامیله حاضرلنمشدر. بنم نظرمده شو سوزك برمبالغه‌سی یوقدر.

درست، حجت شرعیه اولا بیلور نصوص البته تمامیله طوپلانمشدر. قران کریمك آیت کریمه‌لری مصاحف‌ده، رسول کریمك تعلیم نبویلری جامعلرده مسندلرده یرلر کوکلر دائم اولور ایکن محفوظ قالور کیفیت‌ده تأبید قیلنمشدر. لکن، «کتب سته» مؤلفی استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینك سوزیله تعبیر ایده‌یم، «انسان اللری طوقنمامش خزینه» اولمق صفتیله قالمشدر.

بز نصوص شرعیه‌مزی غایت کیك غایت بیوك خزینه‌در دیدك. شو سوزمزی تعصبدن محبتدن کلمش بر اعتقاد تأثیریله، یاخود قوری بر لاف، اساسی یوق دعوی اولمق صفتیله سویله‌مه‌دك.

حسابی معلوم دکل عصرلر امتدادنده دوام ایده کلمش مدنیت‌ده کمالك اتقانك الك بیوك ماهری قارت مدبر زمان الیله اصلاح قیلنه کلوب کمالك بیوك درجه‌لرینه ایرشه بیلمش شریعتلر قانونلر صوڭنده شریعت سماویه اولمق صفتیله اینمش اسلامیت — او شریعتلرك نخبه‌لرینی الك گوزل جهتلرینی جمع ایتمش اولور، وار نقصانلرینی البته تکمیل ایتمش اولور. شریعت اسلامیه همه شریعتلری نسخ ایتمش — یعنی او شریعتلرك الك گوزل نسخه‌سی اولمق شرفیله ظهور ایتمشدر.

حقیقت حال البته شویله‌در. عطالتی بیلمز طبیعت بونی اقتضا ایدر، مدنیتك سكون كورمز همان همان ترقیاتی‌ده بونی طلب ایدر، تاریخك یالان سویله‌مز لسان عدالتی‌ده بونی، ندب طریقیله‌گنه ایسه‌ده، تغنی ایدر؛ طیشدن تأثر یوقلغی قطعاً معلوم حرم دیوارلری آراسنده تربیه قیلنوب خلافتك اوّلگی كونلرنده سنه‌لرنده یتشمش فقیهلر — عالم اسلامیتك الك بیوك فقیهلری — مجسم، تاریخی برهان اولمق قوّتیله شو حقیقتی تأكید هم تأیید ایدر.

حقیقت شویله اولدقدن صوڭ، شریعت اسلامیه دورت مذهبك، اون مذهبك كتب فقهیه‌لرنده هیچ بر صورتله محصور قالاماز.

حدیثلردن احكام فقهیه استنباط قیلنور ایكن، فقیهلرڭ بوتون همتلری سند هم روایت حاللرینه، اما آیت كریمه‌لردن استنباط قیلنور ایكن، نظم كریمڭ عربیلك جهتیله دلالتنه مصروف اولمشدر. عربیت، یا روایت دائره‌لرنده محصور قالمش كتب فقهیه‌ده شریعت اسلامیه البته محصور محبوس اولاماز.

مذهبلرڭ بیوك امام‌لرینه حسن ظن تأثیریله محصوریتی دعوی ایده بیله‌جكلر بولنور ایسه، بن‌ده حسن ظنله مقابله ایده بیلورم، یعنی شریعت اسلامیه‌یه، شارعلرینه دها زیاده حسن‌ظن‌قیلوب، "ممكن‌دگل، محصور اولاماز." دعوامی دها زیاده رفع ایده بیلورم.

استنباطی نظمڭ دلالتی جهتنه حصر ایدر ایسه‌كده، بنم سوزم، یعنی محصور اولامامق دعواسی ثابت اولا بیلور. زیرا نصوصڭ دلالتی متكلمڭ قصدینه ارادەسنه نظم معجزڭ احتمالنه تابع اولور؛ سامعڭ فهمنه محصور اولماز. نصوص شرعیه‌دن فهم درجه‌لری غایت متفاوتدر. بر انسان بر معنی فهم ایدر، دیگر بری بیڭ معنی فهم ایدر. بر آدم بر معنایی، دیگر بری بوڭا مناقض دیگر معنایی فهم ایدر. سامعڭ فهمی متكلمڭ قصدینه بعضاً موافق اولور، احیاناً مخالف اولور. متكلمڭ احاطه‌سیله سامعڭ احاطه‌سی متفاوت اولور ایسه، او وقت نظمڭ دلالتیله سامعڭ فهمی آراسنده غایت بیوك تفاوت حاصل اولور. اسلامیت اعتقادینه كوره، قران كریم ازلیتی ابدیتی كلیاتی جزئیاتی

علمیله احاطه ایدن حکیمك سوز یدر، حدیثلر — او حکیمك الڭ بیوك شاگردی رسول کریمك سوزیدر. اویله ایسه، نصوص شرعیه‌مزڭ دلالتی افاده‌سی — کتب فقهیه‌لرڭ غایت طار صحیفه‌لرنده محصور قالاماز.

شو ملاحظه‌مڭ درست اولاجغنه قناعت حاصل ایتدم. بوڭا کوره (٥) رقمله کوسترلمش خطایی یاخود قصوری فقیهلره اسناد ایتدم. احکامڭ اکثرنده نصوص شرعیه بولنماز کبی، هر خصوص‌ده قیاس اعانه‌سنه، استنباط مهارتنه التجا ایدر فقیهلر، بڭا قالسه، نصوص شرعیه‌ده غایت بیوك قصور وجودینی اعتقاد ایدر کبی حرکت ایتمش اولورلار. یوقسه، نصوص شرعیه وار ایکن قیاس کبی دلیللره مراجعت ایتمزلر ایدی.

قیاس حجه‌لگی مسئله‌سنڭ متناقض ایکی طرفڭ هر برینه مترتب اولور محذورلری بش بش صایدق. مدنیت عالمنده حسابی یوق عصرلرڭ معرفتیله مهارتیله اصلاح قیلنه‌کلمش اوّلگی شریعتلرڭ الڭ صوڭ غایه کمالیه‌سی الڭ گوزل نسخه‌سی اولمق صفتیله شریعت اسلامیه‌یه نظرمزی سویله‌دك. انشاءالله درست اولور شو نظرمزی اساس قیلوب، فقیهلرڭ عمومنه توجیه قیلنه‌جق بر سوزم قالدی. او سوزمی بوراده اعتراض اولور طریقله دگل، بلکه شارع حکیم نظرنده معتبر ادله شرعیه‌یه دائر فکرمی ملاحظه‌می عرض ایتمك طریقیله یازدم.

احکام شرعیه‌یی اثبات‌ده معتبر اولا بیلور اصل دلیللر، اصولیونڭ بیاننه کوره، کتاب کریم، سنت نبویه، اجماع امت، قیاس. — قران کریمڭ آیت کریمه‌لری، رسول کریمڭ سنن نبویه‌لری، اهل اجتهاد نظرنده بالاتفاق دلیل اولمق صفتیله معتبردر. اهل اجتهادڭ، یعنی حل قیلنه‌جق مسئله‌ده اهلیتی اختصاصی معلوم مجتهدلرڭ اجماعلری، هم‌ده قیاس جلی — شو ایکی‌سی جمهور نظرنده معتبردر.

فقهای کرام اصل دلیللری شو دورته حصر ایدوب، قیاسی‌ده اوّلگی اوچ دلیلدن برینه فرع اولمق صورتیله‌گنه اعتبار ایتمشلر. یعنی قیاسڭ

حجه‌لگنه — تعدیه قیلنه‌جق حکمك اوّلگی اوچ دلیلدن بریله ثبوتی شرط قیلنمشدر. تاریخی واقعه‌لره، قدر الهی حکملرینه قیاس — هم جائز دگلدر، هم معتبر دگلدر.

فقیهلر احکامك حقوقك اصل دلیللرینی، منبعلرینی شو دورته حصر ایدرلر. عموم اهل علم شو سوزی بر حقیقت مطلقه اولمق اوزره قبول ایتمش.

قران کریمك تمامنه اعتماد ایدوب، قران کریمك الڭ بیوك ارشادیله مهتدی اولوب، بن شو سوزه، بالاتفاق قبول قیلنمش انحصار مسئله‌سنه اعتراض ایده بیلورم.

قران کریم دینك الڭ بیوك رکنلرینی اثبات یولنده حقائق کونیه‌یی حقائق عادیه‌یی اساس برهان اولمق صفتیله اعتبار ایتمش، قران کریم اوزینك قصه‌لرنده حقائق تاریخیه‌یی عبرت قیلمق صفتیله اهل عقلك اعتبارینه عرض ایتمش. حقائق تاریخیه‌یی قران کریم "سنت الهیه" تسمیه قیلوب "فلن تجد لسنة الله تبدیلا ولن تجد لسنة الله تحویلا" آیت کریمه‌سیله حیات انسانیه‌ده تاریخی حقیقتلرك اعتبارینی الڭ مؤکد بیانله افاده ایتمش.

قران کریمك شو قدر آچیق ارشادی وار ایکن، استنباط خصوصنده حقائق تاریخیه‌یی برهان اولا بیلمك شرفندن محروم ایتمك ممکن اولورمی؟ قران کریمك برهانلرینه قصه‌لرینه اساس قیلنمش حقیقتلری اهمال ایدر ایسه‌ك، اعتبار ایتمز ایسه‌ك، شو حرکتمز قران کریمك اساسلرینی هدم ایتمك کبی اولمازمی؟

سنت نبویه، رسول کریمك سنتی اولمق جهتیله، احکامك دلیلی، منبعی قیلنمش ایسه، سنت الهیه بالاولویت البته دلیل اولا بیلور، بلکه الڭ زیاده معتبر، معتمد "منبع حقوق" اولمق — سنت الهیه شأنی اولور.

شارع کریمك نصوص شرعیه‌سیله ثابت احکام شرعیه‌یه قیاس جائز اولور ایسه، خالق حکیمك حکمت الهیه‌سیله هیئت اجتماعیه‌ده دوام ایدر احکام قدریه‌یه یعنی تاریخی واقعه‌لره قیاس البته جائز اولور. حکمت الهیه تدبیریله جاری

اولور سنت الهیه، حقائق تاریخیه — نصوص شرعیه افادەسیله ثابت احکام شرعیەدن هیچ بر جهتله ناقص دگلدر. عبرت اولور قصدیله حقائق تاریخیەیی قران کریمدە ذکر — قیاس هم اعتبار فائدەسی ایچوندر.

اصولیون قیاسڭ حجەلگنە "فاعتبروا یا اولی الابصار" آیت کریمەسیله استدلال ایتمش. شو آیت کریمە قران کریمدە احکام شرعیە حقندە دگل، بلکە احکام قدریه، وقائع تاریخیه حقندە کلمشدر. احکام قدریەدە قیاسڭ اعتبارڭ مطلوبلگنە آیت کریمە عبارەسیله، اما احکام شرعیەدە قیاسڭ جوازینە اشارەسیله دلالت ایدر. عبارە دلالتی اشارە دلالتندن بالاتفاق اقوی‌در. شو آیت کریمە احکام شرعیەدە قیاسڭ جوازینە دلیل اولا بیلور ایسە، احکام قدریەدە قیاسڭ یالگز جوازی دگل بلکە وجوبی بالاولویت ثابت اولور.

قران کریم دینڭ اڭ بیوك رکنلرندە عادت حکمیله قبول قیلنمش حقیقتلری برهان اولمق صفتیله اعتبار ایدر دیمش ایدك. بوڭا مثال: قران کریم روم سورەسندە (۲۸) نجی آیت کریمەدە الوهیتدە، مالکیتدە برلك کبی اڭ بیوك حقیقتی اثبات یولندە دیمش:

"ضرب لکم مثلا من انفسکم: هل لکم من ما ملکت ایمانکم من شرکاء فیما رزقناکم فانتم فیه سواء، تخافونهم کخیفتکم انفسکم. کذلك نفصل الآیات لقوم یعقلون"

مماللرینه اوزلری کبی انسان بالاسی قوللرینی اورتاق قیلمامق طبیعت هم عادت اقتضاسیله انسانلر کوزندە قبول قیلنمش بر حقیقت عادیەدر. حکم عادتله قبول قیلنمش شو حقیقتە قیاس قیلوب، الوهیتدە مالکیتدە اللهڭ برلگنە شریکی یوقلغنە قرآن کریم استدلال ایتمشدر.

شو ملاحظەلرمدە، انشاءالله، حقلق شرفی، اصابت اثری واردر. بوڭا کورە، فقیهلرڭ اصول شرعیەیی دورتە حصرلرینە بن اشتراك ایتمەیورم. بڭا کورە، نصوصڭ دلالتی کبی تاریخڭ شهادتیدە معتبردر، شارعڭ طلبی کبی، عقلڭ، اجتماعڭ طلبلریدە معتبردر. نصوص شرعیەدن شارعڭ قصدینی مجتهد استنباط ایدە بیلور ایسە، شواهد تاریخیەدن خالق حکیمڭ قصدینی

استنباط ایتمك دها طوغری اولور. زیرا تاریخی واقعه‌لرڭ دلالتی نصوصڭ دلالتندن هر حالده آچیقدر. نصوصڭ دلالتلرنده اختلاف هم تفاوت بولنور. اما واقعه‌لری هر کس کورر، هر آدم آڭلار.

قران کریم، بنم اعتقادمده، عالم وجودڭ ترجمه‌سیدر. قران کریمڭ آیت کریمه‌لریله استدلال جائز یا مطلوب اولور ایسه، عالم وجودڭ آیتلریله‌ده استدلال مطلوب اولور. قران کریم عالم وجودڭ ترجمه‌سی اولمق جهتیله، او آیتلره بزی ارشاد ایدر.

حکیم مطلق اوزینڭ حکمتیله آیت وجودیه‌لری انسانلرڭ کوزلری اوڭنه اعتبار ایچون وضع ایتمش ایسه، اوزینڭ کلامیله او آیتلردن استفاده‌یی البته منع ایتمز. یوقسه، شارع حکیم اوزینه‌اوزی تناقض ایتمش اولور، اوزینڭ حکمتلرینی کلامیله ابطال ایتمش اولور.

بوڭا کوره، هیئت اجتماعیه حاللری، تاریخی واقعه‌لر علوم فقهیه‌ده اصول کبی تلقی قیلنه بیلور. احکامڭ اصول شرعیه‌سی، حقوقڭ منبعلری قران کریم، سنت نبویه، اجماع امت، قیاسدن عبارت یالڭز دورت اصوله منحصر اولماز، بلکه هیئت اجتماعیه حاللری، تاریخی واقعه‌لر او دورت اصول کبی اصول اولمق اوزره معتبر اولور.

بویله اولمق، یعنی دورت اصوله منحصر اولمامق ضروردر. اسلامیتڭ تاابد بقاسی، طورماز طوقتاماز همان ترقی ایدر مدنیتده بولنور حاللرڭ مصلحتلرڭ هر برینه اسلامیتڭ وفاسی بوڭا توقف ایدر. اگر فقیهلرڭ نظرلرنده قرار ایدر ایسه‌ك، اسلامیتڭ غائب اولمش اهمیتی بولنه‌جق دگل، وعد قیلنمش ظهوری‌ده کله‌جك دگل.

قران کریمڭ ارشادیله شو سوزلری سویله‌دم. ایمانم اقتضاسیله، اسلامیته محبتم ایجابیله شو سوزلرمی یازدم. اهل علمڭ محاکمه‌سنه، برادرلرم طلبه‌لرڭ استفاده‌سنه بوراده علی الاختصار شو فکرمی عرض ایتدم........

لو ان الذی قلناه یقدر قـدره   لنودی بین الناس یا سعد یا سعد!
اتانی به نص الـکتاب مؤیداً   کلام رسول صادق، وعده الوعد.
فحقق تنل، ان کنت بالحق حقه   ولا تعتمد الاعلی من له المجد.
الا ان بذل الوسع فی الدین واجب   ودار الذی ما من صداقته بـد.

ویالیت شعری هل یری الناس ما اری   من النور فی القرآن والعلم والهدی.
الا اننی ارجو مـن الله ان اُری   بمشهده الا علی عبیداً مؤیـدا.

قیاس حجه‌لگی مسئله‌سنده سویلنه‌جك سوزلر بوراده تمام اولدی. علوم اسلامیه‌یه رغبتی وار ذوات، هم‌ده طلب یولنده نشاطی ثباتی وار طلبه‌لر او سوزلری حقیله شاید تقدیر ایدرلر. او سوزلرڭ، فرض ایده‌یك، علمی قیمتلری بولنماسه، بیڭ خزینه‌دن ملیون زحمتله‌گنه جمع قیلنه بیله‌جك سوزلری، دورت بش صحیفه‌ده آچیق هم درست لسانله یازلمش اولمق جهتیله‌گنه اولسه‌ده، طلبه‌لر شاید رغبتله مطالعه ایدرلر.

یوقاری‌ده بیان هم اثبات قیلنمش سوزلردن بزم مقصدمزه مقدمه اولا بیله‌جك سوزلری بوراده اجمال ایده‌یك.

۱) قیاس، نصوص کبی، حجه‌در.

۲) تعلیل — تعمیم کبیدر.

یعنی عله‌یی ذکر ایتمك حکمی تعمیم ایتمك کبیدر. «شو، شی حرام. زیرا نجسدر.» دیمك «هر نجس حرامدر.» دیمك کبیدر.

۳) قیاس یالکز تخفیف یا توسیع مقصدلرنده معتبر اولور.

الله بنده‌لرینه آغرلق آرتدرمق، زحمت اوسته‌مك حقنده قیاس معتبر اولمایوب، حیات یوللرینی کیڭلیتمك، طارلغی رفع ایتمك، مطلوب اولا بیلور حکملری بیان ایتمك کبی خصوصلرده معتبر اولور.

زیرا شارع کریم تکلیفی مکروه کورر ایدی. تکلیف یولنده اولور

سؤاللردن قران کریم شدتله نهی ایدوب «عفا الله عنها» آیت کریمه‌سیله تشدید، تکلیف قاپولرینی تا ابد باغلامشدر. (۱۵۸—۱۶۱)—۱۶۹.

٤) تعلیل‌ده مظنه خصوصیتی معتبر دگل، بلکه حکمتك فعلیتی معتبردر.

مثلا: سفرده تیمم مشروع قیلنمش ایسه، سفرك خصوصیتی جهتیله دگل، بلکه صو بولنمامق علەسیله مشروع قیلنمشدر. رمضان کوندوزنده مسافرلره افطار رخصت اولمش ایسه، بوراده سفرك خصوصیتی منظور اولمامش، بلکه سفرده روزه‌دن کله بیلور مشقتلری دفع ایتمك حکمتی معتبر اولمشدر.

شو مقدمه‌مزی هر شبهه‌دن سلامت قالا بیلور صورتده ۸۲، ۸۳، ۹۲، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۶۲ صحیفه‌لرده اثبات ایتمش ایدك.

ایندی افطار عذرلرینی دلیللریله برابر بیان ایده‌یك.

افطار عذرلری.

روزه آیت کریمه‌لرینی یوقاری‌ده (۸۵—۱۰۵) صحیفه‌لرده تفصیلاتیله بیان ایتدك. ایکی مستقل خطاب ورودینك معقول اولا بیلور وجهلرینی‌ده بیان ایتمش ایدك. منطقه بارده خلقنه روزه مسئله‌سی (۹۰—۹٤) صحیفه‌لرده بیان قیلندی. تقدیر اصوللری ابطال قیلنوب، او یرلرده عمر ایدر انسانلره روزه فرض دگللگی اثبات قیلندی.

او بیانمزدن افطار عذرلری حقنده بزه اوچ آیت کریمه معلوم اولدی.

بری «وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مساكين» آیت کریمه‌سی ایدی.

شو آیت کریمه‌یی (۱۰۰—۱۰۵) صحیفه‌لرده بیان ایتدك. تفسیرلرده سویلنمش سوزلری آچیق صورتده جرح ایدوب، لا تقدیرلرینی، تخصیص احتماللرینی، نسخ دعوالرینی، قبول قیلنه‌بیلور کیفیت‌ده ابطال ایتدك. لغت عربیه دلالتیله، نظم کریمك الك آچیق افاده‌سیله مفهوم اولور مقصود شارعی‌ده گوزل طرزده سویله‌دك. — «گوزل طرزده» دیدم، زیرا حاشیه‌چیلرك هندسه‌سیله، اعلالچیلرك الیله اصلاح قیلنمق دونلگنه محتاج اولور قدر رکیکلك‌دن نظم معجزك سلامتلگی عالیلگی ثابت اولدی.

شو آیت کریمه منطوقنه کوره، طاقت قیلنور روزه یعنی قدرت بولنوبده یا آغرلق یا ضرر ویرور روزه فدیه بدلنده ذمه‌دن ساقط اولور. قضاسی هیچ بر وقت لازم اولماز. قدرت بولنمق جهتیله، روزه واجب ایدی. لکن یا آغرلق یا ضرر حاصل اولا بیلمك حسبیله، شارع کریمك مساعده‌سنه کوره، تخفیف قیلنوب فدیه مشروع اولدی.

آیت کریمه مفهومنه کوره، طاقت قیلنماز روزه، یعنی اداسنه قدرت بولنماز روزه بلابدل ساقط اولور. زیرا قدرت یوق ایکن تکلیف ممکن دگلدر. بوڭا کوره، هم روزه واجب اولماز، هم فدیه‌سی.

آیت کریمه‌ده حکمك یعنی تخفیفك علّه‌سی‌ده منصوص اولمشدر. زیرا بلیغ کلام‌ده ذکر قیلنور صله، البته، عبث اولماز. صله‌حکمك علّه‌سی اولور. روزه‌سببیله کوچلك، آغرلق کلمك روزه‌سقوطنه، روزه‌بدلنده فدیه مشروعیتنه‌سبب اولمشدر.

شو آیت کریمه‌دن آڭلانور عذر — مرض، سفر عذرلرینه البته باشقه‌در. مرض، خسته‌لك — انسانك وجودنده بولنور عارضی بر حالدر. سفرهم‌عادی هم‌خارجی، بونك اوزرینه اکثریاً، اختیاری بر اشدر. بوڭا کوره، مرض، سفر کبی عذرلر روزه سقوطنه سبب قیلنمایوب، یالگز تأخیرینه سبب قیلنمشدر.

فدیه بدلنده روزه سقوطنه سبب اولور عذرلر: مرض کبی عارضی دگل، سفر کبی اختیاری هم خارجی دگل حاللردر. شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری او حاللری بر قاچ مثال‌ده بیان ایتمش: ۱) قارتلق حسبیله وجودلری ضعیفلنمش ارلر خاتونلر، ۲) روزه حسبیله یا اوزینه یا بالاسنه ضرر کله بیلور یوکلی خاتونلر، ۳) کوکرك بالاسی وار آنالر.

شو اوچ مثالی شارع کریم اوز لسانیله بیان ایتمشدر. یوکلی خاتونلر، بالاسی وار آنالر حقنده شارع کریم — محتمل، اولا بیلور ضررلری‌ده محقق ضرر کبی عذر ایتمشدر. محتمل ضررلری‌ده اعتبار ایدر شارع، شبهه یوق، محقق ضررلری هیچ بر صورتله اهمال ایتمز. بز شو دعوامزی یالگز قیاس

قوّتیله دگل، بلکه دلالت نص اصولیله‌ده، محصور دگل جزئیات‌دن استنباط اصولیله‌ده تأمین ایده بیلورز.

اوفاق بر آغرلق وجودیله، یاخود بیوك بر مشقت احتمالیله، محصور دگل جزئیات‌ده شارع حکیم فرضلری، فرضلرك رکنلرینی، شرطلرینی انسانلردن اسقاط ایتمش. قران کریم «وما جعل علیکم فی الدین من حرج» کبی هم مؤکد هم مستغرق آیت‌کریمه‌لرده اولا بیلور اوفاق حرجلری‌ده رفع ایتمش.

شارع حکیمك مقصدینی غایت آچیق صورتده افاده ایدر شو قدر کیك هدایتلرندن فائده‌لنمز ایسه‌ك، او وقت شارع حکیمك تفصیلاتی‌ده عبث اولور ایدی، مجتهدلرك دقیق اجتهادلرینه‌ده بر پاره‌لك قیمت قالماملق لازم اولور ایدی. زیرا اجتهادك اهمیتی — شارعك مقصدینی بیان ایتمك جهتیله‌در. شارعك حسابی یوق شاهدلرله، مؤکد هم غایت آچیق آیت کریمه‌لرله بیان قیلنمش مقصدی بزه فائده ویره‌مز ایسه، اهل اجتهادك قوّتیله یاخود بیك زحمتیله استخراج قیلنور خفی مقصدلرك البته اهمیتی قیمتی قالماز.

بوکا کوره، «وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مسا کین» آیت کریمه‌سنك احاطه‌سی دائره‌سنه — زحمت، کوچلك ویرور حاللرك هر بری، عذر اولمق صفتیله، بلا شبهه داخل اولور:

۱) قارتلق حسبیله وجودلرینه ضعیفلك کلمش انسانلر.

۲) اوزینه یا بالاسنه ضرر کله بیلور یوکلی خاتونلر.

۳) کوکره‌ك بالالری وار آنالر.

٤) آغر هم مشقتلی خدمتلرده عمر ایدر انسانلر: توبی یوق قویولرده بیك مشقت ایچنده یرقازر بیچاره‌لر، فابریقه‌لرده زاوودلرده جهنم کبی اوت یانلرنده یانار عمله، کون بویی طاش یوك طاشور اشچیلر، آچیق قویاش‌ده اوزون کونلرده قر اشلریله بالالرینی تربیه ایدر فقیرلر، عمومیتله تعبیر ایده‌یك، روزه‌لریله حالدن کوچدن طایاجق، بر کیسه‌ك ایکمه‌کدن محروم قالاجق انسانلر.

۵) کیچه‌لری یاقتی، کوندوزلری اوزون یرلرده عمر ایدر انسانلر. رمضان کوندوزلری اوزون زمانه تصادف ایدر ایسه.

بارد منطقه‌لرده عمر ایدر انسانلر، مکانڭ اقتضاسیله، روزه آیت کریمه‌لرینه‌داخل دگلدر دیمش ایدك. تقدیر حیله‌سیله‌عملی‌ده‌ابطال‌ایتمش‌ایدك.

معتدل منطقه نهایه‌لرنده، تونلری یاقتی، کوندوزلری اوزون یا طوتاش یرلرده عمر ایدر انسانلر، رمضان اوزون کوندوزلره تصادف ایدر ایسه، وعلى الذين يطيقونه فدية آیت کریمه‌سی احاطه‌سنه البته داخل اولورلار. یوقاری‌ده سویلنمش سوزلر، عرض قیلنمش ملاحظه‌لر اعانه‌سیله شو سوزمز اصابت شرفنه نائل اولوب، قطعیت درجه‌سنه کلمش اولسه کرك.

او سوزلرمدن برینی بوراده تکرار ایده‌یم:

اگر "وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر ثم اتموا الصيام الى الليل" کبی محکم آیت کریمه‌یی ابطال ایتمه‌مك، اشدن چیقارمامق لازم اولور ایسه، یاخود هفته‌لر آیلر امتدادنده آش‌سز صوسز قالو فرض اولمامق مطلوب اولور ایسه، او وقت بزم سوزمز البته قطعاً ثابت اولور. یوقسه، ایکی محذوردن بری، یا هفته‌لر آیلر قدر مدت آش‌سز صوسز قالو فرضلغی، یا محکم بر آیت کریمه‌نڭ بطلانی لازم اولاجق.

اوچ آیت کریمه‌دن ۲ نجی‌سی: "ومن كان مريضاً او على سفر فعدة من ايام اخر" آیت کریمه‌سیدر.

شو آیت کریمه‌یی تفصیلاتیله (۹٤ — ۹۸) صحیفه‌لرده بیان ایتمش ایدك. مرضڭ هم سفرڭ خصوصیتلری معتبر دگلدر دیمش ایدك. (۹۹) نجی صحیفه‌ده نقل قیلنمش حدیث بخاری خصوصیت یوقلغنه گوزل بر شاهد اولا بیلور. زیرا شارع کبیر عليه الصلاة والسلام حضرتلری "ذهب المفطرون اليوم بالاجر كله" دیمش ایسه، سفرده افطار جهتیله دگل ایدی. بلکه "اما الذين افطروا فبعثوا الركاب وامتهنوا وعالجوا" جمله‌سنده بیان قیلنمش خدمت مصلحتیله ایدی.

امام احمدڭ مسندی، مسلمڭ جامعی، ابو داودڭ سننی کبی حدیث کتابلرنده صحابی ابو سعید حضرتلرندن روایت قیلنمش:

"سافرنا مع النبى صلى الله عليه وسلم الى مكة ونحن صيام، فنزلنا منزلا

فقال النبی صلی الله علیه وسلم انکم دنوتم من عدوکم والفطر اقوی لکم. فکانت رخصة. فمنا من صام، ومنا من افطر. ثم نزلنا منزلا آخر فقال انکم مصبحو عدوکم والفطر اقوی لکم فافطروا. فکانت عزیمة. فافطرنا.„ حدیثیده خصوصیت یوقلغنه دلیل اولا بیلور.

شارع کریم ایکی خطابڭ هیچ برنده افطاری سفرڭ اوزیله تعلیل ایتمه‌یوب، بلکه حاجت اولاجق قوّتی حاضرله‌مك معناسیله تعلیل ایتمشدر. فرض ایده‌یك، شو حال — سفرده دگل، بلکه حضرده واقع اولسه ایدی، البته افطار یا مشروع یا واجب اولور ایدی.

„واعدوا لهم ما استطعتم من قوّة„ آیت کریمه‌سی‌ده بونی تأیید ایدر. شارع کریم شو آیت کریمه‌دن مستفاد معنایی اعتبار قیلوب، افطاری واجب ایتمش اولسه کرك. مقابله ساعتلرنك حاجت اولاجق قوّتی حاضرله‌مك ضرورتی افطارڭ جوازینه‌ده وجوبنه‌ده البته سبب اولا بیلور.

شارع کریم اعتبار ایتمش، هم‌ده آیت کریمه‌دن مستفاد اولمش معنایی اهمال ایدوب، او قدر اهمیتلری یوق خصوصیتلری اعتبار ایتمك فقیهلك اولماسه کرك.

درست، سفر عله‌در. لکن خصوصیتی جهتیله دگل، بلکه سفرده بولنه بیلور مشقت معناسیله‌در.

۳ نجی آیت کریمه "یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر„ آیت کریمه‌سیدر.

اوّلگی ایکی آیت کریمه‌دن صوڭ شو آیت کریمه افطار رخصتلرینی تعلیل یولنده تعمیم طریقیله اینمشدر. "الا ان یکون میتة او دماً مسفوحاً او لحم خنزیر فانه رجس„ آیت کریمه‌سنده ذکر قیلنمش عله کبی.

اگرده شو تعلیلدن تعمیم مقصود اولمایوب، رخصت مریضلره مسافرلره منحصر اولاجق ایسه، او وقت "یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر„ آیت کریمه‌سنده صحت بولنماموق لازم اولور ایدی. مشقتی سفرده بولنه

بیلور مشقتلردن بیوك صورتلرده افطار مشروع اولماسه ایدی، آیت کریمه‌ده نه صحت قالور ایدی، نه اطراد بولنور ایدی.

قران کریم افطار عذرلرینی بیان‌ده اهتمام ایچون اولسه کرك، افطار عذرلرینی دورت دفعه، بری دیگرینه باشقه اوچ عباره‌ده ذکر ایتمش. اگرده، فقیهلرك رأیلری کبی، افطار مسافرلره مریضلره مخصوص بر تخفیف اولسه‌ایدی، دورت دفعه ذکر، فائده‌سی حکمتی یوق، عبث اولور ایدی، هم‌ده اوفاق حاللری اوچ دورت دفعه بیان ایدوب، الڭ مهم حاجتلردن سکوت ایتمك کبی غایت بیوك قصور قران کریم‌ده بولنمق لازم اولور ایدی.

کتابڭ باشندن بورایه قدر سرد قیلنمش بیانلرڭ اعانه‌سیله، اسلامیته ابدیت عمومیت ویره بیلور علویتی قدسیتی اسلامیت‌ده بولندرمق املیله، قران کریمڭ نظم معجزینی کتب فقهیه عباره‌لری کبی طار آڭلانماز متون یاخود فائده ویرمز اوزون شروح قبیلندن قیلمامق فریضه‌سیله، کوڭلم‌ده قرار قیلمش اعتقادمه کوره او دورت دفعه ذکر قیلنمش عذرلر اولا بیلور عذرلرڭ هر برینی البته احاطه ایتمشدر.

"ومن كان مريضاً او على سفر فعدة من ايام اخر" آیت کریمه‌سی معناسیله عمومی اولوب، قضاسی واجب عذرلری احاطه ایتمشدر.

"وعلى الذين يطيقونه فدية" آیت کریمه‌سی — قضاسی واجب دگل، فدیه بدلنده ساقط روزه عذرلرینی منطوقیله، فدیه‌سی‌ده واجب دگل روزه عذرلرینی مفهومیله احاطه ایتمشدر.

"يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر" آیت کریمه‌سی اوعذرلرڭ هر برنده تخفیفڭ اساسنه حکمتنه ارشاد ایدوب، اراده الهیه‌یی تحقیق ایتمك یوللرینه فقیهلری هدایت ایتمشدر. بوڭا کوره، اراده‌یی اللهڭ اوزینه اسناد قیلوب، "يريد الله بكم اليسر" جمله‌سی "ولا يريد بكم العسر" جمله‌سیله‌ده‌تأکید قیلنمشدر.

بوڭا کوره اولسه کرك، بوندن صوڭ قران کریم عطف طریقیله ابتدا قیلوب، "ولتكملوا العدة، ولتكبروا الله على ما هداكم، ولعلكم تشكرون" آیت کریمه‌سنك

اوچ جمله‌ذکر ایتمشدر. زیرا اکمال عن قضاسی واجب عذرلره نسبتله، اما تعظیم، شکر جمله‌لری همه حاجتلرمزه وفا این بیلور رخصتلرك مشروعیتنه نسبتله اولور. رخصتك عمومیتی، عذرلرك عدم انحصاری ایندی ثابت اولمش اولسه کرك.

الله یعلم انی ما ذکرت هنا　　الا الذی نصه عنه بقرآن

نادانی الحق لما ان علمت به　　خیر الموازین بالبرهان میزانی

فزن به وهو قرآنی. وما نطقت　　به التراجم عنی فهو تبیانی

بن همه سوزلرمی برهان نوریله، قلبم‌ده قرار قیلمش یقین قوّتیله یازدم. رمضان روزه‌سی کبی اهمیتی بیوك بر مسئله‌ده شو کتابم مطالعه ایدر ذوات کرام حضرتلرینه شاید بر فائده علمیه ویره بیلسه کرك.

امیدم شودر.

بذا خصصت علی علم و معرفة　　و لم یکن فیه لی من قبل ذا قدم

قد یلحق الناس فی اقوالهم ندم.　　ولیس عندی فیما قلته ندم.

افطار عذرلری، بنم نظرمده، سفر، مرض کبی حاللره منحصر دگلدر. رخصت عمومیدر. لکن "رخصت‌ده اباحه — اصلیه دگل، اضافیه‌در." بز بونی قواعد فقهیه‌ده (١٨٥) رقمی تحتنده (١١٨) صحیفه‌ده بیان ایتمش ایدك. اوراده سکز یول بیانمی بورایه تتمه کبی اعتبار ایدرم.

افطار عذرلری حقنده بیانم بوراده تمام اولدی. بوڭا مناسبتی وار بر قاچ مسائل فقهیه‌یی بوندن صوڭ بیان ایده‌یم.

روزه‌ده کفارت مسئله‌سی.

هیچ بر عذر یوق ایکن، رمضان کوندوزنده بر انسان قصداً افطار ایدر ایسه، کفارت واجب اولورمی؟

وصال صورتنده کفارت، دورت مذهبك اتفاقیله، واجبدر.

اکل، شرب صورتلرنده، امام مالك امام ابو حنیفه حضرتلرینك اجتهادلرینه کوره، کفارت واجب ایسه‌ده، امام احمد امام شافعی حضرتلرینك مذهبلرینه کوره، کفارت واجب دگلدر.

شو مسئله‌ده اهل اجتهادڭ دليللرينى كوره‌يك. افطار كفارتى حقنده قران كريم‌ده بر سوز بر اشاره يوقدر. درست، اهل اجتهادڭ همه‌سنه دليل اولا بيلور بر سنت نبويه — كتب حديث‌ده بالاتفاق روايت قيلنمشدر.

"عن ابى هريرة قال: جاء رجل الى النبى صلى الله عليه وسلم فقال هلكت، يا رسول الله. قال ما اهلكك؟ قال واقعت على امرأتى فى رمضان. قال هل تجد ما تعتق رقبة؟ قال لا. قال فهل تستطيع ان تصوم شهرين متتابعين؟ قال لا. قال فهل تجد ما تطعم ستين مسكيناً؟ قال لا. ثم جلس. فاتى النبى صلى الله عليه وسلم بعرق فيه تمر. فقال تصدق بهذا. فقال اعلى افقر منا؟ فما بين لابتيها اهل بيت احوج اليه منا. فضحك النبى صلى الله عليه وسلم حتى بدت انيابه. ثم قال اذهب، فاطعمه اهلك."

شو حديثى امام احمد، امام بخارى، امام مسلم، امام ابو داود، امام ترمذى، امام نسائى، امام ابن ماجه كبى اهل علمڭ هر برى اسناديله روايت ايتمش. شبهه يوق، شو حديث البته صحيحدر. حديثڭ عباره‌لرى نه قدر مختلف ايسه‌ده، معنالرى همان بردر. خاتونيله رمضان كوندوزنده افطار ايتمش انسان ذمه‌سنده كفارتڭ وجوبنه دلالت ايدر. كفارتى‌ده — مجادله سوره‌سنده بيان قيلنمش ظهار كفارتى كبيدر: ١) بر انسانى آزاد ايتمك، — فقيرلگى جهتيله بوڭا قدرتى يوق ايسه، ٢) ايكى آى طوتاش روزه طوتمق، — ضعيفلگى جهتيله بوڭاده كوچى يوق ايسه، ٣) آلتمش مسكينى طويدرمق.

شو حديثڭ موردى — خاتونيله افطار حادثه‌سيدر. بوڭا كوره، كفارت وجوبى مسئله‌سنده دورت مذهب اتفاق ايتمش.

اما اكل، شرب افطارنده كفارتى ايجاب ايدر ايكى مذهب، شو ايكى صورتده شارع كريمڭ نصوصى يوقلغنه كوره، قياس اعانه‌سنه التجا ايتمشلر. امام احمد امام شافعى حضرتلرى سنت نبويه‌ده نقل قيلنمش افطارڭ خصوصيتنه اهميت ويروب، ايكى افطار آراسنده تفاوتڭ بيوكلگنه اعتبار ايدوب، كفارتى ديگر فرعلره تعديه ايتمه‌مشلر.

سادات حنفيه، سادات مالكيه مذهبلرنده كفارت، حدود كبى بابلرده

قیاس جائز دگل ایسه‌ده، ایکی افطار آرالرنده جامع یوقلق، تفاوت بیوکلك کبی مانعلر بولنور ایسه‌ده، بز شو ایکی جهتدن اعتراضی براقوب، اهل علمك اجتهادلرینی دلیللرینی قبول ایتدك کبی اولایق. افطار کفارتی حقنده همه اهل علم طرفندن دلیل قیلنمش سنت نبویه‌یه تمام دیگر بر جهتدن نظر ایده‌یك.

رمضان کوندوزنده خاتونیله افطار ایتمش انسانك ذمه‌سنه شارع کریم نیچون علی الخصوص کفارت ظهاری ایجاب ایتمش؟

افطار جنایتیله ظهار جنایتی آراسنده عجبا برمناسبتمی واردر؟

درست، ایکی آراده ضدیت مناسبتی بولنه بیلور: ظهار خاتونی براقمق، اما افطار جنایتی کیچه کوندوز خاتونی قوچاقدن قویندن بوشاتمامق.

رمضان کوندوزنده رمضان حرمتنه جنایت ایتمش او آدمك بر رقبه آزاد ایدر قدر، یاخود آلتمش مسکینی طویدرور قدر بایلغی بولنمامش ایسه‌ده، شبهه یوق او آدم وجودی صاغ، قوّتلی غایت صاغلام ایدی، قصه سیاقی، امام احمد مسندنده یازلمش سوزلر بوکا دلالت ایدر. اویله ایسه، فقیرلـگی حسبیله اعتاقدن اطعامدن عاجز قالمش او آدمه شارع کریم ایکی آی روزه‌یی علی التعیین نیچون ایجاب ایتمه‌مش؟

بز شو مسئله‌لری حل قصدیله حدیثلری تفتیش ایتدك. حادثه‌یی تمامیله آکلامق امیدیله، حدیثده "جاء رجل" عباره‌سنده مبهم صورتده ذکر قیلنمش آدمی تعیین ایدوب، شارع کریمك او قدر بیوك مسامحه‌سنه سبب اولمش حاللری آرامق بولمق جهتلرینه همتمزی صرف ایتدك.

عین شو قصه‌یی اهل حدیث دیگر بابلرده نقل ایدر ایکن او آدمی تعیین قیلوب، شارع حکیمك بیوك مسامحه‌سنه سبب اولا بیلور حاللرینیده غایت آچیق صورتده یازمشلار.

امام احمد بن حنبل حضرتلری اوزینك مسندنده دیمش:

"عن سلمة بن صخر الانصاری قال کنت امرأً قد اوتیت من القوّة علی

النساء ما لم يوت غيرى. فلما دخل رمضان ظاهرت من امرأتى حتى ينسلخ رمضان فرقا من ان اصيب فى ليلتى شياً فاتتابع فى ذلك الى ان يدركنى النهار وانا لا اقدر ان انزع. فبينا هى تخدمنى من الليل تكشف لى شئ منها فوثبت عليها. فلما اصبحت غدوت على اهلى فاخبرتهم خبرى وقلت لهم انطلقوا معى الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخبره بامرى. فقالوا والله ما نفعل. نتخوف ان ينزل فينا قرآن، او يقول فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم مقالة يبقى علينا عارها. ولكن اذهب فاصنع ما بدالك. فخرجت حتى اتيت النبى صلى الله عليه وسلم. فاخبرته خبرى. فقال لى انت بذاك. فقلت انا بذاك. فقال انت بذاك. قلت انا بذاك. فقال انت بذاك. قلت نعم! ها انا ذا. فامض فى حكم الله فانا صابر له. قال اعتق رقبة. قال فضربت صفحة رقبتى بيدى وقلت لا والذى بعثك بالحق ما اصبحت املك غيرها. قال فصم شهرين متتابعين. قال قلت يا رسول الله وهل اصابنى ما اصابنى الا فى الصوم. قال فتصدق. قال قلت والذى بعثك بالحق لقد بتنا ليلتنا هذه وحشاء ما لنا عشاء. قال اذهب الى صاحب صدقة بنى زريق فقل له فليدفعها اليك. فاطعم عنك وسقاً من تمر ستين مسكيناً. ثم استعن بسائره عليك وعلى عيالك. قال فرجعت الى قومى فقلت وجدت عندكم الضيق وسوء الرأى ووجدت عند رسول الله صلى الله عليه وسلم السعة والبركة. وقد امر لى بصدقتكم فادفعوها الى. قال فدفعوها الى.» (طبع مصر. ج. ٤، ص. ٣٧)

اوّلـگى حديثله شو حديثده نقل قيلنمش قصه‌لرڭ برلگى ابن ابى شيبه كبى امامڭ همده حافظ ابن حجر كبى محققڭ نصوصيله تأييد قيلنمشدر.

امام حافظ ابن حجر حضرتلرى شو حديثى «بلوغ المرام من ادلة الاحكام» كتابنده ايكى دفعه ذكر قيلوب، ايكنچى دفعه‌ده صاحب قصه‌يى اسميله تعيين ايتمشدر.

«عن سلمة بن صخر قال دخل رمضان فخفت ان اصيب امرأتى فظاهرت منها. فانكشف لى شئ منها ليلة فوقعت عليها. فقال لى رسول الله صلى الله عليه

وسلم حرر رقبة. فقلت ما املك الارقبتی. قال فصم شهرين متتابعين. قلت وهل اصبت الذی اصبت الا من الصيام. قال اطعم فرقاً من تمر ستين مسكينا.„ (بلوغ المرام — باب الظهار.)

عباره‌لری مختلف شو حديثلرك حادثه‌لری البته بردر. حادثه‌لرك تعددينه بر برهان يوقدر. تعددلری يالكز بر احتمالدر، احتمال هيچ بر صورتله دليل اولماز.

ظهار حادثه‌سيله تصادف ايتمه‌مش افطارك عصر رسالتده وقوعنه قطعی بر بينه يوق ايكن، نقل قيلنمش اوحديثلرك هيچ بری افطار كفارتنه دليل اولاماز. زيرا اوحديثلرده الزام قيلنمش كفارت ظهار كفارتيدر.

ظهارك كفارتی مجادله آيت كريمه‌لريله قطعاً ثابتدر. بناء عليه شارع كريم لساننده ثابت اولمش كفارتی آيت كريمه‌لرده ثابت اولمش كفارته حمل ايتمك ضرور اولور. يوقسه، رسول كريم آيت كريمه‌لری اهمال ايتمش اُولور ايدی. كفارت — ظهار كفارتی اولور ايسه، افطار جنايتی بلا كفارت قالور.

بن شو فكرمی حديثلرده نقل قيلنمش متعدد حال قرينه‌لريله تأييد ايده بيلورم. امام احمد مسندنده مفطرك اوز آغزندن نقل قيلنمش سوزلر حادثه‌يی غايت آچيق صورتده تصوير ايدر، بلوغ المرامدن نقل قيلنمش حديثی‌ده تفسير ايدر، مسامحه سببلرينی‌ده ايضاح هم بيان ايدر.

رمضان حرمتنه تعدی ايتمكدن اوزينی منع ايتمك قصديله، سلمة بن صخر ظهار ايتمش. لكن اوزينی ضبط ايده‌مه‌يوب، كونلرك برنده رمضان كوندوزنده افطار ايتمش.

بوراده ايكی جنايت تصادف ايتمشدر. بری ظهار جنايتی. جزاسی مجادله آيت كريمه‌لرنده بيان قيلنوب، صحابه‌لره معلوم ايدی. زيرا اوس بن الصامت خاتونی خوله ياخود جميله قصه‌سی مقدم ايدی. ديگری رمضان كوندوزنده افطار جنايتی. جزاسی معلوم دگل ايدی. بوكا كوره „والله ما نفعل. تتخوف ان ينزل فينا قران، او يقول فينا رسول الله مقالة يبقى علينا عارها„ سوزينی سلمه قومی سويله‌مش اولسه كرك.

صحابی سلمه بن صخر واقعه‌یی تمامیله شارع کریم علیه الصلاة والسلام حضرتلرینه استفتا یولیله بیان ایتمش.

شارع کریم حضرتلری افطار جنایتی حقنده سلمه‌یی «انت بذاك!» خطابیله اوچ دفعه عتاب ایدوب، ابن ماجه ابوداود روایتلرنده نقل قیلنمش «وصم یوماً مکانه» عباره‌سیله قضایی ایجاب ایتمش.

ظهار جنایتی حقنده شارع کریم — مجادله آیت کریمه‌لرنده بیان قیلنمش کفارتی بیان قیلمش. لکن سلمه بن صخرك ظهار حادثه‌سی خاتوننه ظلم ایتمك داعیه‌سیله اولمایوب، بلکه رمضان حرمتنه تعدی ایتمکدن اوزینی صاقلامق قصدیله واقع اولمشدر. رمضانی احترام قصدیله واقع اولمش ظهار البته جنایت اولماز، بلکه ایمان قوّتیله وجود بولمش گوزل بر تدبیر اولور.

بوڭا کوره اولسه کرك، شارع کریم کفارتی عاقبت‌ده اسقاط ایدوب، قدرتی وار ایکن، ایکی آی روزه‌یی ایجاب ایتمه‌مشدر.

بویله اولور ایسه، شو سنت نبویه جزا قانونلرینه اساس اولا بیلور بیوك ایکی حقیقتی بزه کشف ایدر: ۱) جزا — جنایتی احاطه ایدر احوالك اختلافیله مختلف اولور. ۲) عفو — مذنبی اصلاح خصوصنده احیاناً دها زیاده تأثیر ایده بیلور.

جانی — مسئولمی دگلمی؟ مسئولیتك درجه‌سی نه‌قدر؟ شو اوچ مسئله‌یی حل ایتمك ایچون جنایتی احاطه ایدر ادبی مادی حاللرك هر برینی تقدیر ایتمك ضروردر. او حاللر تفصیلاتیله تعیین قیلنمامش ایکن، قانون‌ده کوسترلمش جزالری الزام ایتمك علی الدوام درست اولماز.

انسانك افعال اختیاریه‌سی اراده‌سنه تابع ایسه‌ده، لکن اراده مستقل دگلدر، حسابی یوق مؤثرلردن متأثر اولور، خارجی مؤثرلرك تأثیری قهرنه ضعیف قالور. انسانك احوال بدنیه‌سی کبی احوال روحیه‌سی‌ده بر کون سلامت اولور ایسه، اکثریاً ایکی طرفك برینه انحراف ایدر.

بوڭا کوره، جنایتلرده مسئولیت درجه‌لری متفاوت اولور. خارجی

مؤثرلرك شدتنه كوره، مسئوليت صفر درجه‌سنه اينه بيلور. اويله صورتده جزا الزام ايتمك شفا ويرمز، دوا اولماز، بلكه عفو ايتمك الڭ گوزل دوا اولور.

سلمة بن صخرڭ حديثى بوڭا الڭ آچيق بر شاهددر. ظهاردن مقصدينه، افطارينك سببلرينه كوره، سلمه‌يى شارع كريم عفو ايتمش. شو عفو — حكمت نظرنده الڭ معقول بر حال اولوب، تربيه‌هم اصلاح جهتيله الڭ گوزل بر تدبير اولمشدر.

شو قدر مهم بر سنت نبويه‌يى اهل تأليف، نه‌دندر، اهمال ايتمش. حديثلرده نقل قيلنمش حادثه حقيقتى بزم بيانمز كبى اولور ايسه، افطارده كفارت وجوبنه دلالت ايده بيلور بر دليل اهل علمڭ النده قالماز.

بدائع، هدايه كبى الڭ معتبر كتب حنفيه‌ده حديث اولمق صفتيله روايت قيلنور "من افطر فى رمضان متعمداً فعليه ما على المظاهر" جمله‌سى حديث دگل، بلكه يوقارى‌ده (١٨٨) صحيفه‌ده صحابى ابو هريره حضرتلرندن نقل قيلنمش حديثڭ بالمعنى اختصاريدر. همه حديث كتابلرينى ابتدالرندن اخيرلرينه قدر تفتيش ايدر آدم شو سوزى تصديق ايدر.

"وان جهل الاقوام قولى ومقصدى يرى ما رأيناه فقيه محقق."

مسئله‌يى دليللريله ايضاح ايتدك. قران كريمڭ آيت كريمه‌سى، شارع كريمڭ سنت نبويه‌سى بزم طرفده قالدى. بوڭا كوره، دورت مذهبڭ الڭ بيوك امامليرينه اهل علمڭ هيئت عموميه‌سنه مخالفت ايدر قوّتى بز اوز طرفمزده كوردك. كفارت وجوبى مسئله‌سنده اهل علمڭ عمومنه مخالفت ايتدك. يعنى اهل علم سوزى شارع حكيم حضرتلرينڭ حكمنه مخالفدر ديدك. هم اثبات ايتدك.

بن شو سوزمى بنم شرفمه صاقلانوب قالمش الڭ بيوك كشفياتمدن حساب ايدرم. علوم اسلاميه خزينه‌سنده اون دورت عصر قدر مدت‌ده محفوظ قالوب، بنم حقمده الڭ بيوك الطاف الهيه‌دن اولمق يوليله، شو كون كشف قيلنمش، قيمتى تقدير قيلنه‌ماز الڭ بيوك بر حقيقت كبى تلقى ايدرم.

بذا خصصت على علم ومعرفة ولم يكن فيه لى من قبل ذا قدم.

شو حقيقتڭ بڭا انكشافى حسبيله كوڭلمده امل قوّتلندى. اللهڭ "عمومى

رحمت الهيه‌سی» درگاهنه طمعم اللرينی اوزاتدم. اميدم اجابتی حقنده حسن ظنم گويا تحقيق قيلندی. دها مهم ديگر مسئله‌لرده انشاء الله اصابتم تأمين قيلنمش كبی اولدی. هر مسئله‌ده ميدان كيكلگی، يول آچيقلغی كورندی. مسائل فقهيه‌لرك اكثرينی، علی الخصوص عائله مسئله‌لرينی دقتله تفتيش ايده‌جك اولدق. اللهك اعانه‌سيله ايتدك. شايد عنقريب نشر قيلنه‌جق «احكام عائله» مجله‌سنده انشاء الله گوزل صورتده بسط قيلنه‌جقدر.

ان اللبيب كذی القرنين شيمته ما ينقضی سبب الا ابتغی سببا

وسارع الی الخيرات سبقاً فان من يسارع الی الخيرات يحمد سعيه
ونافس كما قد نافس الناس وارتق رقی الذی ما زال يعصم وعيه.

بنم نظرمده رمضان افطارنده كفارت مشروع دگلدر. روزه — نماز كبيدر، قضاسی واجب اولور، كفارتی بولنماز.

قضا وجوبی‌ده بنم نظرمده عمومی اولماسه‌ايدی دها گوزل اولور ايدی. زيرا قضا وجوبی‌ده غايت بيوك كرامتدر. انسانك سمای اسلاميت‌ده ارتفاعنه، كرسی ديانت‌ده قرارينه گوزل بر شاهد اولا بيلور. دين ركنلرينك هر برينی اهمال ايدر انسانلرك هر برينه اويله بيوك كرامتی ويرمك مناسب اولماسه كرك. دين ركنلرينی اهمال ايدر انسانلرك اوزلرينی‌ده اهمال ايتمك دها گوزل تربيه اولور.

دين قدرينی بيلور انسان شو سوزی البته تقدير ايدر.

«ومن كفر فان الله غنی عن العالمين»

ابن عربی حضرتلری فتوحاتك برنجی جلدنده (٦٤٧) صحيفه‌سنده ديمش:

«وصل فی فصل: من اكل او شرب متعمداً فقال قوم عليه القضاء والكفارة. وقال آخرون لا كفارة عليه. والذی اقول به انه لاقضاء عليه ولا كفارة. فانه لايقضيه ابداً. ولكن يكثر من صوم التطوع لتكمل له فريضته من تطوعه.

فان الفرائض عندنا المقيدة بالاوقات اذا ذهب وقتها بتعمد من الواجبة عليه لايقضيها ابداً مطلقا.„

يعنی: فائت اولمش وقتك شرفی قضا ايله تدارك قيلنه‌ماز. بوراده قضا يوقلق تخفيف دگل، تشديددر. اعراض جهتيله قضايی اسقاط ايتمك دها زياده تشديد اولور.

بوكا كوره، قضا وجوبی ترك اختلافيله مختلف اولور ديمك ممكندر:

استخفاف قصديله دگل، بلكه ديگر طريقلرك بريله فرضلری ترك ايتمش انسانلره قضا واجب اولمق اسلاميتك مسامحه‌سنه، اما استخفاف طريقيله فرضلری ترك ايدر انسانلردن قضا سقوطی اسلاميتك عزتنه غناسنه دها زياده مناسبدر.

بزم رأيمز شودر. فرضلرك بيوك اهميتی، اسلاميتك هم بيوك مساعده‌سی هم بيوك عزتی علويتی غناسی بونی اقتضا ايدر.

سادات حنفيه مذهبنه كوره، عمداً افطارك هر برنده كفارت واجبدر. وصال صورتنده سنت قطعيه دلالتيله، اما اكل، شرب صورتلرنده قياس اعانه‌سيله.

لكن بر انسان رمضان كوندوزنده روزه‌يی نيت ايتمه‌يوب، افطار ايدر ايسه، امام اعظم ابو حنيفه حضرتلرينك مذهبنه كوره، كفارت واجب اولماز.

كتب حنفيه آراسنده مثلی بولنماز هدايه ديمش:

“ومن اصبح غير ناو للصوم فافطر فلا كفارة عليه. لان الكفارة تعلقت بالافساد وهذا امتناع. اذ لا صوم الا بالنية.„

هدايه مأخذی هم‌ده هدايه كبی معتبر بدائع كتابی ديمش:

“ومن اصبح فی رمضان لاينوی الصوم فاكل او شرب او جامع، عليه قضاء ذلك اليوم. ولا كفارة عليه عند اصحابنا الثلاثة. وعند زفر عليه الكفارة بناءً على ان صوم رمضان يتأدى بدون النية عنده، فوجد افساد صوم رمضان بشرائطه. وعندنا لايتأدى فلم يوجد الصوم، فاستحال الافساد.„

يعنی: نيت يوق ايكن، روزه بولنماز، بوكا كوره، روزه بوزمق جنايتی‌ده

بولنه‌ماز. جنایت یوق ایکن، کفارت البته ممکن اولماز. مذهبڭ دلیلی شودر!

شو مسئله شریعت اسلامیه اصولنه دگل، بلکه مذهب اصولنه تفریع قیلنمش بر مسئله فرعیه‌در. بویله مسئله‌لر هر مذهب‌ده کثرتله بولنور. کتب فقهیه‌ده ذکر قیلنور مسئله‌لرڭ اکثری، لااقل، اوندن طوقزی، مذهب اصوللرینه تفریع قیلنمش، اهمیتی یوق فرضی مسئله‌لردن عبارت اولور. اویله مسئله‌لر آراسنده شو مسئله کبی هم غریب هم مشکل مسئله‌لرده بولنور.

شو مسئله، یعنی نیت ایتمه‌مش مفطرلره کفارت یوقلق مسئله‌سی هم غریبدر، هم مشکلدر.

غریبدر، بر قاچ جهتدن:

١) کریم مطلق الله رب العالمین حضرتلرینڭ خطاب الوهیتی، حرمت جهتیله، انسانڭ نیت ضعیفه‌سندن‌ده دون اولماسه کرك. ضعیف نیتی بوزمق کفارتی ایجاب ایدر ایسه، خطاب الوهیتی اهمال ایتمك، عرش عزتدن اینمش خطاب الوهیتی اهمال آیاقلری آستنه براقمق دها زیاده کفارتی یاخود جزایی ایجاب ایتسه کرك.

٢) نیتی ترك ایتمك جنایتدر، کفارتڭ سقوطنه سبب اولاماز. نیت — عبادتدر، بلکه عبادتڭ روحیدر، جزا اولمق صفتیله الزام قیلنور کفارتڭ وجوبنه هیچ برصورتله سبب اولماز. رمضان کوندوزنده افطار ایتمك جنایت ایسه، نیت ایتمه‌مك دها بیوك جنایتدر. ایکی جنایتڭ اجتماعی — جزا سقوطنه سبب اولماز.

مشکلدر، بر قاچ جهتدن:

١) نیت ایتمه‌مك کفارتی اسقاط ایدر ایسه، کفارتڭ مشروعیتی عبث اولور. زیرا افطار ایده‌جك آدم نیت ایتمزده کفارتدن قوتولور. کفارت‌ده نه زجر معناسی قالور، نه تدارك فضیلتی.

٢) کوڭل‌ده متمکن ایمان قوتیله انسانڭ نیتی — عاقبت کفارت وجوبنه، جزا ترتبنه سبب اولا بیلور ایسه، اویله نیت تردد شائبه‌سندن پاك اولاماز.

نیتك خالصلگی پاكلگی ایچون هم ابتداسنده هم دوامنده مجبوریت كبی
طارلق بولنماملق البته لازمدر.

شو دقیقه‌ده منعقد اولور نیت — بر قاچ ساعت صوڭ كفارت وجوبنه سبب
اولور ایسه، اویله نیتك انعقادنده عزم بولنماز، زیرا كله بیله‌جك حاللردن
انسانڭ خبری یوقدر. اویله نیتك دوامنده حسن اختیار قالماز، زیرا گویا
كرهاً ادا قیلنور عمل‌ده حسن اختیار بولنمق ممكن دگلدر.

۳) دینڭ اڭ بیوك ركنلرنده مساهل ایدر آدملره یول آچمق اولور.

«شوگون نیت ایتمه‌مشم!» بهانه‌سی اویله آدملر النده اڭ گوزل بر
بهانه اولا بیلور. «افطار ایده‌یم، بر وقت قضا ایدرم!» دیه بیله‌جك اویله
انسانلر النده او گوزل بهانه غایت گوزل حیله اولور.

بز شو مسئله‌یی هم غریبدر، هم مشكلدر دیدك، امامامر امامی ابوحنیفه رضی الله
عنه حضرتلرینه نسبت قیلنمق جهتیله، كتب فقهیه‌مزده ذكر قیلنمق جهتیله دگل.
زیرا معناسی یوق مسئله‌لر، بطلانی معلوم حیله‌لر بزم كتب فقهیه‌مزده طولودر.

لو غربل الفقه كیما یعدم السقط   لما تحصل شیٔ فی الغرابیل.

بزم اعتقادمزه كوره، روزه، نماز كبی، فرضدر. هر فرضڭ هر عملڭ
اڭ بیوك ركنی نیتدر. روزه‌ده نیت — روزه كبی — فرضدر.

انسان، مسلم اولمق صفتیله، هر فرضی اڭ خالص اڭ جدی اڭ پاك
نیتیله ادا ایدر. هر عمل‌ده حسن اختیار بولنمق، مجبوریتدن بر اثر بولنماملق
اڭ مهم اڭ معتبر شرطدر.

بوڭا كوره، روزه‌ده جزا اولمق صفتیله كفارتڭ مشروعیتی ممكن دگلدر.
روزه قالور ایسه، قضاسی واجب اولور. هر فرضڭ قضاسی واجبدر.
قضا وجوبی شارع كریمڭ اڭ بیوك مسامحه‌سیدر، غایت بیوك كرامتیدر.

فرض ترك قیلنمش ایكن، عمداً ترك قیلنمامش ایسه، قضا — شرف
ادایی تدارك ایدر. «شرف وقت فائت اولدی، تدارك قیلنه‌ماز!» دیمك
غایت كیكڭ رحمت الهیه‌یی تحجیر كبی بر سوز اولور.   * ۱۳

روزه فرضدر، فرضلغی غایت مؤکددر، روزه اسلامیتك الڭ بیوك بر رکنیدر. بونڭله برابر روزه‌ده رخصتلر غایت کیڭدر.

روزه وجودمزی زحمتلەمك ایچون دگل، بلکه روحمزی تربیه ایچون گوزل بر عبادتدر، غایت مفید بر تدبیر شرعیدر.

اسلامیتك الڭ بیوك فضیلتی، دیگر دینلرده بولنماز علویتی — همه‌حاجتلرمزه وفاسیدر، الڭ کیڭ مساعده‌سیدر.

حقیقی مسلم — همه عبادتی الڭ بیوك نشاطله، کوڭل طولو رغبتله ادا ایدر.

حقیقی دین — انسانڭ همه عبادتلرینی امین ایماننه امانت ایدر.

لکل صنف من الاصناف دینهم   ولی انا دین شرع الله فی القدم.

صوڭ سوز.

روزه مسئله‌سی برهانیله برابر، بیلورم، دورت بش صحیفه‌ده تمام اولا بیله‌جك بر مسئله‌در.

لکن شو کتابم تألیفنه شروعدن قبل، بن مسئله‌یی صورت اجمالیه‌سیله تصور ایتدم. اولا بیلور فائده‌لره رغبت ایدوب، بعض مسئله‌لرده بر قدر تفصیل ایتمگی او وقت مناسب کورمش ایدم. قلم آلدم‌ده، کتاب‌ده درج قیلنه‌جق مسئله‌لری علی الاجمال صایدم. مهدی حقنده اهل علمڭ فکرلرینی، اوز نظرمی بیان ایده‌جك اولمش ایدم. یاوروپا علماسنڭ مهدی مسئله‌سنه یاکلش فکرلرینی، بزم درویشلرمزڭ خطا خیاللرینی، اسلامیتك استقبالنه دائر کتب حدیث‌ده نقل قیلنه کلمش «فتن» حدیثلرینڭ حقیقتلرینی بیان ایدوب، اوفاق ایسه‌ده بنم ایچون اهمیتی وار بر فائده آلاجق اولمش ایدم. فقط شو ساعت او مسئله‌یی تفصیلاتیله یازمقدن یا بن عاجزم، یاخود کتابڭ حجمی مساعده ایتمه‌یور، یاخود زمین وزمان. لکن مأمول فائده‌دن محروم قالمامق ایچون، بوراده فتوحات مکیه‌دن بر قاچ سطر نقل ایده‌یم.

محیی‌الدین حضرتلری فتوحات مکیه‌ده (٣) نجی جلدنده (٣٦٤) نجی صحیفه‌سنده دیمش:

"ان لله خليفة يخرج، يظهر من الدين ما هو الدين عليه فى نفسه ما لو كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لحكم به، يرفع المذاهب من الارض فلا يبقى الا الدين الخالص. اعداؤه مقلدة العلماء اهل الاجتهاد، لما يرونه من الحكم بخلاف ما ذهبت اليه ائمتهم. فيدخلون كرهاً تحت حكمه، خوفاً من سيفه وصولته، ورغبة فيما لديه."

٣ نجى جلدك (٣٧٤) نجى صحيفه‌سنده:

"واذا خرج هذا الامام المهدى فليس له عدو مبين الا الفقهاء خاصة. فانه لايبقى لهم رياسة ولا امتيازاً عن العامة. بل لايبقى لهم علم بحكم الا قليل. ويرتفع الخلاف من العالم فى الاحكام بوجود هذا الامام. ولولا ان السيف بيد المهدى لافتى الفقهاء بقتله. ولكن الله يظهره بالسيف والكرم. فيطمعون ويخافون، ويقبلون حكمه من غير ايمان، بل يضمرون خلافه ويعتقدون فيه اذا حكم فيهم بغير مذهبهم انه على ضلالة فى ذلك الحكم لانهم يعتقدون ان زمان الاجتهاد قد انقطع، وما بقى فى العالم مجتهد، وان الله لايوجد بعد ائمتهم احداً له درجة الاجتهاد. واما من يدعى التعريف الالهى فى الاحكام الشرعية فهو عندهم مجنون فاسد الخيال لايلتفتون اليه. فاذا كان ذامال وسلطان انقادوا اليه فى الظاهر رغبة فى ماله، وخوفاً من سلطانه، وهم فى الباطن كافرون به."

شو سوزلرى بورايه نقلدن مقصدم آڭلانمش اواسه كرك. بر كون قالقه‌جق مذهبلرڭ شريعت اسلاميه‌يه نسبتلرى‌ده كورنمش اواسه كرك.

حقيقت رجاليله زمان فقيهلرينڭ معامله‌لرى شويله ايدى، شويله اولاجق. لكن فقيهلرڭ او معامله‌لرى اهل حقيقتڭ عزملرينه خلل، حركتلرينه سكته ويره بيله‌جك دگل!

اللهڭ رحمت الهيه‌سندن اميد اوزمه‌مك، اللهڭ خزينه‌لرنده وار شيلره طمع ايتمك، الده بولنور شيلره شكر ايتمك مؤمنڭ الڭ گوزل حاليدر.

اخلاص قاپولرينى قاغار انسانلره ـــ الله نور حقيقتى البته كشنى ايدر.

اللهڭ رحمت الهيه‌سى قدر كيڭ، انسان قدر حريص، انسانڭ اراده‌سى

قدر کوچلی، اجتهادی قدر غالب، عمل قدر برکتلی، درست امل قدر مفید، مشغولیت قدر ثوابلی، فکر قدر تیز، عقل قدر مهتدی، قران کریم قدر جامع، اسلامیت قدر عالی، حقیقت قدر مطلوب، حق قدر جمیل، جمال قدر محبوب — بر شی بولنماز.

شو گوزللرك هر برینه بن‌ده مفتون ایدم. ایمان مساعده‌سیله، امل قیاده‌سیله، قران کریمك دعوتنه اجابت ایدوب، بن‌ده حرکت ایتدم.

اسلامیتی کلام جهلیاتلرندن پاکله‌مك، شریعت مقدسه‌یی مذهب روایتلرندن یوقاری طوتمق، قران کریمی مهجوریت زاویه‌سندن چیقارمق کبی مقصدلر بنم الڭ بیوك مقصدلرم ایدی.

لکن او مقصدلر انتخاب طریقیله، اقتدار دعواسیله التزام قیلنمش مقصدلردن دگل ایدی. بلکه احوالڭ لسان بیانیله تعیین قیلنمش، اسلامیتڭ ثلقیناتیله الزام قیلنمش، ایمان قوتیله التزام قیلنمش مقصدلر جمله‌سندن ایدی.

عاجل احتیاج الڭ بیوك قاهر، الڭ بیوك سائقدر.

او مقصدلر الڭ بیوك مقصد دگل الڭ بیوك حاجت ایدی. حاجت بیوکلگی، حرصڭ شدیدلگی ضعیفلری‌ده قوی ایدر، روحسزلره روح ویرور، تنبللره نشاط ویرور. حاجت دقیقه‌لرنده اضطرار ساعتلرنده هر انسان اقدام ایدر. یول اوزونلغنه وسیله‌لرڭ آغرلغنه التفات ایتمز.

اضطرار حرکتی مقصده دائماً ایصال ایدر.

"ام من یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف السوء.„

بنم‌ده او مقصدلره حرکتم اضطرار حرکتی ایدی. درست، استعدادمه نسبتله غایت آغر ایدی. لکن شو فانی حیاتڭ الڭ بیوك لذتی‌ده مقصد یولنده تصادف ایدر آغرلقلره غلبه‌ده‌در.

قران کریم‌ده ذکر قیلنمش ذی القرنین قصه‌سندن الڭ بیوك حصه شو اولسه گرك.

ان اللبیب کذی القرنین شیمته   ما ینقضی سبب الا ابتغی سببا.

نبی محترم موسی حضرتلرینڭ الکهف سوره‌سنده ذکر قیلنمش بیوك

عبرتلی غایت گوزل قصه‌سندن الڭ مهم مقصد «لاابرح حتی ابلغ مجمع البحرین او امضی حقبا» — «آتنا غداءنا لقد لقینا من سفرنا هذا نصبا» کبی آیت کریمه‌لرڭ ارشادلری اولسه کرک.

طلب یولنه چیقمش‌ده قایتمامش یگتلری، شاگردلك املیله اوزون سفری التزام ایتمش نبیلری، الڭ بیوك همتله فتوحات هم اصلاح قصدیله همه یریوزینی یورمش عادی بر بنده‌یی قران کریمڭ اورتا سوره‌سنده ذکر ایتمك‌ده شو مقصدله اولسه کرك. بیوك جامعلرده هر هفته جماعت حضورنده شو سوره‌یی جمعه‌دن قبل تلاوت ایتمك — مؤمنلرڭ قلبلرینه روح املی ویرمك ملاحظه‌سیله مسنون اولمش اولسه کرك.

ملت بالالرینه، طلبه‌لره امل بیوکلگی، همت عالیلگی هر حال‌ده لازمدر.

درویش روحانیلر، قلندر استاذلر النده تربیه‌قیلنه‌کلمش ملت بالالرنده الڭ ناقص جهت امل یوقلق، همت دونلك، روحسزلق، اقدام کملك جهتلریدر.

امل بیوکلگی — خیالپرورلك دگلدر، مغروریت دگلدر. ایکی آراده نهایه‌سی یوق تفاوت واردر.

صوڭ عصرلرده — ۱) زاهدفقیهلرڭ، ۲) جاهل مفسرلرڭ، ۳) غافل محدثلرڭ، ٤) آلدار واعظلرڭ، ٥) مکار مداحلرڭ، ٦) صاتلق شاعرلرڭ، ۷) صوری قورت صوفیلرڭ، ۸) مداهن عالملرڭ، ۹) طریقت‌چی شیخلرڭ، ۱۰) فالچی دعاخوانلرڭ، ۱۱) بنگچی پیرلرڭ، ۱۲) کلام سفسطه‌لریله عمرلری دینلری ضائع اولمش استاذلرڭ، ۱۳) یالقاولق یوللرینه مال وقف ایدر قبر بنده‌لری واقفلرڭ، ۱٤) اخلاق اسلامیه‌یی مسکینلك ذلیللك فلسفه‌سنه دوندرمش اوفاق قلملرڭ، ۱٥) همه یالانلری الڭ مهلك بطالتی هر هفته مومنلره تلقین ایدر منبرلرڭ، ۱٦) وجودلری دماغلری قلبلری خراب ایدر مدرسه‌لرڭ، ۱۷) کوڭللره پاکلك جانلره راحت، روحلره نشاط ویرمك لازم ایکن، تماميله عکسنه خدمت ایدر مسجدلرڭ، ۱۸) بیوك فائده‌لر ملاحظه‌سیله وضع قیلنمش مشروعاتی رکنلری شارع رضاسی خلافنده یولسز استعماللرڭ ادالرڭ، ۱۹) عائله‌لرده حرملرده دین،

ادب اولمق صفتیله رعایه قیلنه کلمش حالترك — شو اون طوقز یا دها زیاده سببلرك تأثیریله عالم اسلامیت‌ده اخلاق اسلامیه تمامیله بوزولوب یتدی. هر کمال ضدیله خلافیله تفسیر قیلنوب، مهلك صفتلرك هر بری ایمان قوتیله فضیلت کبی تلقی قیلنور ایدی.

١) آیت کریمه‌لرده حدیثلرده مدح قیلنمش توکلی — عاجزلکه بطالتله تفسیر قیلوب، ملت اسلامیه‌یی مسکینلك فقیرلك اسیرلك بنده‌لك یوللرینه جبراً سوق ایتدیلر. حسابی یوق خزائن الهیه اللرنده ضائع اولدی. مسکنت اعانه‌سیله عزت بدلنه ذلت کلدی........

٢) ایمان‌ده اهمیتی یوق قضا وقدری ایمانك اڭ بیوك رکنلرندن حساب ایتدکدن صوڭ، قضا وقدری صوڭ درجه خطا تفسیرلریله، اهل اسلامك کوڭللرینی املدن، اللرینی عملدن، آیاقلرینی حرکتدن منع ایتدیلر. همه فسادك آناسی بطالتی «اللهك حکملرینه راضی اولمق» کبی مزخرف تعبیرلرله تزیین قیلوب، ایمانك رکنی اولمق صفتیله کوستردیلر.........

٣) فکرده حریتی، هم‌ده فکری کفر دیدیلرده، جاهلیت‌ده قزلرینی قتل ایدر بدویلر کبی، اهل اسلامك عقللرینی فکرلرینی قتل ایتدیلر. جاهلیتك قزلرینی قتللری ذلتدن قاچمق داعیه‌سیله ایدی. اما عقللری قتل اڭ بیوك ذلتك اڭ قوی سببی اولدی. دماغك عطالتی اقتضاسیله روح اسلامیتی دهشتلی سکته باصدی........

٤) کوزلرمزی جمالدن، قولاقلرمزی موسیقیدن گوزل غنالردن، اللرمزی گوزل صناعتلردن منع ایتدیلرده، قلبلرمز حسیات عالیه‌دن، مقدس اڭ لطیف شعورلردن محروم قالدی. گوزل هم نفیس شیلره رغبت ضعیفلشدکچه، کوڭللرمز دون شیلره الفت ایدر اولدی. راحتمزی یا بطالت‌ده یا سفاهت‌ده آرار اولدق...

٥) سلام طورمق، ذلت تزلری اوستنه مسکنت اللری قویوب اوطورمق، صوسمق، باشدن قوش اوچورماز قدر جانسز حرکتسز قالمق، کلور کیدر ساعتلرده رکوع سلاملری ویرمك، آیاق طوپراقلرینی قوللق باشی اوزرینه

آلمق کبی الگ اوفاق حاللری ادب اشته شودر دیدیلرده، اسلام بالالرینی مسکینلك بنده‌لك روحیله تربیه ایدر اولدیلار. بالالرده همت، فعالیت، اقدام، نشاط اثرلری قالمادی. عزت روحی تماميله سوندی.......

٦) اوفاقلغی تواضع، ذلتی صبر، رضایی طاعت، بوش بوغازلغی فصاحت، شجاعتی جنون، حمیتی حماقت، مهابتی کبر، عزتی تکبر، وسوسه‌یی احتیاط، کرمی اسراف، صارانلغی اقتصاد، مبادره‌یی عجله، تنبللگی تأنی، منافسه‌یی حسد کبی کوستردیلر. هر فضیلتی خلافیله هر رذیله‌یی ضدیله تفسیر قیلوب، اخلاق اسلامیه‌یی بوزدیلار، مهلك صفتلرگ هر برینه مومنلری عادتلندردیلر. اهل اسلامده حس شرف قالمادی.

۷) خاتون قز مسئله‌لرنده عائله حاللرنده اوزلرینك طبیعتلرینی، ضعیف تدبیرلرینی مقدس شریعتگ کیك هم گوزل حکملرندن مقدم اعتبار ایتدیلر.

یا احترام یا مرحمت طریقیله معامله لازم ایکن، احتقار هم شدت طریقلریله خاتون قزلره معامله ایدر اولدیلار. خاتون خانه سیده‌سی رجال شقیقه‌سی دگل، آش خانه خادمه‌سی رجال فراشی کبی اعتبار قیلنور اولدی. هیئت اجتماعیه‌ده خاتون قزلرگ وارقدر اهمیتلرینه نظرلری هر حالده غیرت حیوانیه حسیاتیله، سوء ظن کوزیله، تهمت یولیله ایدی.

اعتبارسز، امه‌لر کبی احترامسز حقوقسز، خیانت ایدر کبی اعتمادسز قالمش خاتون قزلرگ روحلرنڭ عزت، شرف حسیاتی، طبیعتلرنڭ استقلال، حریت امانت فضیلتی قالمادی.

مغلوبیت روحیله تربیه قیلنه کلمش خاتون قزلری «کورسه‌گ، هجوم ایت!» اصولیله بسلنه کلمش ارککلردن صاقلامق ایچون، خاتون قزلری خانه دیوارلری آراسنه مؤبد صورتده حبس قیلمق، یوزلرینه پرده اورتمك تدبیری اختراع قیلندی.

الگ صوگ درجه‌ده ضعیف شوتدبیر — خاتون قزلری الگ ذلیل الگ ضعیف مخلوق درجه‌سنه ایندردی. عقل سوندی، قلب اولدی، کوگلده حریت، استقلال

امانت، عزت حسیاتی قالمادی. هم دینی هم ادبی تربیه‌دن خاتون قزلر محروم قالدی. عائله پاکلگی، خاتون قز عفتی یوز پرده‌سی کبی الڭ ضعیف بر تدبیرله صاقلامق ضرورر اولور قدر دون درجه‌لره ایندی. عفتڭ قیمتی بر قاچ پاره‌لك پرده قیمتی اولدی. عفت فضیلت اولمق شرفندن چیقدی. محبوسلك مستورلك قوتیله الزام قیلنور مکروه هم غایت ضعیف بر قید اولدی. یوزدن پرده‌یی براقمق، خانه‌دن آیاقله چیقمق نه قدر آسان نه قدر عادی بر حال ایسه، عفتی فدا ایتمك حرکتی‌ده اوقدر عادی اوقدر اهمیت‌سز، مسئولیت‌سز بر حرکت اولا بیلمك قرارینه کلدی.

خاتون قزلرڭ یعنی آنالرڭ همه حاللری، احوال روحیه‌لری احوال عقلیه‌لری، بالالره کوچوب، اهل اسلام هر یرده هر جهتدن تدنی ایتدی. دین ضعیفلشدی، علوم، معارف، صنائع، سیاست عالملرنده اهل اسلامڭ ذره قدر اهمیتی قالمادی.

بالالرده فعالیت هم روح یوقلق، قلب ضعیفلك، عقل اوفاقلق، عالم اسلامیت‌ده رجال یوقلق، بر سببدن ناشی اولور متعدد اثرلر کبی، عائله‌ده خاتون قزلرڭ یعنی آنالرڭ حاللرندن ناشی اولمشدر.

ملت — آنا نسخه‌سی اولور. بالا — آتا آناسنڭ کماللرینه قصورلرینه وارث اولور. یالگز آتا آناسنڭ دگل، بلکه عائله‌ده نسل‌ده ملت‌ده بولنور کماللرڭ الڭ مهملرینی‌ده بالا حائز اولور.

"والبلد الطیب یخرج نباته باذن ربه. والذی خبث لایخرج الا نکداً. کذلك نصرف الآیات لقوم یشکرون." (الاعراف — ٥٨)

یعنی: پاك اصلدن، سنت الهیه حکمیله، پاك بالا کلور. اصل خبیث اولور ایسه، فائده‌سی یوق خار چیقار.

"فهب لی من لدنك ولیاً یرثنی ویرث من آل یعقوب."

یعنی: بالا هم آتاسنده هم عائله‌ده نسل‌ده بولنور حاللرڭ هر برینه وارث اولور. عائله‌ده بولنور ریاست روحی، ولایت قوتی بالالرده ظاهر اولور.

شو حال بر سنت الهیه‌در، بر عدل الهیدر، حکمت اقتضاسیله دوام ایدر، تخلف ایتمز بیوك بر قانون الهیدر. تاریخ مقدس‌ده نقل قیلنه کلور قصه، آتا آنا گناهیله بالالری مواخذه قصه‌سی او بیوك قانونك غایت گوزل ترجمه‌سی اولسه کرك.

خاتون قزلرك هیئت اجتماعیه‌ده حاللری درجه‌لری، آنالرك عائله‌ده اهمیتلری اعتبارلری نصل هم نه قدر اولور ایسه، ملتك ملتلر آراسنده اعتباری‌ده اهمیتی‌ده اویله هم او قدر اولور.

"الجنة تحت اقدام الامهات."

یعنی: ملتك سعادتی آنالرك محترملگیله بیوکلگیله اولور.

بنم نظرمده ملتمزده وار قصور، او قصورلرده اسباب اجتماعیه‌سی شودر.

"شورا" عدلرینك برنده، شوکونگی احوال اجتماعیه‌مزك اسباب اجتماعیه‌سی حقنده غایت بیوك سوال عرض قیلنمش ایدی. خسته‌لگی خسته‌لرك اوزلرندن سویله‌تور طبیب کبی، استاذ محترم رضا افندی حضرتلری، شبهه یوق، حکمت یولیله حرکت ایتدی.

بن مسائل اعتقادیه‌ده مسائل فقهیه‌ده دلیل آرامق زحمتلرینی التزام ایده بیلورم، اصابت شرفنده‌ده البته رغبت ایدرم اهل اجتهادك الك بیوکلرینه‌ده مخالفت ایدرسه‌م، ایدرم. لکن شورا صحیفه‌لرنده عرض قیلنمش مسئله کبی اهمیتی بیوك بر مسئله اجتماعیه عرض قیلنور ایسه، بن علی العاده سکوت ایدرم. مسئله بیوکلگی کوزم اوکنده تمثل ایدرده، بنی دهشت آلور. یازار قلملری اوقورم، جواب ویرور لسانلری طکلارم. خسته‌لك آچیق صورتده کورنور، اوفاقلری‌ده بیوکلری‌ده میدانه چیقار. بوندن صوك بن‌ده سببلرینی آرارم.

بکا قالسه، بزده، ملت بالالرنده الك مهلك خسته‌لك — امل یوقلق، اقدام یوقلق، امیدسزلك، همت دونلك، اوزلرینه اعتماد یوقلق خسته‌لکلریدر. هر بری میراث اولمق طریقیله آنالردن بالالرینه کوچمش احوال روحیه‌در. زمان آنالرمزی اصلاح ایدر ایسه، بالالری البته صاغ اولور.

استقبالمزه امیدکوزیله نظر ایده‌یك. شوساعت عقلمزی قلبمزی اوهامدن وسوسه‌لردن پاك قیلوب، اللرمزی آیاقلرمزی تقلید قیودلرندن آزاد ایده‌یك. قران کریمی حفظ ایدر درجه‌ده مطالعه ایده‌یك، احادیث نبویه‌یی تمامیله ضبط ایده‌یك. قران کریمك شارع کبیرك ارشادیله حرکت ایدر ایسه‌ك، عالم مدنیت‌ده اهمیتی غائب اولمش شریعت اسلامیه‌یی احیا ایدرز، انشاء الله.

طلبه‌لره بنم وصیتم شودر. اسلامیتی الله نسخ ایتمه‌مش ایسه، بر وقت کلمش ابوحنیفه‌لر، مالك‌لر، بخاری‌لر، مسلم‌لر بلکه‌دها بیوکلر البته‌دها کلور.

شو امید قران کریمك محقق بشارتیله تأمین قیلنمش گوزل امیددر.

غرور دگلدر، خیال پرورلك دگلدر.

غرور اولاچق ایسه، نه ضرر؟

عزت‌ویرور غرور — ذات‌ویرور اوفاق حقیقتلردن ملیون دفعه قیمتلیدر.

اسلامیتی سعت اصلیه‌سیله علویت قدسیه‌سیله کوسترمك املی بنی تحریك ایتدی. بنم اقتدارمی بڭا تنبیه ایده بیله‌جك ذوات بولنه بیلور ایسه‌ده، املمی رغبتمی تحدید ایده بیله‌جك ذوات بولنماسه کرك.

انسان حرکت ایدر ایکن، اللهك نهایتی یوق خصوصیتی یوق «رحمت الهیه‌سی» خزینه‌لرینه کیدر ایکن، املیله رغبتیله کیدر، اقتداریله دگل.

اهتدا — اقتدار اثری دگل، بلکه اجتهاد ثمره‌سیدر.

«والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان الله لمع المحسنین».

فهرست

كتابك مقدمه‌سی	٢ — ٣.
اجتهاد بقاسی، تقلید بطلانی	٤ — ١١.
یر یوزنده عمارت	١٥ — ١٨.
آدم خلقتی حقنده کلمش حدیثلر	١٩ — ٢٢.
حوا خلقتی حقنده اهل علمك نظرینی ابطال	٢٣ — ٢٧.
عمارت حدودی، کیچه‌لرك کوندوزلرك تفاوتی	
حقنده هیئت‌دن معلومات	٢٨ — ٣٤.
ذوالقرنین حقنده ملاحظه	٣٣.
بش نماز وقتلری	٣٤ — ٣٥. ٦٠ — ٦٣. ٧١.
یر یوزنده عمارت حدودی	٣٥ — ٣٦.
طبیعت‌ده، حادثه‌لرنده بولنور جمال	٣٦ — ٣٧.
سحر قویاشینی کورو ایچون، فینلندیه	
نهایتنه سیاحت	٣٨ — ٤٨.
تون اون ایکی‌ده قویاشی کورو ساعتلرنده	
کلمش تأثرات	٤٩ — ٥٢.
نماز وقتلرنده اختلاف ایدر فقیهلر حقنده	
فیلسوف ابوالعلا فکری.	٥٢ — ٥٣.
مشهور اوچ ساعت‌ده نمازدن نهیك حکمتی	٥٣ — ٥٦.
دیانتك منشألری، عبادتك اساسلری، عبادتمزك قیمتی، نماز وقتلرنده بشلك معناسی	٥٧ — ٦١.
دجال قصه‌سیله نماز وقتلرینه استدلال	٦٣.

عقلك فکرك قران کریم نظرنده حرمتی علویتی، قران کریم‌ده ذکر قیلنمش امه واحده — کلمه سابقه تفسیرلری، دجال حدیثی حقنده ملاحظه	٦٤ — ٧٠.
شریعت اسلامیه نظرنده روزه‌دن قصد قیلنه بیله‌جك مقصدلر، رمضانك اهمیتی	٧٢ — ٧٦.
روزه حقنده مستقل، لکن بری مجمل، دیگری معین ایکی آیت کریمه نزولنه سببلر، حکمتلر	٧٦ — ٨٢.
شهود شهرك معناسی، اهل تفسیرك تفسیرینی جرح	٨٢ — ٨٣.
مسائل شرعیه‌ده فکرك حریتی حقنده شاعرانه بر صحیفه‌لك بیان	٨٤ — ٨٥.
روزه آیت کریمه‌لرینك تفسیری	٨٥ — ١٠٥.
قران کریم‌ده روزه نیچون یالگز بر دفعه ذکر قیلنمش؟	٨٥ — ٨٧.
"مسائل ثلاث لاجواب لها" جوابلری	٩٠ — ٩٣.
روزه‌ده تقدیر حیله‌لرینی ابطال	٩٣ — ٩٤.
استطاعت مسئله‌سی، تکلیف بما لایطاق مسئله‌سنده اهل کلامك اصولیونك فکرلرینی ابطال	٩٥ — ٩٧.
عذر اولور سفر، مرض، مشقت بیانی	٩٧ — ١٠٠.
وعلی الذین یطیقونه تفسیرنده اهل علمك سوزلرینی قطعی صورتده ابطال	١٠٠ — ١٠٥.
نسخك دورت معناسی	١٠٦ — ١٠٧.
شریعتلرده نسخك ضرورلغی، قران کریم آیتلرنده نسخك یوقلغی	١٠٨ — ١١٨.

دعوت اسلامیه‌ده اوچ مرتبه ۱۱۴ — ۱۱۶.
تلاوتی نسخ مسئله‌سنده اهل علمك نظرلرینی ابطال ۱۱۹ — ۱۲۰.
قران کریم‌ده اعجاز جهتی — قران کریمك احاطه‌سیدر ۱۲۱ — ۱۲۴.
قیاس مسئله‌لرینی نیچون درج ایتدم؟ ۱۲۵.
قیاس مسئله‌لری ۱۲۶ — ۱۷۹.
دلیلك برهانك اهمیتلری ۱۲۶ — ۱۲۹.
فن منطق‌ده وار الڭ بیوك قصور ۱۲۷ — ۱۲۸.
برهانك حقیقتی ۱۲۹.
برهان‌ده فقها ایله منطقیونك اختلافی ۱۲۹ — ۱۳۰.
قران کریم‌ده ذکر قیلنور برهانلرك بیانی ۱۳۰ — ۱۳۲.
برهانك اساسی، برهانك اقسامی ۱۳۳ — ۱۳۵.
منطق قیاسیله اصول فقه قیاسی آراسنده بیوك فرق ۱۳۵ — ۱۳۶.
اصول فقه‌ده معتبر قیاسك حقیقتی، اقسامی، مثاللری ۱۳۷ — ۱۳۸.
حدودی تنصیف مسئله‌سنده اهل علمك مذهبلرینی ابطال ۱۳۸ — ۱۳۹.
"ولا تکرهوا فتیاتکم" آیت کریمه‌سنك تفسیرنك مفسرلرك تفسیرلرینی آچیق صورتده ابطال ۱۳۹ — ۱٤٤.
قیاسك رکنلری، شرطلری، اثبات قیلنه‌جق مسئله‌لری ۱٤۵ — ۱٤۸.
قیاس‌ده معتبر عله حقیقتی، اهل علمك اختلافی ۱٤۸ — ۱۵۰.
عله‌ده علیتی اثبات مسلکلری ۱۵۰ — ۱۵٦.
حکمت مجرده ایله تعلیل مسئله‌سی ۱۵٦ — ۱۵۷.
قیاسك حجه‌لگنده اهل علمك اختلافی ۱۵۷.
حجه‌لگی انکار ایدر طرفك دلیللری ۱۵۷ — ۱٦۰.
حجیتی انکار ایدر طرف‌ده اصابت نقطه‌سی ۱٦۱.

قیاسی قبول ایدر طرفك دلیللری	۱٦۱ — ۱٦۹.
شریعت اسلامیه تعلیماتی ایکی طریقله بیان قیلنور	۱٦۵ — ۱٦۷.
خاتم النبیین معناسی	۱٦٦ — ۱٦۷.
قیاسی انکار ایدر طرفده بولنور خطالر	۱۷۰.
قیاسی قبول ایدر طرفده بولنه بیلور خطالر	۱۷۱.
نصوص شرعیه‌ده وار کیکلك، نصوصك احاطه‌سی	۱۷۲ — ۱۷٤.
اصولك دلیللرك انحصاری مسئله‌سنده فقیهلرك عمومنه اعتراض	۱۷٤ — ۱۷۷
قیاس مسئله‌سنده اوزون بیانك خلاصه‌سی	۱۷۸ — ۱۷۹.
افطار عذرلری	۱۷۹ — ۱۸۵
کفارت مسئله‌سنده دورت مذهبك هر برینی جرح	۱۸۵ — ۱۹۲.
جنایت قانونلری حقنده سنت نبویه‌دن استفاده قیلنه بیلور ایکی بیوك اساس	۱۹۰ — ۱۹۱.
رمضان روزه‌سنده قضا مسئله‌سی	۱۹۲ — ۱۹۳.
کفارت مسئله‌سنده حنفیلرك مذهبنه قوتلی اعتراض	۱۹۳ — ۱۹۵.
فرضلرده قضا نه وقت واجب اولور؟ قضا فضیلتده ادا کبی اولا بیلورمی؟	۱۹۵ — ۱۹٦.
صوك سوز، حقیقت رجالیله زمان فقیهلرینك معامله‌لری	۱۹٦ — ۱۹۷.
طلبه‌لره بر وصیت	۱۹۷ — ۱۹۹.
شو کونگی عالمزك سببلری، شورا مجله علمیه‌سنك بیوك سؤالنه جواب	۱۹۹ — ۲۰۳.

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ